

DE
OFFICIIS
MARCI TULLII
CICERONIS LIBRI
TRES.

ITEM, DE AMICITIA: DE
Senectute: Paradoxa: & de
Somnio Scipionis.

CVM INDICE IN FINE
libri adiuncto.

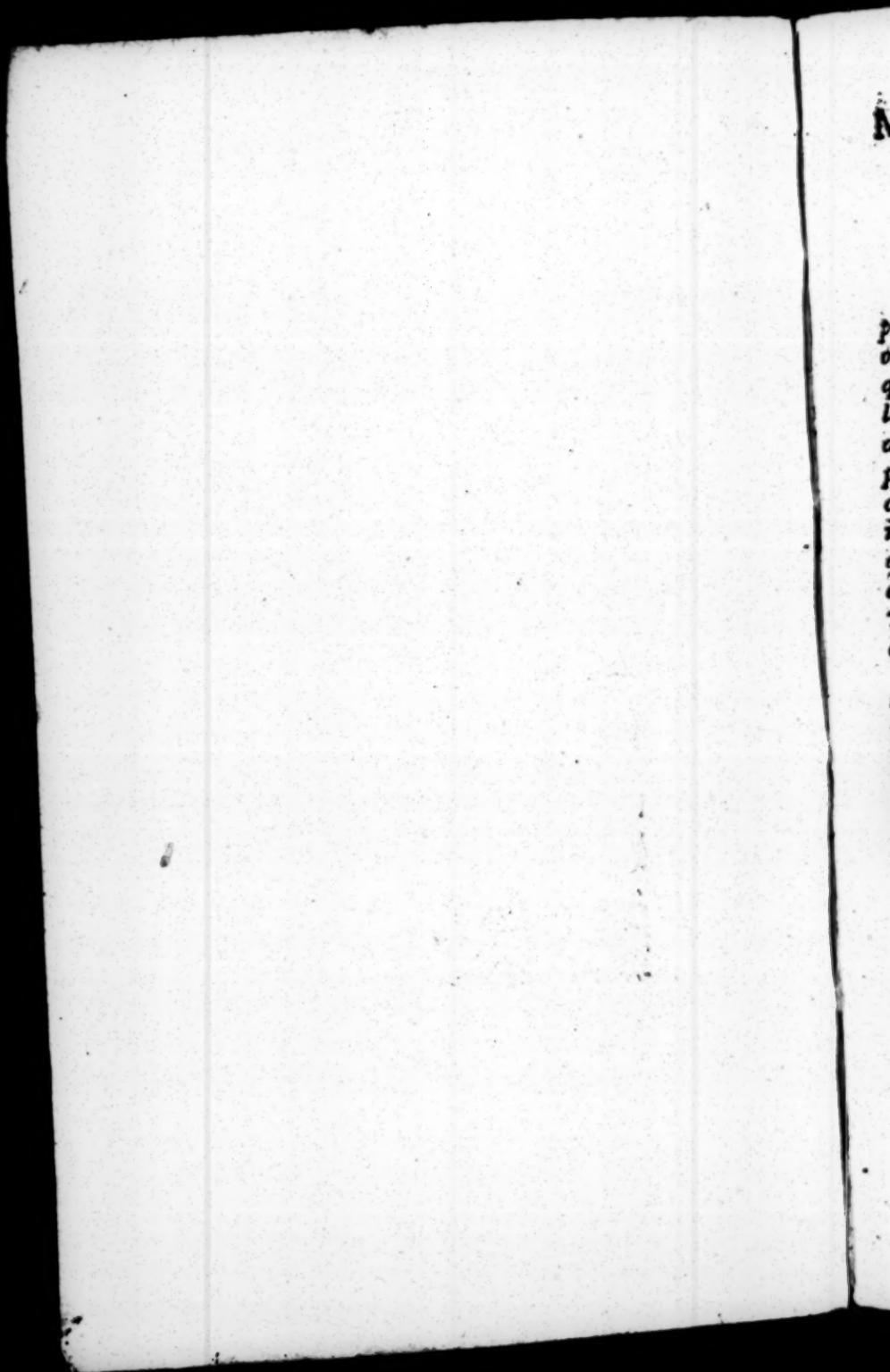
OMNIA, VARIIS ATQUE OPTIMIS
quibusque collatis exemplaribus diligen-
tissime castigata.

LONDINI,
Ex typographio Societatis Stationario-
rum. 1621.

Cum Privilio.

10°

3

M. T. CICERONIS DE OF-
FICIIS LIBER PRIMVS,
AD MARCVM FILIVM.

R. L. W. F. G. C.

Argumentum per D. Erasmus Roterod.

Ciceronem filium suo hortatur exemplo, ne simplici cui-
piam studio sese addicat, sed Graeca cum Latinis, & orati-
onis virtutes cum Philosophiae scientia coniungat. Deinde
quod eum reddas attentiorum, hanc, quae de officijs est, phi-
losophie partem, duobus potissimum nominibus commen-
dat, vel quodd usus eius ad omnem vitæ rationem latissimè
pateat, vel quodd hæc una sū philosophis omnibus inter se
communis: Postremd, testatur se in hac disputatione Sto-
icos potissimum sequi, quodd hi vel optimè boni finem, ad
quem officia omnia referuntur, constituerint: quum Epi-
curius voluptate metiens summum bonum, atque Aristo,
Pyrrho, & Herillus, tollentes rerum delectum, officij
quoque nativam subuerterint.

Vanquam te, Marce fili, annum iam
audientem Cratippum, idque A-
thenis, abundare oportet præ-
ceptis, institutisque philosophiæ,
propter summam & doctoris au-
thoritatem, & vrbis, quorum alter
te scientia augere potest, al' tera exemplis: tamen ut
ipse ad meam vtilitatem semper cum Graecis Latini-
na coniunxi, neque id in philosophia solum, sed etiam
in dicendi exercitatione feci, idem tibi censeo
faciendum, ut par sis in vtriusque orationis facultate.
Quam quidem ad rem, nos (ut videmur) magnū
attulimus adiumentum hominibus nostris, ut non
modò Graecarum literarum rudes, sed etiam docti
aliquantum se arbitrentur adeptos, & ad dicendū,

Triplex ar-
gumentum,
a nobilitate
doctoris, &
item loci &
temporis di-
utumitate.

Dicere ora-
toris: iudici-
um rerum
Philosophiæ.

4 M. T. CICERONIS

& ad iudicandum. Quamobrem disces tu quidem à principe huius ætatis philosophorū, & disces quām diu vōles: tam diu autem velle debebis, quoad te quantum proficias, non pœnitēbit. Sed tamen nostra legens, non multūm à Peripateticis dissidentia (quoniam vtrique & Socratī, & Platonī esse volūmus) de rebus ipsis vtere tuo iudicio (nihil enim impedio;) Orationem autem Latinam profectō legendis nostris efficies pleniorē. Nec verò arroganter hoc dictum existimari velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis, quod est Orationis proprium, aptē, distinctē, ornatēque dicere (quoniam in eo studio ætatem consumpsī) si id mihi affumo, videor id meo iure quodammodo vendicare. Quamobrem magnopere te horror, mi Cicerō, vt non solum orationes meas, sed hos etiam de Philosophia libros, qui iam se illis ferē æquārunt, studiosē legas. Vis enim dicendi maior est in illis: sed hoc quoque colendū est æquabile, & temperatum orationis genus.

* Et id quidem nemini video
Græcorum adhuc contigisse, vt idem vtroque in genere laboraret, sequereturque & illud forense dicendi, & hoc quietum disputandi genus: nisi fortè Demetrius Phalerius in hoc numero haberi potest, disputator subtilis, orator parūm vehemens, dulcis tamen, vt Theophrasti discipulum possis agnoscere. Nos autem quantum in vtrōque profecerimus, aliorum sit iudicium: vtrumque certe fecuti sumus. Evidem & Platonem existimo (si genus id forense dicendi tractare voluisset) grauissimē, & copiosissimē potuisse dicere: & Demosthenem, si illa quæ à Platone didicerat, tenuisset, & pronuntiare voluisset, ornatē splendideque facere potuisse. Eodemque modo de Aristotele, & Isocrate iudico, quorum vterque suo studio delectatus, contempsit alterum. Sed

* Et id quidem nemini video

Inter Philosophos vni Demetrio etiam dicendi studium. Platoni dicendi exercitatio: Demostheni philosophandi desuit.

Æmulario inter Aristotelem philo-

cum

cum statuisse aliquid hoc tempore ad te scribere, sophum &
& multa posthac, ab eo exordiri volui maxime, quod Isocratem
& etati tuae esset aptissimum, & authoritati meae rhetorem.
grauissimum. Nam cum multa sint in Philosophia
& grauia, & utilia accurate copiosaque à philoso-
phis disputata, latissime patere videntur ea, quae de
officijs tradita ab illis, & præcepta sunt. Nulla enim
vitæ pars neque publicis, neque priuatis, neque fo-
rensis, neque domesticis in rebus, neque si tecum
agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare of-
ficio potest: in eoque colendo sita vitæ est honestas
omnis, & in negligendo, turpitudo. Atque hæc qui-
dem quæstio communis est omnium philosophorū.
Quis est enim qui nullis officijs præceptis tradendis
philosophum se audeat dicere? Sed sunt nonnullæ
disciplinæ, quæ propositis bonorum & majorum fi-
nibus, officium omne peruerunt. Nam qui summū
bonum sic instituit, ut nihil habeat cum virtute con-
iunctum, idque suis commodis, non honestate me-
titur: hic si sibi ipse consentiat, & non interdum na-
turæ bonitate vincatur, sit, ut neque amicitiā colere
possit, nec iustitiam, nec liberalitatem. Fortis vero,
dolorem summum malum iudicans, aut temperans,
voluptatem summū bonum statuens, esse certe nul-
lo modo potest. Quæ quanquam ita sint in promp-
tu, ut res disputatione nō egeat, sunt tamen a nobis
alio loco disputata. Hæ disciplinæ igitur si sibi con-
sentaneæ esse velint, de officio nihil queant dicere.
Neq; vlla officij præcepta firma, stabilia, coniuncta
naturæ tradi possunt, nisi aut ab ijs, qui solam, aut ab
ijs qui maxime honestatem propter se dicant expe-
tendam. Itaque propria est ea præceptio Stoico-
rum, & Academicorum & Peripateticorum: quo-
niā Aristonis, Pyrrhonis, & Herilli iampridem ex-
plosa sententia est. Qui tamen haberent ius suum

Epicureos
notat.

disputandi de officio, si rerum aliquem delectum reliquissent, ut ad officij inuentionē aditus esset. Se- quimur igitur hoc quidem tempore, & in hac quæ- stione potissimum Stoicos, non ut interpretes, sed, ut solemus, è fontibus eorum, iudicio arbitrioq; no- stro, * quantū quoque modo videbitur, hauriemus.

* Alias,
quæstionum
que modo.
Idem in ora-
tione Lysia
notauit So-
crates in
Phædro Pla-
tonis.

Placet igitur, quoniam omnis disputatio de offi- cio futura est, ante definire, quid sit officiū: quod à Panatio prætermisum esse miror. Omnis enim quæ à ratione suscipitur de aliqua re, institutio, de- bet à definitione proficii, ut intelligatur quid sit id, de quo disputetur.

*Quoniam non est simplex officij vocabulum, neque po-
terat in genere definiri commode, diuisione explicat, du-
plici quidem verbis, sed re eadem. Facit autem ex Stoico-
rum sententia duo genera officiorum. Alterum, quod per-
fictum vocant, estque cum fine boni coniunctum, neque in
quenquam præterquam in sapientem competit. Alterum
medium, sive inchoatum, quod per se neque bonū sit, neq;
malum, sed ad usum aliquem vitae sumitur ut recte depo-
sitem reddere, per se cū sit officij; depositum reddere, im-
perfectū: cum recte nū sapiens nemo reddat, reddant au-
tem simul & stulti. Dicitus autem Ambrosius prioris gene-
ris esse putat, que secundum consilia sunt; posterioris, que
secundum præcepta: ut bene administrare, ad inchoa-
tum officium pertineat: erogare in pauperes, ad perfectum.*

Divisio Of-
ficij.

Omnis de officio duplex est quæstio. Vnum ge-
nus est, quod pertinet ad finem bonorum: alte-
rum, quod positū est in præceptis, quibus in omnes
partes usus vitae confirmari possit. Superioris generis
huiusmodi exempla sunt: omniāne officia perfecta
sint? Nunquid officium aliquid alio maius sit? &
quæ sunt generis eiusdem. Quotum autem officio-
rum præcepta traduntur, ea quanquam pertinent

ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad institutionem vitæ communis spectare videntur: de quibus est nobis his libris explicandum. Atque etiam alia diuisione est officij: nam & medium quoddam officium dicitur, & perfectum. Perfectum autem officium, Rectum (opinor) vocemus, quod Græci ῥηθεῖν: hoc autem Commune, quod iij κριθῆναι vocant. Atque ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id perfectum officium esse definiant. Medium autem officium id esse dicant, quod cur factū sit, ratio probabilis reddi possit.

Quæ in diligendis rebus deliberandi ratio.

Triplex igitur est, ut Panætio videtur, consilij capiendi deliberatio. Nam honestumne factu sit, an turpe, dubitant, id quod in deliberationem cadit: ac quo considerando sæpè animi in contrarias sententias distrahabuntur. Tum autē aut inquirūt, aut cōsultant ad vitæ commoditatem, iucunditatemque, ad facultates rerum atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & se possint iuuare, & suos conduceat id nec ne, de quo deliberant. Quæ deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus est, cum pugnare videtur cum Honestō, id quod videtur esse vtile. Cum enim utilitas ad se rapere, honestas contra reuocare ad se videtur, fit ut distra-
 hatur deliberando animus, afferatque ancipitē cu-
 ram cogitandi. Hac diuisione (cūm præterire ali-
 quid maximum vitium in diuidendo sit) duo præ-
 termissa sunt. Nec enim solum vtrum honestum, an
 turpe sit, deliberari solet: sed etiam duobus pro-
 positis honestis, vtrum honestius. Itemq; duobus pro-
 positis utilibus, vtrum utilius. Ita quam ille triplicē
 putauit esse rationem, in quinq; parres distribui de-
 bere reperitur. Primum igitur est de Honestō, sed
 Comparatiō
 non modō
 in omnes
 partes suarō-
 ri, sed etiam
 in plerasque
 iudicitalis in-
 cedit gene-
 ris. Partiū
 totius que-
 sitionis de
 officij.

dupliciter; tum pari ratione de Utile: post de comparatione eorum differendum.

Ex veteris Academie, & Stoicorum sententia, qui sumnum bonum à natura proficiisci putauit, & hoc ipsius esse beatè vivere, secundum naturam vivere commemorant, docet, quæ semina nobis natura inseuerit, queque admissa addiderit: quibus accedente industria, ac usu, ad felicitatem, quod referuntur omnia, proficiamus. Nam primo loco, omni animanti studiū tuendi sui indidit, id quod iure naturæ est hominum cum pecudibus commune, vocatūq; x̄v̄ φύσις περί τον, id est, secundum naturam primum; consequens est appetitus eorum, quæ incolumitati sunt amica, fuga eorum, quæ noxia. Verum homini, quoniam non solum à corpore constat, sed etiam ex animo, ut terus esse possit incolumis, ratiocinandi vim addidit: unde discipline omnes, & virtutes illæ morales proficiuntur.

Principiò, generi animantium omni est à natura tributum, ut se, vitam corporisque tuatur, declinatq; ea, quæ nocitura videantur: omniaque, quæcunque ad viuendum sint necessaria, inquirat, & parcat, ut pastum, ut latibula, & alia eiusdem generis. Commune autem animantium omnium est coniunctionis appetitus procreandi causa, & cura quædam eorum, quæ procreata sunt. Sed inter hominem & belluam hoc maximè interest, quod hæc tantum, quantum sensu mouetur, ad id solum, quod adest, quodq; præsens est, se accōmodat, paululum admodum sentiens præteritum, aut futurū: homo autem, qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia, & causas rerum videt earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus præsentibus adiungit atque annexit futuras: facile totius vitæ cursum videt, ad eamque degendam præparat res necessarias.

rias. Eadēmq; natura vi rationis hominem conciliat homini, & ad orationis, & ad vitę societatem: ingenératq; in primis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt: impellitq; vt hominū cœtus & celebrari inter se, & sibi obedire velit: ob eāsque causas studeat parare ea, quæ suppeditent & ad cultum, & ad victum: nec sibi soli, sed coniugi, liberis, cæterisque, quos charos habeat, tueri que debeat. Quæ cura exuscitat etiā animos, & maiores ad rem gerendam facit. Imprimisque hominis est propria veri inquisitio, atque inuestigatio. Itaq; cum sumus necessarijs negotijs curisque vacui, tum auemus aliquid videre, audire ac discere: cognitionēmque rerum aut occultarum, aut admirabilium * ad beatè viuendum necessariam ducimus. Ex quo intelligitur, quod verum, simplex, sincerūmque sit, id esse naturæ hominis aptissimum. Huic veri videndi cupiditati adiuncta est appetitio quædam principatus, vt nemini parere animus bene à natura informatus velit, nisi præcipienti, aut docenti, aut utilitatis causa iuste, & legitimè imperanti: ex quo animi magnitudo existit humanarūmq; rerum contemptio. Nec verò illa parua vis naturæ est, rationisq; quod vnum hoc animal sentit quid sit ordo, * quid deceat, in factis dictisq; quis sit modus. Itaq; eorū ipsorum, quæ aspectu sentiuntur, nullū aliud animal pulchritudinem, venustatē, conuenientiā partium sentit. Quam similitudinem natura, ratiōq; ab oculis ad animum transferens, multò etiam magis pulchritudinē, constantiam, ordinē in consilijs factisq; conseruandum putat, cauētq; ne quid indecorè, effeminateue faciat: tū in omnibus & opinionibus, & factis ne quid libidinosè aut faciat, aut cogitet. Quibus ex rebus constatur & efficitur id, quod querimus, Honestum: quod etiā si nobilitatū non sit, tamen honestum sit; quodq;

* Ad hanc
beatique vi-
uendum.

* Quid sit
quod dece-
at: in factis
dictisq; quis
modus.

Ex his homo-
nū, quod est,
ratiō, id est,
finis: &
honestus,
quod est per
se laudabile,
etiam si ne-
mo laudet.

Socrates in
Phædro Pla-
tonis.

quodq; verè dicimus, etiā si à nullo laudetur, laudabile esse natura. Formam quidē ipsam, Marce fili, & tanquā faciē honesti vides, quē si oculis cerneretur, mirabiles amores (vt ait Plato) excitaret sapientiæ.

*De quatuor virtutibus, unde omnia vita communis of-
ficia manant, Prudentia, Iustitia, Fortitudine & Tem-
perantia, ac de materia singularum.*

Sed omne quod honestum est, id quatuor partium soritur ex aliqua. Aut enim in perspicientia veri solertiāq; versatur: aut in hominum societate tuenda, tribuendōq; suum cuique, & rerum contractarū fide: aut in animi excelsi atque inuicti magnitudine ac robore, aut in omnium quæ fiunt, quæque dicuntur ordine & modo, in quo inest modestia & temperantia. Quæ quatuor quanquam inter se colligata, atque implicata sunt, tamen ex singulis certa officiorum genera nascuntur: velut ex ea parte, quæ

Prudentia in
veri perspi-
cientia sita,
est fons reli-
quarum.

maximè perspicit, quid in re quāq; verissimum sit, quīq; acutissimè & celerrimè potest & videre & explicitare rationem, is prudentissimus, & sapientissimus rite haberi solet. Quocirca huic quasi materiæ, quam tractet, & in quā versetur, subiecta est veritas. Reliquis autem tribus virtutibus necessitates propositæ sunt, ad eas res parandas, tuendásque, quibus actio vita contrahetur; vt & societas hominum coniunctiōque seruetur, & animi excellentia, magnitudōque cum in augendis opibus, utilitatibūsq; & si-
bi, & suis cōparandis, tum mulcē magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo autem & constantia, & moderatio, & ea quæ sunt his similia, versantur in eo genere, ad quod adhibenda est actio quædam,

non

Omnis vir-
tutes una
virtus abso-
luta, iuxta
Platonem.

Fortitudo in
contemptu
difficul-
tum.

Temperan-
tia in aequa-
bili modo
rerum om-
nium.

Decorum
velut umbra
corpus ho-
nestarem cō-
sequitur.

non solum mentis agitatio. His enim rebus, quæ tractantur in vita, modum quendam adhibentes, & ordinem, honestatem & decus conseruabimus.

De prudentia virtutum omnium principe, & quid in ea fugiendum, quidue sequendum.

EX quatuor autem locis, in quos honesti natura, vimque diuisimus, primus ille, qui in veri cognitione consistit, maximè naturam attingit humanam. Omnes enim trahimur, & ducimur ad cognitionis & scientiae cupiditatem, in qua excellere pulchrum putamus. Labi autem, errare, nescire, decipi, & malum, & turpe ducimus. In hoc genere, & naturali, & honesto, duo vitia vitanda sunt: unum, ne incognita pro cognitis habeamus, hisque temere, assentiamur. Quod vitium effugere qui volet (omnes autem vel le debent) adhibebit ad considerandas res, & tēpus & diligentia. Alterum est vitium, quod quidam nimis magnum studium, multamque operam, in res obscuras atque difficiles conserunt, eisdemque non necessarias. Quibus vitijs declinatis, quod in rebus honestis, & cognitione dignis operę curaeque ponetur, id iure laudabitur; ut in astrologia C. Sulpitium audiuiimus, in geometria Sex. Pompeium ipsi cognouimus, multos in dialecticis, phares in iure ciuili, quæ omnes artes in veri inuestigatione versantur, cuius studio à rebus agendis abduci contra officium est. Virtutis enim laus omnis in actione consistit, à qua tamen s̄epe fit intermissione, multique dantur ad studia redditus. Tum agitatio mentis, quæ nunquam *acquiescit, potest nos in studijs cogitationis, etiam sine opera nostra continere. Omnis autem cogitatio, motusque animi, aut in consilijs capiendis de rebus honestis, & pertinentibus ad bene beatęque viuendum, aut in studijs scientia, cognitionisque

Sulpicius
Gallus exer-
citum Ro-
manum falsa
formidine li-
berauit, lu-
naris eclipsis
rationem e-
differens.
Liu. lib. 44.
* quietis.

nitionisque versatur. Ac de primo quidem officijs fonte diximus.

DE IUSTITIA.

Iustitia &
beneficen-
tia.

Apud iuris-
consultos res
quædam
communes
singulorum,
quædam v-
niuersitatis,
quædam
nullius sunt.
Vnde dici-
tur occupa-
tio, quare
vacuum usur-
pamus.

Prim. 1. ad
Architam.

DE tribus autem reliquis latissimè patet ea ratiō, qua societas hominū inter ipsis, & vitæ quasi communitas continetur. Cuius partes duæ sunt. Iustitia, in qua virtutis splendor est maximus, ex qua boni viri nominantur, & huic coniuncta beneficentia, quā eandem vel benignitatem, vel liberalitatem appellare licet. Sed iustitiae primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi lacestissus iniuria: Deinde ut communibus vtatur pro communibus, priuatis autem vt suis. Sunt autem priuata nulla naturā, sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerūt: aut victoriā, ut qui bello petiti sunt aut lege, pactione, conditione, sorte. Ex quo sit, vt ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum. Similisque est priuatarū possessionum descriptio. Ex quo, quia suum cuiusque sit eorum, quæ natura fuerant cōmunia, quod cuique obtinet, id quisque teneat. Ex quo si quis sibi plus appetet, violabit ius humanæ societatis. Sed quoniā (vt præclarè scriptum est à Platone) non nobis solum natum sumus, ortusque nostri partē, patria vendicat, partē parentes, partem amici: atq; (vt placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominū omnia creari, homines autē hominū causā esse generatos, vt ipsi inter se alijs alijs prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & cōmunes utilitatem in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus deuincire hominum inter homines societatem.

Fides iustitiae fundamentum, ab etymologia.

Fundamentum est autem iustitiae fides, id est, di-
ctorum, conuentorūq; constantia & veritas: ex
quo,

quō, quanquā hoc videbitur fortasse cuipiā durius,
tamen * audeamus imitari Stoicos: qui studiosè ex- * *Mis vi-*
quirant, vnde verba sunt ducta, credamusque, quia *denuo*.
fiat quod dictum est, appellatam fidem.

Duo iniustitiae genera, ut iniustitia: & unde oriuntur.

Sed iniustitiae duo genera sunt. Vnum eorum, qui inferunt: alterum eorum, qui ab ijs, quibus inferunt, si possint, non propulsant iniuriam. Nam qui iniuste impetu in quempiam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus violenter videretur afferre socio. Qui autē non defendit, nec ob-
sistit, si potest, iniuriae: tam eit in vitio, quām si pa-
rentes, aut amicos, aut patriam, aut socios deserat.
Atque illae quidem iniuriae, quae nocendi causa de
industria inferuntur, sāpē à metu proficiscuntur, vt
cūm is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne nisi id fe-
cerit, ipse aliquo officiatur incommodo. Maximam
autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur
nonnulli, vt adipiscantur ea, quae concupiēunt, in
quo vitio latissimè patet avaritia. Expetuntur autem
diuitiae, cūm ad usus vitae necessarios, tum ad per-
fruendas voluptates. In quibus autē maior est ani-
mus, in ijs pecuniae cupiditas spectat ad opes, & ad
gratificandi facultatem: vt nuper M. Crassus nega-
bat, ullam satis magnam pecuniam esse ei, qui in
Repub. princeps vellet esse, * cuius fructibus exerci-
tum alere non posset. Delectant etiā magnifici ap-
paratus vitaeque cultus cum elegantia & copia, qui-
bus rebus effectum est, vt infinita pecuniae cupiditas
esset. Nec verò rei familiaris amplificatio, nemini
nocens, vituperanda; sed fugienda semper iniuria
est. Maximè autem adducuntur plerique, vt eos iu-
stitia capiat obliuio, cum in imperiorum, honorum,
gloriae cupiditatem inciderint. *Quod enim est*
apud Eunium: Nulla sancta societas, nec fides regni
est;

*Iniuria ab
imprudente,
iniuria non
est, nisi ipsa
vitiosa sit ig-
norantia.*

Aristot.

** Qui plus
fructibus.*

est; id latius patet. Nam quidquid eiusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo fit plerunque tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam seruare societatem. Declarauit id modo temeritas C. Cæsaris, qui omnia iura diuina, atque humana peruerit propter eum, quem sibi ipse opinionis errore finxerat, principatum. Est autem in hoc genere molestum, quod in maximis animis, splendidissimisque ingenij plerunque existunt honoris, imperij, potentiae, gloriae cupiditates. Quo magis cauendum est, ne quid in eo genere peccatur.

Iniuria alia, alia leuior.

Maxime
cum primi
motus in no-
stra non fiat
potestate.

Sed in omnij iniustitia permultum interest, vtrum perturbatione aliqua animi, quæ plerunque breuis est, & ad tempus; an consulto, & cogitatō fiat iniuria. Leuiora enim sunt ea, quæ repentina aliquo motu accidunt, quam ea, quæ meditata, & præparata inferuntur. Ac de inferenda quidem iniuria satis dictum est.

*Causas recenset, unde secundum iniustitiae
genus oriatur.*

Praetermittendæ autem defensionis, differend' q; officij plures solent esse causæ. Nam aut inimicitias, aut labore, aut sumptus suscipere nolunt: aut etiam negligentia, pigritia, inertia, aut suis studijs, quibusdamque occupationibus sic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, desertos esse patiantur. Itaque videndum est, ne non satis sit id, quod apud Platonem est in philosophos dictum: quod in veri inuestigatione versentur, quodque ea, quæ plerique vehementer expertunt, de quibus inter se digladiari solent, contemnant, & pro nibilo ducent, propterea iustos esse. Nam dum alterum iustitiae genus asse- quuntur, in inferenda, ne cui noceant, iniuria, in alterū incidunt. Discendi enim studio impediti, quos tueri

Hoc Plato in
libris de Re-
pub. elegan-
ter ostendit
per fabulam.
de ijs qui
vincit in spe-
cu sedent: id
quod Cice-

ueri debent, deserunt. Itaque eos ad Remp. ne accessuros quidem putant, nisi coactos: æquius autem erat id voluntate fieri. Nam hoc ipsum ita iustum est, quod rectè fit, si est voluntariū. Sunt etiam, qui aut studio rei familiaris tuenda, aut odio quodam hominum, suum se negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur iniuriam: qui dum altero in iustitiae genere vacant, in alterum incurunt. Deserunt enim vitæ societatem, quia nihil conferunt in eam studij, nihil operæ, nihil facultatum. * Quando igitur duobus generibus iniustitiae propositis, adiunximus causas utriusque generis, easque res ante constituiimus, quibus iustitia continetur, facile quod cuiusque temporis officium sit, poterimus, nisi nos metipso valde amabimus, iudicare. Est enim difficilis cura rerum alienarum: quanquam Terentianus ille Chremes, humani nihil à se alienum putat. Sed tamen quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ nobis ipsis aut prospera, aut aduersa eueniunt, quam illas, quæ cæteris, quæ quasi longo interuallo intericto videmus, aliter de illis, ac de nobis iudicamus. Quocirca bene præcipiunt, qui vetant quicquam agere, quod dubites, et quum sit, an iniquum: Æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat iniuriæ.

Docet officia pro circumsstantijs variari, & quod officium erat, id contra officium fieri, duobus maximè modis, si ab utilitate recedatur, aut minus utile præferatur utiliori: quin interdum preter officium esse nimis inhereere iuris apicibus.

Sed incidunt sèpè tempora, cùm ea quæ maximè videntur digna esse iusto homine, cōque, quem virum bonum dicimus, commutantur, siuntque contraria; ut non reddere depositū, etiamne furioso fa-

roni non
propari, non
est mirum.
Horat. Dissi-
mulator opis
propriæ mibi
commodus
vni.

* *Quædam.*

Ex Hera-
contimora-
mini inicio.

Pronerbians.
Quæ dubitas
de feceris.

cetero

cere promissum, quæque pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea negare interdum, & non seruare, sit iustum. Referri enim decet ad ea, quæ proposui in principio, fundamenta iustitiae: primum, ut ne cui noceatur: deinde ut communis utilitati seruatur: Ea cum * tempora commutantur, cōmutatur officium: & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod, & cōuentum, ut id effici, sit inutile, vel ei cui promissum sit, vel ei, qui promiserit: Nam si (ut in fabulis est) Neptunus quod Theseo promiserat, non fecisset: Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis (ut scribitur) hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optauit: quo impetrato, in maximos luctus incidit. Nec promissa igitur seruanda sunt ea, quæ sint ijs quibus promiseris inutilia: nec, si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui promiseris. Contra officium est, maius dānū anteponi minori: ut si cōstitueris te cuiam aduocatum in rem præsentem esse venturum: atque interim grauiter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium, non facere quod dixeris: magis que ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Iam illis promissis non standum esse quis non videt, quæ coactus quis metu, aut deceptus dolo promiserit? Quæ quidem pleraque iure prætorio liberantur, nonnulla legibus.

*In iuridicalibus officiis equitas spectanda,
non verbis inbærendum.*

Existunt etiam sœpè iniuriæ, calumnia quadam, & nimis callida, & malitiosa iuris interpretatio- ne. Ex quo illud, Summū ius, summa iniuria, factū est iam tritū sermonē proverbiū. Quo in genere etiam in Republica multa peccantur, ut ille, qui, cū * centum triginta dierum essent cum hoste pœstæ inducere, noctu populabatur agros, quod dictum es- sent

**Ex Heau-
tontimorou-
meno.**

* Triginta.

sent pæctæ, non noctium induciæ. Nec noster qui- Plutarchus
dem probandus, si verum est, Q. Fabium Labeo- hoc com-
nem, seu quem alium (nihil enim præter auditum mentum
habeo) arbitrum Nolanis, & Neapolitanis de fini- Cleomeni
bus agri à Senatu datum, cùm ad locum venisset, Lacedæmo-
cum vtrisque separatum loquutum, vt ne cupide nio adscribit
quid agerent, nec appeterent, atq; vt regredi, quæm in apoph. Q.
progredi mallent. Id cùm * vtrinque fecissent, ali- * Vtrinque.
quantum agri in medio relictum est. Itaque illorum
fines, sicut ipsi dixerant, terminauit. In medio reli-
ctum quod erat, populo Romano adiudicauit. Deci-
pere hoc quidē est, non iudicare. Quocirca in omni Quod in pu-
re, fugienda est talis solertia. Sunt autem quædam nienda iniu-
officia etiam aduersus eos seruanda, à quibus iniu- ria officium.
riam acceperis. Est enim vlciscendi & puniendi mo-
dus. Atque haud scio, an satis sit, eum, qui lacerrent,
iniuriæ suæ poenitere: vt & ipse nequid tale posthac
committat, & cæteri sint ad iniuriam tardiores.

Hæc tenuis de ciuili iustitia, nunc de bellicis officijs. Fa-
cit autem duo belli genera, quorum vtriq; cōmunita sunt
hec: ut non nisi ius ius de causis suscipiantur: ne inferan-
tur nisi rebus repetitus, nisi solenniter denunciata: ut rite
gerantur, ne sciuiamus supra modum in vicio: humanius
etiam qui se dedunt, recipiantur: fides hosti etiam priua-
tim præstetur, non modò in conueniis solennibus. Propria
verò sunt illa, ut cùm hoc hostium genere, qui de imperio
certant, humanius agamus: cùm his, qui vitam nostram
petunt, senerius.

ATque in Rep. maximè conseruanda sunt iura
belli. Nám cùm sint duo genera decertandi: v-
num per disceptationem, alterum per vim: cumque
illud proprium sit hominis, hoc belluarum: confugi-
endū est ad posterius, si vtī nō licet superiore. Qua-
re suscipienda quidem bella sunt ob eam causam, vt

Carthago in sine iniuria in pace viuatur. Parta autem victoria,
 Africa, Numantia in conseruandi sunt ij, qui non crudeles in bello, nec
 Celtiberia à immanes fuerunt: vt maiores nostri Tuscanos,
 Scipione Aemilio funditus eueriz. Aequos, Volscos, Sabinos, Hernicos, in ciuitatem
 etiam acceperunt: at Carthaginem, & Numantiam
 Corinthus funditus sustulerunt. Nolle Corinthum: sed credo
 illos secutos opportunitatem loci maximè, ne posset
 aliquando ad bellum faciendum locus ipse adhortari.
 Mea quidem sententia, paci, quæ nihil habitura
 sit insidiarum, semper est consulendū. In quo si mihi
 obtemperatum esset, etsi non optimam, at aliquā
 Remp. quæ nunc nulla est, haberemus. Et cùm ijs,
 quos vi deuiceris, consulendum est: tum ij, qui ar-
 mis positis ad imperatorum fidem confugiunt (quā-
 uis murum aries percusserit) recipiendi sunt. In quo
 tantopere apud nostros iustitia culta est, vt ij, qui ci-
 uitates, aut nationes deuictas bello, in fidem rece-
 pissent, earum patroni essent, more maiorū. Ac bel-
 li quidem æquitas sanctissimè faciali populi Roma-
 ni iure perscripta est. Ex quo intelligi potest, nullum
 bellum esse iustum, nisi quod aut rebus repetitis ge-
 ratur, aut denunciatū antè sit, & indictum. Pompilius
 Imperator tenebat prouinciam, in cuius exercitu
 Catonis filius tyro militabat: cùm autem Pompilius
 videretur vnam dimittere legionem, Catonis
 quoque filium, qui in eadem legione militabat, di-
 misit. Sed cùm amore pugnandi in exercitu reman-
 sisset, Cato ad Pompilium scripsit, vt si eum patere-
 tur in exercitu remanere, secundo eum obligaret
 militiæ sacramento: quia priore amissio, iure cum
 hostibus pugnare non poterat: adeò summa erat
 obseruatio in bello mouendo. M. quidem Catonis
 senis epistola est ad M. filium, in qua scripsit se au-
 disse cum missum factū esse à Consule, cùm in Ma-
 cedonia Persico bello miles esset. Monet igitur, vt
 caliceat,

Quod in bel-
lis suscipien-
dis officium.

Quanta sa-
 cramenti
 militaris re-
 ligio maio-
 ribus.
 Senis addi-
 dit, ne pre-
 nepotem hu-
 ius, Uticen-
 sem intelli-
 geres, nisi
 mavis ad ab-
 solutam ata-
 tem refere.

caueat, ne prælium ineat. Negat enim ius esse, qui miles non sit, pugnare cum hoste. Evidem illud etiam animaduerto, quod qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitia rei mitigante: hostis enim apud maiores nostros is dicebatur; quem nunc peregrinum dicimus. Indicant enim duodecim tabulæ: AVT. STATVS. DIES CVM HOSTE. Itaque, ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVTORITAS. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest, eum, quicum bella geras, tam molli nomine appellari? Quanquam id nomen durius iam effecit vetustas: à peregrino enim iam recessit, & propriè in eo, qui ferret arma contrà, remansit. Cum verò de Imperio decertatur, bellisque queritur gloria, caussas omnino subesse tamen oportet easdem, quas dixi paulò ante, iustas causas esse bellorum. Sed ea bella, quibus imperij gloria proposita est, minus acerbè gerenda sunt. Ut enim cùm ciuiliter contendimus, aliter si est inimicus, aliter si competitor: cum altero certamen honoris, & dignitatis est, cum altero capitis & famæ: sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, vt cum inimicis gerabatur, uter esset, non uter imperaret: cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Pœnis, Pyrrho de Imperio dimicabatur. Pœni fœdifragi, crudelis Annibal, reliqui iustiores. Pyrrhi quidem de captiuis reddendis illa præclara sententia:

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederit: Eonianus
versus.
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes: Pyrrhus rex
ad Pyrrhū
Achillis filiū
genus suum
referebat,
cui annus
fuerat æ-
cus.
Ferro, non auro vitam cernamus utrique,
Vosne velet, an me regnare hera, quidue ferat fors,
Virtute experiamur: Bac simus accipe dictum,
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem meli libertati parcere certum est.
Dono ducite; dōque volentibus cum magnis dīs.

Regalis sancè & digna Æacidarum genere sententia. Atque etiam, si quid singuli, tēporibus adducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides conseruanda: vt primo Punico bello Regulus captus à Pœnis, cùm de captiuis commutandis Romam missus esset iurassetque se redituū: primū, vt venit, captiuos reddendos in Senatu non censuit: deinde, cùm retineretur à propinquis et ab amicis, ad supplicium redire maluit, quām fidem hosti datam fallere. Secundo autem Punico bello, post Cannensem pugnam, quos decem Annibal Romam adstrictos misit iure iurando se redituros esse, nisi de redimendis ijs, qui capti erant, impetrassent: eos omnes censores, quo-

Tantaque a-
liquos affe-
cerunt igno-
rancia, vt sta-
tim mortem
sibi consil-
cerent, anto-
re Luiu, De-
cad. 2. lib. 3.

ad quisq; eorum vixit, qui p̄eierāssent, in ærarijs reliquerunt: nec minùs illum, qui iurisurandi fraude culpam inuenerat. Cùm enim Annibal permissu exisset è castris, rediit paulò post, quòd se oblitum nescio quid diceret. Deinde egressus è castris, iure iurando se solutum putabat: & erat verbis, re non erat. Semper autem in fide quid senseris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum est iustitiae in hostem à maioribus nostris constitutum. Cùm à Pyrrho perfuga, senatui est pollicitus, se venenum regi daturum, & eum necaturum; Senatus & C. Fabricius perfugam Pyrrho dedidit. Itane hostis quidem, & potentis, & bellum vltrò inferentis, cum scelere interitum approbavit. Ac de bellicis quidem officijs satis dictū est. Meminerimus autem etiam aduersus infimos iustitiā esse seruandam. Est autem infima cōditio, & fortuna seruorum, quibus, non malè p̄cipiunt, qui ita iubent vti, vt mercenariis, ad operam exigendam, & iusta p̄benda. Cùm autem duobus modis, id est, aut Vi, aut Fraude, fiat iniuria: fraus quasi vulpeculæ, vis leonis videtur: vtrunq; alienissimū ab homine est, sed fraus odio digna

Officium
domini in
seruos.

Triplex no-
gendi genus,
vī aperta.

na maiore. **N**otius autem iniustitiae nulla capitalior est, quam eorum, qui tum, cum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni esse videantur. De iustitia satis dictum est.

De liberalitate secunda iustitiae parte, quam tamen aristoteles modestius videtur annectere, in qua tria plusimum spectacula docet Cicero. Primum, ne quid demus, quod accipienti sit nocitum; neve, quod alijs largiamur, ab alijs per iniuriam auferamus. Secundum, ut profaciat datum modo liberalitatem exerceamus. Tertium, ne demus quibus non oportet. Dondum autem aut virtute commendatus, aut ijs qui nos honesta benevolentia prosequuntur: aut quibuscum nobis aliquod societatis vinculum intercedit: aut denique qui bene de nobis meriti, quibus & cum favore beneficium remetiendum: Postrem societatis humanae gradus a summo fonte repetens, inter se cōponit, ut quantum cuique debetur, tantum præstetur. Sed bac de parte Seneca pluribus libri diligentissime scripsit.

Deinceps (ut erat propositum) de beneficentia, ac liberalitate dicatur: qua quidem nihil est naturæ hominis accommodatus: sed habet multas cautiones. Videndum est enim primum, ne obsit benignitas, & ijs ipsis, quibus benignè videbitur fieri, & cæteris. Deinde, ne maior benignitas sit, quam facultates. Tū ut pro dignitate cuique tribuatur, id enim est iustitiae fundamentum, ad quam hæc referenda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cuiquam, quod obsit illi, cui prodesse velle videantur, non benefici, neque liberales, sed perniciosi assentatores iudicandi sunt. Et qui alijs nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitiæ, ut si ipsi in suam rem aliena conuertant. Sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris & gloriæ, qui eripiunt alijs, quod alijs magis largiantur. Hique arbitrantur

fraude oculata, & sub adumbrata hor est persona, quod est omnium sceleratissimum.

Quomodo dandum, quantum, & quibus.

Vt si pro se si, Terentius;
Vt si esset frater.

se beneficos in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantum abest ab officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur, ut ea liberalitate vtamur, quae prosit amicis, noceat nemini. Quare L. Syllæ, & C. Cæsaris pecuniarum translatio à iustis dominis ad alienos, non debet liberalis videri. Nihil est enim liberale, quod non idem sit iustum. Alter erat locus cautionis, ne benignitas maior esset, quam facultates: quod, qui benigniores volunt esse, quam res patitur, primum in eo peccant, quod iniuriosi sunt in proximos. Quas enim copias his & suppeditari æquius est, & relinquere eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali **Aliis delibera-*
tione. liberalitate cupiditas plerunque rapiendi, & auferendi per iniuriam, ut ad largiendū suppetant copias. Videre etiam licet plerosque non tam natura liberales, quam quadam gloria ductos, ut benefici videantur, facere multa, quæ videntur ab ostentatione magis, quam à voluntate proficisci. Taliis autem simulatio vanitati est coniunctior, quam aut liberalitati, aut honestati. Tertium est propositum, ut in beneficentia delectus esset dignitatis: in quo & mores eius erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas, ac societas vitæ, & ad nostras utilitates officia ante collata: quæ ut concurrant omnia, optabile est: si minùs, plures causæ majorēsque ponderis plus habebunt.

Mores non ad exactam illam sapientiæ Stoicirationem spectandos, sed ciuilem virtutis imaginem.

Quoniam autem vivitur non cū perfectis hominibus, plenèque sapientibus, sed cum ijs, in quibus præclarè agitur, si sint simulachra virtutis: etiā hoc intelligendū puto, neminem omnino esse negligendū, in quo aliqua significatio virtutis appareat.

Colendum

Tyrannica
liberalitas
Cæsar &
Syllæ.

*Aliis delibera-
tione.

Quibus dan-
dum, probis
viris, claris,
aliquo vin-
culo nobis
coniunctis,
benemeritis.

Colendum autem esse ita quemque maximè, ut quisque maximè his virtutibus lenioribus erit ornatus; modestia, temperantia, ac ipsa, de qua iam multa dicta sunt, iustitia. Nam fortis animus & magnus in homine non perfecto, nec sapiente seruentior plerumque est: illæ vero virtutes virum bonum videntur potius attingere. Atque hæc in moribus considerentur.

*Quomodo consideranda sit benevolentia
aliorum erga nos.*

DE benevolentia autem, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, à quo plurimum diligimur. Sed benevolentiam non adolescentulorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius, & constantia iudicemus.

Bene meritis de nobis, quomodo referenda gratia.

SIn erunt merita, ut non ineunda, sed referenda sit gratia, maior quædam cura adhibenda est. Nullū enim officium referenda gratia magis necessarium est. Quod si ea, quæ acceperis utenda, maiore mensura (si modò possis) iubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio prouocati facere debemus? Annon imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt quām acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conserre: quales in eos esse debemus, qui iam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, vnum dandi beneficij, alterum reddendi: demus, nec ne, in nostra potestate est: non reddere, viro bono non licet, si modò id facere possit sine iniuria. Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi. Nec dubium quin maximo cuique plurimum debeat. In quo Beneficia
cum fænore
remetienda
& maiori. tamen in primis, quo quisque animo, studio, benevolentia fecerit, ponderandum est. Multi enim faciunt

multa temeritate quadam sine iudicio, vel modo, in omnes, vel repento quodam, quasi vento, impetu animi incitati: quæ beneficia æquè magna non sunt habenda, atque ea, quæ iudicio, consideratè, constantèque delata sunt. Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia (si cætera paria sint) hoc maximè officij est, vt quisq; maximè opis indigeat, ita ei potissimum opitulari; quod contra fit à plerisque. A quo enim plurimum sperant, etiamsi ~~h~~is non eget, tamen ei potissimum inserviunt.

In coniunctione vite quis ordo, ac primū de societate vniuersali omnium mortalium.

Optimè autem societas hominum cōiunctiōque seruabitur, si vt quisque erit coniunctissimus, ita in eum benignitas plurimū conferetur. Sed, quæ naturæ principia sint communitatis, & societatis humanæ, repetendū altius videtur. Est enim primum, quod cernitur in vniuersi generis humani societate. Eius autem vinculum est Ratio, & Oratio: quæ docendo, discendo, communicando, disceptando, iudicando conciliat inter se homines, coniungitque naturali quadam societate. Neq; vlla rē longius absumus à natura ferarum, in quibus inesse fortitudinem sæpè dicimus, vt in equis, in leonibus, iustitiam, æquitatem, bonitatem non dicimus. Sunt enim rationis, & orationis expertes. Ac latissimè quidem patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes societas hæc est: in qua omnium rerum, quas ad communem usum hominum natura genuit, est seruanda cōmunitas, vt, quæ descripta sunt legibus, & iure ciuili, hæc ita teneantur: vt si constitutū, è quibus ipsis cætera sic obseruētur, vt in Græcorum proverbio est: **A M I C O R Y M E S S B O M N I A C O M M U N I A.** Omnia autem communia hominum videntur ea, quæ sunt generis eiusdē, quod ab

Ennio

Non dan-
dum vt reci-
pias, sed vt
prosis ami-
co.

Primi soci-
tatis huma-
næ fontes,
ratio, & o-
ratio.

Ennio positū in vna re, transferri in permultas po-
test.

Bellissimi
Ennij versus.
* Com. 2.

Homo qui erranti * comiter monstrat viam,

Quasi lumen de suo lumine accendat, facit :

Nibolominus ipsis lucet, cùm illi accenderit.

Vna enim ex re satis præcipit, ut quicquid sine de-
trimento possit cōmodari, id tribuat cuiq;, vel ig-
noto. Ex quo sunt illa cōmunia, non prohibere aquā
profluentem : pati ab igne ignem capere, si quis ve-
lit : consilium fidele deliberanti dare : quæ sunt ijs
vtilia qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his
vtendum est, & semper aliquid ad cōmunem vtili-
tatem afferendum. Sed quoniam copiæ paruae sin-
gulorū sunt, eorum autē, qui his egeant, infinita est
multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum
Ennij finem, **N I H I L O M I N Y S V T I P S I L Y-**
C E A T, vt facultas sit, qua in nostros simus liberales.

Quæ sunt
omnibus
absque dis-
crimine
communi-
canda.

Gradus autem plures sunt societatis hominum. **A**b illa pri-
ma cōmu-
nitate ad
contra-
ctio-
nes societa-
tes descedit.
Quæ com-
munia vni-
uersitatis.
Ut enim ab illa discedatur infinitate, propior est
eiusdem Gentis, Nationis, Linguæ, qua maxime ho-
mines coniunguntur. Interius etiam est eiusdem es-
se ciuitatis. Multa enim sunt ciuibus inter se com-
munia, forum, fana, porticus, viæ, leges, iura, iudi-
cia, suffragia, consuetudines præterea & familiari-
tates, multæque cum multis res, rationesque con-
tractæ. Arctior verò colligatio est, societas propin-
quorum. **A**b illa enim immensa societate humani Cognatio-
generis in exiguum angustumque cōcluditur. Nam
cum sit hoc natura commune omnium animantium,
vt habeant libidinem procreandi ; prima societas in
ipso est coniugio : proxima in liberis, deinde, vna
domus, communia omnia. Id autem est prin-
cipium Vrbis, & quasi seminarium Reipub. Se-
quuntur fratum coniunctiones, pōst consobri-
norum,

**Affinitates
et coniugis.**

**Amicitia
virtute con-
ciliata.**

**Nihil ama-
bilis vir-
ture.**
**Amicitia
iuxta Pytha-
goram a-
qualitas est.**
**Idem dixit
amicitiam v-
nam esse a-
nimam in
corporibus
duobus.**

**Patriæ debe-
mus pluri-
mum.**
**Oppetere
mortem, id
est, vtrò
morti.**

norum, sobrinorumque: qui cum una domo iam capi non possint, in alias domos, tanquam in colonias exiunt. Sequentur connubia & affinitates, ex quibus etiam plures propinquii. Quae propagatio, & sibiles, origo est rerum publicarum. Sanguinis autem coniunctio & benevolentia deuincit charitate homines. Magnum est enim eadem habere monumenta maiorum, ijsdem vti sacris, sepulchra habere communia. Sed omnium societatum nulla præstantior est, nulla firmitior, quam cum viri boni moribus similes sunt familiaritate coniuncti. Illud enim honestum (quod siepe diximus) etiam si in alio cernamus, tamē nos mouet: atque illi, in quo id inesse videtur, amicos facit. Et quauquam omnis virtus nos ad se allicit, facitque ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse videatur: tamen Iustitia & liberalitas id maximè efficit, Nihil autē est amabilius, nec copulatius, quam morum similitudo bonorum. In quibus enim eadem studia sunt, exadēmq; voluntates: in his fit, ut æquid quisque altero delectetur, ac seipso. Efficiturque id, quod Pythagoras vult in amicitia, ut unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas est, quae conficitur ex beneficijs vltro, citroque datis, acceptisque. Quae mutua, & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firma deuinciuntur societate. Sed cū omnia ratione, animoque lustraueris, omnium societatum nulla est gravior, nulla charior, quam ea, quae cum Rep. est vnicuique nostrum. Chari sunt parentes, chari liberi, propinquii, familiares: sed omnes omnium charitates patria vna complexa est: pro qua quis bonus dubitet morte oppetere, si ei sit profuturus? Quo est detestabilior istorum immanitas, qui lacerarunt omni scelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & sunt & fuerunt. Sed si contentio quædam, & comparatio fiat, quibus plurimum tri- buendum

buendum sit officiū: principes sunt patria & Parentes, quorum beneficijs maximē obligati sumus: proximi liberi, totāque domus, quae spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium: deinceps bēnē conuenientes propinquū, quibus communis etiam plerunque fortuna est. Quā nob̄ē necessaria pr̄fida vītæ debentur ijs maximē, quo's antē dixi. Vita autem vītusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam obiurgationes in amicis vīgent maximē. Est que ea iucundissima amicitia, quam similitudo mortum coniugauit.

Conuenientes, pro cordibus.
Quid sanguine coniunctis, quid amicis potissimum debeamus.

Liberalitatis officia non solum ab his gradibus societatis, sed etiam ab alijs circumstantijs spectari oportere.

Sed in his omnibus officijs tribuendis videndum erit, quid cuiq; maximē necesse sit, & quid quisque nobiscum, vel sine nobis aut possit cōsequi, aut non possit. Ita non ijsdem erunt necessitudinum gradus, qui & temporum: suntque officia, quae alijs magis, quām alijs debeatūr: vt vicinum citiū adiūueris in * frugibus percipiendis, quām aut fratrē, aut familiarem. At si lis in iudicio sit, propinquum potius & amicum, quām vicinum defenderis. Hęc igitur, & talia circumspicienda sunt in omnī officio: & consuetudo, exercitatiōque capienda, vt boni ratiocinatores officiorum esse possimus, & addendo, deducendōq; videre, quae reliqui summa fiat: ex quo quantum cuiq; debeatūr, intelligas. Sed, vt nec medici, nec imperatores, nec oratores, quamuis artis pr̄cepta percepérint, quicquam magna laude dignum sine v̄su & exercitatione consequi possunt: sic officij conseruandi pr̄cepta traduntur illa quidem, vt faciamus ipsi; sed rei magnitudo v̄sum quoque exercitationēmque desiderat. Atque ab ijs rebus, quae sunt in iure societatis humanæ, quemadmodū ducatur

Viciniis quid debeatūr.
* Alijs, frugibus.

Quae reliqui, id est, quantum relinquantur, deducunt & adduntur quae oportuit.

ducatur honestum, ex quo ortum est officium, satis ferè diximus.

Magnanimitas tertius officiorum fons, quæ ex rerum humanarum contemptu, & animi amplitudine quadam nascitur: declaratur autem potissimum in periculis ad eundis, & arduis rebus obeundis. Huic ad dextram est audacia, pertinacia, immanitas, arrogantia, crudelitas, confidencia, morositas, ira, saeuitia, ambitio: ad levam, timiditas, ignavia, flupor, & id genus vitia. Exercetur autem magnanimitas partim in rebus bellicis, magis autem in negotiis urbanis, denique & priuata in vita: de quibus omnibus variè differit Cicero.

Commenda-
tio fortitudi-
nis.

In primis op-
probratur
pusillanimi-
tas.

Ex Ennio
verba Imper-
atoris, ex-
emplo Clœ-
siae, militum
ignauium
increpantis.
In hoc car-
mine molli-
cici est ex-
probratio,
quoniam
Salmacis
fons potus,
effeminare
dicitur.

Intelligendum est autem, cum proposita sint genera quatuor, è quibus honestas, officiumque manaret, splendidissimum videri, quod animo magno, elatōque, humanasque res despiciente, factum sit. Itaque in probris maximè in promptu est, si quid tale dici potest:

Vos etenim iuuenes, animos geritis muliebres,

Illaque virgo viri. Et si quid est eiusmodi :

Salmacida spolia sine sanguine, & sudore.

Contrāque in laudibus, quæ magno animo, & fortiter excellēterq; gesta sunt, ea nescio quo modo quasi pleniore ore laudamus. Hinc Rhetorū campus de Marathone, Salamine, Platæis, Thermopylis, Leuctris, Stratocle. Hinc noster Cocles, hinc Decij, hinc Cneus, & Publicus Scipiones, hinc Marcus Marcellus innumerabilēsque alij: maximēque ipse populus Romanus animi magnitudine excellit. Declaratur autem studium bellicæ gloriae, quod statuas quoque videmus ornatu ferè militari.

*Fortitudinem si ab honestate recedat, nomen
suum amittere.*

Sed ea animi elatio, quæ cernitur in periculis & laboribus, si iustitia vacat, pugnatque non pro salute

salute communi, sed pro suis commodis, in vitio est. Non enim modo id virtutis non est, sed potius immanitatis, omnem humanitatem repellentis. Itaque probè definitur à Stoicis fortitudo, cùm eam virtutem esse dicunt propugnantem pro æquitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam consecutus est, insidijs & malitia laudem est adeptus. Nihil enim honestum esse potest, quod iustitia vacat. Præclarū igitur Platonis illud: Non solum, inquit, scientia, quæ est remora à iustitia, calliditas potius, quā sapientia est appellanda: verum etiam animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate cōmuni impellitur, audaciæ potius nomen habeat, quam fortitudinis. Itaque viros fortes, & magnanimos eosdem bonos, & simplices, veritatis amicos, minimèq; fallices esse volumus: quæ sunt ex media laude iustitiæ. Sed illud odiosum est, quod in hac elatione, & magnitudine animi, facillimè pertinacia & nimia cupiditas principatus innascitur. Ut enim apud Platōnē est, omnem morem Lacedæmoniorum inflamatū esse cupiditate vincendi: sic, vt quisque animi magnitudine maximè excellit, ita maximè vult princeps omnium esse, vel potius solus esse. Difficile autem est, cùm præstare omnibus concupiēris, seruare æquitatem, quæ est iustitiæ maximè propria. Ex quo fit, vt neque discepratione vinci se, nec ullo publico ac legitimo iure patiantur. Existuntque in Rep. ple- runq; largitores, & factiosi, vt opes quam maximas consequantur, & sint vi potius superiores, quam iustitia pares. Sed quo difficilius, hoc præclarus. Nullum enim est tempus, quod iustitia vacare debeat. Fortes igitur, & magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed qui propulsant iniuriam. Vera autem & sapiens animi magnitudo honestum illud, quod maximè natura sequitur, in factis positum,

non
Magnanimitas à iustitia pender.
Pertinacia elati animi comes.

Prouerbio Socratis, pulchra quæ dif. ficitia.
Qui gloriæ spe pericula suscipit, ambitiosus, non fortis.

non in gloria iudicat; principemque se esse mauult quam videri. Etenim qui ex errore imperitae multitudinis pendet, hic in magnis viris non est hendus. Facilius autem ad res iniustas impellitur, ut quisque est altissimo animo, & gloriæ cupido. Qui locus est sanè lubricus, quod vix inuenitur, qui laboribus susceptis, periculisque aditis, non quasi mercedem rerum gestarum desiderat gloriam.

Vera magnanimitas duabus in rebus potissimum sit, in contemnendis tum prosperis, tum aduersis, & in arduis rebus gerendis.

Lubricus, an-
ceps, & peri-
culosus.

** Alias, mul-
tarum.*

OMNINO fortis animus & magnus duabus rebus maximè cernitur: quarum una in rerum exter-
narum despiciētia ponitur, cum persuasum sit, nihil hominem, nisi quod honestum, decorumque sit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere: nullique neque homini, neque perturbationi animi, nec for-
tunæ succumbere. Altera est res, ut cum ita sis affe-
ctus animo, ut supra dixi, res geras magnas illas qui-
dē, & maximè utiles, sed vehementer arduas, plena-
que laborū, & periculorū cum vitæ, tum ** aliarum*
rerū, quæ ad vitam pertinent. Harum rerum duarū
splendor omnis & amplitudo est, addo etiā utilitatē,
in posteriore: causa autem & ratio efficiens magnos
viros est in priore. In eo enim est illud, quod excel-
lentes animos, & humana contemnentes facit. Id
autem ipsum cernitur in duobus, si & solum id quod
honestum sit, bonum, iudicēs, & omni animi pertur-
batione liber sis. Nam & ea, quæ eximia plerisque,
& præclara videntur, parua ducere, eaque ratione
stabili, firmaque cōtemnere, fortis animi, magnaque
ducendū est. Et ea, quæ videntur acerba, quæ mul-
ta & varia in hominum vita, fortunaque versantur,
ita ferre, ut nihil à statu naturæ discedat, nihil à dig-
nitate sapientis, hoc robusti animi est, magnæque
constantia.

constantiae. Non est autem consentaneum, qui metu non frangatur, cum frangi cupiditate: nec, qui inquietū se à labore præsriterit, vinci à voluptate. Quā obrem & hæc vitanda sunt, & pecuniæ fugienda cupiditas. Nihil enim est tam angusti animi tamque parui quām amare diuitias. Nihil honestius, magnificientiusque quam pecuniā contemnere, si non habeas; si habeas, ad beneficentiam liberalitatemque conferre. Cauenda est etiam gloriæ cupiditas, ut supra dixi: Eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. Nec verò Imperia expetenda, ac potius aut non accipienda interdum; aut deponenda nonnunquam. Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, & metu, tū etiam ægritudine, & voluptate animi, & iracundia, ut tranquillitas adsit, & securitas, quæ afferat cùm constantiam, tū etiam dignitatem. Multi autem & sunt, & fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expertentes, à negotijs publicis se remouerunt, ad otiumque perfugerunt. In his & nobilissimi philosophi, longèque principes, & quidā homines seueri, & graues, nec populi, nec principiū mores ferre potuerunt. Vixeruntque nonnulli in agris delectati re sua familiari. His idem propositum fuit, quod regibus, ut ne quā re egerent, ne cui parerent, libertate vterentur: cuius proprium est sic vivere, ut velis. Quare cùm hoc commune sit potentiae cupidorum cum ijs, quos dixi, otiosis: alteri se adipisci id posse arbitrantur, si opes magnas habeant; alteri, si contenti sint & suo, & paruo. In quo quidem neutrorum omnino contemnenda est sententia. Sed & facilior & tutior, & minus alijs grauis aut molesta vita est otiosorum: fructuosior autem hominū generi, & ad claritatem amplitudinemque aptior, eorum, qui se ad Remp. & ad res magnas gerendas accommoda-

Turpius à voluptate
vinci quām
à dolore.
Humilis ani-
mi mirari di-
uitias.
Æquabilitas
animi pro-
pria forti-
tudinis.

Fuga nego-
tiorum.

Ut ne pro
ne.

Vd Plato.

modauerūt. Quapropter & ijs forsitan concedendū sit Rem. non capessentibus, qui excellenti ingenio, doctrinæ fese dediderunt: & ijs qui aut valetudinis imbecillitate, aut aliqua grauiore causa impediti, à Repub. recesserunt, cùm eius administrante potestatem alijs laudemque concederent. Quibus autem talis nulla sit causa, si despicere se dicant ea, quæ plerique admirantur, imperia, & magistratus, ijs non modò non laudi, verum etiam vitio dandum puto. Quorum iudicium in eo, quòd gloriam contemnunt, & pro nihilo putent, difficile factu est non probare: sed videntur labores, & molestias, tum offensionum, tum repulsaram, quasi quandam ignominiam timere, & infamia. Sunt enim, qui in rebus contrarijs parùm sibi constent, voluptatem seuerissimè contemnunt, in dolore sint molliores, gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non satis constanter. Sed ijs, qui habent à natura adiumenta rerū gerendarum, abiecta omni cunctatione adipiscendi magistratus sunt, & gerenda resp. est. Nec enim aliter aut régi ciuitas, aut declarari animi magnitudo potest. Capessentibus autem Rem publ. nihilominus, quām philosophis, haud scio an magis etiam, & magnificentia, & despicientia adhibenda sit rerum humanarum, quam sāpe dico, & tranquillitas animi atque securitas: si quidem nec anxij futuri sunt, & cum grauitate, constantiāque viēturi. Quæ eò faciliora sunt philosophis, quò minus patent multa in eorū vita, quæ fortuna feriat, & quò minus multis rebus egēt: & quia, si quid aduersi eueniat, tā grauiter cadere nō possunt. Quocirca nō sine causa maiores motus animorum concitantur, *maiōrque cura efficiendi Rem gerentibus, quām quietis: quo magis his & magnitudo animi est adhibenda, & vacuitas ab angoribus. A'd rem gerendam quām

Non satis
constanter,
id est, alibi
cōtemnunt,
alibi mi-
nimē.

* Maiorique
efficienda.
Maior viri-
bus aggredi,
temeritatis
est: quæ pos-
sis, in his tibi
diffidere, ig-
nauia.

autē qui accedit, caueat, ne id modō cōsideret, quām illa res honesta sit: sed etiam, vt habeat efficiendi facultatē. In quo ipso considerandū est, ne aut temerē desperet propter ignauiam, aut nimis confidat propter cupiditatē: in omnibus autē negotijs prius, quām aggrediare, adhibenda est præparatio diligēs.

Longē fortius esse ciuilibus in rebus quām bellicis antecellere, multis argumentis docet, non nihilque de sc.

Sed cūm pleique arbitrentur res bellicas maiores esse, quām vrbanas, minuēda est hæc opinio. Multi enim bella sæpe quæsueunt propter gloriæ cupiditatem: atque id in magnis animis, ingenijisque plerunque contingit: eoque magis si sunt ad rem militarem apti, & cupidi bellorum gerendorum. Verē autem si volumus iudicare, multæ res extiterunt vrbanae maiores, clarioresque, quām bellicæ. Quamvis enim Themistocles iure laudetur, & sit eius nomen, quām Solonis, illustrius: citeturque Salamis clarissimæ testis victoriae, quæ anteponatur consilio Solonis ei, quo primū constituit Areopagitas: non minus præclarum hoc, quām illud, iudicandum est. Illud enim semel profuit, hoc semper proderit ciuitati. Hoc consilio leges Atheniensium, hoc maiorū instituta seruātur. Et Themistocles quidē nihil dixerit, in quo ipse Areopagum adiuererit: at ab illo verum est, adiutum esse Themistoclem. Est enim bellū gestum consilio Senatus eius, qui à Solone erat constitutus. Licet eadē de Pausania, Lysandroque dicere: quorum rebus gestis quanquam imperium Lacedæmonijs dilatatum putatur; tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus, & disciplinæ cōferendi sunt. Quinetiam ob has ipsas causas & paratiōres habuerunt exercitus, & fortiores. Mihi quidem neque, pueris nobis, M. Scaurus C. Mario, neque, cum versaremur in Repub. Q. Catulus Cn. Pompeio

Themistocles Atheniensis imperator apud Salaminam insulam Xerxem prælio vicit.

Solon Salaminius dedit leges maximæ salutares.

Lycurgus legum lator Pausania & Lysandro ducibus, multis victoriis nobis, anteterrut.

M. Scaurus eloquentia & iuris cōmenta, & Q. Catulus in rebus ci-

vilibus fiducierunt.
Marius & Pompeius bellii gloria.
Scipio & manius Numantiam sustulit.
Scipio Nasica Tiberium Gracchum perniciose leges feren tem priuatus occidit.

Hic est inuidiosus ille verisculus, quo Cicerio gloriatus est se in toga Carthaginam coniurationem oppres sisse.

Ter triumphavit Pompeius, de Afris, & iterum de Hispanis, tertium de Mithridate.

*Al. otium.

cedere videbatur. Parti enim sunt foris armæ, nisi est consilium domi. Nec plus Africanus, singularis & vir, & Imperator, in excindēda Numātia, Reip. profuit, quām eodem tempore P. Nasica priuatus, cūm Tiberium Gracchum interemis. Quanquam hæc quidem res non solum ex domesticæ est ratione: attingit enim & bellicam, quoniam vi, manuque confessa est: sed tamen id ipsum gestum est consilio virano, sine exercitu. Illud autem optimum est, in quo me solere ab improbis, & inuidis inuadi audio.

Cedant arma toge, concedat laurea lingue.

Vt enim alios omittam, nobis Remp. gubernantibus, nonne togæ arma cessere? Neque enim in Rep. periculum fuit grauius vñquam, nec maius *odium. Ita consilijs, diligentiaque nostra celeriter de manibus audacissimorum ciuium delapsa arma ipsa cederunt. Quæ res igitur gesta est vñquā in bello tanta? quis triumphus conferendus? Licet enim mihi, Marce fili, apud te gloriari, ad quem & hæreditas huius gloriæ, & factorū imitatio pertinet. Mihi quidem certè, vir abundans bellicis laudibus Cn. Pompeius, multis audientibus, hoc tribuit, vt diceret frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse, nisi meo in Remp. beneficio, vbi triūpharet, esset habiturus. Sunt ergo domesticæ fortitudines non inferiores militibus: in quibus plus etiam, quām in his operæ studiisque ponendum est. Omnino enim illud honestum, quod ex animo excelsò magnificoq; quærimus, animi efficitur, non corporis viribus. Exercendum tamē corpus, & ita afficiendum est, vt obediere consilio, rationique possit in exequendis negotijs, & in labore tolerando. Honestū autem id, quod exquirimus, totum est positum in animi eura & cogitatione: in quo non minorem utilitatem afferunt, quæ togati Reipub. præsunt, quām qui bella gerunt.

Itaq;

Itaq; eorum consilio s̄epe aut non suscep̄ta, aut cōfecta bella sunt, nonnunquam etiam illata: vt M. Catonis * bellum tertium Punicum in quo etiam mortui valuit autoritas. Quare expetenda quidem magis est deēernendi ratio, quām decertandi fortitudo. Sed cauendum, ne id bellandi magis fuga, quām vtilitatis ratione faciamus. Bellum autē ita suscipiatur, vt nihil aliud, nisi pax quæsita videatur. Fortis verō animi, & constantis est, non perturbari in rebus asperis, nec tumultuantem de gradu dejici, vt dicitur, sed præsentis animi vt̄ consilio, nec à ratione discedere: quanquam hoc animi, illud etiam ingenij magni est, præcipere cogitatione futura, & aliquantò antē constituere, quid accidere possit in vtramque partem, & quid agendum sit, cum quid euenierit; nec comrovitare, vt aliquando dicendum sit, Non putaram. Hæc sunt opera magni animi, & excelsi, & prudentia, consilioque fidentis. Temerē autem in acie versari, & manu cum hoste configere, immane quiddam, & belluarum simile est: sed cū tempus est, necessitásq; postulat, decertandū manu est, & mors seruituti, turpitudinīque anteponeda.

*Alienam esse ab officio magnanimi crudelitatem,
& item temeritatem.*

DE euertendis autē, diripiendisque vrbibus, valde illud considerandum est, ne quid temerē, ne quid crudeliter fiat, idq; est viri magnanimi, rebus agitatis punire sontes, multitudinem conseruare, in omni fortuna, recta atque honesta retinere.

Pericula quatenus viro fortis suscipienda.

VT enim sunt (quemadmodum supra dixi) qui vrbani rebus bellicas anteponunt: sic reperias multos, quibus periculosa & callida consilia, quietis cogitationibus & splendidiora, & maiora videantur. Nunquam omnia in periculi fuga committendū est,

* Consilio.
M. Cato s̄ica
quam triduo
secum è Carta-
thagine tale-
rat, in senatu
ostensa, per-
suasit vt ter-
tium bellum
Punicum
susciperebat,
quo etiam
euersa est
Carthago.
qui cum in-
sequenti ani-
no mortuus
esset, tamen
valuit & se-
pulti autori-
tas contra
Naficam, ne
euertetur,
suadens.
Turpe non
putaram.
Scipionis a.
populi heg-
ma.

Non sauen-
dum in vi-
ctos.
Multitudini
parendum.

Magnani-
mus non nisi
idonea de
causa peri-
cula suscipit.

Bellissimæ Metaphoræ.

Quæ respo-
tius pericli-
tandæ.

* *Callicratis
des Lacede-
moniorum
dux, ab offi-
cio magna-
nimi recessit,
qui classi-
quām priua-
ta gloriae ia-
cturam face-
re maluerit:
historia est
apud Xeno-
phonem,
primo Para-
lipomenon.
Cleombro-*

lus Lacedæmonius ab Epaminonda Thebanorum duce vicit, magna suorum clade. Fabius cupitator; historia notissima.

vt imbellis, timidi que videamur. Sed fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis, sine causa: quo nihil potest esse stultius. Quapropter, in adeundis periculis, consuetudo imitanda medicorum est, qui leuiter ægrotantes leuiter curant: grauioribus autem morbis periculosas curationes, & ancipites adhibere coguntur. Quare in tranquillo, tempestatem aduersam optare de mentis est: subuenire autem tempestatei quavis ratione, sapientis: eoque magis, si plus adipiscare re explicata boni, quam addubita- ta mali. Periculosæ autem rerum actiones partim ijs sunt, qui eas suscipiunt, partim Reipub. Itemque alij de vita, alij de gloria, & benevolentia ciuium in discrimen vocantur. Promptiores igitur debemus esse ad nostra pericula, quam ad communia, dimicare que paratus de honore, & gloria, quam de cæteris commodis. Inuenti autem multi sunt, qui non modo pecuniam, sed vitam etiam profundere pro patria parati essent: ijdem gloriae iacturam ne minimam quidem facere vellent. ne Repub. quidem

mam quidem facere vellent, ne Repub. quidem postulante: ut Callicratides, qui, cum Lacædemoniorum dux fuisset Peloponnesiaco bello, multaque fecisset egregiè, vertit ad extremū omnia, cum consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginusis remonendam, nec cum Atheniensibus dimicandum putabant. Quibus ille respondit, Lacedæmonios classe illa amissa, aliam parare posse: se fugere sine suo dedecore non posse. Atque hæc quidem Lacedæmonijs plaga mediocris fuit: illa pestifera, qua, cum Cleombrotus, inuidiam timens, temerè cum Epaminonda conflixisset, Lacedæmoniorū opes corruerunt. Quanto Qu. Fabius Maximus melius: de quo Ennius:

lus Lacedæmonius ab Epaminonda Thebanorum duce vicit, magna suorum clade. Fabius cupitator; historia notissima.

Yanns

Vnus homo nobis cunctando restituit rem :

Non ponebat enim rumores ante salutem.

Ergo postquam magis que viri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi vitandum est, etiam in rebus urbanis. Sunt enim, qui quod sentiunt, etiamsi optimum sit, tamen inuidiae metu non audent dicere.

Fortis est
falsam infa-
miam con-
temnere.

OMNINO qui Reipublice præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant: Vnum, ut utilitatem ciuium sic tueantur, ut quicquid agunt, ad eam referant, obliiti commodorum suorum: Alterum, ut totum corpus Reip. curent, ne, dum partem aliquam tuerintur, reliquias deserant. Ut enim tutela, sic procuratio Reip. ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissa est, gerenda est. Qui autem parti ciuium consulunt, partem negligunt, rem pernicioſiſſimam in ciuitatem inducunt, ſeditionem, atque discordiam. Ex quo euenit, at alij populares, alij studiosi optimi cuiusque videantur, pauci vniuersorum. Hinc apud Athenienses magnæ discordiæ ortæ: in noſtra Repub. non ſolū ſeditiōnes, ſed pefifera etiam bella ciuilia: quæ grauiſ, & fortis ciuis, & in Rep. dignus principatu fugiet, atque oderit, tradetque ſe totum Reip. neque opes, aut potentiam conſectabitur, totamque eam ſic tuebitur, ut omnibus conſultet. Nec verò criminibus falsis in odium, aut inuidiam quenquā vocabit: omninoque ita iuſtitia, honestatique adhærēſet, ut, dum eam conſeruet, quemuis grauiter offendat, mortemque opperat potius, quam deferat illa, quæ dixi.

*De honoribus vehementer contendere con-
tra officium eſſe magnanimi.*

Miserrima eſt omnino ambitio, honorumq; con-
tentio: de qua præclarè apud eundem eſt Plato-

nem: similiter facere eos, qui inter se contenderent, ut potius Remp. administraret, ut si nautæ certarent, quis eorum potissimum gubernaret. Idemque præcipit, ut eos aduersarios existimemus, qui arma contra ferant: non eos, qui suo iudicio tueri Remp. velint, qualis fuit inter P. Africanum, & Q. Metellum sine acerbitate dissensio.

Ira moderari proprium fortitudinis.

Nec verò audiendi sunt, qui grauiter irascendū inimicis putabunt, idque magnanimi, & fortis viri esse censemunt. Nihil enim laudabilius, nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate, atque clementia. In liberis verò populis, & in iuris æquabilitate, exercēda etiam est facilitas, & altitudo animi, quæ dicitur: ne, si irascamur aut intempestiū accedentibus, aut impudenter roganibus, in morositatem inutilem, & odiosam incidamus. Et tamen ita probanda est manuētudo, atque clementia, ut adhibeatur Reip. causa severitas, sine qua administrari ciuitas non potest.

In animaduertendo maximè ab ira temperandum.

OMnis autem & animaduersio & castigatio contumelia vacare debet, neque ad eius, qui^{*} punit aliquem, aut verbis castigat, sed ad Relp. utilitatem referri. Cauendum est etiam, ne maior poena quam culpa sit: & ne ijsdem de causis alij plectantur, alij ne appellantur quidem. Prohibenda autem maximè est ira in puniendo. Nunquā enim iratus qui accedit ad poenam, mediocritatē illam tenebit, quæ est inter nimium & parum: quæ placet Peripateticis, & rectè placet, modò ne laudarent iracundiam, & dicerent, utiliter à natura datam. Illa verò omnibus in rebus repudianda est: optandumque, ut iij qui præsunt Reipub. legum similes sint, quæ ad puniendum non iracundia, sed æquitate ducuntur.

Mag-

Cū ilis dis-
sensio inter
P. Scipionem
& Q. Metel-
lum.

Morositas
contra offi-
cium fortitu-
dinis.

*Punitur, le-
git Nonnius,
Marcellus &
Seruius.
Horatius.
Virtus est
medium vi-
tiorum vtri-
que reda-
ctum.
Stoici affe-
ctibus vaca-
re, Peripate-
tici moderari
sapientem
volunt.

*Magnanimi est neque secundus in solestere,
neque deyici aduersis.*

ATq; etiam in rebus prosperis, & ad voluntatem nostram fluentibus, superbiam, fastidium, arrogantiāque magnopere fugiamus. Nam vt aduersas res, sic secundas immoderatē ferre, leuitatis est. Præclaraque est æquabilitas in omni vita, & idem semper vultus, eademque frons: vt de Socrate, itēmque de C. Lailio accepiimus. Philippum quidem Macedonum regem, rebus gestis, & gloria superatū à filio: facilitate verò, & humanitate video superiorē fuisse. Itaque alter semper magnus, alter sāpe turpissimus fuit: vt rectē præcipere videantur, qui monent, vt quanto superiores simus, tanto nos summis- sius geramus. Panætius quidem auditorem Africanum, & familiarem suum solitum ait dicere; sicut equos propriæ crebras contentiones præliorum, ferocitate exultantes, domitoribus tradere soleant, vt his facilioribus possint vti: sic homines secundis rebus effænatos, sibique præsidentes, tanquam in gyrum rationis, & doctrinæ duci oportere, vt perspiccerent rerum humanarum imbecillitatem, varieta- tēmque fortunæ. Atque etiam in secundissimis rebus maximè est vtendum consilio amicorum, hisque maior etiam quām antè, tribuenda est autoritas: ijsque temporibus cauendū est, ne assentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos sinamus: in quo falli facile est. Tales enim nos esse putamus, vt iure laudemur. Ex quo nascuntur innumerabilia peccata, cùm homines inflati opinionibus turpiter irridētur, & in maximis versantur erroribus. Sed hæc quidem haec tenūs.

Officia magnanimi in otio beneſto.

IL lud autē sic est iudicandum, maximas gerires, & maximi animi, ab ijs qui Rempublicā regat, quod

Africanī a-
pophteg-
ma.

Præfidere,
nimium fi-
dere.

Magnani-
mus assen-
tiones non
recipit.

Vt Pompo-
nius Atticus.

Priora tria
ad negotia-
lem vitam,
Posteriora
ad otiosam
pertinent.

corum administratio latissimè pateat, ad plurimòsque pertineat. Esse autē magni animi, & fuisse multos, etiam in vita otiosa, qui aut inuestigarent, aut conarentur magna quædam, seseq; suarum rerū finibus continerent: aut interieicti inter philosophos, & eos, qui Remp. administrarent, delectarentur re sua familiari, non eam quidem omni ratione exagerantes, neque excludentes ab eius vſu suos; potiusq; & amicis impertientes, & Reip. si quando vſus esset. Quæ primū bene parta sit, nullo neque turpi questu, neq; odioſo: tū, quām plurimis, modò dignis, se vtilem præbeat. deinde augeatur ratione, diligentia, parsimonia: nec libidini potiūs, luxuriæque, quām liberalitati, & beneficentia pateat. Hæc præscripta seruante licet magnificè, & grauiter, animosèque viuere, atque etiam simpliciter, fideliter, vitæque hominum amicè.

TEMPERANTIA.

Quartus officiorum fons Temperantia, quam Aristoteles moderationem esse putat cupiditatum, earum duntaxat, quæ circa gula, & inquinis voluptates versantur. Temperas, inquit, ea cupit quæ oportet, & ut oportet, & quando oportet. Huius est caput, ut cupiditas rationi pareat, sicut puer paedagogo. Indidem oritur illud decorum, quod quemadmodum à natura, ac cæteris circumstantijs duatur, omnèque vitæ officium coboneſt, diuinitus tradit Ciceron.

SEquitur, vt de vna reliqua parte honestatis dicendum sit: in qua verecundia, & quasi quidā ornatus vitæ, temperantia, & modestia, omnisque sedatio perturbationum animi, & rerum modus cernitur. Hoc loco continetur id, quod dici Latinè Decorum potest. Græcè enim τὸ ὄπειρον dicitur. Huius vis ea est, vt ab honesto non queat separari. Nam & quod decet,

debet, honestum: & quod honestum est, debet: **Decorum** Qualis autem differentia sit honesti, & decori faci- honesti lius intelligi, quam explanari potest. **Quicquid enim comes.** est quod deceat, id tum appareat, cum antegressa est honestas.

Duplex decorum: generale, quod in omni officio situm est: & speciale, quod temperantiam propriè consequitur. **Diuus Ambrosius generale decorum accipit, quod ex bar- monia, & consensu omnium inter se virtutū existit, qua- le relucet in concordia uniuersitatis: speciale, quod in una quapiam parte reluceat, potissimum tamē in temperantia.**

ITaque non solum in hac parte honestatis, de qua **Decorum in hoc loco differendum est, sed etiam in tribus supe- prudenter.** rioribus, quid deceat, appareat. Nā & ratione vti, atque oratione prudenter; & agere quod agas, considerè, omnīq; in re, quid sit veri, videre, & tueri de- cet: contrāq; falli, errare, labi, decipi, tam dedecet, quam delirare, & mente captum esse. **Etiusta omnia Decorum iu- decora sunt: iniusta contra, ut turpia, sic indecora.** **stutia.** Similis est ratio fortitudinis. **Quod enim viriliter, a- nimōq; magno fit, id dignum viro, & decorum vide- tur: quod contrā, id ut turpe, sic indecorum.** **Quare** pertinet quidem ad omnem honestatem hoc, quod dico, **Decorū: & ita pertinet, ut non recondita qua- dam ratione cernatur, sed sit in promptu.** **Est enim** quiddam (idque intelligitur in omni virtute) quod deceat, quod cogitatione magis à virtute potest, quam re separari. **Et ut venustas, & pulchritudo cor- poris secerni non potest à valetudine.** sic hoc, de quo loquimur, **Decorum, totum illud quidem est cum virtute confusum, sed mente, & cogitatione distin- guitur.** **Est autem eius descriptio duplex.** **Nam &** generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honestate versatur: & aliud huic subiectum, quod

Decorum ab honesto, re non separa- tur.

quod pertinet ad singulas partes honestatis. Atque illud superius sic fere definiri solet: Decorum id est, quod consentaneum sit hominis excellētiae, in eo, in quo natura eius à reliquis animantibus differat. Quæ autem pars subiecta generi est, eam sic definunt, vt id decorum esse velint, quod ita naturæ consentaneum sit, vt in eo moderatio, & temperatia appearat cum specie quadam liberali. Hæc ita intelligi a Philosophis possumus existimare ex eo decoro, quod poetæ sequuntur: de quo alio loco plura dici solent. Sed tum seruare illud poetas dicimus, quod deceat, cum id, quod quaque persona dignum est, & sit, & dicitur: Vt si Æacus, aut Minos dicoret,

Oderint, dum metuant: aut,

Natis sepulchrum ipse est parens:

Inde decorum videretur, quod eos fuisse iustos accepimus. At, Atreo dicente, plausus excitantur: est enim digna persona oratio. Sed poetæ quid quémque deceat, ex persona iudicabunt: nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellētia, præstatiæque animantium reliquorum. Quocirca poetæ in magna varietate personarū, etiam vitiosis quid conueniat, & quid deceat, videbunt: nobis autem cum à natura, constantiæ, moderationis, temperantiae, ve-
recundiæ partes datae sint: cūmq; eadem natura deceat non negligere, quemadmodum nōs aduersus homines geramus: efficitur, vt & illud quod ad omnem honestatem pertinet, decorum, quām latè fūsum sit, appareat: & hoc, quod spectatur in unoquoq; genere virtutis. Vt enim pulchritudo corporis apta compositione membrorum mouet oculos, & delestat hoc ipso, quod inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt: sic decorum, quod elucet in vita, mouet approbationem eorum, quibuscum vivitur, ordinę, & constantia, & moderatione dictorum.

Liberali, id
et honesta.

Horatius,
Reddere
personæ scit
conuenien-
tia cuique.

46
Decorum
poetarum
honestis, ac
turpibus
commune.

dictorum omnium, atque factorum. Adhibenda est igitur quædam reverentia aduersus homines & optimi cuiusque, & reliquorum. Nam negligere, quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed sicutum. Decorum
in ordine,
constan-
tia
& modo etiam omnino dissoluti. Est autem, quod differat in omni ratione habenda, inter iustitiam & verecundiam. Iustitiae partes sunt, non violare homines: Violales
injuria, of-
fendimus
immodestia. Verecundiae, non offendere: in quo maximè perspicitur vis decori. His igitur expositis, quale sit id, quod decere dicimus, intellectum puto.

Decorum secundum naturam esse, & cum in omnibus partibus, tum in temperantia plurimum valere.

Officium autem quod ab eodem dicitur, hanc primum Prudentia,
Influtia. habet viam, quæ deducit ad conuenientiam, conseruationemque naturæ: quam si sequemur ducem, nunquā aberrabimus: sequensq; & id quod acutum, & perspicax natura est, & id quod ad hominum consociationem accommodatum, & id quod vehemens, atq; forte. Sed maxima vis decori in hac inest parte, de qua disputamus. Neque enim solum Fortitudo,
Temperan-
tia. corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multò etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt.

Fontem omnis esse modestie, ut appetitus pareat rationi: At hunc ipsum putat Ambrosius, omnium officiorum primarium esse fontem.

DUplex est enim vis animorum atque naturæ: V. opus, quam
in libris de-
finibus ap-
petitionem vo-
cat, vnde o-
riuntur nrae
id est, per-
turbationes. una pars in apperitu posita est, quæ est ipsa Graecæ, quæ hominem huc & illuc rapit. Altera in ratione: quæ docet & explanat, quid faciendum, fugiendumque sit. Ita sit, ut ratio præsit, appetitus vero obtemperet. Omnis autem actio vacare debet temeritate & negligentia: nec vero agere quicquam, cuius non

Sic in libris
de finibus
Cato, offi-
cium, quod
ita factum
est, vt eius
facti proba-
bilis ratio
reddi possit.

Indecorum
& in corpore
a perturba-
tionibus.

Grauitas &
Urbanitas
quatenus ad-
hibenda.

Licentia non
omnis aliena
ab hone-
state.

non possis causā probabilē reddere. Hæc est enim ferè descrip'ō officij. Efficiendum autem est, vt appetitus rationi obediant, éamq; neq; propter temeritatem præcurrant, nec propter pigritiam, aut ignauia deserant: sintque tranquilli, atque omni perturbatione animi careant. Ex quo elucebit omnis constantia, omnisque moderatio. Nam qui appetitus longius euagantur, & tanquam exultantes siue cupiendo, siue fugiendo, non satis à ratione retinentur, hi sine dubio finem, et modum transeunt. Relinquunt enim, & abiciunt obedientiam, nec rationi parent, cui sunt subiecti lege naturæ; à quibus non modò animi perturbantur, sed etiam corpora. Licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorū, qui aut libidine aliqua aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt: quorum omnium vultus, voces, motus, statuſque mutantur. Ex quibus illud intelligitur (vt ad officij formam reuertamur) appetitus omnes contrahendos, sed andosque, excitandámque esse animaduersionem & diligentiam, vt ne quid temerè ac fortuitò, inconsideratè, negligenterque agamus. Neq; enim ita generati à natura sumus, vt ad ludū, & iocum facti esse videamur; sed ad seueritatem potius, & ad quædam studia grauiora, atque maiora. Ludo autem & ioco, vti illis quidem licet, sed sicut somno, & quietibus cæteris, tum, cùm graibus seriſque rebus satisfecerimus. Ipsumque genus iocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenuum, & facetus esse debet. Ut enim pueris non omnem licentiam ludendi damus, sed eam, quæ ab honestatis actionibus non sit aliena: sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat.

De scurrilitate & facetia.

DVplex omnino est iocandi genus: Vnum illibet
rale, petulans, flagitosum, obſcenum. Alterum
elegans,

elegans, vrbananum, ingeniosum, facetum. Quo generre non modo Plautus noster, & Atticorum antiqua comœdia, sed etiam Philosophorum Socraticorum libri referti sunt: multaque multorum facetè dicta, ut ea quæ à sene Catone sunt collecta, quæ vocatur ~~Speculum~~, ~~μαρτυρία~~. Facilis igitur est distinctio ingenui, & illiberalis ioci. Alter est, si tempore sit, ac remissio animo, homine libero dignus: Alter ne libero quidem, si rerum turpitudini adhibetur verborum obſcenitas.

Et honesti lusus modum esse quendam.

Lvdendi etiam est quidam modus retinendus, vt ne nimis omnia profundamus, elatiisque voluptate, in aliquam turpitudinem dilabamur. Suppeditant autem & campus noster, & studia venandi, honesta exempla ludendi.

Animi delectatio ab honestis studijs petenda: corporis voluptas, quia pecorina sit, aut planè reycienda, aut quam parcissimè adhibenda.

Sed pertinet ad omnē officij quæſtionem, semper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus, reliquisq; bestijs antecedat. Illæ enim nihil sentiunt nisi voluptatē, ad cāmque feruntur * omni impietu. Hominis autem mens discendo alitur, & cogitando semper aliquid aut inquirit, aut agit; videntiq; & audiendi delectatione ducitur. Quinetiam si quis est paulò ad voluptas propensior, modò ne sit ex pecudum genere (sunt enim quidam homines non re, sed nomine;) sed si quis est paulò ęrectior, quamvis voluptate capiatur, occultat & dissimulat appetitū voluptatis propter verecundiam. Ex quo intelligitur, corporis voluptatem non satis esse dignam hominis præstantia, cāmque contemni, & reiici oportere: sin sit quispiam, qui aliquid tribuat

volup-

Veteris co-
mœdiae
Plautini, ne-
que non So-
cratici sales.
Apophtheg-
ma, brevis &
gravis sen-
tentia.

Suppeditant
subministrat.
Venatio.

* Alias, soto.

Propensior.
Qui propen-
dit, id est,
inclinatur.

Voluptas
hominis in-
digna.

*Hominis ex-
cellentia.

voluptati, diligenter ei tenendum esse eius fruendae modum. Itaque vietus, cultusque corporis ad valitudinem referantur, & ad vires, non ad voluptatem. Atque etiam si considerare volumus, quæ sit in natura *excellentia, & dignitas, intelligemus, quæ sit turpe diffluere luxuria, & delicate, ac molliter viuere; quæcumque honestum, parcè, continenter, severè, sobrie.

Animaduerte lector ordinem: primum ostendit quid decorum secundum naturam cum pecoribus communem: deinde quid secundum hominis præstantiam: deinceps quid deceat uniuscuiusque personam, vel à natura tributam, vel casu impositam, vel iudicio assumptam.

Intelligendum etiam est, duabus quasi nos à natura induitos esse personis: quarum una est communis, ex eo quod omnes participes sumus rationis, præstantiæque eius, qua antecellimus bestiis: à qua omne honestum decorumque trahitur, & ex qua ratio inueniendi officij exquiritur: Altera autem, quæ propriè singulis est attributa. Ut enim in corporibus magnè dissimilitudines sunt (alius enim videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad luctandum valere: itemque in formis, alijs dignitatem inesse, alijs venustatem) sic & in animis existunt etiam maiores varietates. Erat in L. Crasso, & in L. Philippo multus lepos, maior etiā magisq; dē industria in C. Cæsare Lucij filio. At ijsdem temporibus in M. Scauro, & in Marco Druso adolescente singularis severitas: in C. Lælio multa hilaritas, in eius familiari Scipione ambitio maior, vita tristior. De Græcis autem, dulcem & facetum, festiuque sermonis, atque in omni oratione simulatorum, quem ~~sigmo~~ Græci nominaverunt, Socratem accepimus: contrà Pythagoram, & Periclem summam autoritatem consecutos sine

vlla

Varietas in-
geniorum à
natura.

villa hilaritate. Callidum Annibalem ex gente Pœ-
morum, ex nostris ducibus Q. Maximum accepimus
facilè celare, tacere, dissimulare, insidiari, præripere
hostium consilia. In quo genere Græci Themisto-
clem Atheniensem, & Pheræum Iasonem cæteris
anteponunt. In primitusque versutu, & callidum factu Simplicias.

Solonis, qui, quod & tutior vita eius esset, & plus ali-
quando reipub. prodeisset, furere se simulauit. Sunt
his alij multum dispare, simplices, & aperti, qui ni-
hil ex occulto, nihil ex insidijs agendum putant; ve-
ritatis cultores, fraudis inimici. Itemque; alij, qui quid-
uis perpetiatur, cuius deseruant, dum, quod velint, Vafri & ad
omnia versu-
futiles.

Quo in genere versutissimum, & patientissimum
Lacedæmonium Lysandrum accepimus contraq;
Callicratidem, qui præfectus classis proximus post
Lysandrum fuit. Itemque in sermonibus alium qui-
dem videmus, quamvis præpotens sit, efficere, vt v-
nus de multis esse videatur. Quod in Catulo, & in
patre, & in filio, itemque & in Q. Mutio* Numanti- * Maccina.
no vidimus. Audiui & ex maioribus natu hoc idem
fuisse in P. Scipione Nasica: Contraq; patrem eius,
illum, qui Tyberij Gracchi conatus perditos vindicauit, nullam comitatem habuisse sermonis: necnon
Xenocratè quidem seuerissimum Philosophorum, ob
eamque rem ipsam magnum clarumq; fuisse. Innu-
merabiles aliae dissimilitudines sunt naturæ, mo-
rūmque, minimè tamen vituperandorū. Admodum
autem tuenda sunt sua cuique, non vitiosa, sed ta-
men propria, quod facilius decorum illud, quod quæ-
rimus, retineatur. Sic enim est faciendum, vt con-
tra naturam vniuersam nihil contendamus: ea ta-
men conseruata, propriam naturam sequamur. Ut,
etiamsi sint alia grauiora atque meliora, tamen nos
studia nostra naturæ regula metiamur. Neque enim
attinet

attinet repugnare naturæ; nec quicquā sequi, quod assequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale sit decorum illud: Ideo, quia nihil decet inuita (vt aiunt)

Non frusta
cum natura
pugnandum.
Hora. Tu nil
inuita dices
faciesue Mi-
nerua.

Vt apud Lu-
ciliū in Mu-
tio ridetur
Albutius:

Chære Tite.

Cato Vtice
sibi mortem
consciuit.

Circe solis
filia, Calyp-
so nymphæ,
quarum hos-
pitio vlysses
aliquandiu
vius est: Vt
procos vxo-
ris perderet.

Minerua, id est, aduersante, & repugnante natura: Omnipotens si quicquam est decorum, nihil est profecto magis, quam æquabilitas vniuersæ vitæ, tum singularū actionum: quam conseruare non possis, si aliorum naturam imiteris, omittas tuā. Vt enim sermone eo debemus vti, qui notus est nobis, ne (vt quidā) Græca verba inculcantes, iure optimo irrideamur: sic in actiones, omnemque vitam, nullam discrepan-
tiam conferre debemus. Atque hæc differentia na-
turarum tantum habet vim, vt nonnunquam mor-
tem sibi ipsi alius consciere debeat, alius in eadem
causa non debeat. Non enim alia in causa M. Cato
fuit, alia cæteri, qui se in Africa Cæsari tradiderunt.
Atqui cæteris forsitan vitio datum esset, si se intere-
missent; propterea quod eorum vita lenior, & mores
fuerunt faciliores: Catoni autem cum incredibilem
tribuisset natura gravitatem, eamque ipse perpetua
constantia roborasset, sempèrque in proposito su-
ceptoque consilio permanisset, moriendū potius,
quam tyranni vultus aspicendus fuit. Quam multa
passus est Vlysses in illo errore diurno, cum & mu-
lieribus (si Circe, & Calypso mulieres appellandæ
sunt) inseruiret, & in omni sermone omnibus affa-
bilem & iucundum se esse vellet? Domi vero etiam
contumelias seruorum, ancillarūmque pertulit, vt
ad id aliquando, quod cupiebat, perueniret. At A-
iax (quo animo traditur) millies oppetere mortem,
quam illa perpeti maluisset. Quæ contemplantes
expendere oportebit, quid quisque habeat sui, idq;
moderari, nec velle experiri, quam se aliena deceant.
Id enim maximè quemque decet, quod est cuiusque
suum maximè. Suum igitur quisque noscat ingen-
ium,

nium, acrēmque se & vitiorum, & bonorum suorum iudicem præbeat: ne scenici plus, quām nos, videantur habere prudentiæ. Illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt. Qui etūm voce freti sunt, Epigonus, Medeamq;: qui gestu, Menalip-pam, Clytemnestram: semper Rupilius (quē ego memini) Antiopam: non s̄epe Āesopus Aiacem. Ergo histrio hoc videbit in scena, quod non videbit sapiens in vita. Ad quas igitur res apitissimi erimus, in ijs potissimū elaborabimus. Sin aliquando necessitas nos ad ea detruserit, quæ nostri ingenij non erunt, omnis adhibenda erit curā, meditatio, diligentia, vt ea si nō decorē, at quām minimū indecorē facere possimus. Nec tam est enitendum, vt bona, quæ nobis data non sunt, sequamur, quām vt vitia fugiamus.

Decorum ab ijs, quæ nobis fortuna attribuit, quæne nobis iudicio ip̄s adsciuimus.

AC duabus ijs personis, quas supra dixi, tertia adiungitur, quam casus aliquis, vel tempus imponit: Quarta etiam, quam nobismet ipsis iudicio nostro accōmodabimus. Nam rēgna, imperia, nobilitates, honores, diuitiæ, opes, eaque quæ sunt his contraria, in casu sita, temporibus gubernantur. Ipsi autem quam personam gerere velimus, à nostra voluntate proficiscitur. Itaque s̄e alij ad philosophiam, alij ad ius ciuile, alij ad eloquentiam applicant, ipsarūmque virtutum in alia aliis mauult excellere. Quorum verō patres, aut maiores in aliqua gloria præstiterunt, eorum plerique in hoc genere laudis studia maxima student excellere: vt Q. Mutius, P. filius in iure ciuili, Pauli filius Africanus in re militari. Quidam autem ad eas laudes, quas à patribus acceperunt, addunt aliquam suam: vt hic idem Africanus eloquentia cumulauit bellicam gloriam. Quod idē fecit

D

Timotheus,

scenie, hi-
stiones à
scena.

Epigoni, clis-
mota tragæ-
dia de The-
bis de The-
bis captis.

Medea notz.

Quæ quicque
studia maxi-
mè sequitur.

Timotheus
etiam orator
Itocritis disci-
pulus.

Ceno incli-
tus Dux ^A
the vicinum.
Homines
noni.

* Parentibus.

* Cum.

* Alias, Pro-
dicum dicunt.
Prodicis so-
phista de
Hercule fa-
bola perquā
feliuia refer-
tur apud Xe-
nophontem
libro secun-
do Memora-
biliam.

* Item.

Timotheus, Cenonis filius, qui cum bellilaude non inferior fuisset, quam pater, ad eam laudem, doctrinæ & ingenij gloriam adiecit. Fit autem interdum, ut nonnulli, omissa imitatione maiorum, suum quoddam institutum consequantur: maximèque in eo plerumque elaberant iij, qui magna sibi proponunt, obscuris orti * maioribus. Hæc igitur omnia, cum quæritur us quæ deceant complecti animo, & cogitatione debemus.

Constituendum genus vite, & institutum.

IN primis autem constituendum est, quos nos, & quales esse velimus, & in quo genere vitæ: quæ deliberatio est omnium difficultima. Ineunte enim adolescentia, * cui inest maxima imbecillitas consilij, tunc id sibi quisque genus etatis degendæ constituit, quod maximè adanænit. Itaque ante implicatur aliquo certo genere, cursuque viuendi, quam potuit, quod optimum esset, iudicare. Nam, quod

Herculem * Prodicus dicit, (ut est apud Xenophonem) cum primum pubesceret (quod tempus à natura ad diligendum, quam quisque viam viuendi sit ingressurus, datum est) exisse in solitudinem, atque ibi sedentem, diu secum, multumque dubitasse, cum duas cerneret vias, unam voluptatis, alteram virtutis, utram ingredi melius esset. Hoc Herculi, Iouis satu edito, potuit fortasse contingere: nobis * non idem, qui imitamur, quos cuique visum est, atque ad eorum studia, institutaque impellimur. Plerumque autem parentum præceptis imbuti, ad eorum consuetudinem, morēque deducimur. Alij multitudinis iudicio seruntur: quæque maiori parti puleherrima videntur, ea maximè exoptant. Nonnulli autem siue felicitate quadam, siue bonitate naturæ, siue parentum disciplina, rectam vitæ secuti sunt viam. Illud autem maximè rarum genus est eorum, qui aut excellente

cellente ingenij magnitudine, aut præclara eruditio-
ne, atq; doctrina, aut vtrāq; re ornat, spaciū deli-
berandi habuerunt, quem potissimum vitæ cursum
sequi vellent. In qua deliberatione, ad suam cuiusq;
naturam consilium est omne reuocādum. Nam cūm
in omnibus, quæ aguntur, ex eo modo, *quo quisque
natus est (vt supra dictum est) quid deceat, exquiri-
mus: tum in tota vita constituenda multò est eius
rei cura maior adhibēda, vt cōsūlate in vite perpetui-
tate possūrus nobis metiplis, nec in vlo efficio clau-
dicare. Ad hanc autē ratiōnem, quoniam maximam
vīm Naturæ habet, fortuna pri xītām, vtriusq; em-
nīnō ratio habenda est in diligendo genere vitæ, sed

* Alter, quō
quisque est
natus.

Perpetua-
te, id est,
constantia.

Naturæ magis: multo enim & firmior est, & constan-
tior: vt Fortuna nonnunquam tanquam ipsa mor-
talis, cum immortali natura pugnare videatur. Qui
igitur ad naturæ suæ non vitiosæ genus, consilium

* viuendi omne contulerit, is cōsūlantiam teneat. id
enim maximè decet, nisi fortè se etrasse intellexerit
in diligendo genere vitæ. Quod si acciderit (potest
autem accidere) facienda morū institutorūm, muta-
tio est. Eam igitur mutat onē, si tempora adiuuā-
bunt, facilius, cōmediūsq; faciemus: sin minus, sen-
sim erit, pedentimque facienda: vt amicitias, quæ
minus delectent & minus pr. bentur, magis decere,

Quo modo
commutā-
dum vitæ ge-
nus.

censem sapientes, sensim dissuere, quam repente præ-
cidere. Commutato autem genere vitæ, omni rati-
one curandum est, vt id bono consilio fecisse videa-
mur. Sed quoniam paulo antē dictum est, imitando s
esse maiores: primum illud exceptum sit, ne vitia sint
imitanda; deinde, si natura non ferit, vt quædam
imitari possiat, vt superioris Africani filius, qui hunc

* Paulo natum adoptauerat, propter infirmitatem *Paulo E.
valetudinis non tam potuit patri similis esse; quam milio.
ille fuerat sui. Si igitur non poterit sine causas desen-

sitare, siue populum concionibus tenere, siue bella gerere: illa tamen præstare debebit, quæ erunt in ipsius potestate, iustitiam, fidem, liberalitatem, modestiam, temperantiam, quò minus ab eo id, quod desit, requiratur. Optima autem hæreditas à patribus traditur liberis, omnique patrimonio præstantor, gloria virtutis, rerumque gestarum: cui dedecori esse, nefas, & vitium iudicandum est. Et quoniam officia non eadem disparibus ætatibus tribuuntur, aliæque sunt, iuuenium, alia seniorum; aliquid etiam de hac distinctione dicendum est.

Adolescentiam que propriè deceant.

Verecundia.

Est igitur adolescentis, maiores natu vereri, ex hisque deligere optimos, & probatissimos, quorum consilio, atq; authoritate nitatur. Ineuntis enim ætatis inscitia, senum constituenda, & regenda prudentia est. Maximè autem hæc ætas à libidinibus arcenda est, exercendaque in labore, patientiaque & animi, & corporis; vt eorum & in bellicis, & ciuilibus officijs vigeat industria. Atque etiam cum relaxare animos, & dare se iucunditati volent, caueant intemperantiam, meminerint verecundiæ: quod erit facilius, si eiusmodi quoque rebus maiores natu interesse velint.

Senectutem que deceant maximè.

*Exercitadus
animus.
Vt prosint
alii.
Turpis res
desidiosa
senectus:
Luxuriosa
turpior:
Libidinosa
turpissima.*

Senibus autē labores corporis sunt minuēdi, exercitationes animi etiam augendæ videntur. Danda verò opera, vt & amicos, & iuuentutem, & maximè Remp. consilio, & prudentia quām plurimum adiument. Nihil autem magis cauendum est senectuti, quām ne languori se, desidiæq; dedat. Luxuria verò cum omni ætati turpis, tum senectuti foedissima est. Si autem libidinum etiam intemperantia accesserit,

cesserit, duplex malum est, quod & ipsa senectus concipit dedecus, & facit odolescentium impudentiorem intemperantiam.

Magistratus personam quæ deceant.

AC ne illud quidem alienum est, de Magistratum, de priuatorum, de ciuium, de peregrinorum officijs dicere. Est igitur proprium munus magistratus, intelligere, se gerere personam ciuitatis, deberetque eius dignitatem & decus sustinere, seruare leges, iura describere, & ea fidei suæ commissa meminisse. Priuatum autem oportet æquo, & pari cum ciuibus iure viuere, neque submissum & abiectum, Priuatum quid deceat. neque se efferentem; tum in repub. ea velle, quæ tranquilla, & honesta sint. Talem enim & sentire, & bonum ciuem dicere solemus. Peregrini autem, & incolæ officium est, nihil praeter suum negotium agere, nihil de alio inquirere, minimèque in aliena esse Repub. curiosum. Ita ferè officia reperientur, cum quæretur quid deceat, & quid aptum sit personis, temporibus, & statibus. Nihil est autem, quod tam deceat, quam in omni re gerenda, consilioque capiendo seruare constantiam.

Decorum à statu motuque corporis.

SED quoniam decorum illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu, & statu cernitur, idque positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionem apto: difficilius ad eloquendum, sed satis erit intelligi. In his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur ab ijs, cum quibus & apud quos viuamus. His quoq; de rebus pauca dicantur.

Quasdam corporis partes indecorè offendit: res idem quasdam in honeste vel fieri palam, vel aperte nominari.

Principio corporis nostri magnam natura ipsa videtur habuisse rationem; quæ formam nostram,

D 3 reliquamq;

reliquamque figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promptu. Quæ autem partes corporis ad naturæ necessitatem datæ, aspectū essent deformem habituræ, atq; turpem formam, eas contexit, atq; abdidit. Hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia. Quæ enim natura occulavit, eadē omnes, qui sana mente sunt, remouent ab oculis ipsiquæ necessitati, dant operam, vt quām occultissimè pareant: quarumque partiū corporis usus sunt necessarij, eas neq; partes, neq; earum usus suis nominibus appellant: quodque facere turpe non est, modò occulte; id dicere obscenum est. Itaque nec aperta actio rerum illarum petulantia vacat, nec oratio obscenitate. Nec verò audiendi sunt Cynici, aut si qui fuerunt Stoici penè Cynici, qui reprehendunt, & irrident, quòd ea, quæ turpia re nō sunt, verbis flagitiosa dicamus: illa autem, quæ turpia sunt, nominibus appellemus suis: latrocinari, fraudare, adulterari, re turpe est, sed dicitur non obscenè: liberis dare operam, re honestum est, nomine obscenum: Plurāque in eam sententiam ab eisdem contra verecundiam disputantur. Nos autem naturam sequamur, & ab omni, quod abhorret ab ipsa oculorum, auriumque apprebatione, fugiamus. Status, incessus, sessio, accubatio, vultus, oculi, manuum motus teneant illud decorum. Quibus in rebus duo sunt maximè fugienda, ne quid effeminatum, aut molle, & ne quid durum, aut rusticum sit. Nec verò histrionibus, oratoribusque concedendum est, vt ijs hæc apta sint, nobis dissoluta. Scenicorum quidem mos tantam habet veteris disciplinæ verecundiam, vt in scena sine subligaculo prodeat nemo. Verentur enim, ne, si quo casu euenerit, vt corporis partes quædam aperiantur, aspiciantur non decorè. Nostro quidem more cum parentibus puberes filij, cum so-

Cynici & veteres Stoici nihil di&t; putabant obscenum, quod factu turpe non esset.

Gestus neq; mollis, neq; rusticus.

Exemplum verecundiae & à scena petitum.

ceris generi non lauantur. Retinenda est igitur huius generis verecundia, præsertim natura ipsa magistra, & duce.

Exemplum
Romana ve-
recundia.

*Quæ forma virum, quæ fæminam deceat, & quatenus
utraq; colenda: quis item gestus, quis motus decorus.*

CVM autem pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas: venustatem muliebrem *ducere debemus: dignitatem virilem. Ergo & à forma remoueatur omnis viro non dignus ornatus: & huic simile vitium in gestu, motuque caueatur. Nam & palestrici motus sæpe sunt odiosiores, & histriorum nonnulli gestus ineptijs non vacant, & in ytroque genere, quæ sunt recta & simplicia, laudantur. Formæ autem dignitas coloris bonitate tuenda est: color exercitationibus corporis. Adhibenda est præterea munditia, non odiosa, neque exquisita nimis; tantum quæ fugiat agrestem, & inhumanam negligentiam. Eadem ratio est habenda vestitus: in quo, sicut in plerisque rebus, mediocritas optima est. Cavendum est autem, ne a tarditatibus vtamur in gressu mollioribus, vt pomparum fereculis similes esse videamur, aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates; quæ cum fiunt anhelitus mouentur, vultus mutantur, ora torquentur: ea quibus magna significatio fit, non adesse constantiam. Sed multò etiam magis elaborandum est, ne animi motus à natura recedant: quod assequmur, si cauebimus, ne in perturbationes, atque examinationes incidamus: & si attentos animos ad decori conseruationem tenebimus. Motus autem animorum duplices sunt: alteri cogitationis, alteri Appetitus. Cogitatio in vero exquirendo maximè versatur: Appetitus impellit ad agendum. Curandum est igitur, vt cogitatione ad res quam optimas appetimus.

Dignitas vi-
rorum.
Venustas
mulierum.
* Ducere.

Forma &
Vestitus.
Mundicies
media inter
elegantiam
vitiosam, &
agrestem neg-
ligentiam.
Incessus mo-
deratus.

Pomparum,
in quibus sa-
cra & simu-
lachra lèti-
fimo incessit
circusseritur.
Hor. sepè
velur qui
currebat su-
giens hoste,
per se pè ve-
lut qui Iuno-
nis sacra fer-
ret.

vtamur ; appetitum rationi obedientem præbemus.

*Duplex orationis genus, rhetoricum, &
quotidianum.*

ET quoniam magna vis orationis est, cæq; duplex, altera contentionis, altera sermonis : Contentio disceptationibus tribuatur iudiciorum, concionum, senatus : Sermo in circulis, disputationibus, congres- sionibus familiariū versetur, persequatur etiam coniuia. Contentio præcepta rhetorum sunt multa, nulla sermonis : quanquam haud scio, an possint

Ea nemo do-
cet quæ nulli
eupiunt dif-
fere.

Sermo purus
& cum dig-
nitate.

Pronuntiatio
cuismodi.

Catuli pater
& filius, de
quibus in
Bruto.

Putidum, id
est, odiosum
& affectatum.

hæc quoque esse. Sed discentium studijs inueniuntur magistri : huic autem qui studeat, sunt nulli: rhetorum turba referta omnia. Quanquam quæ verborum, sententiarūmque præcepta sunt, eadem ad sermonem pertinebunt. Sed cùm orationis indicem vocem habeamus ; in voce autem duo sequamur, vt clara sit, vt suavis : vtrumque omnino à natura pe- tendum est : verùm alterum exercitatio augebit, alterum imitatio pressè loquentium, & leniter. Quid fuit in Catulis, vt eos exquisito iudicio putares vti literarum ? quanquam erant literati : sed & alij. Hi autem optimè vti lingua Latina putabantur. Sonus erat dulcis: literæ neq; expressæ, neque oppressæ: ne aut obscurū esset, aut nimis putidū. Sine contentio- ne vox, nec languens, nec canora. Vberior oratio L. Crassi, nec minus faceta : sed bene loquendi de Catulis opinio non minor. Sale verò cōditus, & facetijs Cæsar, Catuli patris frater vicit omnes, vt in ipso illo forensi genere dicendi, contentiones aliorum sermo- ne vinceret. In omnibus igitur his elaborandum est, si in omni re, quid deceat, exquirimus.

Sermo familiaris quemadmodum moderandus.

SIt igitur hic sermo (in quo Socratici maximè ex- celluat) lenis, minimèque pertinax: insit in eo lepos.

lepos. Nec verò tanquam in possessionem suam venit excludat alios : sed cùm reliquis in rebus , tum in sermone communi, vicissitudine nonnunquam ventum putet. Ac videat in primis, quibus de rebus loquatur: si serijs, seueritatem adhibeat : si iocosis ; leporem. In primis prouideat, ne sermo vitium aliquod indicet inesse moribus. Quid maximè tum sollet euenire, cùm studiosè de absentibus, detrahendi causa, aut per ridiculum, aut seuerè, maledicè, contumeliosèque dicitur. Habentur autem plerumque sermones, aut de domesticis negotijs, aut de repùb. aut de artium studijs, & doctrina. Danda igitur opera est , vt etiam si aberrare ad alia cœperit , ad hæc reuocetur oratio. Sed vt cunque aderunt res (neque enim omnes ijsdem de rebus, nec in omni tēpore, nec similiter delectamur.) Animaduertendum est etiam, quatenus sermo delectationem habeat, & vt incipiendi ratio fuerit , ita sit desinendi modus. Sed quoniam in omni vita rectissimè præcipitur , vt perturbationes fugiamus, id est, motus animi nimios, rationi non obtemperantes : sic eiusmodi moribus sermo debet vacare, ne aut ira existat, aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignavia, aut quidtale appareat. Maximèque curandum est, vt eos, quibuscum sermonem conferemus, & vereri & diligere videamur. Obiurgationes etiam nonnunquam incidit necessariæ; in quibus vtendum est fortasse, & vocis cōtentione maiore, & verborum grauitate acriore. Id agendum etiam est, vt ne ea facere videamur irati: sed, vt ad vredum, & secundum medici, sic nos ad hoc genus castigādi rārē, inuitiq; veniamus: nec vnquā, nisi necessariō, si nulla reperietur alia medicina. Sed tamē ita procul absit, cum qua nihil rectè fieri, nihil consideratè potest. Magna autem ex parte clementi castigatione licet vti , grauitate tamen adjuncta , vt seueritas

Ne acerbis,
ne pertinax,
ne insulsi,
ne immodi-
cūs, sit rebus
accommo-
dus, ne ob-
trectatorius.

vt honestis
de rebus.

Ne vagus, &
inæqualis.

Ne concita-
tior.

Ne contu-
meliosus in
amicos.

Obiurgatio
quatenus ad-
hibenda.

ueritas adhibeat, & contumelia repellatur. Atque etiam illud ipsum, quod acerbatis habet obiurgatio, significandum est, ipsius causa, qui obiurgetur, susceptum esse. Rectum est autem, etiam in illis contentionebus, quæ cum inimicissimis fiunt, etiamsi nobis indigna audiamus, tamen grauitatem retinere, & acundiam repellere. Quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea nec constanter fieri possunt, nec ab iis, qui adsunt, approbari. Deforme etiam est, de seipso prædicare, falsa præsertim, & cum irrisione audientium imitari militem glriosum.

In ædificijs extruendis qui modus.

ET quoniam omnia persequimur, (volumus quidem certè) dicendum est etiam, qualem hominis honorati, & principis domum placeat esse, cuius finis est usus: ad quem accommodanda est ædificandi descriptio, & tamen adhibenda dignitas, commoditatisque diligentia. Cn. Octauio (qui primus ex illa familia consul factus est) honori fusse accepimus, quod præclaram ædificasset in palatio, & plenam dignitatis domum: quæ cum vulgo viseretur, suffragata domino, nouo homini, ad consultatum putabatur. Hanc Scaurus demolitus, accessionem adiunxit ædibus. Itaque ille in suam domum Consulatum primus attulit: hic summi & clarissimi viri filius, in domu multiplicatam non repulsa solùm retulit, sed ignominiam etiam, & calamitatem. Ornanda est enim dignitas domo, non ex domo dignitas tota quærenda. Nec domo dominus, sed domino domus, honestanda est. Et, ut in cæteris habenda ratio non sui solum, sed etiam aliorum: sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi sunt, & admittenda hominum cuiusque generis multitudo, adhibenda est cura laxitatis. Alter ampla domus dedecori domino sape fit, si est in

ea

Ne tum qui-
dem referē-
dum maledi-
ctum, cùm
malè audi-
uerimus.
Indecora
jactantia
Thrasonica.

Ignominiam
quod à con-
sulatu repul-
sus: calam-
itatem quod
repetunda-
rum reus.
Domus op-
timatum, ne-
que angu-
stæ, neque
valæ.

ea solitudo: & maximè, si aliquando alio domino solita est frequentari. Odiosum est enim, cùm à prætereuntibus dicitur: O domus antiqua, heu quām dispari domino dominaris! Quodquidē, his temporibus, in multis licet dicere. Cauendū est etiam (præsertim si ipse ædifices) ne extra modum sumptu, & magnificentia prodeas: quo in genere multum mali etiam in exemplo est. Studiosè enim plerique (præsertim in hac parte) facta principum imitantur: vt L. Luculli, summi viri, virtutem quis? at quām multi villarum magnificiā imitati sunt? Quarum quidē certè est adhibendus modus, ad mediocritatēmque reuocandus; eadēmque mediocritas * ad omnem vsum, cultūmq; vitæ referenda est. Sed hæc haclenus.

Epōcta
quopiam
sumptus
verisiculus
videtur.
Antiquam
autem nobil
lem dixit &
augustam.

* Ad com-
muniem
vsum.

Tria omni in vita seruanda.

INOMNI autē aetione suscipienda, tria sunt tenenda. Primum, vt appetius rationi pareat: quo nihil est ad officia conseruanda accūmmodatius. Deinde, vt animaduertatur, quanta illa res sit, quām efficere velimus, néue maior, néue minor cura & opera suscipiatur, quām causa postulet. Tertium est, vt caueamus, ne ea, quæ pertinent ad liberalem speciem & dignitatē, immoderata sint. Modus autem est optimus, decus ipsum tenere, de quo antè diximus: nec progreedi longiùs. Herum autem trium præstantissimum est, appetitum obtemperare rationi.

vt consilio
non cupiditi-
tate susci-
piatur.

Decorum à loco, ac tempore.

DEINCEPS de ordine rerum, & temporum opportunitate dicendum est: hac autem scientia continetur ea, quam Græci *ιυταξια* nominant, non hæc, quām interpretamur modestiam, quo in verbo modus enest: sed illa est *ιυταξια*, in qua intelligitur ordinis conseruatio. Itaque, vt eandem nos modestiam appellemus, sic definitur à Stoicis: vt modestia sit scientia

ιυταξια,
quæ eadē
modestia,
quid sit.

iuxta,
Quæ Latinè
opportuni-
tas, quid sit,
tempus,
oceasio:
iuxta,
opportunitas,
tempus,
importunus.

Indecorum,
aut in re se-
ria nugari,
aut re iocosa
serium esse.

Athletæ, qui
virtutis ex-
ercenda
gratia cer-
tant.

entia earum rerum, quæ agentur, aut dicentur, loco suo collocandarum. Itaque videtur eadem vis ordinis, & collocationis fore. Nam & ordinem sic definunt, compositionem rerum aptis & accommodatis locis. Locum autem actionis, opportunitatem temporis esse dicunt. Tempus autem actionis opportunitum, Græcè *iuxta*, Latinè appellatur Occasio. Sic fit, ut modestia hæc, quā interpretamur ita, ut dixi, scientia sit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum. Sed potest esse eadem Prudentiæ definitio, de qua principio diximus. Hoc autem loco de Moderatione, & temperantia, & harum similibus virtutibus quærimus. Itaque quæ erant prudentiæ propria, loco suo dicta sunt. Quæ autem harum virtutum, de quibus iamdiu loquimur, pertinent ad verecundiam, & aedorum approbationem, quibuscum viuimus, nunc dicenda sunt.

Quid, quo loco, ac tempore deceat, dedeceatque.

Talis est igitur ordo actionum adhibendus, ut quemadmodum in oratione constanti, sic in vita sit omnia apta, & inter se conuenientia. Turpe est enim, valdeque vitiosum, in re severa conuiujo dignum, aut delicatum aliquem inferre sermonem. Bene Pericles: Cūm haberet collegam in prætura Sophoclem poetam, hique de communi officio conue- nissent: & casu formosus puer præteriret, dixissetq; Sophocles, O puerum pulchrum! Pericles ait: At enim prætorem (Sophocle) decet non solum manus, sed etiam oculos abstinentes habere. Atque hoc idem Sophocles, si in athletarii approbatione dixisset, iusta reprehensione caruisset. Tanta vis est loci, & temporis, ut si quis, cū causam sit asturus, in itinere, aut in ambulatione secū ipse meditetur, aut si quid aliud attentiū cogitet, non reprehendatur: at hoc idem si in conuiuio faciat, inhumanus videatur.

tur, inficitia temporis. Sed ea, quæ multum ab huma-
nitate discrepant, vt si quis in foro canticet, aut si qua-
est alia magna peruersitas, facilè apparent, nec mag-
nopere admonitionem, & præcepta desiderant;
quæ autem parua videntur esse delicta, neque à
multis intelligi possunt, ab ijs est diligentius de-
clinandum: vt in fidibus, aut in tibijs, quamuis pau-
lum discrepent, tamen id à sciente animaduerti so-
let. Sic videndum est in vita, ne forte quid discrepet:
vel multo etiam magis, quo maior, & melior actio-
num quām sonorum concentus est. Itaque vt in fidi-
bus musicorum aures vel minima sentiunt: sic nos (si
acres ac diligentes iudices esse volumus, animaduer-
sorésque vitiorum) magna intelligemus sāpē ex par-
uis. Ex oculorum obtuitu, ex superciliorum aut re-
missione, aut contractione, ex mœstitia, ex hilarita-
te, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentio-
ne vocis, ex summissione, ex cæteris similibus facile
iudicabimus, quid eorum aptè fiat, quid ab officio,
naturāque discrepet. Quo in genere non est incō-
modum, quale quodque eorum sit, ex alijs iudicare:
vt si quid dedebeat in alijs, vitemus & ipsi. Fit enim,
nescio quomodo, vt magis in alijs cernamus, quām
in nobis metijs, si quid delinquitur. Itaq; facilimè
corriguntur illi in discendo, quorū vitia imitantur (e-
mendandi causa) magistri. Nec vero alienum est, ad
ea eligenda, quæ dubitationem afferūt, adhibere do-
ctos homines vel etiam vsu peritos, &c, quid his de
no quoq; officijs genere placeat, exquirere. Major e-
nim pars eò ferè deferri solet, quod à natura ipsa de-
ducitur. In quibus videndū est, nō modò, quid quisq;
loquatur, sed etiam, quid quisq; sentiat, atque etiam,
qua de causa quisque sentiat. Ut enim pictores, &
iij, qui signa fabricantur, & veri etiam poetæ su-
um quisque opus à vulgo considerari vult, vt si
quid

Harmonia,
vt in fidibus,
ita & in vita.
Ne minimis
rebus oportet
à loco ac
tempore dis-
sentire.

Vitia quo-
rum, pro iij
quorum
vitia.

Id de Apelle
refert Plini-
us, de Ma-
rone idem
litteris pro-
ditum.

* Mmenda.

Socrates re-
us factus,
quod Athe-
niensium in-
stituta con-
temneret.
Hor. Omnis
Aristippum
decui color.
Cinicorum
institutum,
quoniam ab
horret ab
humana ve-
recundia, re-
jiciendum;
Quid erga
quamque
personam
deceat.

quid reprehensum sit à pluribus, id corrigatur; h[ab]e[re] quid & secum & cum alijs, quid in eo peccatum sit, exquirunt: sic aliorum iudicio permulta nobis & facienda & non facienda, & * imitanda, & corrigenda sunt. Quæ verò more aguntur, & institutis ciuilibus, de ijs nihil est præcipiendum. Illa enim ipsa præcepta sunt. Nec quenquam hoc errore duci oportet, vt, si quid Socrates, aut Aristippus contra morem cōsuetudinēmque ciuilem fecerint, locutivē sint, idem sibi arbitretur licere. Magnis enim illi, & diuinis bonis hanc licentiam assequebantur. Cynicorum verò ratio tota est eijsienda. Est enim inimica verecūdiae, sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum. Eos autem, quorum vita perspecta in rebus honestis, atque magnis est, bene de Republica sentientes, ac bene meritos, aut merentes, aliquo honore, aut imperio affectos, obseruāte, & colere debemus: tribuere etiam multum senectuti. Cedere ijs, qui magistratum habebunt: habere delectum ciuis, & peregrini: in ipso quoque peregrino, priuatimne an publicè venerit. Ad summam (ne agam de singulis) communem totius generis hominum conciliationem, & consociationem colere, tueri, seruare debemus.

Quæ artes, & quæ quæstus sordidi: qui
contrà liberales.

Iam, de artificijs, & quæstibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint, h[ab]e[re] accepimus. Primū improbantur ijs quæstus, qui in c[on]dia hominū incurruunt: vt portitorum, * vt fœneratorum. Illiberales autem & sordidi quæstus mercenariorum, omniumque, quorum operæ, non quotum artes emuuntur. Est enim in illis ipsa merces auct[or]amentum seruitutis. Sordidi etiam putandi, qui mercantur à mercatoribus, quicd statim vendant. Nihil enim proficiunt, nisi

* Et.
Auct[or]amen-
tum, præmi-
um aut ob-
ligatio.
Circitores.

nisi admodum mentiantur. Nec verò quicquam est turpius vanitate: Opificesque omnes in sordida arte versantur. Nec verò quicquam ingenuum potest habere *officina: minimèque artes hæ probandæ, quæ ministræ sunt voluptatum; cetarij, lanij, coqui, fartoress, pescatores, ut ait Terentius: Adde his, si placet, Ex Eunucho vnguentarios, saltatores, totumque ludum talarium. Opificina.
 Quibus autem artibus aut prudentia maior inest, Artes honestæ.
 aut non mediocris utilitas quæritur, ut medicina, ut Medicus
 architectura, ut doctrina rerum honestarum, hæ fidelis.
 sunt ijs, quorum ordini conueniunt, honestæ. Mercatura-
 catura autem, si tenuis est, sordida putanda est Sin-
 magna, & copiosa, multa vndique apportans, mul-
 tisque sine vanitate impertiens, non est admodum ra.
 vituperanda. Atque etiam, si satiata questu vel cen-
 tenta potius, ut s'pè ex alto in portum, sic ex ipso Studia.
 portu se in agros, possessionesque contulerit, vide-
 tur iure optimo posse laudari. Omnia autem re-
 rum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est Agricul-
 tura melius, nihil vberius, nihil dulcius, nihil homi-
 ne libero dignius. De qua quoniam in Catone Ma-
 iore satis multum diximus, illinc assumes, quæ ad Mercatura copiosa, citra vanitatem.
 hunc locum pertinebunt.

Ex duobus honestis utrum honestius.

Sed ab ijs partibus, quæ sunt honestatis, quemad-
 modum officia ducerentur, satis expositum vide-
 tur. Eorum autem ipsorum, quæ honesta sunt, potest Iustitæ officia potiora officijs prædenuit.
 incidere s'pè contentio, & comparatio, de duabus
 honestis utrum honestius: Qui locus à Panætio est
 prætermisus. Nam cum omnis honestas manat à
 partibus quatuor, quarum una sit Cognitionis, alte-
 ra Communitatis, tertia Magnanimitatis, quarta
 Moderationis. hæ in diligendo officio s'pè inter se
 comparentur, necesse est. Placet ergo, aptiora esse
 naturæ ea officia, quæ ex communitate, quam ea,
 quæ

quæ ex cognitione ducantur. Idque hoc argumento confirmari potest: quod si contigerit ea vita sapienti, ut omnium rerum affluentibus copijs ditetur: quāuis omnia, quæ cognitione digna sunt, summo otio secum ipse consideret & contempletur, tamē si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit, excedat è vita. Principsque omnium virtutum est illa Sapientia, quam ~~σοφία~~ Græci vocant. Prudentiam enim, quam Græci φρόνησι dicunt, aliam quandam intelligimus, quæ est rerum expetendarum, fugienda-rumque scientia. Illa autem Sapientia (quam principem dixi) rerum est diuinatum, atque humanarum scientia: in qua continetur dcorum, & hominum cōmunitas, et societas ipsorum inter ipsos. Ea si maxima est (ut est certè) necesse est, quod à communitate ducatur officium, id esse maximum. Etenim cognitione, contemplatiōque naturæ manca quodammodo, atque inchoata sit, si nulla actio rerum consequatur: ea vero actio in hominum commodis tuendis maximè cernitur: pertinet igitur ad societatem generis humani. Ergo hæc cognitioni anteponenda est: atque id optimus quisque re ipsa ostendit, & indicat. Quis estenim tam cupidus in perspicienda, cognoscendaque rerum natura, ut, si ei tractanti, contemplatiique res cognitione dignissimas, subito sit allatum periculum, discriminēque patriæ, cui subuenire, opitularique possit, non illa omnia relinquat atque abijciat, etiamsi dinumerare se stellas, aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur? Atque hoc idem in parentis, in amici re, aut periculo fecerit. Quibus rebus intelligitur, studijs, officiisq; scientiæ præponēda esse officia iustitie; quæ pertinent ad hominum utilitatem, qua nihil homini debet esse antiquius. Atque illi, quoniam studia vitaque omnis in rerum cognitione versata est, tamē ab augendis hominum

Antiquius, id
est charius.

hominum utilitatibus, & commodis nō recesserunt. Nam erudierunt multos, quōd meliores ciues, utilioresque in rebus suis publicis essent; vt Thebanum Epaminondam Lysias Pythagoraeus: Syracusum Dionem Plato, multique multos: Nosque ipsi, quicquid ad Rempub. attulimus, (si modo aliquid attulimus) à doctoribus, atque doctrina instructi ad eam, & ornati accessimus. Neque solum viui, atque præsentes studiosos discendi erudiunt, atque docent: sed hoc idem etiam post mortem monumentis literarum assequuntur. Nec enim locus ullus prætermislus est ab ijs, qui ad leges, qui ad mortes, qui ad disciplinā Re-pub. pertineret; vt otium suum ad nostrum negotium contulisse videantur. Ita illi ipsi doctrinę studijs, & sapientiæ dediti, ad hominum utilitatem, suam sapientiam, prudentiā, intelligentiamque potissimum conferunt. Ob eam etiam causam oloqui copiosè (modo prudenter) melius est, quām vel acutissimè sīnē eloquentia cogitare: quod cogitatio in se ipsa vertitur, eloquentia verò complectitur eos, quibuscum communitate iuncti sumus. Atqui, vt apum examina non fingendorum fauorum causa congregantur, sed, cū congregabilia natura sint, fingunt fauos: sic homines, ac multò etiā magis, natura congregati, adhibent agendi, *cogitandiq; solertiam. Itaq; nisi ea virtus, quę cōstat ex hominibus tuendis, id est, ex societate generis humani, attingat rerū cognitionem: soliuaga cognitione, & ictuona videatur. Itēmq; magnitudo animi, remota communitate, coniunctioneque humana, feritas sit quædam & immanitas. Ita fit, vt vincat cognitionis studium consociatio hominum, atq; communitas. Nec verum est, quod dicitur à quibusdam, propter necessitatē vite (quod ea, quę natura desideraret, consequi sine alijs, atq; efficere nō possemus) idcirco istam esse cū hominibus communitatem,

Epaminondas dux Thebanus à Lysia, Tarentino Philosophe Pythagoræ Philosophia preceptor in litus, Dion Syracusus à Platone.

Eloquentia ad communis comoda utilior quām contemplatio. Communitatē magis ac prius secundum natūram hominis esse, quā cognoscendi cupiditatem. ideo enim discimus, vt societatem adiuuemus, non gimus, ve cognoscamus, idque acutissima metaphora docet.

* Congregandique.

* Comitare.

Virgula di-
uina, id est,
citra nostrā
operam :
proverbiale.

nitatem, & societatē. Quòd, si omnia nobis, quę ad
victum, cultūmque pertinēt, quasi virgula diuina
(vt aiunt) suppeditarentur, tum optimo quisq; inge-
nio, negotijs omnibus omissis, totum se in cognitio-
ne, & scientia collocaret. Non est ita. Nam & solitu-
dinem fugeret, & socium studij quæreret: tum doce-
re, tum discere vellet, tum audire, tum dicere. Ergo
omne officium, quod ad coniunctionem hominum,
& ad societatem tuendam valeat, anteponendum est
illi officio, quod cognitione, & scientia continetur.

Iustitiae, an temperania potior.

Ne iustum
quidem,
quod non
idem deco-
rum. Ex ip-
sius iustitiae
officijs aliud
alio hone-
stius.

Gradus offi-
ciorum.
1. Dij, primus:
2. Patria,
3. Parentes,
4. Pupilli, nobis
stet, intelligi possit: vt prima dijs immortalibus, se-
cre iti,
5. Clientes,
6. Hospites,

LLud forsitan quærendum sit, num hæc communi-
tas, quæ maximè est apta naturæ, sit etiam Mode-
rationi, Modestiaq; semper anteponenda. Non pla-
cket. Sunt enim quædam partim ita fœda, quædam
partim ita flagitiosa, vt ea ne conseruandæ quidem
patriæ causa sapiens facturus sit. Ea Posidonijs col-
legit per multa, sed ita tetra quædam, ita obsecena, vt
dictu quoque videantur turpia. Hæc igitur non sus-
cipiet quisquam Reipub. causa: nec Respub quidem
pro se suscipi volet. Sed hoc commodius se res ha-
bet, quòd non potest accidere tempus, vt intersit
Reipub. quidquam ollorum facere sapientem. Qua-
re, hoc quidem effectum sit in officijs deligidis, id
genus officiorū excellere, quod teneatur hominum
societate. Etenim Cognitionem, Prudentiamque se-
quetur considerata actio. Ita fit, vt consideratè age-
re pluris sit, quam cogitare prudenter. Atque hæc
quidem haftenus. Patefactus est enim locus ipse, vt
non sit difficile in exquirendo officio, quid cuiq; sit
præponendum videre. In ipsa autem communitate
sunt gradus officiorum, ex quibus quid cuique præ-
remitur, intelligi possit: vt prima dijs immortalibus, se-
cre iti, cunda patriæ fertia parentibus, deinceps gradatim
reliqua reliquis debeat. Quibus ex rebus breui-

ter disputatis intelligi potest, non solum id homines Cognati, 7
 solere dubitare, Honestum, an Turpe sit: sed etiam, Affines, 8
 duobus propositis honestis, utrum honestius. De his apud
 Hic locus à Panætio est (ut suprà dixi) prætermislus. Gellium.
 lib. 5. cap. 13.
 Sed iam ad reliqua pergamus.

M. T. CICERONIS DE OFFICIIS LIBER SECUNDVS.

Argumentum per D. Erasumum Roterod.

Superiore libro duas propositæ initio divisionis partes
 absolvit, quid honestum, quid contraria: & in honestis utrum
 honestius. In hoc de alteris duabus promittit, quid utile,
 quid inutile: tum inter utilia utrum utilius, aut quid uti-
 lissimum. Deinde inconstitiae reprobationem deprecatur,
 quod à ciuili vita, quam sepe pretulerit, nunc ad otium
 studiorum se convertit: tum cur ad Philosophiam potius,
 quam aliud studiorum genus. Postremo, cur Academicus
 de officiis præcipiat, rationem reddit.

Venadmodum officia ducerentur ab honestate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, satis explicatum arbitror libro superiore. Sequitur ut hæc officiorum genera persequar, quæ pertinent ad vitæ cultū, & ad eatum rerū, quibus vntunt homines, facultatem, ad opes, ad opias. In quo tum quæri dixi, quid utile, quid inutile, tū ex utilibus quid utilius, aut quid maximè utile. De quibus dicere aggrediar, si pauca prius de instituto, ac de iudicio meo dixerō. Quanquam enim libri nostri complures non modò ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitauerunt: tamen interdum vereor, ne quibusdam bonis viris philosophiæ nomen sit inuisum, nirenturque in ea tantum

Benē nomē, tantūm me operæ, & temporis ponere. Ego autem, quod erat apud politicos viros inuidiolum: nam res ipsa bona viro non potest non probari. *Gerebatur. Cæsaris tyrannidem notat. **Socios,** Catonem Milonem. **5** In agendo, id est, in dicendo. **Forenses in** iudicij, se-
natorij in consultatio-
nibus. **Succitare** opera stu-
dij data. * Temporis. **Laus Philo-**
sophiæ, Du-
obus nomi-
niibus phi-
losophiam

quamdiu Respublica per eos * regebatur, quibus se ipſa commiserat, omnes meas curas, cogitationesque in eam conferebam. Cūm autem dominatu vnius omnia tenerentur, neque esse vſquam consilio, aut authoritati locus; socios denique tuendæ Reip. summos viros amisissim: nec me angoribus dedidi (qui- bus essem confectus, niſi his restitissim:) nec rursum indignis homine docto voluptatibus. Atque vtinam Respub. stetisset, quo cœperat statu, nec in homines non tam commutandarum rerum, quām euertendarum cupidos incidisset: primū enim, vt stante Re- pub. facere solebamus, in agendo plus, quām in scribendo, operæ poneremus: deinde ipsis scriptis non ea, quæ nunc, sed actiones nostras mandaremus, vt ſæpe fecimus. Cūm autem respublica (in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat) nulla eſſet omnino: illæ ſcilicet literæ conticuerunt forenses, & senatoriæ. Nihil autem agere cūm animus non poſſet: in ijs studijs ab initio versatus ætatis, existimauit honestissimè molestias deponi poſſe, ſi me ad Philosophiā retulifsem. Cui cūm multūm adolescens, diſ- cendi cauſa, temporis tribuſsem; poſte aquām hono- ribus inſeruire cœpi, mēque totum Reip. tradidi, tan- tūm erat Philosophiæ loci, quantum ſuperfuerat a- micorum, & Reip. * temporibus. Id autem omne conſumebatur in legendo (ſcribendi otium non erat.) Maximis igitur in malis hoc tantūm boni alſequuti videmur, vt ea literis mandaremus, quæ nec ſatis e- rant nota nostris, & erant cognitione digniſſima. Quid eſt enim, per Deos, optabilius ſapiencia? quid præſtaatius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc igitur qui expertunt, Philosophi nomi- nantur: nec quidquam aliud eſt Philosophia, ſi in- terpretari velis, quām ſtudium ſapienciae. ſapiencia autem

autem est (ut à veteribus philosophis definitum est) rerum diuinarum, & humanarum, causarūque, quibus hæ res continentur, scientia: cuius studium qui vituperat, haud sanè intelligo quidnam sit, quod laudandum putet. Nam siue oblestatio quæritur animi, requiesque curarum; quæ conferri cum eorum studijs potest, qui semper aliquid acquirunt, quod spectet, & valeat ad benè, beatèque viuendum? siue ratio constantiæ, virtutisque quæritur; aut hæc ars est, aut nulla omnino, per quam eas sequamur. Nullam verò dicere maximarum rerum artem esse, cùm minimarū sive arte nulla sit, hominum est parùm consideratè loquentium, atque in maximis rebus errantium. Si autem est aliqua disciplina virtutis, vbi ea quæretur, cùm ab hoc descendì genere discelleris? Sed hæc, cùm ad Philosophiam cohortamur, accuratiū solent disputari: quod alio quodam * libro fecimus. Hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit, cur, erbati Reip. muneribus, ad hoc nos studium potissimum contulissemus. Occurritur autem nobis, & quidem à doctis, & eruditis, quærentibus, satisne constanter facere videamur, qui, cùm percipi nihil posse dicamus, tamen & alijs de rebus differere soleamus, & hoc ipso tempore præcepta officij persequamur. Quibus vellem satis cognita esset nostra sententia. Non enim sumus iij, quorum vagetur animus errore, nec habeat vñquam, quid sequatur. Quæ enim esset ista mens? vel quæ vita potius, nō solum disputandi, sed etiam viuendi ratione sublata? Nos autem, vt cæteri, qui alia certa, alia incerta esse dicunt: sic, ab his dissentientes, alia probabilia, contrà alia improbabilia esse dicimus. Quid est ergo, quod me impedit, ea quæ mihi probabilia videantur, sequi: quæ contrà, improbare, atque affirmandi arrogantiam

comendat
primit quod
vitam trans-
quillam su-
cundamque
redditi dein-
de quod per
hanc vnam
nobis toti
in vna con-
statamus.

* In Horten-
sio qui desi-
deratur, neq;
solus. Occur-
ritur aut in
congressu,
aut resisti-
tur, & repug-
natur: nam
id quoque
significat & e-
curro.

Quoniam A-
cademicum
motum mul-
tis locis pro-
bavit.

Correccio.
Scimus nihil,
opinamur
quæ veris-
milima.

Id quod erat
Pynhoniorū
omni de re
ambigentiss.
Efficax resu-
tandi genus,
cùm argu-
mentum ve-
lui telum in
aduersariū.

cetero queretur: vitantem, fugere temeritatem, quæ à sapientia dissi-
non erat tibi differendum, quoniam ne-
gas quicquā percipi: imò ob istud ip-
sum omni de-
re differen-
dum, vt pro-
babile certè
eluceat.
Pinitima,
quòd antè
ab illis non
multām
dissidentia
dixit.

vitantem, fugere temeritatem, quæ à sapientia dissi-
det plurimum? Contra autem omnia disputatur à
nostris, quòd hoc ipsum probabile elucere non pos-
set, nisi ex vtraque parte causarum esset facta con-
tentio: Sed hæc explanata sunt in Academicis no-
stris satis, vt arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Ci-
cero, quanquam in antiquissima nobilissimāque
Philosophia Cratippo authore versaris, ijs simillimo,
qui ista præclara pepererunt: tamen hæc nostra, fini-
tima vestris, ignota esse nolui. Sed iam ad instituta
pergamus.

*Utilitatem non eam bic accipi, quam vulgus pecunia-
rio lucro metitur, & commoditate undecunque parta: sed
eam, que cùm honesto sit coniuncta, & ad vitæ societatem
pertineat.*

Quinque igitur rationibus propositis officij per-
sequendi, quarū duæ ad decus, honestatēmque
pertinent: duæ ad commoda vitæ, copias, opes, fa-
cultates; quinta ad elegendi iudicium, si quando ea,
quæ dixi, pugnare inter se viderentur, honestatis
pars perfecta est; quam quidem tibi cupio esse notis-
simam. Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum
est, quod Vtile appellatur. In quo verbo lapsa con-
suetudo deflexit de via, sensimque eō deducit, vt
Honestatē ab utilitate secerneret, & constitueret
honestum esse aliquid, quod vtile non esset; & vtile,
quod non honestum: qua nulla pernicies maior ho-
minum vitæ potuit afferri. Summa quidem authori-
tate Philosophi, seuerè sane, atque honestè, hæc tria
genera confusa, cogitatione distinguunt. Quicquid
enim iustum sit, id vtile etiam esse censent: Item-
que quod honestum, * id esse iustum. Ex quo effici-
tur, vt, quidquid honestum sit, idem sit vtile. Quod
qui parūm perspicivint, hi sæpe versutos homines &
callidos

Confusa, id
est, insepa-
rabilia re:
Cognitione,
id est, ratio-
ne distin-
guunt.
* Idem.

callidos admirantes, eorum malitiam, sapientiam iudicant. **Quorum** error eripendus est, omnisq; opinio ad eam * spem traducenda, vt honestis consiliis, iustisque factis, non fraude, & malitia, se intelligent ea, quae velint, consequi posse.

* Speciem.

Quæ quaque ex re commoda, aut incommoda capiatur, quæ Græci euchrestemata, & d̄schrestemata nominant. Colligitque quicquid est ferè in vita commodi, aut incommodi, id homini ab homine nasci.

Quæ ergo ad vitam hominū tuendam pertinent, partim sunt inanimita, vt aurum, argentum, vt ea, quæ gignuntur è terra, & alia eiusdem generis : partim * animata, quæ habent suos impetus, & rerum appetitus. Eorum autem alia rationis expertia sunt, alia ratione vtentia. Expertes rationis sunt equi, boues, reliquæ pecudes, apes, quarum opera efficitur aliquid ad hominum usum, atque vitā. Ratione autem vtentium duo genera ponuntur : vnum Deorum, alterum Hominum. Deos placatos pietas efficiet, & sanctitas. Proximè autem & secundum deos, Homines hominibus maximè vtiles esse possunt. Earumque item rerum, quæ noceant & obsint, eadem diuisio est. Sed quia Deos nocere non putant, his exceptis, homines hominibus plurimum obesse, vel prodesse arbitrantur. Ea enim ipsa quæ inanimata diximus, pleraque sunt hominum operis effecta; quæ nec haberemus, nisi manus, & ars accessissent; nec his sinè hominum administratione veteremur. Neque enim valetudinis curatio, neque nauigatio, neque agricultura, neque frugum, fructuumque reliquorum perceptio, & conseruatio, sinè opera hominū, vlla esse potuisset. Iam verò & earum rerum, quibus abundaremus, exportatio; & earum, quibus egeremus, inuestio certè nulla esset, nisi his

* Animata.

Dij semper
benefici
pijs.

Homini ab
homine plu-
rimum vel
commodi,
vel incom-
modi.

Artes ad v-
sum vita ex-
cogitataz.
Quæ verò
quisque in

vita inuenie-
rit, refert
Plin.lib.7.
cap.19.
Commuta-
tio merciū.

Fontes ca-
nalibus
duxi.
Riuis deri-
uata flumi-
na.
Portus fa-
citijs.
* Que non
sine.

E multis quæ
commodi-
tates.
Pastoria.
* Equos.
Venatio.
Medicina.
* Ministrati-
væ.
Distitit, id
est, distare
cepit, aut
distat lega-
tur, vt est in
nōnullis ex-
emplaribus.
Politica.

muneribus homines fungerentur. Eadēmque rati-
one nec lapides è terra exciderentur ad vsum no-
strum necessarij : nec ferrum, aurum, æs, argentum
effoderentur penitus abdita, sine hominum labore,
& manu. Tecta verò, quibus & frigorū vis pelle-
retur, & calorū molestiæ sedarentur, vnde aut ini-
tiò generi humano dari potuissent, aut posteà sub-
uenire, si aut vi tēpestatis, aut terræ motu, aut vetu-
state cecidissent, nisi communis vita ab hominibus
harum rerum auxilia petere didicisset? **Adde** ductus
aquarum, derivationes fluminum, agrorum irriga-
tiones, moles oppositas fluctibus, portus manu fa-
ctos; quæ* vnde (sine hominū opere) habere posse-
mus? Ex quibus omnibus, multisque alijs perspicuū
est, qui fructus, quæque vtilitates ex rebus ijs, quæ
sunt inanimatæ, percipiuntur : eas nos nullo modo
sine hominum manu, atque opera capere potuisse.
Qui denique ex bestijs fructus, aut quæ cōmoditas,
(nisi homines adiuuarent) percipi posset? Nā &c, qui
principes inuenienti fuerunt, quem ex quaque bel-
lua vsum habere possemus; homines certè fuerunt:
Nec hoc tempore sine hominum, opera aut pascere
* eas, aut domare, aut tueri, aut tēpestiuos fructus ex
his capere possemus. Ab eis denique & ea quæ no-
cent, interficiuntur: & quæ vslui possumus esse, capiuntur.
Quid enumerē artium multitudinem, sine quibus
vita omnino nulla esse potuisset? **Quis** enim æ-
grissubueniret? quæ esset oblectatio valentium qui
victus, aut cultus nisi tam multæ nobis artes * mini-
strarētur? quibus rebus exculta hominū vita tantum
distitit à victu & cultu bestiarum. **Vrbes** verò sine
hominū cœtu non potuissent, nec ædificari, nec fre-
quentari. Ex quo leges morēsq; cōstituit, tum iuris
æqua descriptio, certiāq; viuendi disciplina, per quas
benè beatęq; viuitur. **Quas** res, & mansuetudo ani-
morum

morum consecuta, & verecundia est: effectumque est, ut esset vita munitior, atque ut dando, & accipi-
endo, permutandisque facultatibus, & commodis,
nulla re egeremus. Longioris hoc loco sumus quam
necessae est. Quis enim est, cui non perspicua sint il-
la, quae pluribus verbis à Panætio cōmemorantur?
neminem neque ducem in bello, nec principem do-
mi magnas res, & falutares, sine hominum studijs
gerere potuisse. Cōmemoratur ab eo Themistocles,
Pericles, Cyrus, Agesilaus, Alexander: quos negat
sine adiumentis hominū tantas res efficere potuisse.
Vtitur in re non dubia, testibus non necessarijs.
Atque ut magnas vtilitates adipiscimur conspira-
tione hominum, atque consensu: sic nulla tam de-
testabilis pestis est, que non homini ab homine na-
scatur. Est Dicæarchi liber de interitu hominum, Pe-
ripatetici magni, & copiosi: qui collectis cæteris
causis, eluionis, pestilentia, vastitatis, belluarum
etiam repentinæ multitudinis, quarum impetu do-
cet quædam hominum genera esse consumpta: de-
inde comparat, quanto plures deleti sint homines
hominum impetu, id est, bellis, aut seditionibus,
quam omni reliqua calamitate. Cùm igitur hic lo-
cus nihil habeat dubitationis, quin homines pluri-
mum hominibus & prosint, & obsint: proprium
hoc statu esse virtutis, conciliare sibi animos ho-
minum & ad usus suos adiungere. Itaque quæ in
rebus inanimis, quæque in usu, & tractatione bellu-
arum fiunt vtiliter ad hominū vitam, artibus ea tri-
buuntur operosis. Hominum autem studia ad ampli-
ficationem nostrarum rerum prompta ac parata,
virorum præstantium sapientia, & virtute excitantur.
Etenim virtus ferè omnis in tribus rebus ver-
titur: quarum una est in perspicio, quid in quæ-
que re verum, sincerumque sit, quid consentaneum
cuique,

Themisto-
cles, Peri-
cles, Duces
Atheniæ.
Cyrus Per-
sarum tyran-
nus.

Agesilaus
Lacedæmo-
niorum dux,
Alexander
Macedoni
rex.

Fatales ca-
sus.

Eluiones
ab inundan-
tibus aquis:
Pestilentia
à celo cor-
rupto: Vasti-
tates à fuga
incolarum.

Impetus ser-
pentum, le-
cistarum,
cunicolorum.
Plurima per-
nicias homi-
ne.

Mirus ordo,
primum ut
quid opti-

num videa-
mus, alterum
ne cupedita-
tibus ab eo
auocemur.
tertium ut
comuni: are
sequabiliter
agamus.
Vertitur de-
ponens pro
veratur,
nō, ium
morbos tum
perturbatio-
nes, tum af-
fectiones,
nonnulli
passiones
verterunt.
Incommoda
à casu.
Reflauit, id
est, aduersa
flauit.

Trium. Pom-
peij in Thes.
Petrei in
Hisp. filio-
rum Pomp.
Expulsus
Camillus:
Phocion
damnatus.
Cessit inui-
di a Scipio.
Cōparetur,
id est, com-
pensetur.

cuique, quid consequens, ex quo quæque gignan-
tur, quæ cuiusque rei sit causa. Alterum, cohibere
motus animi turbatos, quos Græci nominant, ³³
appetitionesque, quas illi ^{impud.}, obedientes efficere
rationi. Tertium, ijs, quibuscum congregiamur, ut
moderatè & scienter: quorum studijs ea, quæ natu-
ra desiderat, expleta cumulatâque habeamus: per
eos denique, si quid importetur nobis incommodi,
propulseamus: vlciscamurque eos, qui nocere nobis
conati sunt; tantâque pœna afficiamus, quantum
quitas humanitâque patitur. Quibus autem ratio-
nibus hâc facultatem assequi possumus, ut hominum
studia complectamur, eâque teneamus dicemus: ne-
que ita multò post, sed pauca antè dicenda sunt.
Magnam vim esse in Fortuna in vtrâmq; partem, vel
secundas ad ires, vel aduersas, quis ignorat? Nam &
cùm prospero flatu eius vtimur, ad optatos exitus
prouehimur: & cùm reflauit, affligimur. Hæc igitur
ipsa fortuna cæteros casus ratiore habet: primùm
ab inanimis procellas, tempestates, naufragia, rui-
nas, incendia; deinde à bestijs ictus, morsus, impe-
tus. Hæc igitur (ut dixi) rariora. At verò interitus
exercituum, ut proximè trium, sæpe multorum; cla-
des imperatorum, ut nuper summi ac singularis viri:
inuidiae præterea multitudinis, atque ab eas benè
meritorum sæpe ciuium expulsiones, calamitates,
fugæ; rursusque secundæ res, honores imperia, vi-
ctoriæ, quanquam fortuita sunt, tamen sine homi-
num operibus, & studijs neutrâ partem effici pos-
sunt. Hoc igitur cognito, dicendum est quonam mo-
do hominum studia ad vtilitates nostras allicere, at-
que excita: e possimus. Quæ si longior fuerit oratio,
cum magnitudine vtilitatis comparetur, ita fortassis
etiam breuior videbitur.

Quibus

Quibus rebus commoueantur homines, ut quempiam magistratu dignum putent, eique parere velint.

Quæcunque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum, atque honestandum; aut benevolentiae gratia faciunt (cum aliqua de causa quempiam diligunt) aut honoris, si cuius virtutem suscipiunt, & si quem dignum fortuna quam amplissima putant: aut cui fidem habent, & bene rebus suis consulere arbitrantur: aut cuius opes metuunt: aut contraria, à quibus aliquid expectant: ut cum reges, popularesque homines largitiones aliquas proponit: aut postremo, pretio, aut mercede ducuntur: quæ **Mercenarius** sordidissima quidem est ratio, & inquinatissima, & ijs, honos. qui ea tenentur, & illis, qui ad eam configere co- nantur. Malè enim se res habet, cum, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia. Sed quoniam non nunquam hoc subsidium necessarium est, quemadmodum sit yendum eo, dicemus, si prius ijs de rebus quæ virtuti propiores sunt, dixerimus. Atque etiam subiiciunt se homines imperio alterius, & potestati, pluribus de causis. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia, aut spe, sibi id utile furum, aut metu, ne vi parere cogantur, aut spe largitionis promissionis que capti: aut postremo (ut saepe in nostra Republica videmus) mercede conducti.

Vtilissimum ȳs, qui cum Imperio sunt, ab omnibus amari: metui, tum turpe, tum minime tutum.

Rerum autem omnium nec aptius est quicquam ad opes tuendas, ac tenendas, quam diligi; nec alienius, quam timeri. Præclarè enim Ennius: *Quem metuunt, oderunt: Quem quisque odit, perisse ex petit. Multorum autem odiis nullas opes posse obsistere,* si

Primum, ho-
nores homi-
ni ab homi-
ne deferun-
tur.

Conducta
fustagia.

Cæsar tyran-
nus oppres-
sus.

Metu coer-
ciri, seruile.

Dionysius
Syracularum
tyrannus.
Alexander
Pheræus.
Thracæ
barbari, apud
quos frons
stigmatibus
compuncta,
nobilitatis
erat insigne:
apud alios
serui fugacis
indictum.

Si antea fuit ignotum, nuper est cognitum. Nec vero huius tyranni solum, quem armis appressa pertulit ciuitas, interitus declarat, quantum odium hominum valet ad pestem: sed reliquorum similes exitus tyrannorum; quorum haud ferè quisquam interitum similem effugit. Malus enim custos diurnitatis metus: contraque Benevolentia fidelis est, vel ad perpetuitatem. Sed ijs, qui vi oppressos imperio coercunt, sit sanè adhibenda saevitia, ut heris in famulos, si aliter teneri non possunt: qui vero in libera ciuitate ita se instruunt, ut metuantur, his nihil esse potest dementius. Quamvis enim demersæ sint leges alicuius opibus, quamvis tremefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut iudicijs tacitis, aut occultis de honore suffragijs. Acrores autem mortuus sunt intermissæ libertatis, quam retentæ. Quod igitur latissimè patet, neque ad incolumitatem solum, sed etiam ad opes & potentiam valet plurimum, id amplectamur, ut metus absit, charitas retineatur. Ita facilimè, quæ volumus & priuatis in rebus, & in repub. consequemur. Etenim qui se metui volent: à quibus metuantur, eosdem metuant ipsi necesse est. Quid enim censemus superiorem illum Dionysium? quo cruciatu timoris angi solitum, qui cultros metuens tonsorios, candenti carbone sibi adurebat capillum? Quid Alexandrum Pheræum? quo animo vixisse arbitramur? qui (ut scriptum legimus) cum vxorem Theben admodum diligenter, tamen ad eam (ex epulis) in cubiculum veniens, barbarum, & eum quidē, ut scriptum est, compunctum notis Threicijs, districto gladio iubebat anteire: Præmittebatque de stipatibus suis, qui perscrutarentur arculas muliebres, & ne quod in vestimentis occultaretur telum, exquirerent. O miserum, qui fideliorum & barbarum,

&

& stigmaticum putaret quām coniugem ! Nec eum
fesellit opinio : ab ea est enim ipse propter pellicu-
lus suspicionem interfactus. Nec verò vlla vis im-
perij tanta est, quæ premente metu, possit esse diu-
turna. Testis est Phalaris, cuius est (præter ceteros)
nobilitata crudelitas : qui non ex insidijs interiit, vt
is, quem modo dixi, Alexander ; non à paucis, vt
hic noster : sed in quem vniuersa Agrigentinosum
multitudo impetum fecit. Quid ? Macedones no-
nne Demetrium reliquerunt, vniuersique se ad Pyr-
rhum contulerunt ? Quid ? Lacedæmonios iniustè
imperantes, nonne repente omnes ferè socij deseru-
erunt, spectatoresque se otiosos præbuerunt Leu-
étricæ calamitatis ? Externa libentius in tali re,
quām domestica recordor. Veruntamen, quamdiu
Imperium populi Romani beneficijs tenebatur, non
iniurijs, bella aut pro socijs, aut de imperio gere-
bantur : exitus erant bellorum aut mites, aut ne-
cessarij. Regum, populorum, nationum portus e-
rat, & refugium Senatus. Nostri autem magistra-
tus, Imperatoresque ex vna hac re maximam lau-
dem capere studebant, si prouincias, si socios æqui-
tate, & fide defendissent. Itaque illud patrocinium
orbis terræ veniūs, quām Imperium poterat nemina-
ri. Sensim hanc consuetudinem & disciplinam iam
antea minuebamus ; post verò Syllæ victoriam, pe-
nitūs amisimus. Desitum est enim videri quicquam
in socios iniquum, cùm extitisset etiam in ciues tan-
ta crudelitas. Ergo in illo secuta est honestam cau-
sam non honesta vicitoria. Est enim ausus dicere,
hasta posita, cùm bona in foro verderet, & bo-
norum viororum, & locupletum, & certè ciuium,
prædam suam se vendere. Secutus est, qui in cau-
sa impia, vicitoria etiam scodiore, non solum singulo-
rum ciuiū bona publicaret, sed vniuersas prouincias,
regionesque

Nobilitas
adeò. vt eu-
am in pro-
verbium ab-
ierit, Phala-
ritus, &
Phalaridis
imperium.
Defitio
Macedonum
à Demetrio
rege superbo
ad Pyrrhurn
humanum.
Lacedæmo-
nes ob super-
biam à socijs
deserti
contra
Thebanos
pugnatur.
P.R. Imperiū
cū chantare
auētum,
ſæwtia
amisimus.
Syllæ vicio-
ris crudelitas
in Marianos.
Desitum est
pro desitj,
eleganter, vt
ceptam est,
quicquam est.
Cæsar Sylla
crudelior.

* *Iure.*

Massilia
Galliae Nar-
bōnīs vrbis
P.R. amica,
cuius imago
in triumpho
circumdata.
Sol vidisser,
proverbiali-
ter.

regionesque vno calamitatis* genere comprehen-
deret. Itaque vexatis, & perditis exteris nationibus,
ad exemplum amissi Imperij portari in triumpho
Massiliā vidimus, & ex ea vībe triumphari, sine qua
nunquam nostri Imperatores ex Transalpinis bellis
triumpharunt. Multa præterea commemoratēm ne-
faria in socios, si hoc vno sol quicquam vidisset in-
dignius. Iure igitur plementum. Nisi enim multorum
impunita scelerā tulissemus, nunquam ad vnum tan-
ta peruenisset licentia: à quo quidem rei familiaris
ad paucos, cupiditatū ad multos improbos venit
hæreditas. Nec verò, vñquam bellorum ciuilium
semen, & causa deerit, dum homines perdiū hastam
illam cruentam & meminerint, & sperabunt, quam
P. Sylla cùm vibrasset, dictatore propinquo suo, idē
sextō & tricesimo anno post à sceleratiore hasta ea-
dem non recessit. Alter autem, qui in illa dictatura
scriba fuerat, in hac fuit quæstor vrbanus. Ex quo
debet intelligi, talibus præmijs propositis, nun-
quam defutura bella ciuilis. Itaque parietes vrbis
modò stant & manent, ijq; ipsi iam extrema scelera
metuentes: rem verò publicam penitus amisimus.
Atque in has clades incidimus (rédeundum est e-
nī ad propositum,) dum metui, quām chari esse &
diligi maluimus. Quæ si Populo Rom. iniuste im-
peranti accidere potuerunt, quid debent putare singuli? Quod cùm perspicuum sit, Benevolentiae vim
esse magnam, Metus imbecillem. Sequitur, vt disser-
ramus, quibus rebus possimus facilimè eam, quam
volumus, adipisci cum honore, & fide Charitatem.
Sed ea non pariter omnes egemus. Nam ad cuiusque
vitam in stiuentam accommodandū est, à mul-
tisne opus sit, an satis sit à paucis diligi. Certum igitur
hoc sit, idq; & primū, & maximè necessariū, fa-
miliaritates habere fidas amantium nos amicorum,

Hasta Sylla,
& Caesaris.
Cornelius in
priore scriba
tantum, in
posteriore e-
tiam quæstor.
Modò non
referrut ad
parietes, id
est, tantum
parietes stāt,
non etiam
imperium.

Exemplum
ā maiore.

&

& nostra mirantium. Hæc enim est vna res prorsus, ut non differat multum inter summos, & mediocres viros; eaque utrisque propemodum comparanda. Honore, & gloria, & benevolentia ciuium fortasse non æquè omnes eagent: sed tamen, si cui hæc suppetunt, adiuuant aliquantum tum ad cætera, tum ad amicitias comparandus. Sed de amicitia alio libro diutum est, qui inscribitur Lælius, nunc dicamus de gloria; quanquam ea quoque de re duo sunt nostri libri: sed attingamus, quandoquidem ea in rebus maioribus administrandis, adiuuat plurimum.

Lælius, Cic.
de Amicitia.
Duo libri
Cic. de Glo-
ria. *ap. 9*

Tribus maximè rebus adduci multitudinem, ut bonore digna aliquæ ducat: Benevolentia, Fide, & Admiratio.

Summa igitur, & perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo; si fidem habet; si cum admiratione quadam honore nos dignos putat. Hæc autem (si est simpliciter, breuitèque dicendum) quibus rebus pariuntur à singulis, eisdem fere à multitudine. Sed est aliud quóq; quidam aditus ad multitudinem, ut in vniuersorum animos tanquam influere possimus.

Liberalitas
optima con-
ciliatrix
amorum.

Quæ res boni multitudinis benevolentiam consilient.

A C primum de illis tribus, quæ ante dixi, benevolentia præcepta videamus; quæ quidem beneficij capitur maximè. Secundum autem loco beneficj voluntate benevolentia mouetur, etiā si res fortè nouissuppetit. Vehementer autem a nobis multitudinis com-mouetur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficentiae, iustitiae, fidei, omniumque earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. Etenim illud ipsum, quod decorum, honestumque diximus, quia per se nobis placet, animosq; omnium natura, & specie sua commouet, maximèq; quatuor

Humanitas
& benigni-
tas grata po-
pulo.

quasi perlucet ex ijs, quas commemorauit, **Virtutibus**: idcirco illos, in quibus eas virtutes esse remur, à na-
tura ipsa diligere cogimur. Atque hæ quidem sunt
causæ diligendi grauissimæ: possunt enim præterea
nonnullæ esse læuiores.

Quibus rebus efficiatur, ut nobis habeatur fides.

Fides autem ut habeatur, duabus rebus effici po-
test; Si existimabimur adepti coniunctam cū iu-
stitia prudentiam. Nam & ijs fidem habemus, quos
plus intelligere, quām nos, arbitramur: quosq; & fu-
tura prospicere creditus, & (cum res agatur, ita dis-
crimēnq; ventum sit) expedire rem, & consilium ex
tempore capere posse: Hanc enim omnes existimant
Iustitia pru-
dentialiter utilem, verāmque prudētiā. Iustis autem, & fidis
hominibus, id est, viris bonis, ita fides habetur, ut
nulla sit in his fraudis, iniuriæq; suspicio. Itaque his
salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissimè
committi arbitramur. Harum igitur duarum ad si-
dem faciendam iustitia plus pollet, quippe cū ea
sine prudētiā satis habeat authoritatis, prudētiā sine
iustitia nihil valeat ad faciendam fidem. **Quo** enim
quis versutior, & calidior est, hoc inuisior & suspe-
ctior, detracta opinione probitatis. **Quamobrem** in-
telligentiæ iustitia coniuncta, quantum volet, habe-
bit ad faciendam fidem virium iustitia sine pruden-
tia multū poterit: sine iustitia nihil valebit pru-
dentialiter. Sed ne quis sit admiratus, cur, cū inter om-
nes philosophos constet, à mēque ipso sēpe disputa-
tum sit, qui vnam haberet, omnes habere virtutes:
nunc ita sciungam, quasi possit quisquam, qui non
idem prudens sit, iustus esse. Alia est illa, cū veri-
tas ipsa limatur in disputatione, subtilitas: alia, cū
ad opinionem communem omnis accommodatur
oratio. **Quamobrem**, ut vulgus, ita nos hoc loco lo-
quimur, ut alios fortes, alios bonos viros, alios pru-
dentes

Cap. 10
Aliter in ex-
actis dispu-
tationibus, ali-
ter in præci-
piendo, aut
cohortando
loquimur.

anno decimo de cicerone

dentes dicamus. Popularibus enim verbis est agendum, & visitatis, cum loquimur de opinione populari: idque eodem modo fecit Panætius. Sed ad propositum reuertamur.

Quæ res multitudinis admirationem mouet, quæ contraria contemptum.

Erat igitur ex tribus, quæ ad gloriam pertinent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum honore ab his digni iudicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quæ magna, & præter opinionem suam animaduerterunt: separatim autem in singulis, si perspiciunt nec opinata quedam bona. Itaque eos viros suspiciunt, maximisq; efferunt laudibus, in quibus existimant se excellentes quasdam & singulares virtutes prospicere. Despiciunt autem eos, & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil neruorum putant. Non enim omnes eos contemnunt, de quibus male existimant. Nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam iniuriam iustructos, eos haud contemnunt quidem, sed de his male existimant. Quamobrem (ut ante dixi) contemnuntur ijs, qui nec sibi, nec alteri profundunt (ut dicitur;) in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est. Admiratione autem quadam afficiuntur ijs, qui anteite ceteros virtute putantur, & cum omni carere dedecore, tum verò ijs vitijs, quibus alij non facilè possunt obsistere. Nam & voluptates, blandissimæ dominæ, sæpe maiores partes animæ à virtute detorquent, & dolorum quum admouentur faces, præter modum pleriq; exterrentur. Vita, mors, diuitiae, paupertas omnes homines vehementissimè permouent. Quæ qui in utramq; parte ex celso animo, magnisq; despiciunt, cumq; aliqua his ampla & honesta res obiecta est, totos ad se convertit & rapit: tum quis non admiretur splendorem,

Nec sibi nec
alijs viles,
proverbio
dici.

Admiratio à
continenda,
voluptates
dominæ.

Admiratio à
magnanimi-
tate.

Admiratio à
iustitia.

pulchritudinemque virtutis? Ergo & haec animi de-
 spicientia admirabilitatem magnam facit: & maxi-
 mè iustitia, ex qua vna virtute viri boni appellantur,
 mirifica quædam res multitudini videtur; nec iniu-
 ria. Nemo enim iustus esse potest, qui mortem, qui
 dolorem, qui exilium, qui egestatem timet; aut qui
 ea, quæ his sunt contraria, æquitati anteponit. Maxi-
 mèque admirantur eum, qui pecunia non mouetur:
 quod in quo viro perspectum sit, hunc dignum spe-
 ctatu arbitrantur. Itaque illa tria, quæ proposita
 sunt ad gloriam, omnia iustitia conficit; & (benevol-
 entiam) quod prodeesse vult plurimis: & ob eandem
 causam, fidem, & admirationem, quod eas res sper-
 nit, & negligit, ad quas plerique inflammati audi-
 te rapiuntur. Ac, mea quidem sententia, omnis ratio,
 & institutio vitæ, adiumenta hominum desiderat.
 In primisque ut habeas, quibuscum possis familiares
 conferre sermones: quod est difficile, nisi speciem
 præte boni viri feras. Ergo etiā solitario homini, at-
 que in agrovitam agenti, opinio iustitiae necessaria
 est, eoque; etiam magis, quod si eam non habebunt;
 iniusti habebuntur; & nullis præsidijs septi, multis
 afficiuntur iniurijs. Atque ipsis etiam, qui vendunt, e-
 munt, conducunt, locant, contrahendisque negotijs
 implicantur, iustitia ad rem gerendam necessaria est.
 Cuius tanta vis est, ut nec illi quidem, qui malefici-
 o, & scelere pascuntur, possint sine vlla particula
 iustitiae vivere. Nam qui eorum cuiquam, qui vna
 lotrocinantur, clam furatur aliquid aut eripit, is sibi
 ne in latrocinito quidem relinquit locum. Ille au-
 tem, qui Archipirata dicitur, nisi æquabiliter præ-
 dam disperiat: aut occidetur a socijs, aut relinque-
 tur. Quinetiam leges latronum esse dicuntur, qui
 bus pareant, quas obseruent. Itaque propter æqua-
 bilem prædæ partitionem, & Bargulus Illyricus la-
 tro.

A pecunia-
 rum con-
 temptu.

Iustitia op-
 nio ad om-
 nes vitæ par-
 tes necessa-
 ria.

A minore
 exemplum.

Leges latro-
 num inter
 ipsos.

Bargulus &
 Viriatus la-
 trones, ob
 æquitatis
 opinionem

tro, (de quo est apud Theopompum) magnas opes
 habuit; multò maiores Viriatus Lusitanus, cui
 quidem etiam exercitus nostri, imperatoresque ces-
 serunt: quem C. Lælius, is qui sapiens usurpatur,
 prætor fregit, & comminuit, ferocitatēque eius
 ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cùm
 igitur tanta iustitiae sit, ut ea etiam latronum o-
 pes firmet atque augeat; quantam eius vim inter
 leges, & iudicia, & instituta Reipublicæ fore puta-
 mus? Mihi quidem non apud Medos solum (ut ait
 Herodotus) sed etiam apud maiores nostros* ser-
 uandæ iustitiae causa videntur olim bene morati re-
 ges constituti: nam cùm premeretur initio multi-
 tudo ab ijs, qui maiores opes habebant, ad vnum ali-
 quem confugiebant virtute præstantem: qui, cùm
 prohiberet iniuria tenuiores, æquitate constituenda,
 summos cùm infimis pari iure retinebat. Eadē
 que constituendarum legum fuit causa, quæ regum.
 Ius enim semper quæsitum est æquabile, neq; enim
 aliter esset ius. Id si ab uno iusto, & bono viro con-
 sequerentur, eo erant contenti: cùm id minus con-
 tingeret, leges sunt inuentæ, quæ cùm omnibus sem-
 per vna atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc
 quidem perspicuum est, eos ad imperandum deligi
 solitos, quorum de iustitia magna esset opinio mul-
 titudinis. Adiuncto verò hoc, ut idem etiam pru-
 dentes haberentur, nihil erat, quod homines his au-
 thoribus non posse consequi se arbitrarentur. Omni
 igitur ratione colenda, & retinenda iustitia est, tum
 ipsa propter se, (nam aliter iustitia non esset) tum
 propter amplificationem honoris, & gloriæ. Sed ut
 pecuniæ quærendæ non solum ratio est, sed etiam

Cesserunt
 verecundæ,
 quæ vicos
 significet.

Usurpatur, id
 est, vulgo
 nominatur.
 Herodotus
 in Thalia, &
 Clio. Cap. 12. —
 * Alias, fru-
 ende.

Iustitiae op-
 nio primum
 reges fecit.

Honoris re-
 querendi,
 vel deferen-
 di modus

Compendia-
tiam, id est,
expeditam
& breuem:
Agere radi-
ces, ut agere
gemmas.

Nihil fuca-
tum diutu-
nam.

* Numerum.

Nobilibus
curandum,
ne quid ma-
iorum ima-
ginibus in-
dignum co-
mutant.
Nouis sum-
ma probita-
te opus, ut
nobiliten-
tur.

clarè Socrates hanc viam ad gloriam proximam, & quasi compendiariam dicebat esse, si quis id ageret, vt, qualis haberi vellet, talis esset. Quòd si qui si-
mulatione, & inani ostentatione, & ficto non modo sermone, sed etiam vultu stabilem se gloriam con-
sequi posse rentur, vehementer errant. Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter, tanquam flosculi, decidunt; nec simulatum potest quicquam esse diuturnum. Testes sunt per-
multi in vtranque partem, sed, breuitatis causa, fa-
milia erimus contenti vna. Tiberius enim Graceus, Publij filius, tamdiu laudabitur, dum memoria re-
rum Romanarum manebit. At eius filij nec viui pro-
babantur à bonis, & mortui obtinent* nomen iure cæsorum. Qui igitur adipisci veram gloriam volet, iustitiae fungatur officijs. Ea quæ essent, dictum est librosuperiore. Sed, vt facillimè, quales simus, tales esse videamur; etsi in eo ipso vis maxima est, vt si-
mus ii, qui haberi velimus; tamen quædam præcep-
ta danda sunt. Nam si quis ab ineunte ætate habet causam celebritatis, & nominis, aut à patre accep-
tam (quod tibi, mi Cicero, arbitror contigisse:) aut aliquo casu, atque fortuna: in hunc oculi omnium coniiciuntur, atque in eō, quid agat, quemadmodum viuat, inquiritur: & tanquam in clarissima luce ver-
setur, ita nullū obscurum potest, nec dictum eius esse nec factum. Quorum autem prima ætas propter hu-
militatem, & obscuritatem, in hominum ignoratio-
ne versatur, hi, simul ac iuuenes esse cœperunt, mag-
na spectare, & ad ea rectis studijs debent contendere. Quod eostimoniore animo facient, quia non modò non inuidetur illi ætati, verum etiam lauetur.

A. Iolef.

*Adolescentes quibus rebus populo primum commen-
dantur.*

Prima igitur est adolescenti commendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest: in qua multi apud maiores nostros extiterunt: semper enim ferè bella gerebantur. Tua autem ætas incidit in id bellum, cuius * altera pars sceleris nimium * Cæsariana habuit, altera felicitatis parum. Quo tamen in bello, & Pœpiana, cùm te Postipeius alè alteri præfecisset, magnam laudem & à summo viro, & ab exercitu consequeretur, equitando, iaculando, omnièque militari labore tolerando. Atque ea quidem tua laus pariter cum Repub. cecidit. Mihi autem hæc oratio suscepta non de te est, sed de genere toto: quamobrem ad ea, quæ restant, pergamus. Ut igitur in reliquis rebus multò maiora sunt opera animi, quam corporis: sic hæ res, quas persequimur ingenio, ac ratione, gratiore sunt, quam illæ, quas viribus. Prima igitur commendatio proficiuntur à modestia, tum pietate in parentes, tum in suos benevolentia. Facillimè autem, & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros & sapientes viros, bene consulentes Reipublicæ contulerunt, quibusum si frequentes sunt, opinionem afferunt populo, eorum fore sè similes, quos sibi ipsi delegerunt ad imitandum. P. Rutilij adolescentiam ad opinionem & innocentia, & iuris scientiæ P. Mutij commendauit domus. Nam Lucius Domus fa- quidem Crassus cùm esset admodum adolescentes, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipse penerit maxi- miliaritas. Crassus ado- lessens ac- cusacione C. Carbonis nobilissimi cius nobi- litatus.

Caue impræ- meditari. Sed cùm duplex sit ratio orationis, qua-
rum in altera sit sermo, in altera contentio : non est
id quidem dubium, quin contentio orationis pluri-
mum possit, & maiorem vim habeat ad gloriam. Ea
est enim, quam eloquentiam dicimus. Sed tamen
difficile dictu est, quantopere conciliet animos ho-
minum comitas, affabilitasq; sermonis. Extant epi-
stolæ & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad
Cassandrum, & Antigoni ad Philippū filium, trium
prudentissimorum; (sic enim accepimus) quibus pre-
cipiunt, vt oratione benigna multitudinis animos
ad benevolentiam allicit, militésque, blandè ap-
pellando, sermone deliniant. **Quæ** autem in multi-
tudine cum contentione habetur oratio, ea sæpe v-
niuersam excitat gloriam. Magna est enim admiratio
copiosè, sapientérq; dicentis: quem qui audi-
unt, intelligere etiam, & sapere plus, quām cæteros
arbitrantur. Si verò inest in oratione mista mode-
stie grauitas, nil admirabilius fieri potest: eóque magis,
si ea sunt in adolescente. Sed cùm sint plurima
causarum genera, quæ eloquentiam desiderant;
multiq; in nostra Repub. adolescentes & apud iudic-
es, & apud Senatū dicendo laudem assequuti sint,
maxima admiratio est in iudicijs: quorum ratio du-
plex est. Nam ex accusatione, & defensione con-
stat: quarum etsi laudabilior est defensio, tamen e-
tiam accusatio probata persæpè est. Dixi paulo ante
de Crasso: idem fecit adolescentis M. Antonius: Eti-
am P. Sulpitij eloquentiam accusatio illustrauit,

Affabilitas.

Eloquentia.

**Senatoria
oratio foren-
sis ad gloriā
parandam
liberior.**

**Raro accu-
sandum, &
quatenus.
Accusatio
Verris: item
pro Sardis.
* M. Aquilio.**

in iudicium vocauit. Sed hoc quidem non est sæpe
faciendum, nec ynquam, nisi aut Reipublicæ causa,
vt duo Luculli: aut patrocinij, vt nos pro Siculis,
pro Sardis, pro Albutio Julius Cæsar. In accusan-
do etiam * Manlio, L. Fusij cognita industria est. Se-
mcl

mel igitur, aut non s^epe certe. Sin erit, cui faciendum sit s^epius, Reipub. tribuat hoc in umeris, cuius inimicos vlcisci s^epius, non est reprehendendum: modus tamen adsit. Duri enim hominis, vel potius vix hominis videtur, periculum capitⁱs inferre multis. Id enim c^{um} periculorum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam, committere, vt accusator nominetur. **Quod** contigit M. Bruto, summo genere nato, illius filio, qui iuris civilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc praeceptum officij diligenter tenendum est, ne quem vnuquam innocentem iudicio capitⁱs accersas. Id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam quid est tam inhumanum, quam eloquentia, a natura ad salutem hominu^m, & ad conservationem datam, ad bonorum pestem, perniciemque conuertere? Nec tamen, vt hoc fugiendum est, ita habendum est religioni contrarium, nocentem aliquando, & nefarium, impiu^mq^z defendere. Vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert eti^m humanitas, Iudicis est, semper in causis verum sequi, patroni, nonnunquam verisimile, etiam si minus sit verum, defendere. **Quod** scribere (praeferim c^{um} de Philosophia scriberem) non auderem, nisi idem placeret grauissimo Stoicorum Panætio. Maximè autem & gloria pariter, et gratia defensionibus: eóq^z maior, si quando accidit, vt ei subueniatur, qui potentis aliquius opibus circumueniri, vrgeriique videatur: vt nos & s^epe alias, & adolescentes contra L. Syllæ dominantis opes pro Sext. Roscio Amerino fecimus: quæ (vt scis) extat oratio.

Brutus accusator vehemens.

Scelus, accusare innocentem: humanum, defendere aliquando nocentem.

Adolescentes, id est, in anno 17.

Duplex liberalitatis genus, & quatenus ad conciliandam multitudinem adhibendum.

Sed expositis adolescentiū officijs quæ valeant ad gloriam adipiscendam, deinceps de Beneficentia

ac liberalitate dicendum est. Cuius est ratio duplex. Nam aut opera benignè fit indigentibus, aut pecunia. Facilior est hæc posterior, locupletū præsertim: sed illa lautior, ac splendidior, & viro forti, claroque dignior. Quanquam enim in utroque inest gratificandi liberalis voluntas; tamen altera ex arca, altera ex virtute deponitur. Largitioneque, quæ fit ex re familiaris, fontem ipsum benignitatis exhaustit: ita benignitate benignitas tollitur. Quia quod in plures usus sis, eò minus in multos uti possis. At, qui opera, id est, virtute, & industria, beneficī & liberales erunt, primum quo pluribus profuerint, eò plures ad benignè faciendum adiutores habebunt: deinde confuetudine beneficentiae paratores erant, & tanquam exercitatores ad bene de multis promerendum. Præclara in epistola quadam Alexandrum filium Philippus accusat, quod largitione benevolentiam Macedonū cōsecretur. Quæ te malum, inquit, ratio in ista spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupisses? An tu id agis, ut Macedones nō te regē suū, sed ministrū, & præbitorē putēt? Benē ministrum, & præbitorem, quia sordidum regi: Melius etiam, quod largitionem corruptelam dixit esse. Fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Hoc ille filio: sed præceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidē non est dubium, quin illa benignitas, quæ constat ex opera & industria, & honestior sit, & latius pateat, & possit professe pluribus. Nōnunquā tamē est largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est: & sepe idoneis hominibus indigentibus de re familiaris impertiendum, sed diligenter, atq; moderatè. Multi enim patrimonia effuderunt, inconsultè largiendo. Quid autem est stultius, quam quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis?

Largitiones
multis de
cauſis vi-
tandas.

Largitiones
tum lordi.
dz, tum pe-
ſuſerz.

possit? Atq; etiam sequuntur largitionē rapinæ, cū enim dando egere cœperint alienis bonis manus afferre coguntur. Ita: cū, benevolentia comparandæ causa, beneficij esse velint, nō tanta studia aſſequuntur eorū, quibus dederunt, quanta odia eorū, qui bus ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, vt ea benignitas aperire nō possit: nec ita referēda, vt pateat omnibus. Modus adhibetur, isque referatur ad facultates. Omnimodo meminisse debemus id, quod à nostris hominibus ſæpiſſime vſiſ patū, iamque in prouerbij consuetudinē venit, Largitionē fundum non habere. Etenim quis potest esse modus, cū & ijdem qui conſueuerunt, & illud idem alij desiderent? Omnimodo duo ſunt genera largorum: quorum alteri Prodigij dicuntur, alteri Liberales. Prodigij, qui epulis, & viſcerationib; & gladiatōrū muneribus, ludorum, venationū inque apparatu pecunias profoundunt in eas res, quarum nō emoriā aut breue, aut nullā ſint relecturi omnino. Liberales autem, qui ſuis facultatibus aut captos à predonibus redimunt; aut aēs alienum fuſcipiunt amicorū cauſa; aut in filiarum collocatione adiuuant; aut opitulan- tur vel in re quærenda, vel augenda. Itaque miror, quid iā mentem venerit Theophrasto, in eo libro, quem de diuīijs ſcripſit, in quo multa præclarè, illud absurdè. Eſt enim multus in laudandi magniſcentia, & apparatione popularium munerum: taliumque ſumptuum facultatem, fructum diuitiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca posui, multo & maior videtur & certior. Quanto Aristoteles grauius, & verius nos reprehendit, qui has effusiones pecuniarum non admiremūr, quæ ſiunt ad multitudinē deliniendam: at iij, qui ab hostibus obſidentur, ſi emere aquæ ſextatiū mina cogerētur, hoc primo auditu incredibile videri,

Adagium à
dolio petu-
ſo transla-
tum: quod
vt inſula a-
qua, nun-
quam tamē
impletur; ita
nec populus
largitioni-
bus.

Viſceratio-
nes, conuiua
ē carnis.

Munera gla-
diatorum
ſpectacula
cruenta.

Ludorum, id
est comœdi-
arum, aut
tragediarū,
Venationē,
cū noua
quædam ſe-
re populo
exhibitentur.

Collocatio-
ne cum nup-
tum dantur.
Notatus à
Cicerone
Theophras-
tus.

(Ad multitu-
dinem deli-
niendam) in
multis ex-
emplarib;
non est ad-
ſcriptum.

¶ Attende-
tias.

videri, omnésque mirari. Sed, quum * attenderimus, veniam necessitati dare, in his immanibus iacturis, infinitisque sumptibus nihil nos magnopere mirari, cùm præsertim nec necessitati subueniatur, nec dignitas augeatur; ipsaq[ue] illa delimitio multitudinis ad breue tempus, exiguumq[ue] duratura sit, eaq[ue] à leuisimo quoq[ue] animo: in quo tamē ipso vñā cū satiate, memoria quoque moriatur voluptatis. Bene et[em] am colligitur, h[ab]et pueris, & mulierculis, & seruis, & seruorum simillimi liberis esse grata; graui verò homini, & ea, quæ fiunt iudicio certo, ponderanti, probari posse nullo modo. Quanquam intelligo, in nostra ciuitate inueterasse iam bonis temporibus, vt splendor ædilitatum ab optimis viris postuletur. Itaque & P. Crassus cùm cognomine diues, tum copijs, functus est ædilitio maximo munere. Et paulo post L. Crassus cùm omnium hominum moderatissimo Q. Muttio magnificentissima edilitate functus est. Deinde C. Claudius Appij filius. Multi post, Lutullus, Hortensius, Syllanus. Omnes autem P. Lentulus, (me consule) vicit superiores. Hunc est Scaurus imitatus. Magnificentissima verò nostri Pompei munera secundo consulatu: in quibus omnibus quid mihi placeat, vides. Vitanda tamen est suspicio auaritie. Nam Mamerco, hominum ditissimo, prætermisso ædilitatis, Consulatus repulsam attulit. Quare & si postulatur à populo, bonis viris si non desiderantibus, attamen approbantibus, faciendum est, modò pro facultatibus; nos ipsi vt fecimus: & si quando aliqua res maior, aut utilior populari largitione acquiritur: vt Oresti nuper prandia in semiris, decimæ nomine, magno honori fuerunt. Ne Marco quidem Scio vitio datum est, quod in caritate annonæ asse modium populo dedit. Magna enim se, & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quando

Honestis de
causis faci-
endæ non-
nunquam
Largitiones,
sed modicæ.
Mos anti-
quitus deci-
mam partem
Herculi con-
secrare, vt
diteſcerent:
vnde deci-
mam Hercu-
lanam par-
tem Plautus
nominat.

quando erat ædilis, nec maxima, liberauit. Sed honori, summo nuper nostro Miloni fuit, quod, gladiis emptis Reip. causa, quæ salute nostra continebatur, omnes publij Clodij conatus, furor èsque compressit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile. In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus **Q.** Fabij filius, magno vir ingenio, imprimisque clarus, gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, que haberentur amplissima. Dicebat idem Cotta, Cūrio. Nobis quoque licet in hoc quodam modo gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragijs adepti sumus, nostro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modo nominaui, sanè exiguis sumptus ædilitatis fuit. Atque etiam illæ impensaæ meliores sunt, muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniaque, quæ ad usum Reipublicæ pertinent. Quanquam enim, quod presens tanquam in manu datur, iucundius est; tamen hæc in posterum gratiora sunt. Theatrica, porticus, noua templo, verecundius reprehendo, propter Pompeium, sed doctissimi improbant, ut & hic ipse Panætius, quem multum in his libris fecutus sum, non interpretatus: & Phalerius Demetrius, qui Periclem principem Græciae vituperabat, quod tantam pecuniam in preclara illa Propylæa coniecerit. Sed de hoc genere toto in his libris, quos de Reptib. scripti, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum genere vitiosa est, temporibus necessaria, & * tamen ipsa & ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est.

Affis hæc 2.
reum num-
malum sig-
nificat.

Qui citra
villas largi-
tiones hono-
rem sunt cō-
sequuntur.

Nostro anno
Emphasis
est.

Quibus in
rebus sump-
tus huiusmo-
di rebus
collocaantur.

Propylæa
Minervæ, id
est, vestibula
sumptuosius
cepit inui-
diā attule-
re Pericli.
* Tum.

Priuata liberalitas in quos, & quatenus exercenda.

IN illo autem altero genere largiendi, quod à liberalitate proficiuntur, non uno modo in disparibus causis

ad succur-
rendum
promptiores
esse oportet
quam ad
ornandum.

Carmen ad-
nominatio-
nibus & con-
trariorum
reciproca
tioni decen-
tium.

causis affecti esse debemus. Alia causa est eius, qui calamitate premitur; & eius, qui res meliores quaerit, nullis suis rebus aduersis. Propensior benignitas esse debebit in calamitosos, nisi forte erunt digni calamitate. In ijs tamen, qui se adiuuari volent, non ut ne affligantur, sed ut ad altiorem gradum ascendant, restricti omnino esse nullo modo debemus: sed in diligendis idoneis iudicium, & diligentiam adhibere. Nam præclarè Ennius:

Benefacta male locata, malefacta arbitror.

Quod autem tributū est bono viro, & grato, in eo cùm ex ipso fructus est, tum etiam ex cæteris. Termitate enim renota, gratissima est liberalitas; eoque eam studiosius plerique laudant, quod summi cuiusque bonitas communè perfugium est omnium. Danda igitur opera est, ut hos beneficijs quamplurimis afficiamus, quorum liberis, posterisque prædatur memoria, ut his ingratissime non liceat. Omnes enim immemorem beneficij oderunt: cāmque iniuriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri: cūmque, qui faciat, communem hostem tenuiorum putant. Atque hæc benignitas etiam Reip. utilis est, redimi & seruitute captos, locupletari tenuiores; quod quidem vulgo solitum fieri ab ordine nostro, in oratione Crassi scriptum copiosè videmus. Hanc ergo consuetudinem benignitatis largitioni munerum longè antepono. Hæc est grauium hominū, atq; magnoru: illa quasi assentatorum populi, multitudinis levitatem voluptati quasi titillantium. Conuenit autem tum in dando munificū esse, tum in exigendo non acerbum in omnīq; re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, in vicinitatibus, & cōfinijs æq; num, & facilem, multa multis de iure suo concedentem: à litibus verò, quantum liceat, & nescio an paulo plus etiam, quam liceat, abhorrent;

Est

Est enim non modò liberale, paulùm nonnunquam de suo iure decadere, sed interdum etiam fructu-
sum. Habenda autem est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi sinere, flagitosum est: sed ita, vt illi-
beralitatis, avaritiaeque absit suspicio. Posse enim li-
beralitate vti, non spoliantem se patrimonio, nimirū
is est pecuniae fructus maximus. Rectè etiam à The-
ophrasto est laudata hospitalitas: est enim (vt mihi
quidem videtur) valde decorum, patre domus ho-
minum illustrium illustribus hospitibus. Idq; etiam
Reip. est ornamento, homines externos hoc libera-
litatis genere in vrbe nostra non egere. Est autem e-
tiam vehementer vtile his, qui honestè posse multa
volunt, per hospites apud externos populos valere
opibus, & gratia. Theophrastus quidem scribit, Ci-
monem Athenis etiam in suos curiales Laciadas ho-
spitalem fuisse. Ita enim instituisse, & villicis impe-
rauisse, vt omnia præberentur, quicunque Laciades
in villam suam diuertisset.

Paulus
alij de suo
iure conce-
dere, libera-
litatis spe-
cies.

Hospitalitas
publicè pri-
uatumque v-
tilis ad mul-
ta.

Cimonis
hospitalitas
in contribu-
les suos.

*In altero beneficentia genere, quod operis constat, mul-
tum valere iuris prudentiam, longè plurimum eloquentiam.*

QVæ autem opera, non largitione, beneficia dàn-
tur; hæc tum in vniuersam Rempublicam, tum
in singulos ciues conferuntur. Nam in iure cauere,
consilio iuuare, atque hoc scientiæ genere prodesse
quam plurimis, vehementer et ad opes augendas per-
tinet, & ad gratiam. Itaq; cum multa præclara mai-
rum, tum quam optimè cōstituit Iuris civilis summo
semper in honore fuit cognitio, atque interpretatio:
quum quidē ante hanc confusionē temporū in pos-
sessione sua principes retinuerunt: nunc, vt honores,
vt omnes dignitatis gradus; sic huius scientiæ splen-
dor deletus est. Idq; cōd indignius, quod eo tempore
hoc contigit, cum is esset, qui omnes superiores,
quibus

Antiquis
in pretio ha-
bita iurispre-
dentia.

Dicendi fa-
cultas ante-
fertur.

Turpis mer-
cenaria elo-
quentia.

* Quām.
Ex leuiori-
bus quoque
operis grati-
am, oīce-
liari.

* Consulun-
tur.

Aut vitanda,
aut mitigan-
da offendio.

* Ceterisque.

quibus honore par esset, scientia facile viciisset. Hæc igitur opera grata multis, & ad beneficis astringendos homines accommodata. Atq; huic arti finitima est dicendi grauior facultas, & gratior, & ornatior. Quid enim Eloquentia laudabilius & præstabilius, vel admiratione audientium, vel spe indigentium, vel eorum, qui defensi sunt, gratia? Huic quoque ergo à maioriis nostris est in tota dignitate principatus datus. Diserti igitur hominis, & facile laborantis, (quoque in patriis est moribus) multorum causas, & non grauatae & gratuitæ defendantis, beneficia, & patrocinia latè patent. Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiae, nè dicam interitum, deplorarem; nisi vererer, ne de me ipso aliquid viderer queri. Sed tamen videmus quibus extinctis oratoribus, quām in paucis spes, * quanto in paucioribus facultas, quām in multis sit audacia. Cūm autem omnes non possint, ne multi quidem, aut Iurisperiti esse, aut diserti, licet tamen opera prodesse multis, beneficia petentem, commendantem iudicibus, aut magistratibus, vigilantem pro re altius, eos ipsos, qui aut * consulunt, aut defendunt, rogantem. Quod qui faciunt, plurimum gratiæ consequuntur, latissimèque eorum manat industria. Iā illud non sunt admonendi (est enim in promptu) ut animaduertant, cūm alios iuuare velint, ne quos offendant. Sæpe enim aut eos laedunt, quos non debent, aut eos, quos non expedit. Si imprudentes, negligentiæ est: si scientes, temeritatis. Utendum etiam est excusatione aduersus eos, quos inuitus offendas, quacunque possis, quare id, quod feceris, nec esse furerit, nec aliter facere potueris: * ceterisque operis & officijs erit, quod violatum est, compensandum.

Operam

Operam apud tenues, & bonos rectius, quam apud locupletes collocari nulli tamen nisi iusta in re praestanda esse.

Sed cum in hominibus iuuādis, aut mores spectari, aut fortuna soleat; dictu quidem est proclue, itaque vulgo loquuntur, se in beneficijs collocandis mores hominum, non fortunam sequi. Honesta oratio est: sed quis est tandem, qui inopis, & optimi viri causae, non anteponat in opera danda gratiam fortunati, & potentis? A quo enim expeditior, & celerior remuneratio fore videtur, in eum ferē est voluntas nostra propensior. Sed animaduertendum est diligentius, quæ natura rerū sit. Nimirum enim inops ille, si bonus est vir, etiamsi referre gratiam non potest, habere certè potest. Commodè autem, quicunque dixit: Pecuniam qui habeat, non reddidisse, & qui reddiderit, non iam habere: gratiam autem & qui retulerit, habere, & qui habeat, retulisse. At qui se locupletes, honoratos, & beatos putant, hinc obligari quidem beneficio volunt, quin etiam beneficium se dedisse arbitrantur, cum ipsis, quamvis aliquid magnum acceperint, & quæ etiam à se aut postulari, aut expectari aliquid suspicantur. Patrocinio verò se vsos, aut clientes appellari, mortis instar putant. At verò ille tenuis, cum quicquid factum sit, Mores in-
se spectatum, non fortunam, putat: non modò illi, star, id est,
qui est meritus, sed etiam illis, à quibus expectat (e-
get enim multis) gratum se videri studet. Neque ve-
rò verbis auget suū munus, si quo fortè fungitur, sed
etiam extenuat. Videndumque illud est, quod, si opulenta fortunatumq; defenderis, in illo vno, aut fortè in libris eius manet gratia: sin autem in opem, probum tamen, & modestum, omnes non improbi humiles (quæ magna in populo multitudo est) praesidium sibi paratum vident. Quamobrē melius apud bonos

Contentio-
nem. id est,
consultatio-
nem, & col-
lationem.

bonos, quām apud fortunatos, beneficium collocari puto. Danda tamen omnino opera est, vt omni generi satisfacere possimus. Sed si res in cōtentione m̄ veniet, nimirum Then istocles est autor adhibendus; qui, cūm consulteretur, vtrum bono viro pauperi, an minus probato diuiti filiam collocaret. Ego, inquit, malo virum, qui pecunia egeat, quām pecuniam, quāe viro. Sed corrupti mores, deprauatique sunt admiratione diuitiarum: quarum magnitudo quid ad vnumquemq; nostrūm pertinet? Illum fortasse adiuuat, qui habet, ne id quidem semper. Sed fac iūiare: potentior sanè sit, honestior verò quo modo? Quod si etiam bonus erit vir, ne impedian diuitiæ, quo minus iūuetur, modo ne adiuvent: sit quē om̄se iudicium, non quām locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem p̄ceptum in beneficijs, operāque danda est, ne quid contra æquitatem contendas, ne quid per iniuriam. Fundamentū enim perpetuæ commendationis, & famæ, est iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile.

*Liberalitas in vniuersam multitudinem modicè exer-
cendas exactiones, non nisi in iusta necessitate.*

SED quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quāe ad singulos spectant: deinceps ijs, quāe ad vniuersos, quāque ad républicam pertinent, disputandum est. Eorum autem ipsorum partim eiustimodii sunt, vt ad vniuersos ciues pertineant, partim, singulos vt attingant; quāe sunt etiam gratiora. Danda est opera omnino, si possit, vtrisque; necminus, vt etiam singulis consulatur, sed ita, vt ea res aut prosit, aut certè ne obsit Reip. C. Helij, & P. Gracchi frumentaria magna largitio fuit; exhauebat igitur ærarium: modica M. Octauij & reipublicæ tolerabilis, & plebi necessaria; ergo & ciuibus, &

Singuli & v-
niuersi pug-
nant inter se
In verusto
codice, Helij
& dua vo-
ces aberant.

& Reipublicæ salutaris. In primis autem videndum erit ei, qui Rempublicam administrabit, ut suū quisque teheat, neque de bonis priuatorum publicè dimunitio fiat. Perniciosa enim Philippus in tribunatu, cum legem Agrariam ferret; quam tamen antiquari facilè passus est, & in eo vehementer se moderatum præbuit: sed cum in agendo multa populariter, tum illud in male; non esse in ciuitate duo millia hominum, qui rem haberent. Capitalis omnino oratio, & ad æquationem bonorum pertinens, qua peste quæ potest esse maior? Hanc enim ob causam maximè, ut sua* tenerentur, Resp. ciuitatésque constitutæ sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines, tamen spe custodiae rerum suarum, virbium præsidia quærebant. Danda etiam opera est, ne, (quod apud maiores nostros sæpe fiebat) propter ærarij tenuitatem, assiduitatēmq; bellorum, tributum sit conferendum. Idque ne eueniat multò antè erit prouidendum. Sin qua necessitas huius muneris alicui Reip. obuenērit, (malo enim alteri, quām nostrē ominari; nequæ tantum de nostra, sed de omni Re- pub. dispu-) danda erit opera, ut omnēs intelligent (si salvi esse velint) necessitati esse parendum. Atque etiam omnes, qui Remp. gubernabunt, consule- re debebunt, ut earum rerum copia sit, quæ sunt ne- cessariæ. Quarum qualis comparatio fieri soleat, & debeat, non est necesse disputare: est enim in promp- tu: tantum locus attingendus fuit.

Ad gratiam multitudinis comparandam, maximè vale- re abstinentiam: contraque ex invasione alieni, summas existere perniciem.

Caput autem est in omni prociuratione negotijs, & munerijs publici, ut avaritiat pellatur etiam minima suspiatio. Vtinam, inquit C. Pontius Sam-

Antiquari, id est, collig. & abrogari.

Capitalis, id est, ad extre- mam pemig- ciem spe- & ans.

* Tenerentur.

Exatio tri- butorum vi- tanda.

Omnibus, id est, nominā- do causam; malū omni- adfere.

Memorabile de Roman.
ducum conti-
nitentia,
Sed aucto-
ad Romanos
demigravit.
Ab hoc Tri-
buno Pleb.
primum lata
lex de repe-
tundis, Cen-
forino, &
Manilio
Coss.
Africanis ab-
stinentia.
Val. Max. de
abstinentia,
Pauli & mi-
lii in victoria
Persei absti-
nentia.
Lege Plu-
tarchum.
Scipio Aemilius,
qui Africanus
minor.
* Laudet.

Mummius
Achaicus
eneria Co-
gintho ab
omni præda
abstinet.
Oraculum
Spartæ
redditor,
philoxyp...

nis, ad illa tempora fortuna me seruasset; & tunc essem natus, quando Romani dona accipere cœpissent: non essem passus diutius eos imperare. Ne illi quidem multa sœcula expectanda fuerunt: modò enim hoc malum in hanc Rempub. inuasit. Itaque facilè patior tunç potius Pontium fuisse, siquidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum & decem anni sunt, cum de pecunijs repetundis à Lucio Pisonc lata est lex, nulla antea cum fuisse. At verò postea tot leges, & proximæ quæque duriores; tot rei, tot damnati; tantum Italicum bellum propter iudiciorum metum excitatum; tanta, sublati legibus, & iudicijs, expilatio, direptioque sociorum; vt imbecillitate aliorum, non nostra virtute valeamus. Laudat Africanum Panætius, quod fuerat abstinentis. Quidni * laudetur? Sed in illo alia maiora. Laus enim abstinentiæ non hominis est solum, sed etiam temporum illorum. Omni Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus est Paulus: tantum in ærarium pecuniæ inuexit, vt vnius Imperatoris præda finem attulerit tributorum. At hic nihil in domum suam intulit, præter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem Africanus, nihilo locupletior Carthagine euersa. Quid? qui eius collega in sensura fuit Lucius Mummius, nunquid copiosior, cum copiosissimam urbem funditus sustulit? Italiam ornare, quæ domum suam maluit. Quanquam Italia ornata, domus ipsa mihi videtur ornatior. Nullum igitur vitium est tetrius (vt eò, vnde egressa est, referat se oratio) quæ avaritia, præsertim in principibus, & Rempub. gubernatibus. Habere enim questui Rempub. non modò turpe est, sed sceleratum etiam, & nefarium. Itaque, quod Apollo Pythius oraculo edidit, Spartam nulla re alia, nisi avaritia esse perituram, id videtur non solum Lacedæmoniis, sed

sed & omnibus opulentis populis prædixisse. Nulla enim reconciliare facilius benevolentiam multitudinis possunt iij, qui Reip. præfunt, quām abstinentia, & continentia. Qui verò populares esse volunt ob eāmq; causam aut agrariam rem tentant, vt possessores suis sedibus pellantur, aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant, iij labefactant fundamenta Reip. Concordiam primū tollunt quæ esse non potest, cùm alijs adimuntur, alijs condonantur pecunia: deinde æquitatē, quæ tollitur omnis, si habere suum cuique non licet. Id enim est proprium (vt supra dixi) ciuitatis, atque vrbis, vt sit libera, & non sollicita suæ rei cuiusq; custodia. Atque in hac pernicie Reipub. ne illam quidem consequuntur, quam putant gratiam. Nam cui res erpta est, est inimicus: cui data, etiam dissimulat se accipere voluisse; & maximè in pecunijs creditis occultat suum gaudium, ne videatur non fuisse soluendo. At verò ille, qui accipit iniuriam, & meminit, & præ se fert dolorem suum: nec, si plures sunt iij, quibus improbè datum est, quām illi, quibus iniustè ademptum est, idcirco plus etiam valent: non enim numerò hæc iudicantur, sed pondere. Quam autem habet æquitatem, vt agrum multis annis, aut etiam seculis antè possessum, qui nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat? At propter hoc iniuriaz genus Lacedæmonij Lysandrum Ephorū expulerunt: Qæ cas- Agin regem, quod nunquam anteà apud eos acci- mitates ex derat, nec auerunt. Ex eoque tempore tantæ discor- iniustis Lap- diae securæ sunt, vt tyranni existerent, & optimates gidoribus, exterminarentur, & præclarissimè constituta Resp. dilaberetur. Nec verò solum ipsa cecidit, sed etiam reliquam Græciam euerit contagionibus malorum, quæ à Lacedæmonijs profecta manārunt latius. Quid? nostros Gracchos, Tiberij Gracchi, sum- Paterē lati- manare lati- us, venustus sermo.

mi viri filios, Africani nepotes, nonne Agrariz contentiones perdiderunt? At verò Aratus Sicyonius iure laudatur, qui, cùm eius ciuitas quinquaginta annos à tyrannis teneretur, profectis Argis Sicyonem, clandestino introitu vrbe est potitus. Cùmque tyranum * Nicoclem improuisò oppressisset, sexcentos exules (qui fuerant eius ciuitatis locupletissimi) restituit: rēmque pub. aduentu suo liberauit. Sed, cùm magnam animaduerteret in bonis, & possessionibus difficultatem, quòd et eos, quos et ipse restituerat, quorum bona alij possiderant, egere iniquissimum arbitrabatur; & quinquaginta annorum possessiones mouere, non nimis æquum putabat, propterea quòd tam longo spatio multa hæreditatibus, multa emptionibus, multa dotibus detinebantur sine iniuria: iudicauit neque illis aditni, neque his non satisficeri, quorum illa fuerunt, oportere. Cùm igitur statuisset, opus esse ad eam rem constituant pecunia, Alexandriam se proficisci velle, dixit, rēmque integrum ad redditum suum iussit esse. Isque celeriter ad Ptolemæum, suum hospitem, venit, qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam: cui cum exposuisset, patriam se liberare velle, causamque docuisset, à Rege opulento vir summus facile impetravit, vt grandi pecunia adiunaretur. Quam cum in Sicyonem attulisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes, cum quibus causas cognouit et eorum, qui aliena detinebant, et eorum, qui sua amiserant: * perfecitq; æstimandis possessionibus, vt * persuaderet alijs, vt pecuniam accipere mallent, & possessionibus cederent: alijs, vt commodity putarent, numerari sibi quod tanti esset, quā suum recuperare. Ita perfectum est, vt omnes, constituta concordia, sine querela discederent. O virum magnum, dignumq; qui in nostra Rep. natus esset!

Sic

Arati salut-
raciem.
plum.

* Alijs, Me-
thodeum.
Historia ex-
lat apud Po-
sybium.

* Praefecit-
que.

* Et ut per-
suaderent.

Sic par est agere cum ciuibus, non, (ut bis iam vidi-
mus) hastam in foro ponere, & bona ciuium voci
subiucere præconis. At ille Græcus, (id quod fuit sa-
pientis, & præstantis viri) omnibus consulendum
putauit: Eaque est summa ratio, & sapientia boni ci-
uis, commoda ciuium defendere, non diuellere, atq;
onnes æquitate eadem continere. Habuerent gratis
in alieno. Quid ita? ut cum ego emerim, ædificariim,
tuear, impendam; tu me inuito, fruare meo? Quid
est aliud, quam alijs sua eripere, alijs dare aliena?
Tabulæ vero nouæ quid habent argumenti, nisi ut
emas mea pecunia fundum, & eam tu habeas, ego
non habeam pecuniam? Quamobrem, ne sit æs ali-
enum, quod Reipublicæ noceat, prouidendum est;
quod multis rationibus caueri potest, si hoc non fu-
erit, ut locupletes suum perdant, debitores lucentur
alienum. Nec enim vlla res vehementius Rempub.
continet, quam fides; quæ esse nulla potest, nisi erit
necessaria solutio rerum creditarū. Nunquam enim
vehementius actum est, quam me Consule, ne solue-
retur. Armis & Castris tentata res est ab omni gene-
re hominum, & ordine: quibus ita restiti, ut hoc tan-
tum malum de Repub. tolleretur. Nunquam nec
maiis æs alienuni fuit, nec melius, nec facilius di-
solutum est: Fraudandi enim spe sublata, soluendi ne-
cessitas consecuta est. At vero hic noster victor, Cæsar ac-
tus
ter taxatus.

nunc quidem victus, quæ cogitārat, tum ea per-
fecit, cum eius iam nihil interesset. Tanta in eo
peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eū delectaret, pec-
care, etiamsi causa non esset. Ab hoc igitur genere
largitionis, ut alijs detur, alijs auferatur, aberunt, iij
qui Remp. tuebuntur; Imprimisque operā dabunt, ut
iuris, & iudiciorum æquitate suum quisque teneat;
& neque tenuiores propter imbecillitatem circum-
ueniantur, neque locupletibus ad sua vel * tenenda *

Stomacha-
tur Cicerō
non pñl eti-
am priuato
dolore,
Diuīsio a-
grorum in-
digna.
Exaggerat
condonatio,
nematis
alieni.

vel recuperandā oblit inuidia. Prætereā, quibusunque rebus vel belli, vel domi poterunt. Rempub. au-geant imperio, agris, vēctigalibus. Hæc magnorum hominum sunt; hæc apud maiores nostros factitata. Hæc genera officiorum qui persequuntur, cum summa vtilitate Reipub. magnam sibi adipiscentur & gratiam, & gloriagn. In his autem vtilitatū præcep-tis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo præcepta censet esse à Panætio prætermissa; Valeudinis curationem, & pecuniz. Quæ res à summo philosopho præteritas arbitror, quod essent faciles: sunt certè vtiles.

Degatius
Cicerone
defensus
contra An-
tipatorem.

Quibus rationibus Valetudo, & res familiaris tum pa-randa, tum tuenda.

Sed Valetudo sustentatur notitia sui corporis, & obseruatione earum rerum, quæ aut prodesse soleant, aut obesse: & continentia in victu omni, atque cultu corporis tuendi causa, & prætermittendis voluptatibus: Postremò arte eorum, quorum ad sci-entiam hæc pertinent. Res autem familiaris quæc debet ijs rebus, à quibus abest turpitudo: conseruari autem Diligentia, & Parsimonia; iisdem etiam rebus augeri. Has res commodissimè Xenophon So-craticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista ferè ætate cum essemus, qua es tu nunc, è Graeco in Latinum conuertimus.

Oeconomi-
ca. id est, de
familia ad-
ministranda.

Quartum genus deliberationis, inter Utilia, utrum u-tileius, aut quid utilissimum.

Sed vtilitatum comparatio (quoniam hic locus erat quartus à Panætio præmissus) sæpe est ne-cessaria. Nam & corporis commoda cum externis, & externa cum corporis, & ipsa inter se corporis, & externa

externa cum externis comparari solent. Cum externis, corporis, hoc modo comparantur: Valere ut malis, quam diues esse. Cum corporis, externa, hoc modo: Diues esse potius, quam maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis comparantur sic: Bona va-
letudo voluptati anteponatur, vires celeritati. Exter-
nonam autem: ut gloria diuinitatis, vestigalia urbana
rusticis. Ex quo genere comparationis illud est Ca-
tonis sensus: à quo cum quereretur, quid maximè in
te familiariter expediret? Respondit, Bene pascere.
Quid secundum? Satis bene pascere. Quid tertium?
Bene vestire. Quid quartum? Arare. Et cum ille qui
quaesierat, dixisset, Quid fenerari? tum Cato:
Quid hominem, inquit, occidere? ex quo, & multis
alijs, intelligi debet, utilitatum comparationes so-
lere fieri, recteque hoc adiunctum esse quartum ex-
quirendorum officiorum genus. Sed toto hoc de
genere, de querenda, de collocanda pecunia, etiam
de vendenda, commodius à quibusdam optimis viris,
ad medium Ianum sedentibus, quam ab ullis phi-

losophis villa in schola, disputatur. Sunt tamen
ea cognoscenda: pertinent enim ad utili-
tatem, de qua hoc libro disputatum
est. Reliqua deinceps per-
sequemur.

Quid in a-
gricultura
utilissimum
sit, Cato in-
dicavit.

M. T. CICERONIS DE OFFICIIS LIBER TERTIVS.

Hic Annibale pulso, Africam fecit tributariam. **A**equalis ad seatem refertur. **D**ecora contentio ac eruditio. **C**essare pro otiani, aut nihil agere. **A**cuere, pro actionem facere.

Verecundè collationem ingreditur.

Publium Scipionem, Marce fili, eum, qui primus Africanus appellatus est, dicere solitum, scripsit Cato (qui fuit ferè eius aequalis;) Nunquam se minus otiosum esse, quam cum otiosus; nec minus solum, quam cum solus esset. Magnifica verò vox, & magno viro, ac sapiente digna; quæ declarat illum & in otio de negotijs cogitare, & in solitudine secum loqui solitum; ut neque cessaret vñquam, & interdum colloquio alterius non egeret. Itaque duæ res, quæ languorem afferunt cæteris, illum acuebant, Otium & Solitudo. Vellem, & nobis hoc idem verè dicere liceret. Sed si minus imitatione tantam ingenij præstantiam consequi possimus, voluntate certè proximè accedimus. Nam & à Repub. forensibusque negotijs, arrois impijs, vñq, prohibiti, otium persequimur; et, ob eam causam (vrbe reliæta) rura peragrantes, sæpe soli sumus. Sed nec otium hoc cum Africani otio, nec hæc solitudo cum illa comparanda est. Ille enim, requiescens à Reipub. pulcherimis muneribus, otium sibi sumebat aliquando, & à cœtu hominum, frequentiaque interdum, tanquam in portum, se in solitudinem recipiebat. Nostrum autem otium negotijs inopia, non requiescendi studio, constitutum est. Extincto enim Senatu, deletisque iudicijs, quid est, quod dignum nobis aut in curia, aut in foro agere possimus? Ita, qui in maxima celebritate, atque in oculis civium quondam viximus, nunc fugientes conspectum scelerorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quan-

quantum licet, & s^epe soli sumus. Sed quia sic ab hominibus doctis accepimus, non solum ex malis eligere minima oportere, sed etiam excerpere ex his ipsis, si quid inesset boni: propterea & otio fruor, non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperisset otium ciuitati; nec eam solitudinem languere patior, quam mihi afferit necessitas, nō voluntas. Quamquam Africanus maiorem laudem vel meo iudicio assequebatur; nulla tamen eius ingenij monumenta ma. data literis, nullum opus otij, nullum solitudinis manus extat. Ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, in uestigationeque earum rerum, quas cogitando consequebatur, nec otiosum, nec solum vñquam fuisse: nos autem, qui non tantum roboris habemus, vt cogitatione tacita à solitudine abstrahamur, ad hanc scribendi operam orne studium, cùramque conuertimus. Itaq; plura brevi tempore, euersa, quām multis annis, stante Rep. scripsimus. Sed cùm tota philosophia, mi Cicero, frugi fera, & fru^{ct}uosa, nec vlla pars eius inculta, ac deserta sit: tamen nullus feracior in ea locus est, nec vberior, quām de Officijs, à quibus constanter, honesteque viuendi praecepta ducuntur. Quare, quamquam à Cratippo nostro, principe huius memoriae philosophorum, hæc te assidue audire, atque accipere confido; tamen conducere arbitror, talibus aures tuas vocibus vndique circunsonare, nec eas, (si fieri possit) quicquam aliud audire. Quod cùm omnibus est faciendum, qui vitam honestā ingredi cogitant, tamen haud scio, an nemini potius, quām tibi. Sustines enim non parvam expectationem imitandæ industriæ nostræ, magnā honorū, nonnullam fortasse nominis suscepisti onus præterea graue & Athenatum, & Cratippi: ad quos cùm tanquam ad mercaturam bonarum artium sis profectus, inanem redire turpissimum

Latenter su-
mum otium
commendat.
Sapiens ne-
que otiosus
vñquam, ne-
que solus.

Memoria, id
est, statis.
Loci cohor-
tandi primi
à re, deinde
ab expecta-
tione, quam
à sua, Cra-
tippiq; per-
sona, cum
etiam à loco
colligit.

Non ē dixit
 descendī, pro
 discere.
 mum est, dedecorantem & vrbis authoritatem, &
 magistri. Quare, quantū conniti animo potes, quā-
 tūm labore contendere ; (si descendī labor est poti-
 us, quām voluptas) tantum fac vt efficias: neue com-
 mittas, vt cūm omnia suppeditata sint à nobis, tute
 tibi defuisse videare. Sed hæc hactenus. Multa enim
 sēpe ad te cohortandi gratia scripsimus, nunc ad re-
 liquam partem propositæ diuisionis reuertamur.

Reprehensus Panætius, quod tria genera pollicitus, ter-
 tium non exoluerit. Ab alijs item notatus, quod eam par-
 tem homo Stoicus induxerit, in qua diceretur cum Hon-
 estate pugnare Vtilitas, atque à Cicerone defensus.

* Annis.

PAnætius igitur, qui sīnē controvērsia de officijs
 accuratissimē disputauit, quēmque nos correcti-
 one quadā adhibita, potissimum sequuti sumus; tri-
 bus generibus propositis, in quibus deliberare homi-
 nes, & consultare de officio solerent: vno, cūm du-
 bitarent, Honestūmne id esset, de quo ageretur, an
 turpe: altero, Vtile an Inutile: tertio, si id quod
 speciem haberet honesti, pugnaret cum eo, quod
 vtile videretur, quomodo ea discerni oporteret: de
 duobus generibus primis, tribus libris explicauit; de
 tertio autem genere deinceps se scripsit dicturum,
 nec exoluit quod promiserat. Quod cō magis mi-
 ror, quia scriptum à discipulo eius Posidonio est,
 triginta * annos vixisse Panætium, postquam eos li-
 bros edidisset. Quem locum miror à Posidonio bre-
 uiter esse tractatum in quibusdā commentarijs, præ-
 fertim cum scribat, nullum esse locum in tota Phi-
 losophia tam necessarium. Minimē verò assentior
 ijs, qui negant eū locum à Panætio prætermissum;
 sed consultō relictum, nec omnino scribendum fu-
 isse: quia nunquam posset Vtilitas cum Honestate
 pugnare.

pugnare. De quo alterum potest habere dubitacionem, adhibendūmne fuerit hoc genus, quod in diuisione Panætij tertium est, an plane omittendum: Alterum dubitari non potest, quin à Panætio suscep-tum sit, sed derelictū. Nam quin à diuisione tripar-tita duas partes absoluere, huic necesse est restare tertiam. Præterea, in extremo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dicturum. Accedit eodem testis locuples Posidonius, qui etiam scribit in quadam epistola, Publum Rutilium Rufum di-cere solere qui Panætium audierat; ut nemo pi-ctor esset inuentus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquisset, absoluere, (oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem aufere-bat:) sic ea, quæ Panætius prætermisseret, & non per-fecisset, properer eorum, quæ * perfecisset, præstanti-am, neminem esse persecutum. Quamobrem de iu-dicio Panætij dubitari non potest: recte autem hanc tertiam partem ad exquirendum officium ad-iunxerit, an securus de eo fortasse dubitari potest. Nam siue honestum solum bonum est, ut Stoici placet: siue quod honestum est, id ita sumnum bonum est, (quemadmodum Peripateticis nostris videtur) ut omnia ex altera parte collocata, vix minimi momen-ti instar habeant: dubitandum non est, quin nunquā, possit utilitas cū honestate contendere. Itaque acce-pimus. Socratem solitum execrari eos, qui primum hæc natura cohærentia, opinione distraxissent. Cui quidem ita sunt Stoici assensi, ut etiā, quicquid hone-stum esset, id utile esse censerent, nec utile quicquā, quod non honestum. Quod si is esset Panætius, qui virtutem propterea colendam diceret, quod ea effi-ciens utilitatis esset; ut iij, qui res expetendas vel vo-luptate, vel indolentia metiuntur: liceret ei dicere, Honestatē aliquando cū Utilitate pugnare. Sed, cū

Nobilis illa-
Venus Apel-
lis, capite
tancum ab-
soluta, reli-
quo corpore
delineata
solum.
* Periclit.

Vnicum bo-
num Stoici
ponunt.

Peripateticī
ordinem bo-
norū in-
ducunt.

sit is, qui id solum bonum iudicet, quod honestum sit; quæ autem huic repugnant specie quadam utilitatis eorum neque accessione meliorem vitam fieri, nec * decessione peiorē: non videtur huiusmodi debuisse deliberationem introducere, in qua, quod vtile videretur, cum eo, quod honestum est, comparetur. Etenim, quod summū bonum à Stoicis dicitur, conuenienter naturæ viuere, id habet hanc (ut opinor) sententiam, cum virtute congruere semper: cetera autē, quæ secundum naturam essent, ita legere, si ea virtuti non repugnarent. Quod cùm ita sit, putant quidem hanc cooperationem nostra recte esse introductam, nec omnino de eo genere quicquam precipiendum fuisse. Atque illud quidem honestum, quod propriè virēque dicitur, id in sapientibus est solis, neque à virtute diuelli vñquam potest: In ijs autem, in quibus sapientia perfecta non est, ipsum illud quidem perfectum honestum nullo modo esse potest, sed similitudines honesti esse possunt. Hęc igitur omnia officia, de quibus his libris disputamus, Media Stoici appellant: & ea communia sunt, & latè patent: quæ & ingenij bonitate multi assequantur, & progressionē discendi. Illud autē officiū, quod rectum ijdem appellant, perfectum atq; absolutū est: & vt ijdem dicunt, omnes numeros habet: nec præter sapientem, cadere in quenquam potest. Cùm autem aliquid actum est, in quo media officia * cōpareant, id cumulatè videtur esse perfectū: propterea quod vulgus, quid absit à perfecto, sc̄e non ex toto intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat prætermissum. Quod autem in p̄cē natibus, & in picturis vsu venit, in aliisq̄te complaribus, vt delectentur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non sint; ob eā credo causam, quod insit in his aliquid probi, quod capiat ignoratos, qui quidem, quid in vñquaque

* Discessi-
one.

Legere, pro-
sumere, vel
deligere.

Vera virtus,
in uno sapi-
ente: simula-
chra eius e-
tiam in me-
diocribus.

Mesa, & ad-
aphora.

Omnes nu-
meros habet
id est, nulla
pars deest.

* Compa-
rantur.

De artibus
nemo recte
iudicat, nisi
artifex: de
virtute, non
nisi sapiens.

re vitij sit, neque ait iudicare. Itaque, cum sint docti à Dotti, pars.
 peritis, facile desistunt à sententia. Hæc igitur officia, cipium.
 de quibus his libris differimus, quasi secunda quædam honesta dicunt esse, non sapientum modò propria, sed cū omni hominum genere communia. Itaque * his omnes, in quibus est virtutis indoles, commouentur. Nec verò, cum duo Decij, aut duo Scipiones, fortes viri, commemorantur; aut cū Fabricius, aut Aristides iustus nominatur: aut ab illis fortitudinis, aut ab his iustitiae, tanquam à sapientibus, petitur exemplum. Nemo enim horum sic sapiens est, ut sapientem intelligi hic volumus. Nec hi, qui sapientes habiti sunt, & nominati, M. Cato, & C. Lælius, sapientes fuerunt; Nec illi quidem sèpem, sed ex mediorum officiorum frequentia, similitudinem quandam gerebant, speciemque sapientem. Quocirca nec id, quod verè honestum est, fas est cum utilis repugnantia comparari: nec id, quod communiter appellamus honestū, quodq; colitur ab ijs, qui bonos viros haberi se volunt; cū emolumentis vñquā est comparandū. Támque id honestum, quod in nostrā intelligentiā cadit, tuendum conseruandūmq; est nobis, quām id, quod propriè dicitur, verèque est honestum, sapientibus. Alter ènī teneri nō potest, si qua ad virtutem est facta progressio. Sed hæc quidem de ijs, qui conseruatione officiorum existimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumentis & cōmodis, neq; ea volunt præponderari honestate, hi solent in deliberando honestū cum eo, quod vtile putant, comparare; boni viri non solent. Itaque existimo Panætium, cum dixerit homines solere in hac cōparatione dubitare, hoc ipsum sensisse, quod dixerit, solere modò, non etiam oportere. Etenim non modò pluris putare, quod vtile videatur, quām quod honestum; sed hæc etiam inter se comparare, &

Dotti, pars.
cipium.Virtutis in-
doles.Decij, pater
& filius.Scipiones
fratres.Fabricius
auri co-
tempor.Aristides A-
theniensis,
ob abstinen-
tiā, justi
cognomen

meruit.

Cato & Læ-
lius sapien-
tes cognos-
minati.

* Ij.

Epicurei.
Exponit que
habeat intel-
lectum, cùm
honestas di-
citur cum v-tilitate
pugnare.Modò pro
duntaxas.

in his addubitare turpissimum est. Quid est ergo, quod nonnunquam dubitationem afferre soleat, considerandūmque videatur? Credo, si quando dubitatio accidit, quale sit id, de quo consideretur. Sæpe enim tempore fit, ut quod plerunque turpe haberet soleat, inueniatur non esse turpe. Exempli causa, ponatur aliquid quod pateat latius: Quod potest esse maius scelus, quam non modo hominem, sed etiam familiarem occidere? Num igitur se obstrinxit scelere, si quis tyrannum occidit, quamvis familiarem? Populo quidem Rom. non videtur, qui ex omnibus præclaris factis illud pulcherrimum existimat. Vicit igitur utilitas honestatem, inimicorum vero honestas utilitatem secuta est.

Formula prescripta, ne quando nos falsa utilitatis species ab honestate abducatur; ut iustitiam, vel solum, vel maximum bonum statuamus: iniustitiam malorum maximum: nibilque ad priuatum commodum, sed ad communem societatem referantur omnia.

ITaque, ut sine ullo errore dijudicare possimus, si quando cum illo, quod honestum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus utile; formula quædam constitenda est: quam si sequemur, in comparatione rerum, ab officio nunquam recedemus. Erit autem hæc formula Stoicorum rationi, disciplinaque maximè cōsentanea, quam quidem in his libris propæterea sequimur, quod, quanquam & à veteribus Academicis, & Peripateticis nostris, (qui quondam idem erant, qui Academici) quæ honesta sunt, anteponuntur ijs, quæ videntur utilia: tamen splendifidus hæc ab ijs differuntur, quibus, quicquid honestum est, idem utile videtur; nec utile quicquam, quod non honestum: quam ab ijs, quibus est honestum aliquod non utile, aut utile non honestum. Nobis autem

Olim idem
Academicī,
& Peripate-
ticī.

tem nostra Academia magnā licentiā dat, vt, quod-
cunq; maximē probabile occurrat, id nostro iure li-
ceat defendere. Sed redeo ad formulam. Detrahe-
re igitur aliquid alteri, & hominem hominis incom-
modo suum augere commodum, magis est contra potius acci-
naturam, quām mors, quām paupertas, quām dolor, quām iustitiae
quām cetera, quæ possunt aut corpori accidere, aut quid som-
rebus externis. Nam principiō tollit coniūctum hu-
manum, & societatem. Si enim sic erimus affecti, vt
propter suum quisque emolumentum spoliet, aut vi-
olet alterum; disrupti necesse est eam, quæ maximē
est secundum naturam, humani generis societatem.
Vt, si vnumquodque membrum sensum hunc habe-
ret, vt posse putaret se valere, si proximi membra va-
letudinem ad se traduxisset, debilitari, & interire to-
tum corpus necesse esset: sic, si vnuquisque nostrū
rapiat ad se commoda aliorum, detrahātque, quod
cuique possit, emolumenti sui gratia, societas homi-
num, communitatisque eueratur necesse est. Nam, si-
bi vt quisque malit, quod ad usum vitæ pertineat,
quām alteri acquirere, concessum est, nō repugnan-
te natura. Illud quidem natura non patitur, vt alio-
rum spolijs nostras facultates, copias, opes augea-
mus. Neq; verò hoc solum natura, id est, iure gentiū,
sed etiā legibus populorum, quibus in singulis ciui-
tatibus Resp. continentur, eodem modo constitutum
est, vt nō liceret sui cōmodi causa nocere alteri. Hoc
enim spectant leges, hoc volunt incolumem esse ci-
uium coniunctionem: quam qui dirimunt, eos mor-
te, exilio, vinculis, damno coercent. Atque hoc mul-
tò magis exigit ipsa naturæ ratio, quæ est lex diuina,
& humana; cui parere qui velit (omnes autē pa-
rebunt, qui secundum naturam volent viuere) nun-
quam committet, vt alienum appetat, & id, quod al-
teri detraherit, sibi assumat. Etenim multò magis est
secundum

Quodvis in-
commodum
potius acci-
piendum,
quām iustitiae
quid som-
mittendum.

Ratio natu-
ra, ius genti-
um, ius ciuile
quod hic le-
ges populo-
rum vocat.

* Comitas.

Complexio
qualitatem.
que.Societatis
bus nō modo
cum propin-
quis, sed eti-

secundum naturam celsitas animi, & magnitudo, i-
temque ^x communitas, iustitia, liberalitas, quām ve-
luptas, quām vita, quām diuitiae. Quae quidem con-
temnere, & pro nihilo ducere, comparantem cum v-
tilitate communi, magni auiimi, & excelsi est. Detra-
here autem alteri, sui commodi causa, magis est con-
tra naturam, quām mors, quām dolor, quām cætera
generis eiusdem. Itēmque magis est secundum natu-
ram pro omnibus gentib^o (si fieri possit) conseruan-
dis, aut iuuandis maximos labores, molestiásque sus-
cipere, imitantem Herculem illum, quem hominum
fama, beneficiorum memor, in consilio cœlestiū col-
locauit; quām viuere in solitudine, non modò sine
villis molestijs, sed etiam in maximis voluptatibus,
abundantem omnibus copijs, vt excellas etiam pul-
chritudine, & viribus. Quocirca optimo quisque
splendidissimóq; ingenio longè illam vitam huic an-
teponit. Ex quo efficitur, hominē naturæ obedientē,
homini nocere non posse. Deinde qui alterū violat,
vt ipse aliquid commodi consequatur; aut nihil se
existimat contra naturam facere: aut magis fugien-
dam censet mortem, paupertatem, dolorem, amissio-
nem etiam liberorum, propinquorum, amicorum,
quām facere cūpiam iniuriā. Si nihil existimat con-
tra naturam fieri in hominibus violandis; quid cum
eo disseras, qui omnino hominem ex homine tollat?
Sin fugiendū id quidē censet, sed & multò illa peio-
ra, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quod
villum aut corporis, aut fortunæ vitium, animæ vitij
grauius existimat. Ergo vnum debet esse omnibus
propositum, vt eadem sit vtilitas vniuersaliisque, &
vniuersorum: Quām si ad se quisque rapiat, disso-
uetur omnis humana consociatio. Atq; si etiam hoc
natura præscribit, vt homo homini, quicunque sit,
ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consultum
velit;

velit; necesse est, secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. Quod si ita est, una continemur omnes, & eadem lege naturae. Idque ipsum si ita est, certe violare alterum lege naturae prohibemur. Verum autem primum; verum igitur & extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parenti se, aut fratri nihil detraeturos commodi sui causa; sed aliam rationem esse ciuium reliquorum. Hi sibi nihil iuris, & nullam societatem communis utilitatis causa, statuunt esse cum ciuibus: quae sententia omnem societatem distractit ciuitatis. Qui autem ciuium rationem dicunt esse habendam, externorum negant; hi dirimunt communem humani generis societatem: qua sublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, iustitia funditus tollitur. Quae qui tollunt, etiam aduersus Deos immortales impij iudicandi sunt: ab ipsis enim constitutam inter homines societatem euertunt. Cuius societatis arctissimum vinculum est, magis arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahere sui commodi causa, quam omnia incommoda subire vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius animi, quae vident iustitia. Hæc enim una virtus omnium est domina, & regina virtutum. Forfitan quispiam dixerit, Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior, quam animi talis affectio, neminem ut violam coemodi mei gratia. Quid? si Phalarim, crudellem tyrannum, & immanem, vir bonus, ne ipse frigore conficiatur, vestitu spoliare possit, nonne faciat? Hæc ad iudicandum sunt facillima. Nam si quid ab homine ad nullam partem utili, tuæ utilitatis causa detraxeris, inhumanè feceris, contraque naturæ legem: sin autem is tu sis, qui multam utilita-

am cum uniuersis ciuibus, postrem & cum hospitibus seruandum. Alienum nihil usurpandum, nec si circa cuiusque iniuriam fieri potest.

Homini ad nihil utili detrahere licet, si eod spectes, ut societas prospicit, non propter tibi.

tem Reipub. atque hominum societati, si in vita remaneas, afferre possis; si quid ob eam causam alteri detraheris, non sit reprehendendum, sin autē id non sit eiusmodi, suum cuique incommodum ferendum est potius, quām de alterius commodis detraherendum. Non igitur magis est contra naturam morbus, aut egestas, aut quid huiusmodi, quām detractio, aut appetitio alieni. Sed communis vilitatis derelictio, contra naturam est: est enim iniusta. Itaque lex ipsa naturae, quāe vtilitatem hominum conseruat, & continet, decernit profectō, vt ab homine inerti, atq; inutili ad sapientem, bonum, fortē, q; virum transfrantur res ad viuendum necessariāe: qui si occiderit, multū de communi vtilitate detraherit: modò hec ita faciat, vt ne ipse de se benē existimans, sequē diligens, hanc causam habeat ad iniuriam. Itaque semper officio fungetur, vtilitati consulens hominum, & ei (quam sāpe commemoro) humanae societati. Nam quod ad Phalarim attinet, per facile iudiciū est. Nulla est enim nobis cum tyrannis societas, sed potius summa distractio: neque est contra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum est necare: atque hoc omne genus pestiferum, atque impium ex hominum communitate exterminandū est. Etenim, vt membra quādam amputantur, si & ipsa sanguine, & tanquam spiritu carere cōperunt, & nocent reliquis partibus corporis: sic ista in figura hominis feritas, & immanitas bellūe à communione tanquam humanitate corporis segreganda est. Huius generis sunt quæstiones omnes eæ, in quibus ex tempore officium exquiritur. Eiusmodi igitur credores Panætium persecuturū fuisse, nisi aliquis casus, aut occupatio consilium eius * peremisset. Ad quas ipsas consultationes ex superioribus libris satis multa præcepta sunt, quibus perspici possit, quid sit propter

**Peremisset.*
Fastigium, id
est summam
manū: ab
prædictijs trā-
aut occupatio consilium eius * peremisset. Ad quas
ipsas consultationes ex superioribus libris satis mul-
ta præcepta sunt, quibus perspici possit, quid sit
propter

propter turpitudinem fugiendum: quid sit id, quod idcirco fugiendum non sit, quia omnino turpe non est. Sed quoniam operi inchoato, propè tamen absolu-
luto, tanquam fastigium imponimus: ut Geometræ
solent, non omnia docere, sed postulare, ut quedam
sibi concedantur, quò facilius, quæ velint, explicent:
sic ego à te postulo, mi Cicero, ut trahi concedas (si
potes) nihil præter id, quod honestum sit, esse propter
se expetendum. Si non hoc licet per Cratippum,
at illud certè dabis quod honestum sit, id esse maxi-
mè propter se expetendum. Mihi vtrumuis satis est,
& tum hoc, tum illud probabilius videtur, nec præ-
terea quicquam probabile. At primum Panætius in
hoc loco defendendus est, quod non vtilia cum ho-
nestis pugnare dixerit aliquando posse (neque enim
ei fas erat) sed ea, quæ videntur vtilia. Nihil verò
vtile, quod non idem honestum, nec honestum, quod
non idem vtile sit, sèpe testatur: negatque ullam pe-
stem maiorem in vitam hominum inuialissem, quam
eorum opinionem, qui ista distraxerint. Itaque non
vt aliquando anteponetemus vtilia honestis, sed vt
ea sine errore dijudicaremus, si quando incidissent,
induxit eam, quæ videretur esse, non quæ esset, re-
pugnantiam. Hanc igitur partem relictam explebi-
mus, nullius adminiculis, sed (vt dicitur) Marte no-
stro. Neque enim quicquam de hac parte post Pa-
nætium explicatum est, quod mihi probaretur, de
ijs, quæ in manus meas venerunt.

flatum, qui-
bus periclis
conus aliquis
imponitur in
summo.
Principia
prima per se
nota.

Marte no-
stro, prouer-
bialiter, à
militia tra-
flatum, ubi
suo Marte
rem gerere
dicebantur,
qui nullis
auxiliaribus
copijs adiudi-
committe-
rent.

*Ne qua nos commoditas quantauis, cum summa etiam
impunitate coniuncta permoveat, ut vel tantillum ab ho-
nesto recedamus, sine quo nibil non perniciosum.*

CVm igitur aliqua specie vtilitatis obiecta est,
nos cominoueri necesse est: sed si, cùm animum
attenderis, turpitudinem videoas adiunctam ei rei,

quæ speciem vtilitatis attulerit: tunc vtilitas non requienda est; sed intelligendum, vbi turpitudo sit, ibi vtilitatem esse non posse. Quod si nihil est tam contra naturam, quām turpitudo (recta enim, & conuenientia, & constantia, natura desiderat, aspernaturque contraria) nihilque tam est secundum naturā, quām vtilitas: certè in eadē re & vtilitas, & turpitudo esse non potest. Itēque si ad honestatē nati sumus; eaque aut sola expetenda est, vt Zenoni est visum, aut certè omni pondere grauior est habenda, quām reliqua omnia, quod Aristoteli placet: necesse est, quod honestum sit, id esse aut solum, aut summum bonum: quod autem bonum, id certè vtile: itaq; quicquid honestum, id vtile. Quare error hominum non proborum cùm aliquid, quod vtile visum est arripuit, id continuò secernit ab honesto. Hinc siccæ, hinc venena, hinc falsa testamenta nascuntur; hinc furta, hinc peculatus, expilations, direptionesque sociorum & ciuium: hinc opum nimiarum potentiae non ferendæ: postremò etiam in liberis ciuitatibus existunt regnandi cupiditates, quibus nihil nec tetrius, nec fœdius excogitari potest. Emolumenta enim rerū fallacibus iudicijs vident, pœnam non dico legum, quas sœpe perrumpunt, sed ipsius turpitudinis (quæ acerbissima est) non vident. Quā obrem hoc quidem deliberantium genus pellatur è medio (est enim totum sceleratum, & impium) qui deliberant, vtrum id sequantur, quod honestum esse videant; an se scientes scelere contaminent. In ipsa enim dubitatione facinus inest, etiamsi ad id non peruerterint. Ergo ea deliberanda omnino non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. Atq; etiam in omni deliberatione, celandi, & occultandi spes, opinioq; remouenda est. Satis enim nobis (si modò in philosophia aliquid profecimus) persuasum esse debet,

Turpis vtilitas omnium scelerum patens.

Turpitudo per se fugienda, etiam summa impunitate proposita.

Turpe in re turpis etiam ipsa deliberatio.

Aurea præceptio &c

bet, si omnes Deos, hominésq; celare possimus, nihil tamen auarè, nihil iniustè, nihil libidinosè, nihil in- continenter esse faciendū. Hinc ille Gyges inducitur à Platone: qui, cùm terra discessisset magnis quibus- dam imbribus, in illum hiatū descendit, & necumque quum (vt ferunt fabulæ) animaduertit, cuius in late- ribus fores essent: quibus apertis, hominis mortui vident corpus magnitudine inusitata, annulūmque aureum in digito, quem vt detraxit, ipse induit (erat autem regius pastor) tum in consilium pastorum se recepit. Ibi cum palam eius annuli ad palmam conuerterat, à nullo videbatur; ipse autem omnia videbat: idem rursus videbatur, cum in * lucem an- nullum inuerterat. Itaque hac oportunitate an- nuli vsus, reginæ stuprum intulit: eaque adiutrice regem dominum interemit, sustulitque, quos obsta- re arbitrabatur. Nec in his quisquam cum facino- ribus potuit videre: sic repente annuli beneficio rex exortus est Lydiæ. Hunc igitur ipsum annulum si habeat sapiens, nihil plus sibi licere putet peccare, quām si non haberet. Honesta enim bonis viris, non occulta queruntur. Atque hoc loco Philoso- phi quidam, minimè mali illi quidem, sed non satis acuti, fictam & commentitiam fabulam dicunt prolatam à Platone: quasi verò ille aut factum id esse, aut fieri potuisse defendat. Hæc est vis hu- ius annuli, & huius eius exempli. Si nemo sciturus, nemo ne suspicaturus quidem sit, cum aliquid divi- tiarum, potentia, dominationes, libidinis causa fe- ceris, si id Dijs, hominibúsq; futurum sit semper igno- rum, si sive facturus? Negant id fieri posse, quan- quam *potest id quidem. Sed quæro: quod negant posse, id si possent, quidnā facerent? Vrgent rusticè sānè; negant enim posse, & in eo perstant. Hoc ver- bum quid valeat, nō vident. Cūm enim querimus, si

peccatore ge-
standa.
Lib. 2 de
Rep.

Fabula Gy-
gis Platonici
quem habe-
at sensum.

Pala, Massa,
qua annuli
gemma clau-
ditur.

* Locum.

Cui rei fabu-
la fingantur,
semper ut
exempla
propoman-
tur.

* Abas, nos
poteris.

possint celare, quid facturi sint; non quærimus, possint celare: sed tanquam tormenta quædam adhibemus, vt, si responderint, se impunitate proposita, facturos, quod expediat facinorosos se esse fateantur: si negent, omnia turpia per se ipsa fugienda esse concedant. Sed iam ad propositum reuertamur. Incidunt saepe multæ causæ, quæ conturbant animos vtilitatis specie, non, cum hoc deliberetur, relinquendæ sit honestas propter vtilitatis magnitudinem, (nam id quidem inprobum est) sed illud possit id, quod vtile videatur, fieri non turpiter. Cùm

In Collati-
o propter
inuidiam no-
minis eiusq[ue],
quia publicæ
vtilitati con-
sulti est, ne
honestas
quidem ab
fuit.

Romulus, vt
Iolas impe-
garet Remu-
stratem oc-
cidie, hanc
quidem cau-
sam prætex-
ens, quod
mænia con-
tra legem
transiliasset.
Romulus.
Quirinus.

Collatino Tarquino Collège Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere id iniustè fuerat enim in regibus expellendis socius Brutus, & consiliori n[on] etiam adiutor. Cùm autem consilium hoc principes cepissent, cognitionem Superbi, noménq[ue] Tarquiniorum, & memoriā regni esse tollendā; quod erat vtile patriæ consulere, id erat ita honestum, vt etiam ipsi Collatino placere deberet. Itaque vtilitas valuit propter honestatē, sinè qua nec vtilitas quidem esse potuisset. At in eo rege, qui urbem condidit, non ita: Species enim vtilitatis animum pepulit eius, cui cùm visum esset vtilius, solum se, quam cum altero regnare, fratrem interimit. Omisit hic & pietatem, & humanitatem, vt id, quod vtile videbatur, neque erat, assequi posset: & tamen muri causam opposuit, speciem honestatis, nec probabilitem, nec satis idoneam. Peccauit igitur, p[ro]ace vel Quirini, vel Romuli dixerim.

Proprijs commodis quatenus cuique infernire permissum.

Nec tamen nostræ nobis vtilitates omittendæ sunt, alijsque tradendæ, cùm his ipsi egeamus: sed suæ cuicunque vtilitati, quod sinè alterius iniuria fiat,

fiat, seruendum est. Scitè Chrysippus, ut multa Qui stadium, inquit, currit, eniti & contendere debet, quām maximè possit, vt vincat: supplantare cum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod pertineat ad usum, non iniquum est: alteri surripere, ius non est.

Formula amicitijs, ut semper honestati cedat benevolentia amici, fides praestetur, etiam maximis incommodis propositis. Communibus in rebus tantū charitati amicorum tribuatur, quantum religio, & honesti ratio patitur: ceterū ne qua res turpis aut petatur ab amico, aut praestetur petenti.

Maximè autem perturbantur officia in amicitijs, quibus & non tribuere, quod recte possis, & tribuere, quod non sit æquum, contra officium est. Sed huius generis totius breve, & non difficile præceptum est. Quæ enim videntur vtilia, honestes, diuitiæ, voluptates, & cætera generis eiusdem, hæc amicitiæ nunquam anteponenda sunt. At neque contra Remp. neque contra iusurandum, ac si dem (amici sui causa) vir bonus facit, nec si iudex quidē erit de ipso amico. Ponit enim personā amici, cùm induit iudicis. Tantum dabit amicitiæ, ut veram amici causam esse malit, & ut perorandę litis tempus, quoad per leges liceat, accommodet. Cùm vero iurato dicenda sententia sit, meminerit, Deum se adhibere testem, id est (arbitrator) mentem suam, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinius. Itaque præclarum à maioribus accepimus morem rogan- di iudicis, si cum teneremus, Quæ salua fide facere possit. Hec rogatio ad ea pertinet, quæ paulò ante dixi, honesta amico à iudice posse concedi. Nam si omnia facienda sint, quæ amici velint, non amicitiæ

comoda-
dum amicis,
sed vique ad
aras.

Perorandæ,
finiendæ, &
Malum equi-
dem ad am-
plificationes,
quām ad
elepsydarum
numerum
referre.

Iudex quod
salua fide
præstare non
possit, ne ro-
gandus qui-
dem est.

Damon &
Pythias no-
bile par ami-
corum.

* Reuertiffis
ad diem.

Iaceat pro
negligatur.

tales, sed coniurationis putandę sunt. Loquor autem de communibus amicitijs: nam in sapientibus vi-
ris, atque perfectis nihil potest esse tale. Damonem,
& Pythiam, Pythagoreos, ferunt hoc animo inter se
fuisse, vt, cum eorum alteri Dionysius tyrannus diē
necis destinauisset, & is, qui morti addictus esset,
paucos sibi dies commendandorum suorum causa
postulauisset, vas factus est alter eius sistendi: vt si
ille non *reuertisset, moriendum esset sibi ipsi. Qui
cum ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem
tyrannus, petiuit, vt se inimicitiam tertium adscri-
berent. Cum igitur id, quod vtile videtur in amicitia
cum eo, quod honestum est, comparatur; iaceat vtili-
tatis species, valeat honestas. Cum autem in amici-
tia, quae honesta non sunt, postulabuntur; religio, &
fides anteponatur amicitiae. Et sic habebitur is,
quem exquirimus, delectus officij.

*In publicis consultationibus semper honestum falsa vi-
litate potius habendum, neque consilium ullum videri v-
tile oportere, quod cum honesto pugnet. Atque buius rei
vtramque in partem exempla.*

In Corinthon
delēda, falsa
vtilitatis spe-
cies fecellit
Romanos:
nihil enim
vtilior sit
quod crude-
liter.

Ægina insu-
la è regione
Attice Pyra-
us portus A-
thenarum.

* Petronius.

Sed vtilitatis specie in Republica s̄epissimè pec-
catur, vt in Corinthi disturbance nostri. Duri-
us etiam Athenienses, qui sciuerunt, vt Æginetis
(qui classe valebant) pollices præciderentur. Hoc
visum est vtile: nimis enim imminebat propter pro-
pinquitatem Ægina Piræo: sed nihil, quod crudele,
vtile. Est enim hominum naturæ (quam sequi de-
bemus) maximè inimica crudelitas. Malè etiam,
qui peregrinos vrbibus vti prohibent, eosque exter-
minant, vt *Penæus apud partes nostros, Papius
nuper. Nam esse pro ciuīs, qui ciuīs non sit, rectū est
non licere; quam tulerunt legem sapientissimi con-
sules Crassus & Scæuola: Vbi verò vrbis prohibere
peregrinos,

peregrinos, sanè inhumanum est. Illa præclara, in Cannensi, à
 quibus publicæ vtilitatis species præ honestate con- Cannis vico
 temnitur. Plena exemplorum est nostra Resp. cùm Apuliz, vbi
 sèpe alias, tum maximè bello Punico secundo, quæ, Paulus AE-
 Cannensi calamitate accepta, maiores animos ha- milius fuit
 buit, quām vnquam rebus secundis. Nulla timoris cum innu-
 significatio, nulla mentio pacis. Tanta vis est hone- merabili ci-
 sti, vt speciem vtilitatis obscuret. Athenienses cùm uium & so-
 Persarum impetu nullo modo possunt sustinere, sta- ciorum
 tuerentq; vt, vrbe relata cōiugibus, & liberis Trœ- Rom. multi-
 zene depositis, naues concenderent, libertatemque tudine ex-
 Græciæ classe defenderent, * Cyrsilium quendam sus.
 suadentem, vt in vrbe manerent; Xerxemque recipi-
 rent, lapidibus obruerunt. Atque ille sequi vtilita-
 tem videbatur: sed ea nulla erat, repugnante hone-
 state. Themistocles post victoriam eius belli, quod
 cum Persis fuit, dixit in concione, se habere consiliū
 Reip. salutare, sed id sciri opus non esse: postulauit
 que, vt aliquem populus daret, quicum communica-
 ret. Datus est Aristides. Huic ille classem Lacedæ- apud De-
 moniorum, quæ subducta esset ad Gytheum, clam
 incēdi posse: quo facto, frangi Lacedæmoniorū opes
 necesse esset. Quod Aristides cùm audiuisset, in cō- mōsthenem
 cionem magna expectatione verit, dixitque perutile
 esse consiliū quod Themistocles afferret, sed mini- οὐ τοῦ περι
 mè honestum. Itaque Athenienses, quod honestum
 non esset, id ne vtile quidem putauerunt, totamque
 eam rem, quām ne adiuerant quidem, autore A-
 ristide repudiauerunt. Melius hi, quām nos, qui pira-
 tas immunes, socios vētigales habemus. Maneat ergo,
 quod turpe sit, id nunquam esse vtile; ne tū qui-
 dē, cū id quod vtile esse putes adiūcare. Hoc enim
 ipsum vtile putare, quod turpe sit, calamitosum est.
 Sic accipien-
 di erant qui
 nunc tyran-
 nis nostris
 omnia, vel
 turpissima
 suadent,
 modò quæ-
 stuosa.
 Gytheum
 nobile naua-
 le Lacedem.
 In altero
 notatus Pō-
 peius, qui ex Piratis à se vīctis, aliquot millia per colonias diuīsīt: in altero
 Casar, qui Campanorum agros distribuit.

In contractibus consumunibus, qua formula honesti, & utilis. Fingit autem speciem quandam iuris consultorum more; deque ea duos Stoicos diuersa sentientes, quorum alter ad Stoicam rationem omnia fert, alter ex hominum consuetudine, & iure ciuili moderatur.

Sed incident (ut supra dixi) sepe cause, cum repugnare utilitas honestati videatur; ut animaduertendum sit, repugnentne planè, an possit eum honestate coniungi. Eius generis hæ sunt quæstiones: Si (exempli gratia) vir bonus, ab Alexandria profectus Rhodum, magnū frumenti numerum aduexit in Rhodiorum inopia, & fame, summāque annoe caritate: si idem sciat complures mercatores ab Alexandria soluisse, nauisque in cursu frumento onustas petentes Rhodum viderit, dicturūne sit id Rhodijs, an silentio suū quām plurimo venditurus? Sapientem, & bonum virum fingimus: de eius deliberatione, & consultatione quærimus, qui celatus Rhodios non sit, si id turpe iudicet; sed dubitet, an turpe non sit. In eiusmodi causis aliud Diogeni

Soluisse neutraliter, id est, nauigasse.

**Festius Di-
alogismus
inter Dioge-
nem & An-
tipatrum.**

Babylonio videri solet, magno & graui Stoico: aliud Antipatro, discipulo eius homini acutissimo. Antipatro, omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor nōrit, emptor ignoret. Diogeni, venditore, quatenus iure ciuili cōstitutum sit, dicere vitia oportere, cætera sine insidijs agere: & quoniam vendat, velle quām optimè vendere. Aduxi, exposui, vendo meum non pluris, quām ceteri, fortasse eriam minoris, cum maior est copia: qui fit iniuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte. Quid agis? tute, cum hominibus consulere debeas, & servire humanæ societati; eaque lege natus sis, ut ea habeas principia naturæ, quibus parere, & quæ semper sequi debeas: ut utilitas tua, cōmunis utilitas sit, viciſſim, & æquæ

Ex quo cōmuniſtū vtilitas, tua ſit; celabis homines, quid ijs adſit cōmōditatiſ, & copiæ? Reſpondebit Diogenes fortasse ſic: Aliud eſt celare, aliud tacere: neque ego nunc te celo, ſi tibi non dico, quæ natura Deorum ſit, quiſ ſit finis honorū; quæ tibi plus pro-deffent cognita, quām tritici vtilitas. Sed non, quicquid tibi audire vtile eſt, id mihi dicere neceſſe eſt. Immō verō (inquit ille) neceſſe eſt: ſi quidem meminiſti eſſe inter homines natura coniunctam ſocietatem. Memini, inquit ille, ſed num iſta ſocietas talis eſt, vt ni hil ſuū cuiusque ſit? Quid ſi ita eſt, ne vendendū quidem quicquā eſt, ſed donandum. Vides in hac tota diſceptatione non illud dici: Quamuis hoc turpe ſit, tamen, quoniam expedit, faciā: ſed ita expedire, vt turpe non ſit. Ex altera autem parte, ea re, quia turpe ſit, non eſſe faciendum. Vendat aedes vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipſe nōrit, ceteri ignorent: peſtilentes ſint, & habeantur ſalubres: ignoretur in omnibus * cubiculis apparere ſerpentes: malē materiate, ruinoſæ: ſed hoc preter dominum nemo ſciat. Quero, ſi hoc emptoribus venditor non dixerit, aedēſque vendiderit pluris multō, quām ſe venditum putat; num * id iuſtē, an improbè fecerit? Ille verō (inquit Antipater) improbè facit. Quid enim eſt aliud, erranti vim non monstrare (quod Athenis execrationibus publicis sanctum eſt) ſi hoc non eſt: emptorem pati niere, & per errorem in maximam fraudem incurre? Plus etiam eſt, quām viam non monstrare: nam eſt ſcientem in errorem alterum inducere. Diogenes contrā. Nū te emere coegit, qui ne hortatus quidē eſt? Ille, quod nō placebat, proſcripsit: tu, quod placebat, emiſti. Quod ſi, qui proſcribunt villā bonā, (vt iſi aſſerunt) beneq; aedificatā, nō exiſtimātur ſeſelliſſe, etiam ſi illa nec bona eſt, nec aedificat, ratione, multo

* Quidam
cubilibus le-
gunt pro la-
tebris.

* Aſſerunt
ſtātū ſu-
probl.
Publicē ex-
ecrationes
Atheniensīſi
in eos, qui vi-
am erranti
non mon-
ſtrarent Ta-
bularum
venalium.

*Præco, audi-
onarius.*

multò minùs, qui domum non laudârunt. Vbi enim iudicium emptoris est, ibi fraus venditoris quæ potest esse? Sin autem dictum non omne præstandum est; quod dictum non est, id præstandum putas? *Quid verò est stultius, quām venditorem eius rei, quam vendat, vitia narrare?* Quid autem tam absurdum, quām, si domini iussu ita præco prædicet, Domum pestilentem vendo? Sic ergo in quibusdam causis dubijs, ex altera parte defenditur honestas; ex altera ita de vtilitate dicitur, vt id, quod vtile videatur, non modò facere honestum sit, sed etiam, non facere, turpe. Hæc est illa, quæ videtur vtilium fieri cum honestis sæpè, dissensio.

Superiori altercationi Philosophorum suam interponit sententiam, omnino viro bono neque simulandū esse quicquam, neque dissimulandum sui commodi causa; etiam si mos, legesque ciuiles quādam reticeri non vetent.

*Q*uæ dijudicanda sunt: Non enim, vt quereremus, exposuimus, sed vt explicaremus. Non igitur videtur nec frumentarius ille Rodius, nec hic ædium venditor celare emptores debuisse. Neque enim id est celare, * cum quid reticeas; sed cù, quod tu scias, id ignorare emolumenti tui causa velis; eos, quorum intersit id scire. Hoc autem celandi genus quale sit, & cuius hominis, quis non videt? Certè non aperti, non simplicis est, non ingenui, non iusti, non viri boni: versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vaffri. Hæc tot, & alia plura, nōne inutile est vitiorū subire nomina? Quod si vituperandi sunt, qui reticuerunt; quid de iis existimandum est, qui orationis vanitatem adhibuerunt? Caius Cannius, eques Romanus, homo nec infatetus, & satis literatus, cum se Syracusas otandi causa, non negotiandi (vt ipsa dicere solebat)

*Aliud celare
aliud reti-
cere.
* Quicquid
retinens.*

*Turpe cela-
re quod est,
turpius men-
tiri quod
non est.*

con-

contulisset, dictabat se hortulos aliquos velle emere, quod inuitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percrebuissest, Pythius ei quidam, qui argentariam ficeret Syracusis, dixit, venales quidem se hortos non habere, sed licere uti Cannio (si vellet) ut suis : & simul ad coenam hominem in hortos inuitauit in posterum diem. Cum ille promisisset, tum Pythius, ut argentarius qui esset, apud omnes ordines gratiosus, pescatores ad se conuocauit, & ab eis petiuit, ut ante suos hortulos postera die pescarentur : dixitque quid eos facere vellet. Ad coenam tempore venit Cannius: opipare a Pythio * apparatum erat conuiuum. Cymbarum ante hortulos multitudo. Pro se quisque, quod ceperat, afferebat : ante pedes Pythij pisces abijciebantur. Tum Cannius, Quæsto, inquit, quid est, o Pythi? tantumne piscium? tantumne cymbarum? Etille, Quid mirum, inquit, hoc loco est, Syracusis quicquid est piscium: hic aquatio, hac villa isti carere non possunt. Incensus Cannius cupiditate, contendit a Pythio, ut venderet. Grauatae ille primæ. Quod multa? imperat. Emit homo cupidus, & locuples tanti, quanti Pythius voluit: & emit instructos. Nomina facit, negotium conficit. Inuitat Cannius postridie familiares suos. Venit ipse matrem, scalmum nullum videt. Quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam pescatorum essent, quod eos nullos videret. Nullæ (quod sciām) inquit ille: sed hic pescari nulli solent, itaque heri mirabar, quid accidisset. Stomachari Cannius: sed quid ficeret? nondum enim Aquilius, collega, & familiaris meus, protulerat de Dolo malo formulas. In quibus ipsis, cum ex eo quereretur, quid esset Dolus malus, respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud actum. Hoc quidem sanè luculenter, ut ab homine perito definiendi,

Fabula per-
quam ame-
na, quo astu
Græculus
Cannio im-
posuerit.
+ Paratum
eras.

Grauatae, vel
grauiatam
inuitus &
vix.

Nomina fa-
cit, debito-
rem se con-
stituit.

Formulas ju-
ris regulas.
Quod dolo
malo gestum
est, id in in-
tegrum resti-
tu oportet.

Circumseri-
 bere, circum-
 venire, cir-
 cumducere.
 * Alias pla-
 tatoria.
 * Alias Ple-
 toria.
 * Alias ad-
 ditur.
 Bona fidei
 iudicia.
 Inter bonos
 bene agier.
 Verba sunt
 solemnia,
 quibus in
 negotijs bo-
 nos fidei
 vrebantur.
 Noua Scæ-
 uola in e-
 mendando in-
 tegritas.
 Indicaretur,
 id est, asti-
 maretur. Se-
 mel, id est, vt
 statim sum-
 mun prætium
 eloqueretur.
 Simile est
 vendere, mi-
 noris, quam
 possis, & e-
 mere pluris
 quam possis.
 Ex Ennij
 Medea.
 * Amissea

niendi. Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, ali-
 uid simulantes, perfidi, improbi, malitiosi sunt. Nul-
 lum igitur factum eorum potest utile esse, cùm sit tot
 vitijs inquinatum. Quòd si Aquiliana definitio ve-
 ra est, ex omni vita simulatio, dissimulatioque tol-
 lenda est. Ita nec, vt emat melius, nec, vt vendat,
 quicquam simulabit, aut dissimulabit vir bonus. At-
 que iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus,
 vt tutela xij. tabulis, & circumscriptio adolescenti-
 um lege * Latoria: & sine lege, iudicijs, in quibus ex
 fide bona * agitur. Reliquorum autem iudiciorum
 haec verba maximè excellunt; In arbitrio rei uxori-
 xia, Melius, Aequius. In fiducia, vt inter bonos bene
 agier. Quid ergo? aut in eo, quod melius, æquius
 est, potest villa pars inesse fraudis? aut, cum dicitur,
 inter bonos bene agier, quicquam agi dolosè, aut
 malitiosè potest? Dolus autem malus simulatione,
 & dissimulatione (vt ait Aquilius) continetur. Tol-
 lendum est igitur in rebus contrahendis omne me-
 daciūm: non licitat rem venditor, nec, qui contrā
 se liceatur, emptor opponet. Vt ergo si ad eloquen-
 dum venerit, non plus, quam semel eloquetur. Q.
 quidem Scæuola P. filius, cum postulasset, vt sibi
 fundus, cuius emptor erat, semel indicaretur, idque
 venditor ita fecisset, dixit se pluris astimare, addi-
 dit centum millia. Nemo est, qui hoc viri boni fuisse
 neget, sapientis, negant: vt etiam minoris, quam
 potuisset, * vendidisset. Hæc igitur est illa pernicies,
 quòd alios Bonos, alios Sapientes existimant. Ex
 quo Ennius, Ne quicquam sapere sapientem, qui
 sibi ipsi prodesset ne quisret: Verè id quidem, si, quid
 esset prodesset, mihi cum Ennio conueniret. Hecato-
 tonem quidem Rhodium, discipulum Panætij, vi-
 deo in his libris, quos de officijs scripsit. Q. Tubero-
 ni, differentem, Sapientis esse, nihil contra mores,
 leges

leges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris. Neque enim si lumen nobis diuites esse volamus, sed liberis, propinquis, amicis, maximèque Compendiū, id est, lucis. Re:pub. Singulorum enim facultates, & copiae, diuitiae sunt ciuitatis. Huic Scœuolæ factum, (de quo paulo ante dixi) placere nullo modo potest. Et enim omnino se negat facturū compendiū sui causa, quod non liceat. Huic nec laus maxima tribuenda est, nec gratia. Sed siue & simulatio, & dissimulatio dolus malus est: per paucæ res sunt, in quibus dolus iste malus non versetur: siue vir bonus est is, qui prodest quibus potest, nocet nemini, rectè iustum virum bonum non facile reperiemus. Nunquam igitur est vtile peccare, quia semper est turpe: Et quia semper est honestum, virum bonum esse, semper est vtile. Ac de iure quidem prædiorum sancitum est apud nos iure ciuili, vt in his vendendis vitia dicerentur, quæ nota essent venditori. Nā, cùm ex duodecim tabulis satis esset cautū, ea præstari, quæ essent lingua nuncupata; quæ quin inficiatus esset, dupli pœnā subiret: à Iurisconsultis etiā reticentia pœna est constituta. Quicquid enim inest prædio vitij, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatum dictum esset, præstari oportere. Ut, cum in arce augurium Augures astri essent, iussi essentque Titum Claudiū, Centimatum, qui ædes in Cælio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auspicij: Claudius proscriptis insulam, vendidit: emit Publius Calphurnius Lanarius. Huic ab Auguribus illud idem denunciatum est: itaque Calphurnius, cùm demolitus esset, cognovissetque Claudiū ædes postea proscriptisse, quam esset, ab Auguribus demoliri iussus, ad arbitriū illum adegit, * quid sibi de ea re facere oportet, ex fide bona. M. Cato sententiam dixit, huius nostri Catonis pater. Ut enim cæteri ex patribus, * Quicquid sibi dare facere oportet. sic

Lingua num-
cupata, vece-
rum jurispru-
dentium scr-
mo.

Id Claudiū
reticentia
pro dolo
malo dam-
nata.

sic hic, qui illud lumen progenuit, ex filio est nominandus. Is igitur iudex ita pronunciauit; cum in venundando rem eam scisset, & non pronunciasset, emptori damnum praestari oportere. Igitur ad fidem bonam statuit pertinere, notum esse emptori vitiū, quod nō fuit venditor. Quod si recte iudicauit: non recte frumentarius ille, non recte aedium pestilentium venditor tacuit: Sed huiusmodi reticentiae iure ciuili omnes comprehendendi non possunt: quae autem possunt, diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus, prepinqus noster, C. Sergio Oratē vendiderat ædes eas, quas ab eodē ipse paucis annis emerat. Hę Sergio seruiebant: Sed hoc in mancípio Marius non dixerat. Adducta res in iudicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. Ius Crassus vrgebat, quod vitium venditor non dixisset; sciens, id oportere præstari: æquitatem Antonius, quoniam id vitium ignotum Sergio non fuisse, qui illas ædes vendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo iure esset, tenet. Quorsum hęc? vt illud intelligas, non placuisse maioribus nostris astus. Sed aliter Leges, aliter Philosophi tollunt astutias: Leges, quatenus manu tenere res possunt; Philosophi, quatenus ratione, & intelligentia. Ratio igitur hoc postulat, ne quid insidiose, ne quid simulatè, ne quid fallaciter. Suntne igitur insidie, tendere plagas, etiamsi excitaturus non * sis, nec agitaturus? ipse enim ferę, nullo insequente, sepe incident: sic, tu cum ædes proscribas, tabulam tanquam plagam ponas, domum propter vitia vendas, in eam aliquis incurrat imprudens. Hoc quanquam video propter depravationem consuetudinis, neque more turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut iure ciuili; nature tamen lege sancitum est. Societas est

Seruiebant,
id est, debe-
bant serui-
tutem.
Rigor iuris.
Vrgebat, id
est, preme-
bat.
Æquitas.

Quid in-
ter
leges & Phi-
losophorum
dogmata.

* Sis beffiam,
ver agit.

chim

enim (quod etsi s^epe dictum est, dicendum tamen est s^epius) latissimè quidem, quæ pateat * omnium inter omnes: interior eorum, qui eiusdem gentis sunt; proprietor eorum, qui eiusdem ciuitatis. Itaque maiores aliud ius gentium, aliud ius ciuile esse voluerunt. Quod enim ciuile, non idem continuo Gentium: quod autem Gentium, idem Civile esse debet. Sed nos veri iuris, germanæque iustitiae solidam, & expressam effigiem nullam tenemus; umbra & imaginibus vtrumque, eisque ipsas vtrinā sequeremur. Feruntur enim ex optimis * naturæ, & veritatis exemplis. Nam quanti verba illa? Vt ne proper te, fidemue tuam captus, fraudatusne sim. Quam illa aurea? Vt, inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione. Sed qui sunt boni, & quid sit Bene ager, magna quæstio est. Q. quidem Scœuola, pontifex maximus, summam vim esse dicebat in omnibus ijs arbitrijs, in quibus * adderetur, Ex fide bona: fideique bonæ nomen existimabat manare latissimè, sedque versari in tutelis, societatibus, fiducijs, mandatis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ societas continetur. In his magni esse iudicis, statuere (præsertim cum in plerisque essent iudicia contraria) quid quemque cuique præstare oportet. Quocirca astutiae tollende sunt, eaque malitia, quæ vult quidem videre se esse prudentiam, sed abest ab ea, distatque plurimum. Prudentia est enim locata in dele^{tu} bonorum, & malorum: malitia (si omnia, quæ turpia sunt, mala sunt) mala bonis anteponit. Nec verò in prælijs solum ius ciuile ductum à natura, malitia non fraudemque vindicat; sed & in mancipiorum venditione, vendorum fraus omnis excluditur. Quæ enim scire debuit de sanitate, de fuga, de furtis, præstat edictio Ædilium. Hæredum alia est causa: Ex quo intelligitur, quo-

* *Hominum inter homines.*
Ius gentium,
iuris ciuile
continet, non
contra.
Iuris formu-
lae à diuina,
& naturali
ratione du-
ctæ.
* *Natura*
principij, &c.
ver.

* *Alias agi-
tare ex fide.*

In manchi-
pijs, id est,
seruis aut an-
cillis queri
solet, an sa-
na, an fugi-
tia, an fu-
gacis.

niam iuris natura fons sit, hoc secundum naturam esse, neminem id agere, ut ex alterius prædetur inscita. Nec vlla pernicies vitæ maior inueniri potest, quam in malitia simulatio intelligentiæ: ex quo illa innumerabilia nascuntur, ut utilia cum honestis pugnare videantur. **Quotus enim quisque reperiatur**, qui, impunitate, & ignoratione omnium proposita, abstinere possit iniuria? Periclitemur (si placet) & in ijs quidem exemplis, in quibus* peccari vulgus hominum fortasse non putat. Nequè enim de sicutarijs, veneficijs, testamentarijs, furibus peculatoribus hoc loco differendum est: qui non verbis sunt, & disputatione Philosophorum, sed vinculis, & carcere* castigandi: sed haec consideremus, quæ faciunt ijs, qui habentur boni. L. Minutij Basiliij, locupletis hominis, falsum testamentum quidam è Græcia Romanam attulerunt: quod quò facilius obtinerent, scripserunt hæredes secum M. Craffum, & Q. Hortensium, homines eiusdem ciuitatis potenissimos; qui cùm illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius essent consciij culpæ: alieni facinoris munusculum non repudiauerunt. **Quid ergo?** satin' hoc est, ut non déliquisse videantur? Mihi quidem non videatur: quanquam alterum amavi viuum, alterum non odi mortuum. Sed cum Basilius Marcum Satyrium, sororis filium, nomen suum ferre voluisset, eumque fecisset hæredem, hunc autem dico patronum agri Ficeni, & Sabini: (ò turpem notam temporum illorum!) non erat æquum principes* ciues rem habere, ad Satyrum nihil præter nomen peruenire. Etenim si is, qui non defendit iniuriam, neque propulsat à suis, cùm potest, iniustè facit, ut in primo libro disserui: qualis habendus est is, qui non modò non repellit, sed etiam adiuuat iniuriam? Mihi quidem etiam veræ hæreditates non honestæ videntur, si sint

* Peccare.

* Alia castigandi
Testamen-
tu m falsum.
Notas Craff-
fus & Hor-
tensius.

* Ciuitati.

Hæredipe-
tæ turpes.

sint malitiosis blanditijs officiorum, nō veritate, sed simulatione * acquisitæ. At qui in talibus rebus aliud vtile interdum, aliud honestum videri solet: falso. Nam eadem utilitatis, quæ honestatis, est regula: qui hoc nō * præuiderit, ab hoc nullā fraus abērit, nullum facinus. Sic enim cogitans, est illud quidem honestum, verūm hoc expedit; res à natura copulatas audebit errore diuellere; qui fons est fraudum, malaficiorum, scelerum omnium. Itaque si vir bonus habeat hanc vim, vt, si digitis concrepuerit, possit in locupletum testamentā nomen eius irreperere, hac vi non vtetur, ne si exploratum quidem habeat, id omnino neminem vñquam suspicaturum. At si dares

* Quæsita.

hanc vim M. Crasso, vt digitorum percussione hæres posset scriptus esse, qui re vera non esset hæres, in foro (michi crede) saltaret. Homo autem iustus, & is, quem sentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod in se transferat, detrahet. Hoc qui admiratur, is se, qui sit vir bonus, nescire fateatur. At verò si quis voluerit animi sui complicatam notionem euoluere, iam se ipse doceat, eum virum bonum esse, qui pro sit quibus possit, noceat nemini, nisi laceratus iniuria. Quid ergo? hic non noceat, qui quodam quasi veneno perficiat, vt veros hæredes moueat, in eorum locum ipse succedat? Non ergo faciat (dixerit quis) quod vtile sit, quodque expedit? Imò intelligat, nihil nec expedire, nec vtile esse, quod sit iniustum. Hoc qui non didicerit, bonus vir esse non poterit.

Notiones,
formam, &
speciem
dicit.

Fimbriam consularem, audiebam de patre nostro puer, iudicem M. Lustatio Pythiæ fuisse, Equiti Romano sancè honesto, cùm is sponsonem fecisset, Ni bonus vir esset: Itaque ei dixisse Fimbriam, se illam rem nunquam iudicaturum; ne aut spoliaret fama probatum hominē, si contra iudicasset; aut statuisse videretur, virum bonum aliquem esse, cùm ea res in-

De parente,
pro à patre
inustitudin.Exaggeratio
est à Socrate
ad Fimbriā,
à Fimbriā a.
rūsticos.

numerabilib. officijs & laudib. cōtineretur. Huic igitur viro bono, quē Fimbria etiā, non modō Socrates, nouerat, nullo modo videri potest quicquam esse vtile, quod nō honestū sit. Itaq; talis vir nō modo facere, sed nec cogitare quidem quicquam audebit, quod non audeat prædicare. Hęc, nōnne est turpe dubitare Philosophos, quę ne rustici quidem dubitent? à quibus natum est id, quod iam tritum est vetustate prouerbium: cūm enim fidem alicuius, bonitatemque laudant, Dignū esse dicunt, quicum in tenebris mices. Hoc quam habet vim, nisi illam: nihil expidere, quod non deceat, etiam si id possis nullo refellente obtinere? Vidēsne igitur hoc propterbio, neq; Gygi illi possē veniam dari, neque huic, quem paulò ante fingebarā digitorū percussione hæreditates omnium posse ad sēcē conuertere? Ut enim, quod turpe est, id quamuis occūtetur, tamen honestū fieri nullo modo potest: sic, quod honestum non est, id vtile sit, effici non potest; aduersante etiam & repugnante natura. At enim, cūm per magna premia sunt, est causa peccandi. C. Marius, cūm à spe Consulatus longè abesset, & iam septimum annum post præturā iaceret, neque petiturus vñquam Consulatum videatur; Q. Metellum, cuius légatus erat, summum vi-
rum, & ciuem, cūm ab eo, Imperatore suo, Romanum missus esset, apud populum Romanum criminatus est, bellū illum* producere: si se Consulē fecissent, breui tempore aut viuum, aut mortuum Iugurtham se in potestatem populi Rom. redacturum. Itaque factus est ille quidem Consul, sed à fide, iustitiāque discessit, qui optimum, & grauissimum ciuem, cuius legatus, & à quo missus esset, in iūnidiā falso crimi-
ne adduxerit. Nec noster quidem Gratidianus officiō boni viri functus est tū, cūm Prætor esset, collegiūque Prætorū Tribuni plebis adhibuissent, vt res nū-
maria

Lusus genus
erat micatio
digitis re-
pentē motis
Cic. de di-
uinatione.
Quid est e-
stum fors?
Idem prope-
modum
quod micare
quod talos
iacere, quod
tesseras. Ci-
tat idem a-
dagium & in
secundo de
finib. lib.
Notatus
Marius, qui
consulatus
gratia ab of-
ficio recep-
serit.

* Duxere.

Notatus

Gratidianus,
qui collega-
rum commu-
nem gratiam
ad se propriè
transtulit.

maria de communi sententia constitueretur. (iactabatur enim temporibus illis nummus, sic, ut nemo posset scire, quid haberet.) Conscripterunt communiter edictum cum poena atque iudicio, constitueruntque ut omnes simul in rostra post meridiem descendenter, & ceteri quidem alius alio. Marius a subsellijs in rostra recta. idque quod communiter cōpositum fuerat, solus edixit. Et ea res (si quæreris) ei magno honori fuit. Omnibus vicis statuē facte sunt, ad eas thus & cerei. Quid multa? nemo unquam multitudini fuit charior. Hęc sunt, quae conturbant homines in deliberatione nonnunquam, cum id, in quo violatur aequitas, non habetur ita magnū: illud autem, quod ex eo paritur, per magnum videtur: ut Mario, prēripere collegis, & Tribunis plebis popularem gratiam, non ita turpe: consulem ob eam rem fieri, quod sibi tunc proposuerat, valde utile videbatur. Sed omnium una regula est, quam cupio tibi esse notissimam: aut illud, quod utile videtur, turpe ne sit; aut si turpe est, ne videatur esse utile. Quid igitur possimusne aut illum Marium virum bonū indicare, aut hunc? Explica, atque excute intelligentiam tuam, ut videas, quę sit in ea species, forma, ut notio viri boni. Cedit ergo in virum bonum mentiri emolumenti sui causa, criminari, prēripere, fallere? Nihil profectō minus. Est ergo una res tanta, aut commodum ullum tam expetendum, ut viri boni & splendorem & nomen amittas? Quid est, quod afferre tantum utilitas ista, quę dicitur, possit, quantum auferre, si boni viri nomen eripuerit, fidem, iustitiamque detraxerit? Quid enim interest, utrum ex homine se cōuerterat quis in belluam, an in hominis figura immanitatem gerat belluę? Quid? qui omnia recta, & honesta negligunt, dummodū potentiam consequuntur, nonne idem faciunt, quod is, qui etiam sacerum

Explicat,
nam si p-
rius compli-
cata dixit
notionem.

Pompeius
notatus, qui
turpi consi-
lio Cæsarem
affinem ad-
iunxerit du-
cta eius filia.
Euripidum
carmen à
Cæsare usur-
patum.

εἰπεν γέροντες
δικαιοί χρήσι,
τυραννίδος
προτερείαν
τ' αλλα δύ^τ
δυσβατή
χρήσι.

Cæsar pater
patriæ ap-
pellatus, sed
ab oppressis
At Roma
patrem pa-
triz Cicero-
nem libera
dixit.
* Abo.

habere voluit eum, cuius ipse audacia potens esset? Vtile enim videbatur plurimum posse alterius, iniuria: id quam iniustum in patria, quam invile, quam turpe esset, non videbat. Ipse autem sacer in ore semper Græcos versus Euripidis de Phœnissis habebat, quos dicam ut potero, inconditè fortasse, sed tamen ut res possit intelligi:

*Nam si violandum est ius, regnandi gratia
Violandum est: alijs rebus pietatem colas.*

Capitalis Etheocles, vel potius Euripides, qui id unum solum, quod omnium sceleratissimi fuerat, excepit. Quid igitur minuta colligimus? hæreditates, mercaturas, venditiones fraudulentas? Ecce tibi, qui rex populi Rom. dominusque omnium gentium esse concupierit, idque perfecerit. Hanc cupiditatem, si quis honestam esse dicit, amens est. Probat enim legum, & libertatis interitum: earumque oppressionem tetram & detestabilem, gloriosam putat. Qui autem fatetur, honestum non esse in ea civitate, quæ libera fuit, quæque esse debeat, regnare: sed ei, qui id facere possit, esse utile: qua huc obiurgatione, aut quo potius coniunctio à tanto errore conterere. Potest enim, Dij immortales, cuiquam esse utile foedissimum, & teterimum parricidium patriæ: quamuis is, qui se eo obstrinxerit, ab oppressis ciuibus Parens nominetur? Honestate igitur dirigenda utilitas est, & quidem sic, ut hæc duo verba inter se discrepare, sed tamen vnu sonare videantur. Nunc * adeo ad vulgi opinionē. Quæ maior utilitas, quam regnandi, esse possit? Nihil contraria inutilius ei, qui id iniuste consecutus sit, iniuenio, cum ad veritatem ceperi renocare rationem. Possunt enim cuiquam esse utiles angores, sollicitudines, diurni & nocturni appetus, vita insidiarum, periculorumque plenissima?

Multii iniqui, atque infideles regno pauci sunt boni,
 Inquit Accius. At cui regno? quod à Tantalo, &
 Pelope proditum iure obtinebatur. Nam quanto
 plures ei regi putas, qui tum exercitu Pop. Rom. po-
 pulum ipsum Romanum oppressisset, ciuitatemque
 non modò liberam, sed etiam gentibus imperantem,
 seruire sibi coegisset? Hunc tu quas conscientiae la-
 bes in animo censes habuisse? quæ vulnera? Cuius
 autem vita ipsi potest vtilis esse, cum eius vita ea
 conditio sit, ut, qui illam eripuerit, in maxima & gra-
 tia futurus sit, & gloria? *Quod si hæc vtilia non*
*sunt, quæ maximè videntur, quia plena sunt dede-
 ris, ac turpitudinis; satis persuasum esse debet, ni-
 hil esse vtile, quod non honestum sit.* *Quanquam*
ad quidem cum sæpè aliæ, tum Pyrrhi bello à C. Fa-
britio, Consule iterum, & à senatu nostro iudicatum
est. Cum enim rex Pyrrhus Pop. Rom. bellum vi-
tri intulisset, cumque de Imperio certamen esset cū
Rege generoso, ac potente: perfuga ab eo venit in
castra Fabritij, eique est pollicitus, si præmium ei
proposuisset, sc. ut clā venisset, sic clā in Pyrrhi ca-
stra redditurum, & eum veneno necaturum. Hunc Fa-
britius reducendum curauit ad Pyrrhum. idque e-
ius factum à Senatu laudatum est. Atque si speciem
vtilitatis, opinionemque querimus, magnum illud
bellum perfuga unus, & grauem aduersarium Impe-
rii intulisset: sed magnū dedecus, & flagitium, qui-
cum laudis certamen fuisset, eum non virtute, sed
scelere superatum. Utrum igitur vtilius vel Fabri-
tio, qui talis in hæc vrbe, qualis Aristides Athenis
fuit; vel Senatus nostro, qui nunquam vtilitatem à
dignitate sciunxit, armis cum hoste certare, an vene-
nus? Si gloriæ causa Imperium expetendū est, scelus
absit, in quo non potest esse gloria: si ipse opes ex-
petuntur quoquo modo, non poterunt esse viles cū

Historia à
 Pyrrhi medi-
 co epistolana
 Fabritio mis-
 sam narrant.

infamia. Non igitur vtilis illa L. Philippi. Q. filij sententia: quas ciuitates L. Sylla, pecunia accepta, ex Senatus consulto liberauisset, vt hæ rursus vctigales essent: neque his pecuniam, quam pro libertate dederant, redderimus. Ei senatus est assensus. Turpe imperio:piratarum enim melior fides, quam senatus. At aucta vctigalia. Vtile igitur. Quousque audebunt dicere, quicquam vtile, quod non honestum? potest autem vlli Imperio, quod gloria debet fultum esse, & benevolentia sociorum, vtile esse odium, & infamia? Ego etiam cum Catone meo sape dissensi: nimis enim mihi videbatur præfracte ærarium, vctigaliaque defendere; omnia publicanis negare, multa socijs: cum in hos benefici esse deberemus; cum illis sic agere, vt cum colonis nostris soleremus. Eoque magis, quod illa ordinum coniunctio ad salutem Reipub. pertinebat. Male etiam Curio, cum causam Transpadanorum æquam esse dicebat: semper autem addebat, Vincat Vtilitas. Potius diceret, non esse æquam, quia non esset vtilis Reip. quam cum æquam, esse diceret, non esse vtilem fateretur.

*Formulas aliquot, & rogatiunculas colligit non ina-
mænas, in quibus videtur aliud hortari utilitas, aliud ba-
nebas.*

Plenus est sextus liber de officijs Hecatonis talium quæstionum: sitne boni viri, in maxima caritate annonæ, familiam non alere? In utramque partem disputat: sed tamen ad extremum, vtilitate putat officium dirigi magis, quam humanitate. Quærit si in mari iactura facienda sit, equine pretiosi potius iacturam faciat, quam seruuli vilis? Hic aliò res familiaris, aliò ducit humanitas. Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extorquebitne eam sapiens.

**Turpis, eō-
que nec vti-
lis L. Philip-
pis sententia.**

**Cato per-
fidus.**

**Turpis ora-
tio Curionis,
Vincat vti-
litas.**

ens, si potuerit? Negat, quia sit iniurium. Quid dominus nauis, eripietne suum? Minime non plus, quam si nauigantem in alterū ei cōcere de naui velit, quia sua non sit. Quod enim peruentum sit eō, quod sumpta nauis est, non domini est nauis sed nauigantium. Quid si in vna tabula sint duo naufragi, aequē sapientes, * sibine vterque rapiat, an alter cedat alteri? Cedat verò; sed ei, cuius magis intersit vel suā, vel Reip. causa viuere. Quid, si hēc paria in vtroque? Nullum erit certamen, sed, quasi in sorte aut * in dimicando victus, alteri cedat alter. Quid, si pater fana expilet, cuniculos agat in ærarium, indicētne id magistratibus filius? Nefas id quidem est: quin etiam defendat patrem, si arguatur. Non igitur patria p̄stabit omnibus officijs? Imò verò: sed ipsi patrię cōducit, pios habere ciues in parentes. Quid, si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater? silebitne filius? Imò verò obsecrabit patrem, ne id faciat: si nihil proficiet, accusabit: minabitur etiam: Ad extremum, si ad perniciem patrię, res spectabit, patrię salutem anteponet saluti patris. Querit etiam, si sapiens adulterinos nummos accepit imprudens pro bonis, cūm id rescierit, soluturūsne sit eos, si cui debeat, pro bonis? Diogenes ait:

Antipater negat, cui potius assentior. Qui vinum fugiēs quod fugiens vendat sciens, debeatne dicere? Non necesse putat Diogenes: Antipater viri boni existimat. Hę sunt quasi controverſie in iure Stoicorum. In mancipio vendendo, dicendāe vitia? Non ea, que nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure ciuili: sed hęc, mendacem esse, aleatorem, furacem, ebriosum: alteri dicenda videntur, alteri * non videntur. Si quis aurum vendens, aurum thalchum se putet vendere, indicētne ei vir bonus aurum illud esse, an emat denario, quod sit mille denariū? Perspicuum est

sumpta, cō-
ducta.

* Venus ex-
emplar, sibi
vter rapiat.

* In micando.
Agere cuni-
culos, vt am-
tē, agere
rimas.

Fugiēs quod
duraturum
non sit.

Redhibitio,
cūm vendi-
tor rem,
emptor pre-
tium recipit,
verbum est
inrisconsul-
torum.

* Non dicenda

est iana, & quid mihi videatur; & quæ sit inter eos Philosophos, quos nominaui, controversia. *Pacta, & promissa semperne seruanda sunt, quæ nec vi, nec dolore malo (ut prætores dicere solent) facta sunt?* Si quis medicamentum cuiquam dederit ad aquam intercuteam, pepigeritq; ne illo medicamento vñquam postea vteretur: si eo medicamento sanus factus fuerit, & annis aliquot post inciderit in eundem morbum; nec ab eo, quiccum pepigerat, impetrat, ut item eo liceat vti: quid faciendum sit, cum sit is inhumanus, qui non concedat vti; nec ei quicquam fiat iniuria? Vitæ, & saluti consulendum est. *Quid? si quis sapiens rogatus sit ab eo, qui eum hæredem faciat, cum ei testamento sestertium millies relinquitur, ut antequam hæreditatem adeat, luce palam in foro saltet, idq; se facturum promiserit, quod aliter eum hæredem scripturus ille non esset: faciat quod promiserat ille, necne?* Promississe nolem, & id arbitror fuisse grauitatis: sed quoniam promisit, si saltare in foro turpe ducet, honestius mentietur, si ex hæreditate nihil ceperit, quam si ceperit: nisi forte eam pecuniam in Reip. magnum aliquot tempus contulerit; ut vel saltare eum, cum patrig culturus sit, turpe non sit. *Ac ne illa quidem promissa seruanda sunt, quæ non sunt ijs ipsis utilia, quibus illa promiseris.* Sol Phaethonti filio (ut redeamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quicquid optasset: optauit, ut in currum patris tolleretur: sublatus est, * atque is antequam constituit, iictu fulminis deflagravit. *Quanto melius fuerat, in hac, promissum patris non esse seruatum? Quid? quod Theseus ex egit promissum à Neptuno? cui cum tres optiones Neptunus dedisset, optauit interitum Hippoliti, filij sui, cum is patris suspectus esset de nouerca: quo optato impetrato, Theseus in maximis fuit iuctibus.*

De sole &
Phaethonte
filio.

* Atque quæ
constituit.
Theseo
& Neptuno.

luctibus. Quid? Agamemnon cum deuoui set Diana, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno immolauit Iphigeniam, quia nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. Promissum potius non facendum, quam tam teturum, facinus admittendu fuit. Ego & promissa non facienda nonnunquam. Neque semper deposita reddenda sunt. Si gladium quis apud te sanguinis deposituerit, repeatat insaniens: reddere, peccatum sit: non reddere, officium. Quid? si is, qui apud te pecuniam deposituerit, bellum inferrat patriae? reddasne depositum? Non credo: facies enim contra Remp. quae debet esse charissima. Sic multa, quae natura honesta videntur esse, temporibus fiunt non honesta: Facere promissa, stare conuentis, reddere deposita, commutata utilitate, fiunt non honesta. Ac de ijs quidem, quae videntur esse utilitates contra iustitiam, simulatione prudentiae, satis arbitror dictum. Sed quoniam a quatuor fontibus honestatis primo libro officia duximus, in eisdem versabimur, cum docebimus ea, quae videnter esse utilia, neque sunt, quam sint virtutis infinita. Ac de Prudentia quidem, quam vult imitari Malitia: itemque de iustitia (qua semper est utilis) disputatum est.

DE FORTITUDINE.

REliquerunt sunt duae partes honestatis, quarum altera in animi excellentes magnitudine, & praestantia cernitur: altera in confirmatione, & moderatione continentiae, & temperantiae. Utile videbatur Ulysses, ut quidem poetae Tragici prodiderunt; nam apud Homerum optimum autorem, talis de Ulysses nulla suspicio est; sed insimulant cum tragœdiæ, simulatione insaniae militiam subterfugere voluisse. Non honestum consilium. At utile (ut aliquis fortasse

De Agamemnon, & filiis immolata.

Ulysses ne ad Troiam ire, furorem simulavit, a gru proficiens, pale ferens, Palamedes odoratus illius astutiam filiam eius, quæ sulcus ducendus erat.

erat, obiecit.
Vlysses arte
aratum sus-
pendit.
Itaque ders-
ea fraus.
Cuius rei
memor Vlyf-
ses, postea
Palamedem
falsò crimi-
natus op-
pressit.
Ex tragedia
quapiam se-
marij sunt.
* Quid ires.

tasse dixerit) regnare, & Ithacę viuere otiosę cum parentibus, cum vxore, cum filio. An vllum tu decus in quotidianis periculis, & laboribus cum tranquillitate hac conferendum putas? Ego vero istam contemnendam, & abijciendam: quoniam, quę honesta non sit, ne vtilem quidem esse arbitror. Quid enim auditurum putas fuisse Vlyssem, si in illa simulazione perseverasset? qui cum maximas res gesserit in bello, tamen hęc audiuuit ab Aiace:

*Cuius ipse princeps iuris iurandi fuit,
Quod omnes scitis, solus neglexit fidem:
Futere assimulauit, ne * coiret, insituit.
Quod ni Palamedis perfficax prudentia
Istius perceperisset malitiosam audaciam,
Fidei sacrata ius perpetuò falleret.*

Illi verò non modò cum hostibus, verùm etiam cum fluctibus (id quod fecit,) dimicare melius fuit, quām deserere consentientem Gręciam ad bellum Barbaris inferendum. Sed dimittamus & fabulas, & externa: ad rem factam, nostrāmque veniamus. M. Attilius Regulus, cùm cōsul iterū in Africa ex insidijs captus esset, duce Xantippo, Lacedemonio, imperatore autem parte Annibal, Hamilcare, iuratus missus est ad Senatum, vt, nisi redditi essent P̄cenis captiui nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem: is cum Romam venisset, vtilitatis speciem videbat, sed eam (vt res declarat) falsam iudicauit: quę erat talis: manere in patria, esse domi suę cum vxore, eum libris; quam calamitatem accepisset in bello, commune fortunę bellicę iudicantem, tenere Cōsularis dignitatis gradum. *Quis hęc negat esse v-
tilia? Quid censes? Magnitudo animi & fortitu-
do negat. Num locupletiores quęris authores? Ha-
gum enim est virtutum proprium, nil extimesce, omnia humana despiceret; nihil, quod homini ac-
cidere*

cidere possit, intolerandum putare. Itaque quid fecit? In Senatum venit, mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusauit: quamdiu iureiurando hostium teneretur, non esse se Senatorem. Atque illud etiam (ò stultum hominem, dixerit quispiam, & repugnantem utilitati sua!) reddi captiuos, negauit esse vtile: illos enim adolescentes, & bonos duces esse, se iam consecutum senectute. Cuius cum valuissest authoritas, captiui retenti sunt, ipse Carthaginem rediit: neque eum charitas patriæ retinuit, nec suorum. Neque verò tum ignorabat, se ad crudelissimum hostē, & ad exquisita supplicia proficiendi; sed iusserandū conseruādum putabat. Itaq; tum, cum vigilando necabatur, erat in meliori causa, quam si domi senex, captiuvus, & periusus Consularis remansisset. At stulte, qui non modō noui censuerit captiuos remittendos, verum etiam disuaserit. Quomodo stulte? etiāne si Reip. conducebat? Potest autē, quod inutile Reip. sit, id cuiquā ciui vtile esse? Peruertunt homines ea, quae sunt fundamenta naturæ, cum utilitatem ab honestate se iungunt. Omnes enim expetimus utilitatem, ad eamque rapimur, nec facere aliter vlo modo possumus. Nam quis est, qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non studiosissime persequatur? Sed quia nusquam possumus, nisi in laude, decore, honestate utilia reperiire, propterea illa prima, & summa habemus: utilitatis nomen non tam splendidum, quam nec essariū ducimus. Quid est igitur, dixerit quis, in iureiurando? Num, iratum timemus Iouem? At hoc quidem commune est omnium Philosophorum (non eorum modō, qui Deum nihil habere ipsum negotij dicunt, & nihil exhibere alteri: sed eorum etiam, qui Deum semper agere aliquid, & moliri volunt) nunquam nec irasci Deum, nec nocere. Quid autem iratus Iupiter plus nocere

Minima de
malis eli-
genda.
Eclipsiſ vi-
tata in fer-
monibus
vulgo viu-
patiſ.

Iuſiurandū.

Fides in Ca-
pitolio ſou-
proxima.

Certe con-
cedat.

nocere potuiffet, quām nocuit ſibi ipſe Regulus? Nulla igitur viſ fuit religionis, quæ tantam utilitatē peruerteret. Anne turpiter faceret? Primum, minima de malis. Num igitur tantum mali turpitudo iſta habebat, quantum ille cruciatus? Deinde illud etiam apud Accium, Fregistinē fidem? Neque dedi, neque do infideli cuiquam. Quanquam ab impio Rege dicitur, liculentiē tamen dicitur. Addunt etiam que in admodum nos dicamus, videri quædam utilia, quæ non ſint: Si ſe dicere, videri quædam honesta, quæ non ſint: ut hoc ipsum videtur honestum, conſervandi iuſiurandi cauſa ad cruciatum reuerſiſſe. ſed ſit non honestum, quia, quod per viſ hoſtium eſſet actum, ratum eſſe non debuit. Addunt etiam, quicquid valde vtile ſit, id fieri honestum, etiamsi antea non videretur. Hæc ferè contra Regulum. Sed prima videamus. Non ſuit Iupiter metuendus, ne iratus noceret, quia neque irasci ſolet, neque nocere. Hæc quidem ratio non magis contra Regulum, quām contra omne iuſiurandum valet. Sed in iureiurando, non qui metus, ſed quæ viſ ſit, debet intelligi. Eſt enim iuſiurandum affirmatio religioſa. Quod autem affirmatē, quaſi Deo teſte, pro miferis, id tenendum eſt. Iam enim non ad iram deorum, quæ nulla eſt; ſed ad iuſtitiam, & ad fidem pertinet. Nam præclarè Ennius: O fides alma, apta pinnis, & iuſiurandum Iouis! Qui igitur iuſiurandum violat, iſ fidem violat: quam in Capitolio vici nam Iouis Opt. Max. (ut in Catonis oratione eſt) maiores nostri eſſe voluerunt. At enim ne iratus quidem Iupiter plus Regulo nocuiffet, quām ſibi nocuit ipſe Regulus. Certè, ſi nihil malum eſſet, niſi dolere: Id autem non modò non ſummum malum, ſed ne malum quidem eſſe, maxima authoritate Philosophi affiſmant. Qūrum quideſin teſtem non me diſcrem,

diocrem, sed haud scio an grauissimum, Regulum, nolite (quæsio) vituperare. Quem enim locupletiorem quærimus, quam principem Pop. Ro. qui retinendi officij causa, cruciatum subierit voluntarium? Nam, quod aiunt, Minima de malis, id est, ut turpiter potius, quam calamitosè: an est ullum maius malum turpitudine? Quæ, si in deformitate corporis habeat aliquid offensionis, quanta illa deprauatio, & foeditas turpificati animi debet videri? Itaque, nervosius qui ista differunt, solum audent malum dicere id, quod turpe sit: qui autem remissius, hi tamen non dubitant summum malum dicere. Nam illud quidem, Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam: Id circa rectè à poeta dicitur, quia, cum tractaretur Atreus, personæ seruendum fuit. Sed si * hoc sibi sumunt, Nullam esse fidem, quæ infideli * Hinc. data sit: videant, ne quæratur latebra periurio. Est autem ius etiam bellicum, fidésque iusurandi sæpe Iustis hosti- hosti seruanda. Quod enim ita iuratum est, ut mens bus pacta deferentis conciperet fieri oportere, id obseruandum præstanta, est: quod aliter, id si non feceris, nullum periurium latronibus nihil oportet.

enim Euripides,
Juraui lingua, mēntem iniuratam gero.
Regulus verò non debuit conditiones, pactionesque bellicas, & hostiles perturbare periurio: cum iusto enim & legitimo hoste res gerebatur, aduersus quem & totum ius feciale, & multa sunt iura communia.

Quod

Nervosius vt
Stoici: Re-
missius, vt
Peripatetici.Quid pei-
cate.In Hippoly-
to coronato.

ἰγλωσσό-

μοίμωχ, ἀπό-

φάς ανάστ-

τα.

Rom. exer-
citus in Cau-
dinus fuscis
sub iugum
missus à
Samnitibus.

Quod ni ita esset, nunquam claros viros Senatus
vincitos hostibus dedidisset. At verò T. Veturius, &
Spurius Posthumius, cùm iterum consules essent,
quia (cùm malè pugnatum apud Caudiū esset, legi-
onibus nostris sub iugum missis) pacem cum Samni-
tibus fecerāt, dediti sunt his: in iussu enim populi, Se-
natūsq; fecerant, Eodemq; tēpore T. Numitius. Q.
Æmilius, qui tum tribuni plebis erant, quòd eorum
auctoritate pax erat facta dediti sunt, vt pax Samni-
tum repudiaretur. Atque huius deditiois ipse Post-
humius, qui dedebatur, suasor, & autor fuit. Quod
idem multis annis post C. Mancinus, qui, vt Numan-
tinis, quibuscum sine Senatus auctoritate foedus fe-
cerat, dederetur, rogationem suasit eam, quam Lu-
cius Furius, & Sextus Attilius ex Senatus consulo fe-
rebant: qua accepta, est hostibus deditus. Honesti-
us hic, quām Q. Pompeius, quo, cùm in eadem causa
esset, deprecante, accepta lex non est. Hic ea,
quæ videbatur vtilitas, plus valuit, quām hone-
stas: Apud superiores vtilitatis species falsa, ab
honestatis auctoritate superata est. At non debuit
ratur esse, quod erat actum per vim: Quasi verò
forti viro vis possit adhiberi. Cur igitur ad Senatum
proficiscebatur, cùm præsertim de captiuis dissua-
surus esset? Quod maximum in eo est, id repre-
henditis. Non enim suo iudicio stetit, sed suscep-
pit causam, vt esset iudicium Senatus: cui nisi ipse
author fuisset, captiui profecto Poenis redditio esset;
ita incolmis in patria Regulus restitisset. Quod
quia patriæ non vtile putauit, idcirco honestum
sibi & sentire illa & pati credidit. Nam (quod ai-
unt) quod valde vtile sit, id fieri honestum: inò ve-
rò esse, non fieri. Est enim nihil vtile, quod idem non
honestum: nec quia vtile, honestum: sed quia ho-
nestū, vtile. Quare ex multis mirabilibus exemplis,
hanc

haud facile quis dixerit hoc exemplo aut laudabilius, aut præstantius. Sed ex toto hac laude Reguli, ^{Quæsan-} ^{tiquitus iu-} ^{riſurandi} ^{* Non.} ^{religio.} ^{etiam metu extortum præstandum putauit.} ^{temporibus} ^{illud} ^{est} admiratione dignum, quod captiuos retinendos censuerit. Nam quod rediit, nobis ^{* nunc} mirabile videtur: illis quidem temporibus aliter facere non potuit. Itaque ista laus non est hominis, sed temporum. Nullum enim vinculum ad astrin- ^{gendam} fidem iureiurando maiores arctius esse vo- ^{luerunt.} Id indicant leges in Duodecim tabulis, in- ^{dicant} ^{sacra} ^{indican} ^{foedera}, quibus etiam cum ho- ^{ste} devincitur fides: indicant notationes, animad- ^{uersiones} ^{que} Censorum, qui nulla de re diligentius, quām de iureiurando iudicabant. L. Manlio, Auli Pomponius filio, cum Dictator fuisset, M. Pomponius Tribunus plebis diem dixit, quod is paucos sibi dies addicta- ^{turam} gerendam addidisset: criminabatur etiam, quod Titum filium, qui postea est Torquatus appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare ius- ^{sisset.} Quod cū audisset adolescens filius, negotiū exhiberi patri, accurrisse Romam, & prima luce Pomponij domum venisse dicitur. Cui cū esset nunciatum, quod illum iratum allatorum ad se ali- ^{quid} contra patrem, arbitraretur, surrexit è lectulo, remotisque arbitris, ad se adolescentem iussit venire. At ille, vt ingressus est, confessim gladium distri- ^{xit}, iurauitque se illum statim interfecturum, nisi iusfirandum sibi dedisset, se patrem missum esse fa- ^{cturum.} Iurauit hoc terrore coactus Pomponius: rem ad populum detulit, docuit, cur sibi à causa desistere ^{necessæ} esset. Manium missum fecit: tantum tempo- ^{ribus} illis iusfirandum valebat. Atque hic T. Man- ^{lius} is est, qui ad Anienem Gallo, quem ab eo prono- ^{Torquati.} ^{çatus} occiderat, torque detracito, cognomen inue- ^{cognomen.} uit: cuius tertio Consulatu Latini ad Veserim fusi, & fugati: Magnus vir in primis, & qui nuper in- ^{dulgens}

Indulgens
in patrem,
quem acer-
bum in se,
sic tamen a-
mauit, idem
filium securi-
perauit.

dulgens in partem; idem acerbus, & seuerus in fi-
lium. Sed ut laudandus Regulus in conseruando iu-
rejurando; sic decem illi, quos post Canensem
pugnati iuratos ad Senatum misit Annibal, se in ca-
stra redituros ea, quorum potiti erant Poeni, nisi de
redimendis captiuis impetrauissent, si non redie-
runt, vituperandi De quibus non omnes uno modo.
Nam Polybius, bonus autor in primis, scribit, ex de-
cem nobilissimi, qui tum erant missi, nouem reuer-
tisse, à Senatu re non impetrata: vnum ex decem, qui
paulo postquam egressus erat è castris, rediisset, qua-
si aliquid esset oblitus, Romæ remansisse. Reditu e-
nim in castra, liberatum se esse iurejurando interpre-
tabatur: non rectè. Fraus enim distingit, non dissol-
uit periurium. Fuit igitur stulta calliditas peruersè
imitata prudentiam. Itaque decreuit Senatus, ut ille
veterator, & callidus, vincitus ad Annibalem duce-
retur. Sed illud maximum: octo hominum millia
tenebat Annibal, non quos in acie cepisset, aut qui
periculo mortis diffugissent, sed qui relicti in castris
fuissent à Paulo, & Varrone, Consulibus. Eos Sena-
tus non censuit redimendos, cum id parua pecunia
fieri potuisset: ut esset insitum militibus nostris, aut
vincere, aut emori. Qua quidem re audita, fractum
animum Annibalis scripsit idem, quod Senatus, po-
pulisque Romanus, rebus afflictis, tam excelsa ani-
mo fuisset. Sic honestatis comparatione, ea quæ
videntur utilia, vincuntur. * Acilius autem qui
Græcè scripsit historiam, plures ait fuisse, qui in
castra reuertissent, eadem fraude, ut iurejurando
liberarentur, eosque à Censoribus, omnibus igno-
minijs notatos. Sit iam huius loci finis. Perspicu-
um est enim ea, quæ timido animo, humili, demisso,
fractoque fiant, (quale fuisset Reguli factum, si aut
de captiuis, quod ipsi opus esse videtur, non
quod

quod Reipub. censuisset, aut domi remanere voluisse: non esse utilia, quia sunt flagitiosa, foeda, & turpia.

DE TEMPERANTIA.

Restat quarta pars, quæ decorè, moderatione, modestia, continentia, temperantia continetur. Poteſt igitur quicquam vtile esse, quod ſit huic tam virtutum choro contrarium? Atqui ab Aristippo Cyrenaici, atque Annicerij Philosophi nomina- Cyrenaici
ti, omne bonum in voluptate posuerunt: virtutem Epicurei ab
que censuerunt ob eam rem esse laudandam, quod Aristippo
efficiens eſſet voluptatis. **Q**uibus obſoletis, floret Cyrenaico.
Epicurus; ciuſdem ferè adiutor, autòrque ſententia. Annicerij ab
Cum his, velis equisque (vt dicitur) ſi honestatem Anniceri, qui priorem
tueri, ac retinere ſententia eſt, decertandum eſt. Sedā emendauit.
Nam ſi non modò vtilitas, ſed vita omnis beata, corporis firma constitutione, ciuſque constitutionis ſpe Explorata (vt à Metrodoro scriptum eſt) continetur; certè haec vtilitas, & quidem ſumma (ſic enim cen- Obſoletis, id
tent) cum honestate pugnabit. Nam vbi priuim prudenter locuſ dabitur? An, vt conquirat vndique qui priorem
ſuauitatem? Quām miſer virtutis famulatus, ſervientis voluptati! Quod autem munus prudentiae? Sedā emendauit.
An legerē intelligenter voluptates? Fac nihil iſto eſſe iucundius; quid cogitari potest turpius? Iam, qui dolorem ſummuſ malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quæ eſt dolorū, laborū, que contemplatio? Quamuis enim multis in locis dicat Epicurus (ſicut hic dicit) ſatis fortiter de dolore; ta- men not id ſpectandum eſt, quid dicat, ſed quid conſentaneum ſit ei dicere, qui bona, voluptate termi- nauerit, mala dolore: vt, ſi illum aūdiām de continentia, & temperantia: dicit ille quidem multa mul-

Aquæ hæret. tis locis, sed aqua hæret, vt aiunt: Nam qui potest
 Temperantiam laudare is, qui ponat summum bo-
 num in voluptate? Est enim Temperantia libidi-
 num inimica: libidines autem, consectatrices volup-
 tatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo
 modo possunt, non incallidè tergiuersantur. Pruden-
 tiam introducunt, scientiam, suppeditantem volup-
 tates, depellentem dolores. Fortitudinem quoque
 aliquo modo expediunt, cum tradunt, rationem neg-
 ligendæ mortis, perpetiendique doloris. Etiam tem-
 perantiam inducunt, non facillimè illi quidem, sed
 tamen quoquo modo possunt. Dicunt enim, volup-
 tatis magnitudinem doloris detractione fieri. Iusti-
 tia vacillat, vel iacet potius, omnesque ex virtutेस,
 quæ in communitate cernuntur, & in societate gé-
 neric humani. Néque enim bonitas, nec liberalitas,
 nec comitas esse potest, non plus, quam Amicitia, si
 hæc non per se expertantur, sed ad voluptatem, uti-
 litatēmuē referantur. Conferamus igitur in pauca.
 Nam vt utilitatem nullam esse docuius, quæ ho-
 nestati esset contraria: sic omnem voluptatem dici-
 mus honestati esse contrariam. Quo magis repre-
 hendendos Calliphonem, & Dinomachum iudico,
 qui se dirempturos controversiam putauerunt, si
 cum honestate voluptatem, tanquam cum hominē
 pecudem, copulauissent. Non recipit istam coniun-
 ctionem honestas: aspernatur, repellit. Nec verò si-
 nis honorum & malorum, qui simplex esse deber, ex
 dissimilibus rebus misceri, & temperari potest. Sed
 de hoc haec tenus: magna enim res, alio loco pluri-
 bus verbis disputata. Nunc ad propositum. Quem-
 admodum igitur, si quando ea, quæ videretur utili-
 tias, honestati repugnat, dijudicanda res sit, satis est
 supra disputatum. Si autem speciem utilitatis etiam
 voluptas habere dicatur, nulla potest esse ei cum ho-
 nestate

De finibus
 bonorum &
 malorum.

nestate coniunctio. Nam ut tribuamus aliquid voluptati, condimentū fortasse non nihil, utilitatis cert' nihil habebit.

PERORATIO OPERIS.

Habes à patre munus, Marce fili, mea quidem sententia, magnum: sed perinde erit, ut acceperis, quanquam & hi tibi tres libri inter Cratupi commentarios, tanquam hospites, erunt recipiendi. Sed ut, si ipse venissem Athenas (quod quidem esset factum, nisi me è medio cursu clara voce patria reuocasset) aliquando me quoque audires: sic, quoniam his voluminibus ad te profecta vox mea est, tribues his, temporis quantum poteris: poteris autem, quantum voles. Cum verò intellexero, te hoc scientiè genere gaudere, tum & præsens tecum prope diem (ut spero) &c, dum aberis, absens loquar. Vale igitur, mi Cicerone, tibique persuade, te mihi quidem esse charissimum: sed multò fore chariorem, si talibus monumentis, præceptisque lætabere.

*Marii Tullij Ciceronis libri tertij de
Officis finis.*

M. T. CICERONIS LÆ-
LIVS, SIVE DE AMICITIA
DIALOGVS AD T. POM-
ponium Atticum.

PRAEFATIO.

Lælius Scæ-
uola Augu-
stis, & Fannij
soci.

Toga viriles
mores exi-
gebat.

Scæuola
pontifex.
* Iustitia.

Hemicyclos
cathedra in
modum me-
diij circuli.
Pomponius
Atticus.
P. Sulpitius
& Q. Pom-
peius, quo-
rum alter
tribunus, al-
ter vero cō-
sul fuit.

Vintus Mutius Augur Scæuola multa narrare de L. Lælio, socio suo, memoreriter, & iucundè solebat, nec dubitare illū in omni sermone appellare Sapientem. Ego autem à patre, ita eram deductus ad Scæuolam, sumpta virili toga, ut quoad possem, & liceret, à senis latere nunquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breuiter, & commodè dicta, memoriae mandabam; fierique studebam eius prudentia doctior. Quo mortuo, me ad Pontificem Scæuolam contuli, quem vnum nostræ ciuitatis & ingenio, & * industria præstantissimum audeo dicere. Sed de hoc aliás: nunc redeo ad Augurem. Cum sæpe multa narraret, tum memini, domi in hemicyclo sedentem (ut solebat) cum & ego essem vñā, & pauci admodum familiares, in eum sermonem illum incidere, qui tum ferè multis erat in ore. Meministi enim profectò (ut opinor) Attice, & eo magis, quòd P. Sulpitio vtebare multum, cum is tribunus Pleb. capitali odio à Q. Pompeio, qui tum erat consul, dissideret, quicum coniunctissimè, & amantissimè vixerat, quanta hominum esset vel admiratio, vel querela. Itaque tū Scæuola, cum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælij de amicitia, habitum ab illo secum, & cum altero genero C. Fannio, Marci filio, paucis diebus post mortem Africani. Cuius disputa-

tionis

tionis sententias memoriq; mandaui, quas in hoc libro exposui meo arbitratu. Quasi enim ipsos introduxi loquentes, ne Inquam, & Inquit, s̄ep̄ius interponeretur. Atque ideò feci, vt tanquam à pr̄senti-bus coram haberi sermo videretur. Cum enim s̄ep̄ie mecum ageres, Attice, vt de amicitia scriberem aliquid; digna mihi res, tum omnium cognitione, tum nostra familiaritate, visa est: itaque feci non inuitus, vt prodessem multis tuo rogatu. Sed vt in Catone Cato maior. maiore feci (qui est scriptus ad te de Senectute) Catonem induxi senem disputantē, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur; quam eius, qui & diutissimè senex fuisse, & in ipsa senectute præ cæteris floruisse: sic cum accepissimus à patribus maximè memorabilē C. Lælij & P. Scipionis familiaritatem fuisse. C. Lælij persona vi- sa est donea mihi, quæ de amicitia ea ipsa differeret, que disputata ab eo meminisset magister meus Scę- uola. Genus autem hoc sermonum, positū in homi- num veterum authoritate, & eorum illustrium, plus (nescio quo pacto) videtur habere grauitatis. Itaque ipse mea legens, sic afficior interdum, vt Catonom, non me loqui existimem. Sed, vt tum ad senem se- nex de senectute, sic in hoc libro ad amicum amicif- simus de Amicitia scripsi. Tū est Cato locutus, quo erat nemo fere senior temporibus illis, nemo pru- dentior: Nunc Lælius & sapiens (sic enim est habi- tus) & amicitiae gloria excellens, de amicitia loqui- tur. Tu velim à me animum parumper auertas, Læli- um loqui ipsum putas. C. Fannius, & Q. Mutius ad socerū veniunt post mortem Africani; ab his sermo oritur: respondet Lælius, cuius tota disputatio est de amicitia: quā legens tu ipse cognosces. FANNI- VS. Sunt ista vera, Læli: nec enim melior vir fuit Africano quisquam, nec clarior: sed existimare

C. Lælij &
P. Scipionis
familiaritas.
Plus habet
grauitatis
sermo pos-
sus in auto-
ritate vete-
rum & illu-
strium vi-
torum.

L. Acilius.

debet omnium oculos in te esse coniectos; unum te sapientem, & appellant, & existimant: tribuebatur hoc modo M. Catoni. Scimus L. Acilium apud patres nostros appellatum esse sapientem: sed uterque alio quedam modo: Acilius, quia prudens esse in iure ciuili putabatur. Cato, quia multarum rerum usum haberet, multaque eius & in Senatu & in foro vel prouisa prudenter, vel acta constanter, vel responsa acutè ferebantur: propterea quasi cognomen iam habebat in senectute sapientis. Te autem alio quodam modo dicunt, non solum natura, & moribus, verum etiam studio, & doctrina esse sapientem: nec sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare sapientem; qualem in reliqua Graecia neminem. Nam qui septem appellantur, eos, qui ista subtilius querunt, in numero sapientum non habent. Athenis unum accepimus, & eum quidem etiam Apollinis oraculo sapientissimum iudicatum. Hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia tua in te posita esse ducas, humanosque casus virtute inferiores esse putes. Itaque ex me querunt credo, & ex hoc item Scæuola, quoniam pacto mortem Africani feras eoque magis quod his proximis Nonis, cum in hortos D. Brutii Auguris, commentandi causa (ut assolet) venissimus, tu non affuisti, qui diligentissime semper illum diem, & illud munus solitus es obire. **S C A E V O L A.** Quærunt quidem, C. Læli, multi, ut est à Fannio dictum: sed ego id respondeo, quod animaduerti, te dolorem, quem accepitis cum summi viri, tum amantissimi morte, ferre moderatè, nec potuisse non cōmoueri, nec fuisse id humanitatis tuæ. Quod autem his Nonis in nostro collegio non affuisses, valitudinem causam, non mœstiam fuisse. **L A E L I V S.** Recte tu quidem, Scæuola, & verè. Nec enim ab isto officio, quod semper usurpauit cum valorem,

Commen-
tanij.

rem, abduci incommodo meo debui : nec ullo casu arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut vlla intermissio fiat officij. Tu autem, Fanni, qui mihi tantum tribui dicas, quantum ego nec agaofeo, nec postulo, facis amicè : sed (ut mihi videris) non rectè iudicas de Catone. Aut enim nemo (quod quidem magis credo) aut, si qui squam, ille sapiens fuit. Quomodo enim (ut alia omittam) mortem filij tulit? Memineram Paulum, videram Caium : sed hinc comparentur Catoni, maximo, & spectato viro. Quamobrem caue Catoni anteponas ne istum quidem ipsum, quem Apollo (ut ait) sapientissimum iudicauit : Huius enim facta, illius dicta laudantur. De me autem (ut iam cum vtroque loquar) sic habetote. Ego si Scipionis desiderio me moueri negem, quam id rectè faciam, viderint sapientes, sed certè mentiar. Moueor enim tali amico orbatus, qualis (ut arbitror) nemo unquam erit: & ut confirmare possum, nemo certè fuit. Sed non egeo medicina: laus. me ipse consolor, & maximè illo solatio, quod eo errore careo, quo, amicorum decessu, plerique angi solent. Nihil enim mali accidisse Scipioni puto: mihi accidit, si quid accidit. Suis autem incommoidis grauiter angi, non amicum, sed se ipsum amantis est. Cum illo verò quis negat actum esse præclarè? Nisi enim (quod ille minimè putabat) immortalitatem optare vellet; quid non est adeptus, quod homini fas esse optare? Qui summam spem ciuium, quam de eo iam puer habuerant, continuò adolescens incredibili virtute superauit: qui consulatū petiit nunquam, factus est consul bis: primùm ante tempus, iterum sibi suo tempore, Reipub. penè serò: qui, duabus vrbibus euersis, inimicissimis huic imperio; non modò præsentia, verùm etiam futura bella delevit. Quid dicam de moribus facillimis?

de

de pietate in matrem? liberalitate in sorores? bonitate in suos? iustitia in omnes? **Hæc** nota sunt vobis. **Quàm** autem ciuitati charus fuerit, mœrore funeris indicatum est. **Quid** igitur hunc paucorum annorum accessio iuuare potuisset? **Senectus** enim quamvis non sit grauis (vt memini **Catонem** uno anno antequàm mortuus est, mecum & cum **Scipione** disserere) tamen aufert eam viriditatem, in qua etiam ***tunc erat** **Scipio**. **Quamobrem** vita quidem talis fuit, vel fortuna, vel gloria, vt nihil posset accedere. **Moriendi** autem sensum celeritas abstulit: de quo genere mortis difficile dictu est. **Quid** homines suspicentur, videtis: hoc tamen verè licet dicere, **P. Scipioni**, ex multis diebus, quos in vita celeberrimos laetissimòsq; viderit, illum diem clarissimum fuisse, cùm Senatu din i'so, domum reductus ad vesperam est à patribus conscriptis, à populi Romani socijs, & Latinis, pridiè quàm ex cessit è vita: vt ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur potius, quàm ad inferos peruenisse. **Neque** enim assentior ijs, qui hæc nuper disserere cœperunt, cum corporibus simul animas in'ereire, atque omnia morte deleri. Plus apud me ant' quorū authoritas valet, vel nostrorum maiorum, qui mortuis tam religiosa iura tribuerunt: quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur; vel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnamq; Græciam (quę nunc quidem deleta est, tum florebat) institutis, & præceptis suis erudiebunt: vel eius, qui Apollinis oraculo sapientissimus est iudicatus: qui non tum hoc, tum illud, vt in plerisque, sed idem dicebat semper, animos hominum esse diuinos, iisque cùm è corpore excessissent, redditum ad cœlum ratere, optimoque & iustissimo cuique expeditissimum: quod idem **Scipioni** videbatur. **Qui** idem quasi præ sagiret, per paucis ante

Scipionis
mors à tota
Roma de-
plorata.

* Nunc.

Quod ani-
ma sit im-
mortalis.

Confin.

ante mortem diebus, cum & Philus & Menilius ad-
essent, & alij plures, tuq; etiam Scæuola mecum ve-
nisses, triduum differiuit de Repub. Cuius disputa-
tionis fuit **extremum** fere de immortalitate animo-
rum: quæ se in quiete per visum ex Africano audisse
dicebat. Id si ita est, ut optimi cunctusque animus in
morte facillimè euollet, tanquam è custodia vincu-
lisque corporis; cui censemus cursum ad Deos faci-
liorem fuisse, quam Scipioni? Quocirca micere hoc
eius eventu, vereor, ne inuidi magis, quam amici sit.
Sin autem illa * vereor, ut idem interitus sit animo-
rum & corporum, nec ullus sensus maneat: ut nihil
boni est in morte, sic certè nihil est mali. Sensu enim
amisso, fit idem, quasi natus non esset omnino:
quem tamen esse natum, & nos gaudemus; & hæc
ciuitas dum erit, lætabitur. Quamobrem cum illo
quidem (ut supra dixi) actum optimè est, necum
autem incommodius: quem fuit æquius, ut prius
introieram in vitam, sic prius exire de vita. Sed ta-
men recordatione nostræ amicitiæ sic fruor, ut bea-
tè vixisse videar, quia cum Scipione vixerim, quicum
mihi coniuncta cura de Repub. & de priuata fuit:
quocum domus fuit, & militia communis: & id,
in quo est omnis vis amicitiæ, voluntatum, studio-
rum, sententiarum summa consensio. Itaque non tā
ista me sapientiæ (quam modo Fannius commemo-
ravit) fama delectat, falsa præsertim; quam quòd
amicitiæ nostræ memoriam spero sempiternam fore;
idque mihi eo magis est cordi, quòd ex omnibus se-
culis vix tria, aut quatuor nominantur paria amico-
rum: quo in genere sperare videor Scipionis amici-
tiam, & Læli notam posteritati fore. **FAN.** Istud
quidem (Læli) ita necesse est: sed, quoniam amicitiæ
mentionem fecisti, & sumus otiosi, pergratum mihi
feceris, spero item Scæuole, si quemadmodū soles de
cæteris

Philus.
Manilius.

* *Veriora.*

Quid sit a.
amicitiæ.

Vix tria aut
quatuor a-
micorum pa-
ria nomi-
nantur.

cæteris rebus, cùm ex te queruntur, sic de Amicitia disputabis, quid sentias, qualem existimes, quæ præceptades. **SCAE.** Mihi verò pergratum hoc erit; atque id ipsum cùm tecum agere conarer, Fannius antevertit: quamobrem utrique nostrum gratum admodum feceris. **LAEZ.** Egò verò non grauarer, si mihi ipse confiderem. Nam & præclara visa res est, & sumus (ut dixit Fannius) otiosi. Sed quis ego sum? aut quæ in me est facultas? doctorū est ista consuetudo, eaque Græcorum, ut ijs proponatur, de quo disputent quamvis subito, Magnum opus est, egētque exortatione non paruā. Quamobrem, quæ disputari de Amicitia possunt ab eis, censeo, petatis, qui ista profitentur. Ego vos hortari tantum possum, ut amicitia omnibus rebus humanis anteponatis. Nihil est enim tam naturæ aptum, tam conueniens ad res vel secundas, vel aduersas. Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. Neque id ad viuum reseco, ut illi, qui hæc subtilius discusserit, fortasse verè, sed ad communem utilitatem parùm. Negant enim quenquam virum bonum esse, nisi sapientem. Sit ita sanè: sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus: Nos autem ea, quæ sunt in visu, vitâque communi, non ea; quæ finguntur, aut optantur, sperare debemus. Nunquam ego dicam C. Fabricium, M. Curium, T. Connacium, quos sapientes nostri maiores iudicabant, ad istorum normam fuisse sapientes. Quare sibi habent sapientiæ nomen, & inuidiosum, & obscurum, concedantque, ut hi boni viri fuerint. Nè id quidem facient, negabunt id, nisi sapienti, posse concedi. Agamus igitur pingui Minerua, ut aiunt. Qui ita se getunt, ita viuunt, ut eorum probetur fides, integritas, æquitas, liberalitas: nec sit in eis villa cupiditas, vel libido, vel andacia; siatque magna constantia,

Amicitia
omnibus re-
bus humanis
anteponēda.

Amicitia nisi
in bonis esse
non potest:
declarat au-
tem qui sine
boni.

Pingui Mi-
nerua.

vt hi fuerunt, quos modò nominauit: hos viros bonos, vt habiti sunt, sic etiam appellandos esse putemus: qui assequuntur, quantum homines possunt, naturam optimam reatè viuendi ducem. Sic enim perspicere mihi videor, ita natos esse nos, vt inter omnes esset societas quædam: maior autem, vt quisque proximè accederet. Itaque ciues potiores sum, quam peregrini: & propinqui quam alieni: cum his enim amicitiam natura ipsa peperit, sed ea non satis habet firmitatis. Namque hoc præstat Amicitia Propinquitate, quod ex propinquitate beneuolentia tolli potest, ex amicitia autem non potest. Sublata enim beneuolentia, amicitia nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitiae sit, ex hoc intelligi maximè potest, quod ex infinita societate generis humani, quam conciliauit ipsa natura, ita contracta resest, & adducta in angustum, vt omnis charitas aut inter duos, aut inter paucos iungeretur. Est autem amicitia nihil aliud, nisi omnium diuinarum, humanarumque rerum cum beneuolentia, & charitate, summa consensio. Quæ quidem haud scio an, excepta sapientia, quicquam melius homini sit à Diis immortalibus datum. Diuitias alij præponunt, bonam alij valetudinem, alij potentiam, alij honores, multi etiam voluptates; bellarum hoc quidem extrellum est: illa autem superiora sunt caduca & incerta: posita non tam in nostris consilijs, quam in fortunæ temeritate. Qui autem in Virtute summum bonum ponunt, præclarè illa quidem: sed hæc ipsa virtus amicitiam & gignit, & continet; nec sine amicitia esse vlo pacto potest. Nam virtutem ex consuetudine vitz, sermonisque nostri interpretemur: nec metiamur eam (vt quidam indocti) verborū magnificentia, virosq; bonos eos, qui habentur, numeremus, Paulos, Catones, Caios,

Natura optima sedè viuendi dux.

Amicitia de-
fiaio.

Sine virtute
amicitia esse
non potest.

Caios, Scipiones, Philos: his communis vita contenta est. Eos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur. Tales igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere. Principiò * cui potest esse vita vitalis (vt ait Ennius) qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius, quam habere, quicum omnia audeas sic loqui, vt tecum? Quis esse tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberet, qui illis; ac tu ipse, gauderet? Aduersas verò res ferre difficile esset sine eo, qui illas grauius etiam, quam tu, ferret. Denique cæteræ res, quæ expetuntur, opportunitæ sunt singulæ rebus ferè singulis: diuitiæ, vt vtrare: opes, vt colare: honores, vt laudere: voluptates, vt gaudias: valetudo, vt dolore careas, & munericibus fungare corporis. Amicitia plurimas res continet; quoquod te verteris, præstò est, nullo loco excluditur, nunquam intempestiua, nunquam molesta est.

Amicitia
quòd necessaria, ac ele-
menta.

Itaque non aqua, non igni, non aëre (vt aiunt) pluribus locis vtimur, quam amicitia. Neque ego nunc de vulgati, aut de mediocri (quæ tamen ipsa delestat, & prodest) sed de vera, & perfecta loquor; quælis eorum, qui pauci nominantur, suit. Nam et secundas res splendidiores facit amicitia, & aduersas partiens, communicansque leuiores. Cumque plurimas, & maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimis præstat omnibus, quod bona spē prælucet in postfum: nee debilitari animos, aut caderre patitur: verum enim amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca & absentes absunt, & egentes abundant; & imbecilles valent; & quod difficilius dictu est, mortui viuunt: tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum. Ex quo illorum beata mors videtur, horum vita laudabilis. Quod si exemploris ex natura re-

rum benevolentiae coniunctionem; nec domus vlla, nec vrbs stare poterit; nec agri quidem cultus permanebit. Id si minus intelligitur, quanta vis amicitiae, concordiaeque sit; ex dissensionibus, atque ex discordijs percipi potest. Quæ enim domus tam stabilis, quæ tam firma ciuitas eit; quæ non odijs, atque dissidijs funditus possit everti? Ex quo quantum boni sit in amicitia, iudicari potest. Agrigentium quidem doctu quendam virum, camminibus Græcis vaticinatum ferunt; quæ in rerum natura, totoque mundo constarent, quæque mouerentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam. Atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. Itaq; si quando aliquod officiū existit amici in periculis aut adeundis, aut cōmunicandis, quis est, qui id non maximis efferat laudibus? Qui clamores tota cauea nuper in hospitis, & amici mei M. Pacuuij fuerunt noua fabula? cum ignorante rege, vter eorum esset Orestes, Pylades Orestem se esse diceret, vt pro illo necaretur: Orestes autem, ita vt erat, Orestem se esse perseueraret? Stantes autem plaudebant in re facta. Quid arbitramur in vera fuisse facturos? Facile indicabat ipsa natura vim suam; cum homines, quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero iudicarent. Hactenùs mihi videor de amicitia, quid sentirem, p̄ tissi. n̄e dixisse. si qua præterea sunt (credo autem esse multa) ab ijs, si videbitur, qui ista disputant, quæritote. FAN. Nos autem à te potius, quanquam etiam ab ipsis saepe quæsiui, & audiui, non inuitus equidem; sed aliud quoddam exceptimus filium orationis tuæ. SCAB. Tu magis id dices, Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cum est de Republica disputatum, affuisses: qualis tum patronus iustitiae fuit contra accurata orationem Phili? FAN. Facile id quidem fuit, iustitiam iustissimo

Omnia sine
amicitia co-
ruunt.

Empedo-
cles.
Agrigenti-
nus poëta,
dicebat om-
nes res, &
mundum to-
tum consta-
re ex am-
icitia.

Causa.
M. Pacuuij
tragedia de
Oreste &
Pylade.

Filum ora-
tionis.

stissimo viro, defendere. SCAE. Quid amicitiam? nonne facile ei erit, qui ob eam, summa fide, constitia, iustitiaq; seruatam, maximam ceperit gloriam? LABL. Vim hoc quidem est asserre. Quid enim referit, qua me ratione cogatis? Cogitis certe: studijs enim generotum, praesertim in re bona, cum difficile est, tum ne aequum quidem obsistere. Sæpissimè igitur mihi de amicitia cogitandi, maximè illud considerandū videri solet, num propter imbecillitatem, atque inopiam desideranda sit amicitia: ut in dandis, recipiendisque meritis, quod quisque minus per se posset, id acciperet ab alio, viciissimque redderet:

Antiquior, id est, Nobilior.

Amor ex quo amicitia, à natura potius, quam ab imbecillitate orta.

Fictum & simulatum.

* Indigenia.

an esset hoc quidem propriū amicitie, sed antiquior, et pulchrior, et magis à natura ipsa profecta alia causa esset. Amor enim (ex quo amicitia est nominata) princeps est ad benevolentiam cōiungendam. Nam utilitatis quidem etiam ab ijs percipiuntur sæpe, qui simulatione amicitiae coluntur, & obseruantur causa temporis. In amicitia autem nihil fictum, nihil simulatum; & quicquid in ea est, id & verum, & voluntarium est. Quapropter à natura mihi videtur potius, quam ab * imbecillitate, orta amicitia: & applicatione magis animi cum quodam sensu amandi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestijs quibusdam animaduerti potest; quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, ut facile carum appareat sensus. Quod in homine multò est evidentius. Primum ex ea charitate, quæ est inter natos, & parentes; quæ dirimi (nisi detestabili scelere) non potest: Deinde, cum similis sensus extitit amoris, si aliquem nacti sumus, cuius cum meritis, & natura congruamus; quod in eo quasi lumen aliquod probitatis, & virtutis perspicere videamur. Nihil est enim amabilius virtute,

Virtute; nihil quod n̄ magis alliciat homines ad diligendum: quippe cum propter virtutem, & probitatem eos etiam, quos n̄uquam vidimus, quodam modo diligamus. **Quis** est, qui C. Fabritij, M. Curiū cum charitate aliqua, & benevolentia memoriam non usurpet, quos nunquam vidérit? **Quis** autem est, qui Tarquinium Superbum; qui Sp. Cassium, Sp. Meliū non odérit? Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum est, Pyrrho & Annibale: Ab altero propter probitatem eius, non nimis alienos animos habēmus: Alterum propter crudelitatem eius semper hæc ciuitas oderit. **Quod** si tanta vis probitatis est, vt eam vel in eis, quos nunquā vidimus, vel, quod maius est, in hoste etiam diligamus: quid mirum, si animi hominum moueantur, cùm eorum, quibuscum v̄su coniuncti esse possint, Virtutem, & bonitatem perspicere videantur? Quanquam confirmatur amor et beneficio accepto, & studio perspecto, & consuetudine adiuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi, & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardeſcit benevolentia magnitudo: quam si qui putant ab imbecillitate proficiisci, vt sit per quam quisque aſsequatur, quod desideret, humilem ſanè relinquunt, & minimè generofum (vt ita dicam) ortum amicitiæ, quam ex iſtopia, atque indigentia nasci volunt. **Quod** si ira eſſet, * vt quisque valetudinis minimum in ſe eſſe arbitraretur, ita ^{Alia, vñ} ~~quiſque mi-~~ ~~niſimum in ſu-~~ ad amicitiam eſſet aptiſſimus: quod longè ſecus eſt. Ut enim quisque ſibi plurimum certidit, & vt quisque maximè virtute, & ſapiētia ſic munitus eſt, vt nullo egeat, ſuāque omnia in ſe ipſo poſita iudicet: ita in amicitiis expertendis, colendisque maximè excellit **Quid** enim? **Africanus** erat ind. gens mei? Minimè hercule. Ac ne ego quidem illius · ſed ego aſmitatione quadam virtutis eius, ille vicifim opinione

Non esse fō
nerantum
beneficium.
Amicitia nō
spe merce-
dit, sed ex
fructu amo-
ris experen-
da est.

Sicut natura
mutari non
potest, ita a-
micitia, quae
à natura est,
perpetuā
durat.

fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebas, me dilexit: auxit benevolentiam consuetudo. Sed quanquam vtilitates multæ, & magnæ consecutæ sunt; non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi profectæ. Ut enim beneficii, liberalisque sumus, non ut exigamus gratiam, (neque enim beneficium fōneramur) sed natura propensi ad liberalitatem sumus: sic amicitiam, non spe mercedis adducti, sed (quod omnis eius fructus in ipso amore inest) expectendam putamus. Ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè dissentimus. Nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum, ac diuinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abiecerunt in rem tam humilem, tamque contemptam. Quamobrem hos quidem ab hoc sermone remoueamus: ipsi autem intelligamus, à natura digni sensum diligendi, et benevolentiae charitatem, facta significatione probitatis. Quam qui appetiuerunt, applicant sese, & propriū admouent, ut & visu eius, quem diligere coeperunt, fruantur, & moribus: sintque pares in amore, & æquales, propensioresque ad benè merendum, quam ad reposendum. Atque hæc inter eos sit honesta certatio. Sic & vtilitates ex amicitia maximæ capientur; & erit eius ortus à natura, quam ab imbecillitate & grauior, & verior. Nam si vtilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolueret. Sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitiae sempiternæ sunt. Oritum quidem amicitiae videtis, nisi quid adhuc forte vultis. **S C A E.** Tu verò perge, Leli: pro hoc enim, qui minor est natu, meo iure respondeo. **F A N.** Re-
tē tu quidem: quamobrem audiamus.

LAELIUS.

Audite verò optimi viri ea, quæ sèpissimè inter
ane, & Scipionem de Amicitia differebantur
quanquam ille quidem nihil difficultus esse dicebat,
quām amicitiam usque ad extreum vitæ dē em per-
manere. Nam, vel ut non idem expediret utique, in-
cidere sèpè: vel ut de Repub. non idem sentirent:
mutari etiam mores hominum sèpè dicebat, alias
aduersis rebus alias aetate iugrauecente. Atque ea-
tum rerum exemplum ex similitudine capiebat in-
euntis aetatis; quod summi puerorum amores sèpè
vnā cùm pretesta, * et toga depenerentur. Sin autē * Samis
ad adolescentiam perduxissent, dirimi tamen inter- toga.
dum cōtentione, vel luxuriae, vel conditōnis, vel cō-
modi alicuius, quod idem adipisci vterque non pos-
set. Quod si qui longius in amicitia prouecti essent,
tamen sèpè labefactari, si in honoris contentionem Nella maior
incisissent. Pestem enim maiorem esse nullam in pestis in amic-
itiae, quām in plerisque pecuniae cupiditatē, cibis, quam
in optimis quibusque, honoris certamen, & gloria: pecuniae cu-
piditas.
ex quo inimicitias maximas sèpè inter amicissimos
exitisse. Magna etiam dissidia, & plerunque iusta
nasci, cùm aliquid ab amicis, quod rectum non es-
set, postularetur; ut aut libidinis ministri, aut adiu-
tores essent ad iniuriā. Quod qui recusarent, nuam-
uis honestè id facerent, ius tamen amicitiae deserere
arguerentur ab iis, quibus: bsequi nollent, illos au-
tem, qui quiduis ab amico auderent postulare, po-
stulatione ipsa profiteri omnia se amici causa esse
facturos: eorum querela inueterata, non modo fa-
miliaritates extingui solere, sed etiā odio gigni max-
ima, atque sempiterna. Hęc ita multa, quasi fata im-
pendere amicitiae, ut omnia subterfugere non mo-
do sapientiae, sed etiam felicitatis diceret sibi vi-

deri. Quam nobrem id primùm videamus, si placet,

Quarenus à
mōr in ani-
tia progrē-
di debeat.
Coriolanus
aīma contra
patriam mo-
uens.

qui atenus amor in Amicitia pre gredi ebeat. Nū, si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi eum Coriolano debuere? Num Becillūnum an iei regnum appetentem, rū, Sp. Melium iuare debuerunt? Tiberium quidem Gracchū, Rem p. vex-

antem à **Q. Tuberone**, e qua libusque amicis derelictum videbamus. At C. Blossius Cumanus, hospes familie vestræ, Scætola, cum ad me, qui aderam

Deprecari,
id est, à se
crimen re-
mouere.

precatum venisset; hanc, ut sibi ignoscerem, causam afferebat, quod tanti T. b. Gracchum fecisset, ut, quicquid ille vellēt, sib. faciendum putaret. Tum ego: Etiāmne, inquam, si te in Capitolium faces ferre vellet? Nunquam, inquit, voluisse id quidem: sed si voluisse, paruisse. Videtis quām nefaria vox!

Nefaria vox
C. Blossij.

& hercē ita fecit, vel plus etiam, quām dixit. Non enim paruit ille Tiberij Gracchi temeritati, sed præfuit: nec se comitem illius furoris, sed ducēm præbuīt. Itaque hac amentia, quæstione noua p̄terterritus, in Asiam profugit, ad hostes se contulit, poenas Rei-

Nulla est
excusatio
peccati, si
amici causa
peccaueris.

pub. graues, iustasque persoluit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causa peccaueris. Nam cū consiliatrix amicitiae virtutis opinio fuerit, diffīile est amicitiam manere, si à virtute defeceris. Quod si rectum statuerimus, vel concedere amicis, quicquid velint, velim petrare ab amicis, quicquid velimus: perfecta quidem sapientia sumus, si nihil habeat res vitij: sed loquitur de ijs amicis, qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos nouit vita communis. Ex hoc nun ero nobis exempla sumenda sunt, & eorum quidem maximè, qui ad sapientiam proximè accedunt. Vidi Paulum Æmilium C. Luscinio familiarem fuisse, (sic à patribus accepimus) bis vñ
Consules

Consules, & collegas in Censura: tum etiam cum ijs, & inter se coniunctissimos tuisse M. Curiun, & T. Coruncanum, memoriaz traditum est. Igitur ne suspicari quidem possumus, quenquam horam ab amico quippiam contendisse, quod contra fidem, contra iuslurandum, contr. Remp. esset. Nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere? si contendissent, scio impetraturos non fuisse; cum illi sanctissimi viri fuerint. Aequè autem nefas sit, tale aliquid & facere rogatum, & rogare. At verò Tiburium Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, & minimè tunc quidem Caius frater, nunc idem acerrimus * inimicus.

* Hobis.

Hæc igitur prima lex in amicitia fanciatur, vt Prima lex in
amicitia, vt
neque roga-
mus res tur-
pes, nee fa-
ciamus ro-
gari. neque rogemus resturpes, nec faciamus roga-
ti. Tarpis enim excusatio est, & minimè accipienda, cùm in cæteris peccatis, tum si quis contra Remp. le-
amici causa fecisse fareatur. Etenim eo loco, Fanni,
& Sc. euola, lo. ati suinus, vt nos longè prospicere ga-
opoiteat futurus casus Reip. Deflexit enim iam ali-
quantulum de spatio, curriculóque consuetudo ma-
iorum. Tib. Gracchus regnum occupare conatus
est, vel regnauit is quidem paucos menses. Num
quid si. nile pop. R. audierat, aut viderat? Hunc e-
tiam post moatem secuti amici, & pr. pinqui, quid
in P. Scipionem Nasicam effecerint, sine lachrymis
non queo dicere. Nam Carbonē quoque, quē modo
posuimus, propter recentem poenam Tib. Gracchi
sustinuimus. De C. Gracchi autem tribunatu quid
exspectē, non libet augurari. Serpit enī deinde res,
quæ proclivis ad perniciē, cum semel cœpit, labitur.
Videris, in tabella iā ante, quāta sit facta labes, pri-
mò Gabinia lege, biennio autem post, Cassia. Vide-
re iam videor pop. Rom. à Senatu disiunctum, multi-

tudinīque arbitrio res maximas agi. Plures enim dif-
fident, quemadmodum hæc fiant, quām quemadmo-
dum his resistatur. Quorsum ha cī quia sine socijs
nemo quicquam tale conatur. Præsidiendū est igit-
ur bonis, vt si in eiusmodi amicitias ignari casu ali-
quo incident, ne existim ent ita se alligatos, vt ab
amicis in magnate aliqua in reprob. eccantibus
non discedant. In probis autem poena statuenda est:
nec minor verò ijs, qui sequuti erant alterum, quām
ijs, qui ipsi fuerint impietatis duces. Quis clarior in
Græcia Themistocles? quis potentior? qui cùm Imperator
bello Persico, seruitute Græcam liberasset,
proptérque inuidiam in exilium missus esset, ingra-
tiae patriæ * iniuriam non tulit, quam ferre debuit.
Fecit idem quod xx. annis antè apud nos fecerat. Cori-
olanus. His adiutor contra patriam inuentus est
nemo: itaque mortem sibi yterque consciuit. Qua-
re talis improborum consensio, non mōdō excusati-
one amicitiae regenda non est, sed potius omni sup-
plicio vendicanda: vt ne quis sibi concessum putet,
amicum, bellū patriæ inferentem, se qui. Quod qui-
dem, vt res cœpit ire, haud scio, an aliquando futu-
rum sit. Mihi autem non minori cura est, qualis
Respub. post mortem meam futura sit, quām qualis
hodiè sit.

Hæc igitur prima lex amicitiae sanciatur, vt ab
amicis honesta petamus, amicorum causa hone-
sta faciamus: neque expectemus quide n, dum ro-
gemur, sed studium semper adsit, cunctatio absit: cō-
silium verum dare gaudemus libere. Plurimū in
amicitia amicorum benē suadentiū valeat authori-
tas: ei que adhibeatur ad monendum non modo a-
perre, sed etiam acriter, si res postulabit; & autho-
ritati adhibitæ pareatur. Nam quibusdam, quos au-
dio sapientes fuisse habitos in Græcia, placuisse opin-
nor

* Alias, in-
uidiam.

Coriolanus,
& Themis-
tocles mor-
tem sibi con-
sueverunt.

nor mirabilia quædam, sed nihil est, quod illi non persequantur suis argutijs; partim fugiendas esse nimias amicitias; ne necesse sit, vnum sollicitum esse pro pluribus: satis supérque esse sibi suarum cuíque πολυτελεία. rerum curam; alienis nimis implicari molestum esse: commodissimum esse, quām laxissimas habenas habere amicitiæ, quas vel adducas, cum velis, vel remittas. Caput enim esse ad beatè viuendum securitatem; qua frui non possit animus, si tanquam parturiat vnum pro pluribus. Alios autē dicere aiunt etiam multò inhumanius, (quem locum breuiter perstrinxi paulò antè) presidij, adiumentique causa, non benevolentiae, neque charitatis, amicitias esse expectendas. Itaque, vt quisq; minimū firmitatis habeat, minimūque virium; ita amicitias appetere maximè. Ex eo fieri, vt mulierculæ magis amicitiarum præsidia querant, quām viri: & inopes, quām opulent: & calamitosi, quām iij, qui putantur beati. O præclaram sapientiam! Solem enim è mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt: qua à Diis immortalibus nihil melius habemus, nihil iueūdius. Quæ est enim ista* securitas? specie quidem blanda, sed re ipsa multis locis repudianda est. Neque enim est consentaneum, ullam honestā rem, actionēm, ne sollicitus sis, aut non suscipere, aut susceptā depōnere. Quod si curā fugimus, virtus fugiēda est; quæ, necesse est, vt cū aliqua curā res sibi cōtrarias aspernetur, atq; oderit: vt bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignauiam fortitudo. Itaque videoas rebus iniustis iustos maximè dolere, imbecillibus fortes, flagitiosis modestos. Ergo hoc proprium est animi bene constituti, & letari bonis rebus, & dolere contrarijs. Quamobrē si cadit in sapientem animi dolor, (qui profecto cadit, nisi ex eius animo extirpatā humanitatem arbitremur) quæ causa est, vt amicitiam

Solem è mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt.

* Seueritas.

Proprium animi bens constitutum.

funditus tollamus è vita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias? Quid enim inter est (mctu animi sublato) non dico inter pecudē, & hominē; sed inter hominem, & saxum, aut truncū, aut quiduis generis eiusdem? Neque enim sunt isti audiendi, qui Virtutē duram, & quasi ferream esse volunt: quae quidē est tum multis in rebus, tum in amicitia, tenera atque tractabilis; vt & bonis amici quasi diffundatur, &

etiam incommode contrahatur. Quia nobis angor iste, qui pro amico sēpe capiendus est, non tantum valet, vt tollat è vita amicitiam: non plus, quā vt virtutes, quia nonnullas curas, & molestias afficiunt, repudientur. Cūm autē contrahat virtus amicitia (vt supra dixi) siqua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus applicet, & adiungat: id cum contigit, amor ibi exoriatur necesse est. Quid enim tam absurdum, quām delectari multis in multis rebus, vt honore, vt gloria, vt edificio, vestitu cultūq; corporis: animo autē virtute p̄dito eo, qui vel amare, vel (vt ita dicam) redamare possit, non admodum delectari? nihil est enim remuneratione benevolentiae, nihil vicissitudine studiorum, officiorūque iucundius.

Quod si etiam illud addimus, quod recte addi potest, nihil esse, quod ad se rem ullam tam alliciat, & tam attrahat, quām amicitiam similitudo. Conceditur profectō verum esse, vt bonos boni diligent, adsciscantque sibi quasi propinquitate coniunctos, atque natura: nihil est enim appetentius similiūm sui, nihil rapacius, quām natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni, & Sc̄auola constat vt opinor, bonis inter bonos quasi necessarium Benevolentia esse, quae est amicitiae fons, à natura constitutus. Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet: non est enim inhumana virtus, neq; immanis, neque superba; quę etiam populos uniuersos tueri, c̄isquę

Amicitia ex
amore nati-
vitate
cens.
Morum si-
militudo a-
micitiam
contrahit.
Quamq; ipsa
etiam.

Immanis.

eisque optime consulere soleat: quod non faceret
 profecto, si à charitate vulgi abhorret. Atque e-
 tiam mihi quidem videntur, qui utilitatis causa fin-
 gunt amicitias, amabilissimum nodum amicitie tol-
 lere. Non enim tam Utilitas parta per amicum,
 quam amici Amor ipse delectat: Tú neque illud sit,
 quod ab amico est profectum, iucundum, si cum
 amore & studio est profectum, Tantumque abest,
 vt amicitie propter indigentiam colantur; vt iij, qui
 opibus & copijs, maximèque virtute prædicti (in qua
 plurimum est præsidii) minimè alterius indigeant,
 liberalissimi sit, & beneficentissimi: atque haud
 scio, anne opus sit quidem, nihil vñquam omnino
 deesse amicis. Vbi enim studia nostra vigissent, si
 nur quam studio, nunquam consilio, nunquam ope-
 ra nostra nec domi, nec in militia Scipio eguisset? non
 igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam con-
 sequuta est. Non ergo erunt homines diuiniis afflu-
 entes audiendi, si quando de amicitia, quam nec
 vñ, nec ratione habent cognitam, disputabunt.
 Nam quis est (proh Deum fidem atque hominum)
 qui velit, vt neque diligat quenquam, nec ipse ab
 ylo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque Tyranno-
rum vita.
 in omnium rerum abundantia vivere? Hæc enim est
 tyrannorum vita; nimis in qua nulla fides, nulla
 charitas, nulla stabilis benevolentie potest esse fidu-
 cia: omnia semper suspecta atque follicita sunt; nul-
 lus locus est amicitiae. Quis enim aut eum diligat,
 quem metuit: aut eum, à quo se metui putat? Co-
 luntur tamen simulatione amicitiae duntaxat ad
 tempus: quod si fortè (vt sit plerumque) ceciderint;
 tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum.
 Quod Tarquinium dixisse ferunt tum, cum exul In aduersis
cognoscum-
tur amici.
 esset, se intellexisse, quos fidos amicos habuisset,
 quæsque infidos; cum iam neutris gratiam referre
 posset.

posset. **Quanquam** miror, in illa superbia, & impor-
tunitate si quenquam habere potuit. **Atque** ut hu-
ius (quem dixi) mores, veros amicos parare non po-
tuere: sic multorum opes præpotentium excludunt
amicitias fideles. **Non enim** solum ipsa **Fortuna** ca-
eca est; sed eos etiam plerumq; efficit cæcos quos cō-
plexa est. Itaq; illi efferuntur fastidio fere, & contu-
macia: **neque** quicquam **insipiente** fortunato intol-
erabilius fieri potest. Atq; hoc quidem videre licet,
eos, qui anteà commodis fuerunt moribus: imperio,
potestate, prosperis rebus immutari, spernique ab ijs

**Indulgere. veteres amicitias, & * indulgeri nouis. Quid autem*

*Parantur. *Itinoris, quam, ut plurimum copijs, facultatibus, opibus possint, cetera parare, quæ* parat, pecunia, equos, famulos, vestes egregias, vasa pretiosa: amicos non parare, optimam & pulcherrimam vitæ (vt in dicitur) sibi.*

Melius laudabiliusque est amicos, quam diuinas parare. ita dicam) suppellectilem? Etenim cætera cum parant, cui parent, nesciunt, nec cuius causa laborent. Eius enim est istorum quicquid est, qui vincit viribus: amicitiarum sua cuique permanet stabilis & certa possessio: ut, etiamsi illa maneant, quæ sunt quasi dona Fortunæ, tamen vita inculta, & deserta ab amicis non possit esse iucunda. Sed hæc hactenus. Constituimus.

Qui sunt in amicitia fines. & quasi termini diligendi. De quibus tres video sententias ferri, quarum nullam probo: Vnam, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmet ipsos: Alteram, ut nostra in amicos benevolentia, illorum erga nos benevolentia pariter, aequaliterque respondeat: Tertiam, ut quanti quisque seipsum facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli prorsus assentior: nec enim illa prima vera est, ut quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit animatus. Quam multa enim, quae nostra causa nunquam faceremus, facimus causa amicorum? precari ab indigno,

digno, supplicare, tum acerbius in aliquem inuehi, insectari, & vehementius quæ in nostris rebus non satis honestè, in a[n]icorū fiant honestissimè. Multè quoque res sunt, in quibus de suis commis-
ni multa detrahunt, detrahique patiuntur, at ijs a ni-
ci potius, quam ipsi, fruantur. Altera sententia est,
quæ definit amicitiam paribus officijs, ac volunta-
tibus. Hoc quidem est nimis exigue & exiliter ad
calculos reuocare amicitiam, vt par sit ratio accepto-
rū, & datorū. Dicitur mihi, & affl[ig]etior videtur esse,
vera amicitia; nec obseruare sit esse, ne plus reddat,
quam acceperit. Neque enim verendum est, ne quid
excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus
æquo quid in amicitia congeratur. Tertius vero ille
finis deterimus, vt, quanti quisq[ue] se ipse faciat, tanti
fiat ab amicis. Sæpe enim in quibusdam aut animus
abiectionis est, aut spes amplificandæ fortunæ fractior.

Non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in
se est: sed * potius eniti, & efficere, vt amici iacen-
tem animum exciter, indicatque in spem, cogitatio
nemque meliorem. Alius igitur finis veræ amicitiae
constituendus est, si prius, quid maximè reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat villam vo-
cem inuiciorem amicitiae potuisse repetiri, quam
e[st] us, qui dixisset, ita amare oportere, vt aliquando
esset osurus. Nec vero se adduci posse, vt hoc (quem
admodum putaretur) à Biante dictum esse crederet,
qui sapiens habitus esset unus è septem: sed impuri
cuiusdam, & ambivisi, aut omnia ad suam poten-
tiam reuocantis esse sententiam. Quonam enim
modo quisquam amicus eius esse poterit, cuius
se putabit inimicum esse posse? Quin etiam necesse
erit cupere, & optare, vt quam s[ecundu]m spissi n[on] peccet
amicos, quo plures det sibi tanquam ansas ad re-
prehendendum. Rursum autem recte factis, com-
modisque

Precaria-
micas ab in-
digno.

Ad calculos
reuocare.

* Potius do-
besemis.

modisque amicorum necesse erit angi, dolere, inuidere. Quare hoc quidem præceptum, cuiuscunque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit, ut ea diligentiam adhiberemus, in amicitijs comparandis, ut ne quando amare inciperemus eum, quem aliquando odiisse possemus. Quinetiam si minus felices in diligendo fuissimus;

**Quosque
amicitia pro-
ducenda sit.**

ferendum id Scipio potius, quam inimicitiarū tempus cogitandum, putabit. His igitur finibus videntur arbitror, ut, cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, & voluntatum sine ulla exceptione communitas: ut etiam si qua fortuna acciderit, ut minus iustæ amicorum voluntates adiuvandæ sint, in quibus eorum aut de capite agatur, aut fama, declinandum est de via, modo ne summa turpitudine sequatur. Est enim, quatenus amicitiæ dari venia possit. Nec verò negligenda est fama: Nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet benevolentiam ciuium, quam blanditijs, & assentationibus colligere turpe est. Virtus, quam sequitur Charitas, minimè repudianda est. Sed saepe (redeo enim ad Scipionem, cuius omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quod in omnibus rebus homines diligentiores essent, capras, & oves quot quisque haberet, dicere posse: amicos quot haberet, non posse dicere: & in illis quide n̄ parandis curam adhibere, in amicis eligendis negligentes esse; nec habere quasi signa quedam & notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent idonei, iudicarent. Sunt igitur firmi, & stabiles, & constantes eligendi: cuius generis est magna penuria: & iudicare difficile est sanè, nisi expertum. Experiendum autem est in ipsa amicitia, ita præcurrit amicitia iudicium, tollitque experiendi potestatem. Est igitur prudentis sustinere, ut cursu, sic impetum bene-

**Difficile est
amicum iu-
dicare.**

benevolentia, quo utramur, quasi aquis tentatis, sic amicitijs, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam saepe in parua pecunia perspiciuntur, quam sint leues: quidam autem quos parua mouere non potuit, cognoscuntur in magna. Si vero erant aliqui reperti, qui pecuniam praeferre amicitiae, folidum existimant: vbi eos inueniemus, qui honores, magistratus, imperia, pete states, & pes, amicitiae non anteponant? vt, cum ex altera parte ^{* fin.} proposita haec sint, ex altera ^{* adhuc, am-} vis amicitiae: non multo illa malint? Imbecilla enim ^{**} natura est ad contemnendam potentiam: quam, etiam si neglecta amicitia, consecuti sunt, excusatum iri se arbitrantur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitia. Itaque vera amicitiae difficillime reperiuntur in ijs, qui in honoribus, Réque publica versantur. Vbi enim istum inuenias, qui honorem amici anteponat suo? Quid? (haec vt omittam) quam graues, quam difficiles plerisque videntur calamitatum societates? ad quas, non est facile inuentus, qui descendant. Quanquam Ennius recte:

Amicus certus in re incerta cernitur.

Tamen h̄ec duo leulta s̄is, & infirmitatis plerosque conuincunt: aut si in bonis rebus contemnunt amicos, aut si in malis deserunt. Qui igitur, & rāque in re grauem, constantem, stabilem se in amicitia praefixerit, hunc ex maximē raro hominum genere iudicare debemus, & penē diuino. Firmamentum autem stabilitatis, constantiaeque eius, quam in amicitia querimus, fides est. Nihil enim stabile est, quod infidum est. Simplicem præterea, & communem, & consentientem, ^{* &} qui rebus ijsdem moueat, eligi par est, quæ omnia pertinent ad fidelitatem. Neque enim fidū potest esse multiplex ingenū, & tortuosum: neque vero, qui non ijsdem rebus mouetur,

Fides stabili in amicitia fundamen-
tum.

^{* Adhuc}
^{etiam qui res.}

* Oblatis.

& natura consentit, aut fidus, aut stabilis potest esse: Addendū eodē est, vt ne cōimib⁹ aut infideles delectetur amicus, aut credat * illatis quā omnia pertinent ad eām, quam iamdudum tracto, Constantiam. Ita siat verum illud, quod initio dixi, Amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Et enim boni viri (quem eundem Sapientem licet dicere) hæc duo tenere in amicitia. Primum, ne quid si cū sit, neuē simulatum. Apertè enim vel odiſſe, magis ingenium est, quām frontē occultare sententiam. Deinde, non solum ab aliquo, illatas criminationes depellere, sed ne ipsum quidem esse suspicioſum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedat huc suauitas quædam, oportet sermonum, atquē morum, haud quaquam mediocre condimentum amicitiae. Trifititia autem, & in omni re severitas abesse debent ab amicitia.

Trifititia &
severitas ab-
esse debent
ab amicitia.

Nouī amici
non sunt ve-
teribus ante-
ponendi.

Norandum
procerbium.

Nunquando amici novi, non indigni amicitia, veteribus sint, antēponēndi; vt equis vetus, teneros antēponēre solemus? Indigna homine dubitatio. Non enim amicitiam esse debent, sicut aliarum rerum, satietates. Veterim quæque (vt ea vina, quæ vetustatem ferunt) esse debent suauissimæ: verūmque illud est, quod vulgo dicitur: Multos modios salis simul edendos esse, vt amicitiae munus expletum sit. Nouitates autem, si spem afferunt, vt (tanquam in herbis non fallacibus) fructus appareat, non sunt illæ quidem repudiandæ: vetustas tamē suo loco conseruanda est: Maxima est enim vis vetustatis, & consuetudinis. Atqui in ipso, equo (cuius modò mentiorem feci) si nulla res impeditat, nemo est, qui non eo, quo consuevit, libentius vtatur, quam intrectato,

intrectato, & nouo. Nec modò in hoc, quod est animal, sed in ijs etiam, quæ sunt inanimata, consuetudo valet: cùm locis etiam ipsis montosis delectemur, & sylvestribus, in quibus diutiùs commorati sumus. Sed maximum est in amicitia, superiorem parem esse inferiori. Sæpè enim excellentiæ quædam sunt; qualis erat Scipionis in nostro (vt ita dicam) grege. Nunquam se ille Philo, nunquam Rutilio, nunquam Mummio anteposuit, nunquam inferioris ordinis amicis. Q. verò Maximum, fratrem, egregium virum, omnino sibi nequaquam parem, quòd is anteibat etate, tanquam superiorem colebat: siòsq; omnes per se esse possè ampliores volebat. Quod faciendum, imitandūmque est omnibus; vt, si quam præstantiam virtutis, ingenij, fortunæ consecuti sunt, impertiant eam suis, communicentque cum proximis: vt, si parentibus nati sint humilibus, si propinquos habeant imbecilliores vel animo, vel fortuna, eorum augeant opes, eisque honori sunt & dignitati: vt in fabulis, qui aliquandiu, propter ignorantiam stirpis, & generis, in famulatu fuerint, cum cogniti sunt (et aut deorum, aut regum filij inuenti) retinent tamen charitatem in pastores, quos patres suos multos annos esse duxerunt. Quod quidem est multò profectò magis in veris patribus, certisque faciendum. Fructus enim ingenij, & virtutis, omnisque præstantiæ tum maximè capitur, cùm iia proximum quenq; confertur. Ut igitur iij, qui sunt in amicitiæ, coniunctionisq; necessitudine superiores, exequare se cum inferioribus debent: sic inferiores dolere non debent, se à suis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate superari. Quorum plerique aut querintur semper aliquid, aut etiā exprobrant; eoque magis, si aliquid habere se putant, quod officiosè, aut amice, & cum labore aliquo suo factum queant

Superior æ-
tate coleu-
dus est.

queant dicere. Odiosum sane genus hominum officia exprobantium; quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit. Quamobrem ut iij, qui superiores sunt, submittere se debent in amicitia; sic quodam modo inferiores extollere. Sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt, cum ipsis se contemni putant: quod non ferè contingit nisi ijs, qui etiam contemnendos se arbitrantur; qui hac opinione non modo verbis, sed etiam opere leuandi sunt. Tantum autem cuique tribuendum est, primum, quantum ipse efficere possis. Deinde etiam, quantum ille, quem diligas, atque adiuues, possit sustinere. Non enim tu possis (quantum vis licet excellas) omnes tuos ad honores amplissimos perducere: ut Scipio P. Rutilium potuit Consulem efficere, fratrem eius* Lucium non potuit. Quod si etiam possis quiduis adferre ad alterum, videndum est tamen, quid ille possit sustinere.

Omnino amicitiae, corroboratis, iam confirmatisque & ingenij, & ætatibus, iudicande sunt. Nec, si qui ineunte ætate venandi, aut pilæ studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio prædictos dilexerunt: isto enim modo nutrices, & pædagogij iure vetus: is plurimum benevolentie postulabunt: qui negligendi quidem non sunt, sed alio quodam modo colendi: aliter enim amicitiae stabiles permanere non possunt. Dispari enim mores, dispartia studia sequuntur: quorū dissimilitudo dissociat amicitias: nec ob aliā causam ullā boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi, quod tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum, studiorūq; distantia. Rēcte etiam præcipi potest in amicitijs, ne quis intemperata quadam benevolentia (quod persæpè fit) impedit magnas utilitates amicorum. Nec enim (ut ad fabulas redeam) Troiam Neopto-

Meminisse
debet is, in
quem colla-
tum est be-
neficium,
non memo-
rare qui
contulit.

Scipio Ru-
tillium con-
sulem fecit.
"Akar,
Lebum,
Amicitia a-
sata proue-
cta iudican-
da sunt.

Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter suum impudentem, audire voluisset. Et s^epe incident magnae res, vt discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quod desiderium non facil^e ferat, is & infirmus est, mollisq; natura, & ob eā ipsam causam in amicitia parū iustus. Atque in omni re considerandum est, & quid postules ab amico, & quid patiare à te impetrari. Est enim quasi quædam calamitas in amicitijs dimittendis nonnunquam necessaria. Iam enim à sapientum familiaritatibus, ad vulgares amicitias oratio nostra delabitur. Erumpunt s^epe vitia amicorum, tum in ipsos amicos, tum in alienos; quorum tamen ad amicos redundet infamia. Tales igitur amicitiae sunt remissione usus eleuandæ, & (vt Catonem dicere audiui) dissuendæ magis, quām discindendæ sunt: nisi quædam admodum intolerabilis iniuria exarserit, vt neque rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, vt non statim alienatio, dissunctioque facienda sit. Sin autem morum, aut studiorum commutatio quædam, (vt fieri solet) facta erit, aut in Reipublicæ partibus dissensio intercesserit; (loquor enim, vt paulò ante dixi, non de sapientum, sed de communibus amicitijs) caendum erit, ne non solum amicitiae depositæ, sed inimicitiae etiam suscep^te videantur. Nihil enim turpius, quām cum eo bellum gerere, quicum familiariter vixeris. Ab amicitia Q. Pompej meo nomine se remouerat (vt scitis) Scipio: propter dissencionem autem, quæ erat in Rep. alienatus est à collega nostro Metello. Vtrumq; egit grauiter, Metellus. authoritate, & offensione animi non acerba. Quam obrem primum danda opera est, ne qua amicorum dissidia fiant: sin tale aliquid eueniret, vt extinctæ potius amicitiae, quām oppressæ esse videantur.

M

Cauen-

Neoptolemus.
Lycomedes.

Considerandum est
quid ab amicis petatur.

Dissuendæ
magis quām
discindendæ
amicitiae.

Q. Pompej

Cauendum verò est, ne etiam in graues inimicitias conuertant se amicitiae: è quibus iurgia, maledicta, contumeliae gignuntur. Quæ tamen si tolerabiles erunt, serenda sunt; & hic honos veteri amicitiae tribuendus est, vt is in culpa sit, qui faciat, non qui patiatur iniuriam. Omnia in omnium horum vitiorum, atq; in cōmodorum una cautio est, atq; una prouisio, vt ne nimis citò diligere incipiamus, néne indignos: Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis in eis causa, cur diligentur. Rarum genus, (& quidem omnia præclara rara) nec quicquam difficultius, quam reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. Sed pleriq; neque in rebus humanis quiequam bonum nōrunt, nisi quod fructuosum sit: & amicos, tanquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. Itaque pulcherrima illa, et maxima è naturali carent amicitia, per se, & propter se expetenda. nec ipsis sibi exemplo sunt, hæc vis amicitie, qualis, et quanta sit. Ipse enim se quisq; diligit, non vt aliquam à se ipso mercedem exigit charitatis suæ, sed quod per se sibi quisq; charus est: quod nisi idem in amicitiam transferatur, verus amicus nunquam reperietur. Est enim is Amicus quidem, qui est tanquam alter idem. Quod si hæc apparent in bestijs, volucribus, agrestibus, nantibus, cicuribus, feris, primū, se vt ipsæ diligent; (id enim pariter cum omni animante nascitur,) deinde, vt requirant, atq; appetant ad quas se applicent, eiusdem generis animantes: idque faciunt cum desiderio, et cum quadam similitudine amoris humani: quanto id magis in homine fit natura, qui & se ipse diligit; & alterum acquirit, cuius animū ita cum suo conni' ceat, vt efficiat penè vnum ex duobus? Sed plerique peruersè, ne dicam impudenter, amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt: quæque

Quis sit a.
amicus.

quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab ijs desiderant. Par est autem, primum, ipsum esse virum bonum: tum, alterum similem sui quætere. In talibus debet: Amicus, vis
ea, quam iamdudū tractabamus, stabilitas amicitiae confirmari potest, cùm homines benevolentia coniuncti, primum cupiditatibus ijs, quibus cæteri seruiunt, imperabunt: deinde equitate, iustitiāq; gaudebunt, omniāque alter pro altero suscipiet; neque quicquam vñquam, nisi honestum, & rectum, alter ab altero postulabit: neque solum colent se inter se, ac diligent, sed etiam verebuntur. Nam maximum Nonquam nisi hone. etum, & rectum petendū est. Non debet verecundia. ab amicitia abesse.
ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam. Itaque in ijs pernitosus est error, qui existimant libidinum, peccatorumque omnium patere in amicitialicentiā. Virtutum enim amicitia adiutrix à natura data est, non vitiorū comes: ut quoniam solitaria nō posset virtus ad ea, quæ summa sunt, peruenire; coniuncta & sociata cum altera perueniret: quæ si quos integras societas aut est, aut fuit, aut futura est; eorum est habendus ad summum, naturę bonum optimus, beatissimūsq; comitatus. Hęc est, inquam, societas, in qua omnia insunt, quæ putant homines expertenda; honestas, gloria, tranquillitas animi, atque iucunditas: ut, cùm hæc adsint, beata vita sit, & sine his esse non possit. Quod cùm optimum, maximumque sit, si id volumus adipisci, virtuti opera danda est: sine qua neque amicitiam neque ullam rem expertendam consequi possumus. Ea verò neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique erasse sentiunt, cùm eos grauis aliquis casus experiri cogit. Quocirca (dicendum est enim sæpius) cùm Apophtheg-
indicaueris, diligere oportet: non cùm dilexeris, iu- ma.
dicare. Sed, cùm multis in rebus negligentia plecti- Ludicandum
mūr, tamen maximè in amicis & deligendis, & c. len- est prius, quā in dili-
dis. Præposterior enim vñmūr consilij, & acta agi- ames.

mus; quod v̄etamur veteri prouerbio. Nam implicati
 v̄ltriō & citrō, vel v̄su diurno, vel etiam officijs, re-
 pentē in medio cursu amicitias, exorta aliqua offend-
 sione, dirumpimus. Quō etiam magis vituperanda
 est rei, tam maximē necessariē tanta incuria. Vna est
 enim amicitia in rebus humanis, de cuius v̄tilitate
 omnes vno ore consentiunt: quanquam à multis ip-
 sa virtus contemnitur, & venditatio quædam, atque
 ostentatio esse dicitur. Multi diuitias despiciunt,
 quos parvo contentos tenuis v̄ctus, cultusque dele-
 ctat: honorēs v̄rō, quorum cupiditate quidam in-
 flammātur, quām multi ita contemnunt, vt nihil in-
 anius esse, nihil leuius existimant. Item cætera, quæ
 quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui
 pro nihilo putent. De amicitia omnes ad vnum idem
 sentiunt, & hi, qui ad Remp. se contulerunt; & ij, qui
 rerum cognitione, doctrinaque delectantur; & ij, qui
 suum n̄egotium gerunt otiosè: postremo ij, qui se to-
 tos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitam
 esse nullam sentiunt, si modò velint aliqua ex parte
 liberaliter viuerē. Serpit enim, nescio quo modo, per
 omnium vitam amicitia; nec vllam ætatis degendæ
 rationem p̄atitur esse expertē sui. Quinetiam, si quis
 asperitate ea est, & immanitate naturæ, vt congrega-
 sus, & societatem hominū fugiat, atque oderit, qua-
 lēm fuisse Athenis Timonem, nescio quem, accepi-
 mus: tamen is pati non possit, vt non acquirat ali-
 quem, apud quem euomat virus acerbatis suæ. At-
 que hoc maximē iudicaretur, si quid tale posset con-
 tingere, vt aliquis nos Deus ex hac hominum fre-
 quentia tolleret, & in solitudinem vspiam collocaret;
 atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura
 desiderat, abundantiam, & copiam, hominis omnino
 aspiciendi potestatē eriperet: quis tam esset ferreus,
 qui eam vitam ferre posset? cuiq; non auferret fru-
 etum

Achim
 gtre.

Timon

Etum voluptatum omnium solitudo? Verum igitur illud est, quod à Tarentino Archita (ut opinor) dici solitum, nostros sc̄nes commemorare audiui, ab alijs senibus auditum: Si quis c̄elum ascendisset, natūramq; mundi, & pulchritudinē siderū perspexisset, insuauem illam admirationem ei fore: quæ iucundissima fuisset, si aliquem, cui narraret, habuisset. Sic natura solitarii nihil amat; semp̄que ad aliquid tanquam adminiculum annititur, quod in amicissimo quoq; dulcissimum est. Sed cūm tot signi eadem natura declarat, quid velit, ac querat, quid desiderat: obsurdescimus tamē nescio quomodo, nec ea, quæ ab ea monemur, auditus. Est enim varius & multiplex usus amicitiæ, multeq; causæ suspicionum, offensionisq; dantur, quas tūm euitare, tūm eleuare, tūm ferre, sapientis est. Una illa subleuanda offensio est, ut & ^{*}veritas in amicitia, & fides retineatur. Nam & monendi amici s̄pē sunt, & obiurgandi: & hęc accipienda amicè, cūm beneuolè fiant. Sed nescio quomodo verū est, quod in Andria familiaris meus Terentius dixit, Obsequiū amicos, veritas odium parit. Molesta veritas est, siquidē ex ea nascitur odiū, quod est venenum amicitiæ: sed obsequium multò mole-

stius, quod peccatis indulgens præcipitem amicum ferri sinit. Maxima autem culpa in eo est, qui & veritatē aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. Omnis igitur hac in re habenda ratio, & diligentia est; primum, ut monitio acerbitate; deinde, ut obiurgatio contumelia careat. In obsequio autem (quoniam Terentiano verbo libenter utimur) comitas adsit; assentatio vitorum adiutrix procul amoueatur, quæ non modò amico, sed ne libero quidem digna est. Aliter enim cum tyranno, aliter cum amico viuitur.

Cuius autem aures clausæ veritati sunt, ut ab amico verum audire nequeat, huius salus desperanda est. ^{Audienda est veritas.}

Natura nihil solitarii um amat.

^{*} veritas.
An verum
sit Terentius
num illud,
Obsequium
amicos, veri-
tas odium

Fugiendam
esse assen-
tionsem.

Scitum est enim illud Catonis, multò melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur: illos verum sæpè dicere, hos nunquam. Atque illud absurdum est, quod iij scilicet, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent carere. Peccasse enim se, non anguntur; obiurgari, molestè ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere, obiurgatione gaudere. Ut igitur & monere, & moneri proprium est veræ amicitiae; & alterū liberè facere, non asperge; alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est, nullam in amicitijs pestem esse maiorem, quam adulationem, blanditias, assentationem. Quamuis enim multis nominibus est hoc vitium notandum, levium hominum, atque fallacium, ad voluntatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cum autem omnium rerum simulatio est vitiosa, (tollit enim iudicium veri, idque adulterat) tum amicitiae repugnat maximè: delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiae valere non potest. Nam cum amicitiae vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus: qui id fieri poterit, si ne in uno quidem unus animus erit, idemque semper, sed varius, commutabilis, multiplex? Quid enim potest esse tam flexibile, tam devium, quam animus eius, qui ad alterius non modò sensum, ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutum conuertitur? Negat quis? nego: ait? aio. Postremò imperauit egomet mihi, omnia assentari, ut ait id Terentius; sed ille sub Gnathonis persona quod amici genus adhibere, omnino leuitatis est. Multi autem Gnathonum similes cum sint, loco, fortuna, fama superiores: horum est assentatio molesta, cum ad vanitatem accessit autoritas. Secerni autem blandus amicus à vero, & internosci tam potest adhibita diligentia, quam omnia fucata

& su-

Nota.

Amicitia
vis.

& simulata à sinceris, atque veris. Concio, quæ ex imperitissimis constat, tan en iudicare solet, quid intersit inter popularem, id e.t, assentatorem, & leuē ciue.n, & inter constantem, seuerū & grauem. Quibus blanditijs C. Papyrius Consul nuper influebat Papyrius, in aures concionis, cum ferret legem de Tribunis pleb. reficiendis? Dissuasimus nos. Sed nihil de me; de Scipione dicam libentius. Quanta illi (Dij immortales) sunt grauitas, quanta in oratione maiestas! vt facile ducem Populi Rom. non comitē diceret: sed aff. istis, & est in manibus oratio. Itaq; lex popularis suffragijs populi repudiata est, atq; (vt ad me re.leā) meministis, Q. Maximo fratre Scipionis, & L. Man-cino consulibus, quām popularis lex de sacerd tis C. Liconij Crassi * videbatur: cooptatio enim colle- * Al. iube- gitorum ad populi beneficium transferebatur. Atque batur. is primum instituit In forum * versibus agere cum populo. Tamen illius vendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendantibus, facile vincebat. A:q; id actum est Prætore me, quinquen- nio antequām Consulsum factus. Itaque re magis, quām authoritate, causa illa defensa est. Quòd si in scena, id est, in concione, in qua rebus fictis, & ad. Scena: umbratis loci plurimum est, tamen verum valet, si modò id patefactum & illustratum est: quid in ami- citia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur? in qua nisi (vt dicitur) *apertum peclus videas, vnumq; * Apertum ostendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas: ne amici peccatis, amare quidem, aut amari possis, cum id, quām vere fiat, ignores. Quanquam ista assentatio, quamvis periculosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit, atque ea delectatur. Ita fit, vt is Assentatio- assentatoribus patefaciat aures suas maximè, qui ip- nem amat, se sibi assentetur, & se maximè ipse delectet. Omni- qui ipse sibi assentatur.

quā nque amabilis sit, intelligit. Ego autem non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. Virtute enim ipsa non tam multi prædicti esse, quām videri volunt. Hos delectat assentatio; his fictus ad

* *Voluptatem* corum * voluntatem sermo cūm adhibetur, orationem illam vanam, testimonium esse laudum suarum putant. Nulla est igitur hæc amicitia, cūm alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum in commedijs assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites gloriosi. Magnas verò agere gratias Thais miki? Satis erat respondere, Magnas: Ingentes, inquit. Semper auget assentatio id, quod is, cuius ad voluntatem dicitur, vult esse magnum. **Quamobrem** quamuis blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allestant, & inuitant, tamen etiam grauiores, constantioresq; admonendi sunt, vt animaduertant, ne callida assentatione cipientur. Apertè enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors. Callidus ille, & occultus ne se insinuet, studiosè cauendum est: nec enim facillimè agnoscitur, quippe qui etiam aduersando sèpè assentetur, & litigare se simulans blandiatur, atque ad extremum det manus, vincique se patiatur, vt is, qui illusus sit, plus vicisse videatur. **Quid** autem turpius, quām illudi? **Quod** ne accidat, magis cauendum est, vt in Epicureo:

*Hodie me ante omnes comicos, stultos, senes
Versaris, atque luseris lautissimè.*

Hæc etiam in fabulis stultissima persona est, imprudorum, & credulorum senum. Sed nescio quo pacto ab amicitijs perfectorum hominum, id est, sapientū, (de hac dico sapientia, quæ videtur in hominem cedere posse) ad leues amicitias de fluxit oratio. **Quamobrem** ad illam primam redeamus, cāmq; ipsam cōcludamus aliquando. **Virtus**, inquam, C. Fanni, &

Alias, de-
flexit Epi-
logus dis-
putationis
de amicitia.

tu

tu. Q. Muti, & conciliat amicitias, & conseruat. In ea
 est enim conuenientia rerum, in ea stabilitas, in ea
 constantia. Quæ cùm se extulit, & ostendit lumen
 suum; & idem aspergit, agnouitque in alio, ad id se
 admouet, vicissimque accipit illud, quod in altero
 est, ex quo eorum exardecit siue amor, siue amici-
 tia: utrumque enim dictum est ab Amando. Amare
 autem nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem
 ames, nulla indigentia, nulla utilitate quaesita. Quæ
 tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiamsi tu eā mi-
 nus sequutus sis. Hac nos adolescentes beneuolen-
 tia, senes illos L. Paulum, M. Catonem, C. Gallum,
 P. Nasicam, T. Gracchum, Scipionis nostri ficerum
 dileximus. Hæc etiam magis elucet inter æquales,
 vt inter me & Scipionem, L. Furium, P. Rutilium.
 Sp. Mummium. Vicissim autem senes in adolescenti-
 um charitate acquiescimus: vt ego in vestra & in Q.
 Tuberonis; equidē etiam admodū adolescentis, P.
 Rutilij, & A. Virgini familiaritate delector. Quādo-
 quidē enim ita ratio comparata est vitez, naturæque
 nostræ, vt alia ætas oriatur ex alia: maximè quidem
 optandum est, vt cum æqualibus possis vivere, qui-
 buscum tanquam è carceribus emissus, cū ijsdem ad
 calcē (vt dicitur) peruenire possis. Sed quoniam res
 humanæ fragiles, caducæque sunt, semper aliqui
 acquirendi sunt, quos diligamus, & à quibus diliga-
 mur. Charitate enim, beneuolentiæque sublata, om-
 nis est è vita sublata iucunditas. Mihi quidē Scipio,
 quanquam est subito ereptus, viuit tamen, semi-
 pérque viuet. Virtutem enim semper amavi illius
 viri, quæ extincta non est: nec mihi soli versar-
 tur ante oculos, qui illam semper in manibus habui;
 sed etiam posteris erit clara, & insignis. Nemo
 vñquam animo, aut spe maiora suscipiet, qui sibi
 non illius memoriam, atque imaginem proponen-
 dam

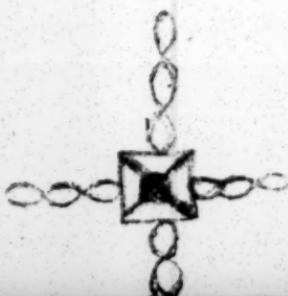
Virtus con-
 ciliat amici-
 tias & con-
 seruat.

Quid sic
 amare.

dam putet. Evidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. In hac mihi de Republica consensu, in hac rerum priuatarum consilium, in eadem requies plena oblectationis fuit: nunquam illum, ne minima quidem re, offendit, quod quidem se a se: nihil audiui ex eo ipse, quod nolle. Una domus erat, idem vietus, isque communis: neque solum militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi? in quibus, remoti ab oculis populi, omne otium, tempusque contriuimus. Quarum rerum recordatio, & memoria si una cum illo occidisset, desiderium coniunctissimi viri, atque amantissimi ferre nullo modo possem. Sed nec illa extinta sunt, alunturque potius, & augentur cogitatione, & memoria. Et si planè illis orbatus essem, magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium: diutius enim iam in hoc desiderio esse non possum. Omnia autem breuia tolerabilia esse debent, etiamsi magna sint. Hæc habui de amicitia, quæ dicere. Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis (sine qua amicitia esse non potest) ut, ea excepta, nihil amicitia praestabilis esse putetis.

M. T. C. Lelij, seu de amicitia Finis.

HK. gen:
21° July 1715 M. II

M. T. CICERONIS CA-
TO MAIOR, SEV DE SE-

nectute ad T. Pomponium

Atticum.

DIALOGI PERSONÆ.

SCIPIO. CATO. LAELIUS.

PRAEFATIO.

Tite, si quid ego adiuto, curámue le- Premi-
uaffo.

Que nunc te coquit, & versat sub Atticus.
pettore fixa,

Ecquid erit preti⁹?

Licet enim versibus eisdem mihi
affari te, Attice, quibus affatur

Flaminium ille vir haud magna in re, sed fidei ple-
nus: quanquam certe scio, non ut Flaminium,

Solicitari te (Tite) sic, noctesque, diésque.

Noui enim moderationem animi tui, & æquitatem,
tēque non cognomen solum Athenis deportasse, sed
humanitatem, & prudentiam intelligo. Et tamen su-
spicor ijsdem rebus te, quibus me ipsum sentio inter-
dum, grauius commoueri: quarum consolatio & ma-
ior est, & in aliud tempus differenda. Nunc autem
mihi visum est, de senectute aliquid ad te scribere:
hoc enim onere (quod mihi tecum commune est)
aut iam vrgentis, aut certe aduentantis senectutis, &
te, & me ipsum leuari volo: et si te quidem id mode-
stè, ac sapienter, sicut omnia, & ferre, & laturum esse
certe scio. Sed mihi, cum de Senectute aliquid vel-
lem scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo
vterque

uterque nostrum communiter vteretur. Mihi quidem ita iucunda huius libri consecratio fuit, ut non modò omnes abstenserit senectutis molestias, sed efficerit mollem etiam, & iucundum senectutē. Nunquam igitur satis laudari dignè poterit Philosophia, cui qui pāreāt, omne tempus ætatis sine molestia possit degere. Sed de cæteris & diximus multa, & sc̄pē dicemus. Hunc verò librū de senectute ad te misimus. Omnem autem sermonem tribuimus, non Tithonus, Aristo Chius, ne parium esset authoritatis, tanquam in fabula: sed M. Catoni seni, quò maiorē authoritatēm haberet oratio. Apud quem, Lælium, & Scipionem facimus admirantes, quòd is tam facile senectutem ferat, iisque eum respondentem. Qui si eruditius videbitur disputare, quām consuevit ipse in suis libris, attribuīto Græcis literis: quarum constat eum perstudiosum fuisse in Senectute. Sed quid opus est plura? Iam enim ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnem de senectute sententiam.

DIALOGVS P. SCIPIO C.

LÆLIVS ET CATO, IN-

terlocutores.

SCIPIO.

Sæpenumero admirari soleo cum hoc C. Lælio, tum cæterarum rerum tuam excellentem, M. Cato, perfectamque sapientiam, tum vel maximè, quòd senectutem tuam nunquam tibi graue esse senserim. Quæ plerisque senibus sic odiosa est, ut onus se Et na grauius dicant sustinere. CATO. Rem haud sanè, Scipio & Læli, difficilem admirari videmini. Quibus enim nihil opis est in ipsis ad benè, beatèque vivendum,

uendum, ijs omnis grauis est ætas : qui autem omnia bona à seipso petunt, ijs nihil potest malum videri, quod naturæ necessitas afferat. Quo in genere in Epiphonem primis est Senectus, quam vt adipiscantur, omnes Nota. optant; eandem accusant adepti: tanta est inconstans, stultitia, atque peruersitas. Obrepere aiunt eam citius, quam putassent. Primum, quis coegerit eos falsum putare? Qui enim citius adolescentia senectus, quam pueritia adolescentia, obrepit? Deinde, qui minus grauis esset ijs senectus, si octingentesimum annū agerent, quam si octogesimum? Præterita enim ætas, quamvis longa, cum effluxisset, nulla consolatione permulcere posset stultam senectutem. Quocirca, si sapientiam meam admirari soletis (quæ utinam digna esset opinione vestra, nostrisque cognomine,) in hoc sumus sapientes, quod naturam optimam ducem tanquam Deum sequimur, eique paremus. A qua non verisimile est, cum cæteræ partes ætatis bene descriptæ sint, extremum actum, tanquam ab interi poeta, esse neglectum. Sed tamen necesse fuit esse aliquod extremum, &c, tanquam in arborum bacis, terreq; frugibus, maturitate tempestiuæ, quasi vietum & caducum: quod ferendum est molliter sapienti. Quid enim est aliud, gigantum more bellare cum dijs, nisi naturæ repugnare? LAEL. Atqui Cato gratissimum nobis, vt etiam pro Scipione pollicear, feceris, si (quoniam volumus, & speramus, quidem senes fieri) multo ante te didicerimus, quibus facilimè rationibus ingrauesceremus ætatem ferre possumus. CATO. Faciam verò, Læli, præsertim si utique vestrum gratum (vt dicis) futurum est. SCIPIO. Volumus sane (nisi molestum est, Cato) tanquam aliquam viam longam confeceris, qua nobis quoque ingrediendum sit, istuc, quod peruenisti, videre quale sit. CATO. Faciam, vt potero, Læli: sèpè enim

Cato sapienti
dicebatur.
ixx. 2. 9.

Quid sit gi-
gantes cum
dijs bellare.
Olympiæ in.

enim interfui querelis meorum æqualium, (pares autem cum paribus, veteri prouerbio, facillimè congregantur) * quæ C. Salinator, quæ Spu. Albinus, homines Consulares, nostri ferè æquales, deplorare solebant: tum, quod voluptatibus carerent, sine quibus vitam nullam putarent; tum quod spernerentur ab ijs, à quibus essent coli soliti. Qui nihil non id videbantur accusare, quod esset accusandum. Nam si id culpa senectutis accideret, eadem mihi vsu euenerent, reliquisque omnibus maioribus natu; quorum ego multorum cognoui senectutē sine querela; qui, se & à libidinū vinculis laxatos esse non molestè ferrent, nec à suis despicerentur. Sed omnium istiusmodi querelarum in moribus est culpa, non in ætate: Moderati enim, & nec difficiles senes, nec inhumani, tolerabilem agunt senectutem; Importunitas autem, & inhumanitas omni ætati molesta est. LÆL. Est, vt dicis, Cato: sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabilem senectutem videri: id autem non posse multis contingere. C A T O. Est istud quidem, Læli, aliquid, sed nequaquam in isto sunt omnia: vt Themistoclem ferunt Seriphio cuidam in iurgo respondisse; cum ille dixisset, non eum sua, sed patriæ gloria splendorem assecutum: Nec hercle, inquit, si ego Seriphius essem, nobilis; nec si tu Atheniensis es, clarus vñquā fuisse. Quod eodem modo de senectute potest dici. Neque enim in summa inopia leuis esse Senectus potest, ne sapienti quidem. nec insipienti etiam in summa copia, non grauis. Aptissima omnino sunt, Scipio, et Læli, arima senectutis, artes, exercitationesque virtutum: quæ in omni ætate cultæ, cum multum, diuque vixeris, mirificos afferunt fructus; non solum quia nunquam deserunt, ne in extremo quidem tempore ætatis, (quanquam id maximum

Proverbiu.
* Quas.

In moribus
est culpa, nō
in ætate.

Themisto-
clis respon-
sio ad Seri-
phium quen-
dam.

Senectutis
arma.

num est;) verum etiam, quia conscientia bene acte^{Q. Fabij}
vitæ, multorumque benefactorum recordatio iucun-^{Max. gesta}
dissima est. Ego quidem Q. Maximum, eum, qui Ta-
rentum recepit, adolescens ita dilexi senem, ut æ-
qualem: Erat enim in illo viro comitate condita gra-
uitas; nec senectus mores mutauerat. Quanquam
eum colere coepi non admodum grandem natu^{re}, sed
tan en iam ætate prouectum. Anno enim post,
quam primum Consul fuerat, ego natus sum: cumq;^{Capua Apu-}
eo quartum Consule adolescentulus miles proiectus
sum ad Capuam, quintoque anno post ad Tarentum
Quæstor; Deinde Ædilis; quadriennio post factus
sum Prætor: quem magistratum gessi Consulibus
Tuditano, & Cerhego. Tum quidem ille admodum
senex, sinuosa legi Cincio de donis, & muneribus fu-
it. Hic & bella gerebat, ut adolescens, cum plane^{Cincio lex}
grandis esset & Annibalem, iuueniliter exultantem,
patientia sua moliebat: de quo præclarè familiaris
noster Ennius.

Vnus homo nobis cunctando restituit rem.

Cunctatos
Fabius.

Non ponebat enim rumores ante salutem.

Ergo postque magis que viri nunc gloria claret.

Tarentum verò qua vigilancia, quo consilio recepit?

Cum quidem, me audiente, Salinatori, qui, amissio
oppido, fugerat in arcē, glorianti, atque ita dicenti;

Fuga Sal-
inatoria.

Mea opera (Q. Fabi) Tarentum recepisti: Certè, in-
quit, ridens, nā nisi tu amississes, ego nunquā recipis-
sem Nec verò in armis præstantior, quam in toga; qui
consul iterum, Sp. Caruilio collega quiescente, C.
Flaminio tribuno plebis quoad poruit, restitut. agnum
Picenum, & Gallicum viritam contra Senatus autho-
ritatem diuidenti. Augurque cum esset, dicere ausus
est, optimis auspicijs ea geri, quæ pro Reip. salute
gererentur; quæ contra Remp. fierent, contra au-
spicia fieri. Multa in eo viro præclara cognoui: sed
nihil

nihil est admirabilius, quam quomodo ille mortem M. filij tulit, clari viri, & Consularis. Est in manibus viri laudatio, quam cum legimus, quem Philosophū non contemnimus? nec verò ille in luce modò, atque in oculis ciuium magnus: sed intus, domique præstantior. Qui sermo? quæ precepta? quanta notitia antiquitatis? quæ scientia iuris augurandi? multe etiam, ut in homine Romano, literæ: omnia memoria tenebat, non domestica solum, sed etiam externa bella. Cuius sermone ita tum cupidè fruebar, quasi iam diuinarem id, quod euenit, illo extiecto, vnde discerē, fore nemine. Quorsum igitur hęc tam multa de Maximo? Quia profectò videtis, neas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. Nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut vrbium expugnationes, ut pedestres, naualesque pugnas, ut bella à se gesta, triumphosque recordentur. Est enim quietè, & purè, & eleganter actæ ætatis placida, ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis, qui vno & octogesimo anno scribens mortuus est. Qualem Isocratis, qui eum librum, qui Panathenaicus inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquenium postea: cuius magister Leontinus Gorgias, centum & septem compleuit annos: neque vñquam in suo studio, atque opere cefauit. Qui, cum ex eo quereretur, cur tamdiu vellet esse in vita: nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem. Præclarum responsum, & docto homine dignum. Sua enim vitia insipientes, & suam culpam in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cuius modò mentionem feci, Ennius:

*Sicut fortis equus, spatio qui sape supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.*

Equi fortis, & vitoriis senectuti comparat suam: quem quidem probè meminisse potestis. Anno enim
vnde-

Isocrates
scripsit Pa-
nathenaicu-
m.

Ynde uigesimo post eius mortem, hi consules, T. Flaminius, & M. Atilius facti sunt: ille autem ^{*}Cæpionem, & Philippoiterum Consulibus mortuus est, cum ego quidem v. & Lx. annos natus, legem Voconiam voce magna, & bonis lateribus suassissimi. Sed annos LXX.

natus (tot enim vixit) Ennius ita serebat duo, quæ maxima putantur, onera, Paupertatem, & senectutem, ut eis penè delectari videretur. Etenim, cum complector animo, quatuor causas reperio, cur senectus misera videatur: unam, quod auocet à rebus gerendis: alteram, quod corpus faciat infirmum; tertiam, quod priuet omnibus fere voluptatibus: quartam, quod haud procul absit à morte. Earum, si placet, causarum, quantum quæque valeat, quantumque iusta sit unaquæque, videamus. A rebus gerendis senectus abstrahit. Quibus? an ijs, quæ geruntur iuuentute, & viribus? Nullæne igitur res seniles sunt, quæ vel infirmis corporibus, animo tamen admimenti strentur? Nihil igitur agebat Q. Maximus? nihil non esse rebus gerendis. L. Paulus, pater tuus Scipio, sacer optimi viri, filij mei? Et cæteri senes, Fabricij, Curiij, Coruncani, cum Remp. consilio, & auctoritate defendebant, nihil agebant? Ad Appij Claudijs senectutem accedebat etiam, ut cæcus esset ramen is, cum sententia senatus inclinaret ad pacem, & fœdus faciendum cum Pyrro, non dubitauit dicere illa, quæ versibus persecutus est Ennius.

Quod vobis mentes, recte quæflare solebant

Antehac, dementis esse flexere ruina?

Cæteraque grauissimè. Notum enim vobis carmen est: & tamen ipsius Appij extat oratio: atque hanc ille egit septem & decem annis post alterum Consulatum; cum inter duos Consulatus annis x. in terfluxisset, Censorque ante consulatum superiorem fuisse. Ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem sanè

N

fuisse:

^{*} Al. Scipione. Lex Voconia.

Cur senectus misera videatur.

Prima vita peratio tene-

atur, Sene-

centem im-

pedimento

non esse re-

bus gerendis.

Appius cæ-

cus.

fuisse: & tamen sic à patribus accepimus. Nihil igitur afferunt, qui in re gerenda versari senectutē negant: similēsque sunt, vt si qui gubernatorem in nauigando nigliagere dicāt, cùm alij malos scandant, alij per foros cursitent, alij sentinam exhauiant; ille autem clavum tenens, sedebat in puppi quietus. Non facit ea, quæ iuuenes: at verò multò maiora, & meliora facit. Non enim viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur; sed consilio, & autoritate, & sententia: quibus non modò non orbari, sed etiam augeri senectus solet. Nisi fortè ego vobis (qui & miles, & Tribunus, & legatus, & Consul versatus sum in vario genere bellorum) cessare nunc videor, cum bella non gero: at Senatui, quæ sunt gerenda, præscribo; & quomodo **Carthagini**, malè iamdiu cogitanti, bellum inferatur multò antè deauncio: de qua non ante verei desinam, quā illam excisam esse cognouero. Quam palam vtinam immortales Dij tibi, Scipio, referuent, vt aui reliquias persequare: cuius à morte hic tertius & trigesimus est annus: sed memorī illius viri excipient omnes anni cōsequentes. Anno ante me Cenforem mortuus est, nouem annis post meum consulatū, cùm Consul iterū, me Consule, creatus esset. Nū igitur, si ad centesimum annum vixisset, senectutis eum suæ pœniteret? nec enim excursione, nec saltu, nec eminus hastis, aut comminūs gladijs vteretur; sed consilio, ratione, sententia. Quæ nisi essent in senibus, non summum consilium maiores nostri appellassent Senatū. Apud Lacedæmonios quidem ij, qui amplissimum magistratum gerunt, vt sunt; sic etiam appellantur, Senes. Quòd si legere, & audire voletis externa, maximas Respub. ab adolescentulis labefactatas, à senibus sustētatas, & restitutas reperietis. Cedò, quī vestrā Remp. tantam amisisti tā citò?

sic

Senatus à
senio.
 3. egrīsc
senes, vnde
 3. egrīsc
summum
consilium,
apud Laced
dæmonios.

sic enim percontanti, vt est in Næuij Poetæ Ludo,
respondentur & alia, & haec in primis,

Proneniebant oratores noui, stulti adolescentuli.

Temeritas est videlicet florentis ætatis, prudentia
senectutis. At memoria minuitur. Credo, nisi exer-
ceas eam, aut etiam si sis natura tardior. Themisto-
cles omnium ciuium nomina perceperat: num igi-
tur censetis eum, cum ætate processisset, qui Ariisti-
des esset, Lysimachum salutare solitum? Evidem
non modò eos, qui sunt, noui; sed eorum patres eti-
am, & auos. Nec sepulchra legens, vereor (quod
aiunt) ne perdam memoriam: his enim ipsis legen-
dis in memoriam redeo mortuorum. Nec verò quen-
quam senem audiui oblitum, quo loco thesaurum
obruisset: omnia, quæ curant, meminerunt, vadimo-
nia constituta, qui sibi, quibus ipsis, debeant. Quid
Iurisconsulti? quid Pontifices? quid Augures?
Quid Philosophi senes? quam multa meminerunt?
Maneant ingenia senibus, modò permaneat studiū,
& industria. Nec ea solum in claris, & honoratis vi-
ris, sed in vita etiam priuata, & quieta. Sophocles ad
summam senectutem tragedias fecit: qui propter
studium, cum rem familiarem negligere videretur, à
filiis in iudicium vocatus est: vt, quemadmodum no-
stro more, male rem gerentibus patribus, bonis in-
terdici solet: sic illum, quasi desipientem, à re fami-
liari remouerent iudices. Tum senex dicitur eam fa-
bulam, quam in manibus habebat, & proximè scrip-
serat, Oedipum Coloneum recitasse iudicibus, quæ-
sisséq; num illud carmen desipientis videretur? Quo
recitato, sententijs iudicium est liberatus. Num igitur
hunc, num Hesiodum, num Simonidem, num Ste-
fichorum, num, quos antè dixi, Isocratem, Gorgiam,
num Homerum, num Philosophorum principes,
Pythagoram, Democritum, num Platonem, num

Iambicus te-
trameter.
Memoriam
in senectute
non minui.
Themisto-
clis memo-
ria.

Sophocles.
Senes autem
non esse re-
montam à re-
bus geren-
dis.

Socratem, num postea Zenonem, Cleanthem, aut eum, quem vos etiā Romæ vidistis, Diogenem Stoi-cum coēgit in suis studijs obmutescere senectus? An non in omnibus ijs studiorum agitatio vitæ æqualis fuit? Age, vt ista diuina studia omitamus, possum nominare ex agro Sabino rusticos * vicinos, & familiares meos, quibus absentibus nunquam ferè vlla in agro maiora opera fiunt, non serendis, non percipiendis fructibus, non condendis. Quanquam in illis hoc minus mirum: nemo enim est tam senex, qui se annum non putet posse viuere, sed ijdem laborant in eis, quæ sciunt nihil ad se omnino pertinere.

* *Romanos.*

Statij duo
fuerunt.

Statius Cæ-
cilius.

Serunt arbores, que alteri seculo profint.
Vt ait Statius noster in Synephebis. Nec verò dubitat agricola, quamvis is senex, quærenti, cui serat, respondere, Diis immortalibus, qui me non accipere tantummodo hęc à maioribus voluerunt, sed etiam posteris prodere. Melius Cæcilius de sene alteri seculo prospiciente, quam illud:

*Ædepol senectus, si nihil quicquam aliud vitij
Aportet secum, cùm aduenerit, unum id est satis,
Quod diu viuendo, multa, que non vult, videt:*

Et multa fortasse, quæ vult. Atque in ea quidem quæ non vult, sèpe etiam adolescentia incurrit. Illud verò idem Cæcilius vitiösius:

*Tum etiam in sene & a hoc deproto miserrimum,
Sentire ea ætate esse odiosum se alteri.*

Iucundum potius quam odiosum. Vt enim adolescentibus bona indole præditis, sapientes senes deletantur, leuiorque fit eorum senectus, qui à iuventute coluntur, & diliguntur: sic adolescentes senum preceptis gaudent, quibus ad virtutū studia ducuntur. Nec ninus intelligo me vobis, quam vos mihi esse iucundos. Sed videtis, vt senectus, non modò languida, atque iners non sit, verūm etiā sit operosa,

&

& semper agens aliquid, & moliens, tale scilicet, quale cuiusque studium in superiore vita fuit. **Quid?** quod etiam addiscunt aliquid? vt Solonem in versibus gloriantem vidimus; qui se, quotidie aliquid addiscente, senem fieri dicit: *vt ego feci, qui Grecas literas senex didici.* **Quas** quidem sic auidè arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens; *vt ea ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis vti videtis.* **Quod** cùm fecisse Socratem in fidibus audirem; *vellem* equidem & illud; (discabant enim fidibus anti- qui) sed in literis certè elaborauit.

Solonis
versus.
πηγόνων
αισ, πολλα
διατάκη-
μης.
Cato senex
Graecas lite-
ras didicit,
quas puer
contemp-
serat.

Nec nunc quidem vires desidero adolescentis, (is enim locus erat alter de vitijs senectutis) non plus, quām adolescens etiam vires tauri, aut elephantis desiderabam. **Quod** enim homini naturaliter insitum est, eo vti decet: & quicquid agas, agere pro viribus. **Quae** enim vox potest esse contemptior, quām Milonis Crotoneate³ qui cùm iam senex esset, athletasque se in curriculo exercentes videret, aspexit lacertos suos dicitur, illacrimansque dixisse; at hi quidem iam mortui sunt. Non verò tam isti, quām tu ipse, nugator: neque enim ex te vñquam es nobilitatus, sed ex lateribus, & lacertis tuis. Nihil Sextus Æmilius tale, nihil multis annis antē T. Coruncanus, nihil modò P. Crassus: à quibus iura ciuibus præscribebantur; quorum usque ad extremum spiritum prouecta est prudentia. **Orator**, me tuo, ne languescat senectus; est enim munus eius non officere non ingenij solum, sed laterum etiam, & virium. **Omnino** canorum illud in voce splendescit, etiam nescio quo pacto, in senectute; quod equidem non amisi adhuc, & tamen videtis annos meos: sed tamen decorus est sermo senis, quietus, & remissus: facitque persæpe ipsa sibi audientiam diserti senis comp-

Secundavis
tuveratio se-
necutis.
Senectutem
hoc miseram
non esse,
quod corpus
infirmum
reddat.
Milonis
querimo-
nia.

Senectutem
non officere
oratori.

ta & mitis, oratio. Quod si exequi nequeas, possis tam Scipioni præcipere, & Lælio. Quid enim est iucundius senectute, stipata studijs iuuentutis? Anne eas quidem vires senectuti relinquemus, ut adolescentulos doceat, instituat, ad omne officij munus instruat? Quo quidē opere quid potest esse præclarus? Mihi vero C. & P. Scipiones, & aui tui duo, L. Aemilius, & P. Africanus comitatu nobilium iuuenum fortunati videbantur. Nec ulli bonarum artium magistri non beati putandi, quamuis consenserint tui res, atque defecerint: et si ista ipsa defectio virium, adolescentiae vitijs efficitur saepius, quam senectutis. Libidinosa etenim, & intemperans adolescentia effœtum corpus tradit senectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem eo sermone, quem moriens habuit, cum admodum senex esset, negat se unquam sensisse senectutem suam imbeciliorem factam, quam adolescentia fuisset. Ego L. Metellum memini puer, qui cum quadriennio post alterum consulatum Pontifex maximus factus esset, (viginti & duos annos ei sacerdotio præfuit,) ita bonis viribus esse in extremo tempore ætatis, ut adolescentiam non requireret. Nihil necesse est mihi de me ipso dicere, quanquam est id quidem senile, ætatique nostræ conceditur. Videtisne, ut apud Homerum saepissime Nestor de virtutibus suis prædicet? Tertiam enim iam ætatem hominum vixerat; nec erat ei verendum, ne vera de se prædicans, nimis videretur aut insolens, aut loquax. Etenim (ut ait Homerus) ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio; quam ad suavitatem nullis egebat corporis viribus. Et tamen ille dux Græciæ nunquam optat, ut Aiacis similes decem habeat, at ut Nestoris quandoque: Quod si acciderit, non dubitat quin breui Troja sit peritura. Sed redeo ad me. Quartum annum ago & octogesimum;

Cyrus
senis
fortitudo.

Seipsum laudare senex quis potest. Nestoris sc. nectus, & eloquentia in Iliad. primo. Decem Nestoris similes optat Agamemnon in secundo Iliad.

simum; equidem posse vellem idem gloriari, quod
 Cyrus: sed tamen hoc queo dicere, non me quidem
 his esse viribus, quibus aut miles Punico bello, aut
 Quæstor in eodem bello, aut Consul in Hispania
 fuerim, aut quadriennio post, cùm Tribunus milita-
 ris depugnauit apud Thymopylas, M. Attilio Gla-
 brione consule: sed tamen, ut vos videtis, non pla-
 nè me eneruauit, non afflixit senectus: non curia
 vires meas desiderat, non rostra, non amici, non cli-
 entes, non hospites. Nec enim inquam sum assen-
 sus illi veteri, laudatōque proverbio, quod monet,
 Maturè fieri senem, si diu velis esse senex. Ego verò
 me minùs diu senem esse mallem, quām esse senem,
 antequam essem. Itaque nemo adhuc conuenire me
 * valuit, quin fuerim occupatus. At minus habeo vi-
 rium quām vestrum vteruis. Nec vos quidē T. Pon-
 tij centurionis vires habetis. Num idcirco ille est
 præstantior vobis? Moderatio modò virium adsit,
 & tantum, quantum quisque potest, nitatur: næ ille
 non magno desiderio tenebitur virium. Olympiæ
 per stadium ingressus esse Milo dicitur, cùm hume- Milo:
 ris sustineret bouem: vtrum igitur has corporis, an
 Pythagoræ tibi malis vires ingenij dari? Denique
 isto bono vtare, dum adsit; cum absit, ne requiras:
 nisi fortè adolescentes pueritiam, paululum ætate
 progressi, adolescentiam debeat reuirere. Cursus
 est certus ætatis, & via vna naturæ, eaque simplex;
 suaque cuique parti ætatis tempestiuitas est data. Ut
 enim infirmitas puerorum est, & ferocitas iuuenum,
 & grauitas iam constantis ætatis: sic senectutis
 maturitas naturale quiddam habet, quod suo tem-
 pore percipi debeat. Arbitror te audire, Scipio, ho-
 spes tuus Masinissa quæ faciat hodie, non aginta an-
 nos natus; cùm ingressus iter pedibus sit, in equum
 omnino non ascendere: cùm equo, ex equo non

* Voluit.
 T. Pontij
 robur.

Maturitas
 senectutis.
 Masinissa
 rex Mau-
 ritie.

descendere; nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto sit: sumixam in eo esse corporis siccitatem: itaque exequi omnia regis officia, & munera. Potest igitur Exercitatio, & Temperantia etiam in senectute conseruare aliquid pristini roboris. Non sunt in senectute vires: nec postulantur quidem vires à senectute. ergo & legibus, & institutis, vacat aetas nostra muneribus ijs, quæ non possunt sine viribus sustineri. Itaque non modò, quod non possumus, sed ne quantum possimus quidem, cogimur. At ita multi sunt imbecilli senes, ut nullum officij, aut omnino vitæ munus exequi possint. At id quidem non proprium senectutis est vitium, sed commune valedudinis. Quam fuit imbecillus P. Africani filius, is, qui te adoptauit? quam tenui, aut nulla potius valedudine? quod nisi ita fuisset, alterum ille extitisset lumen ciuitatis. Ad paternam enim magnitudinem animi, doctrina vberior accesserat. Quod mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum ne id quidem adolescentes effugere possint? Resistendum, Læli, & Scipio, senectuti est, & eius vitia diligentia

*Corrigenda.
Documenta
ad resisten-
dum senes-
ctuti.

Corpus ex-
ercitatione
ingrauecit,
animus le-
uatur.

*compensanda sunt. Pugnandum tanquam contra morbum est, sic contra senectutem. Habenda ratio valetudinis: vtendum exercitationibus modicis. Tantum cibi, & potioris adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. Nec verò corpori solum subueniendum est, sed etiam menti, atque animo multo magis: namque hæc quoque, nisi tanquam lumini oleum instilles, extinguiuntur senectute: & corpora quidem defatigatione, & exercitatione ingrauescent; animi autem se exercendo levantur. Nā, quos ait Cæcilius comicus stultos senes, hos significat credulos, obliuiosos, dissolutos: quæ vitia sunt non senectutis, sed inertiis, ignavæ, somniculosæ senectutis. Ut petulantia, ut libido magis est adolescentum,

tum, quām senum, nec tamen omnium adolescentum, sed non proborum: sic ista senilis stultitia (quæ deliratio appellari solet) senum leuum est, non Deliratio. omnium. Quatuor robustos filios, & filias quinque, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & Appius cap. senex, & cæcus. Intentum enim animum, tanquam arcum, habebat; nec languescens succumbebat senectuti. Tenebat, non modò autoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant eum serui, verebantur liberi, charum omnes habebant: vigebat in ea domo patrius mos, & disciplina. Ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si ius suum retinet, si nemini mancipata est, si vsq; ad extreum spiritum dominatur in suos. Ut enim adolescentem, in quo senile aliquid; sic senem, in quo adolescentis est aliquid, laudamus: quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nunquam erit. Septimus mihi Originum liber est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: causarum illustrium, quascunque defendi, nunc quām maximè conficio orationes. Ius augurum, pontificum, ciuile tracto: multū etiam Græcis literis vtor; Pythagoreorumq; more, exercitiae memoriae gratia, quid quoquo die dixerim, audiuerm, egerim, commemoro vesperi. Hę sunt exercitationes ingenij, hæc curricula mentis. In his desudans atque elaborans, corporis vires non magno perē desidero. Adsum amicis, venio in Senatum frequens; ultrōque affero res multū & diu cogitatas, easque tueor animi, non corporis viribus. Que si exequi nequirē, tamen me leātulus oblietare: meus, ea ipsa cogitantem, quæ iam agere non possem: sed, vt possim, facit acta vita. Semper enim in iis studijs, laboribꝫque viuenti, non intelligitur, quando obrepit senectus. Ita sensim sine sensu ætas senescit, nec subito frangitur, sed diuturnitate extinguitur.

Sequitur

Originum libri à Catone scripti.

Pythagoreum mos.

Tertia vituperatio sene-
tutis, sene-
tutem misera-
ram nō esse,
quod priuer
Voluptati-
bus. Oratio
Architæ
contra vo-
luptatem.

Menti vo-
luptas ini-
mica.

Sequitur tertia vituperatio senectutis, quod eam carere dicunt voluptatibus. O præclarum munus ætatis! siquidem id auferit à nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum. Accipite enim optimi adolescentes, veterem orationem Architæ Tarentini, magni in primis, & præclaræ viri; quæ mihi tradita est, cum essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo: Nullam capitaliorem pestem, quam corporis voluptatem, hominibus dicebat à Natura datam: cuius voluptatis aidæ libidines, temerè, & effrænatè ad potiendum incitarentur. Hinc patriæ prædiones, hinc Rerum pub. euersiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci, dicebat; nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret: stupra verò, adulteria, & omne tale flagitium nullis alijs illecebris excitari, nisi voluptate. Cumque homini siue natura, siue quis Deus, nihil mente præstabilius dedisset; huic diuino muneri, ac dono nihil tam esse inimicum, quam voluptatem. Nec enim, libidine dominante, temperantiae locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quod quo magis intelligi posset, fingeret animo iubebat tanta incitatum aliquem voluptate corporis, quanta percipi posset maxima: nemini censebat fore dubium, quin tamdiu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil esse tam detestabile, tāq; pestiferum, quam voluptatem; Siquidem ea, cum maior esset, atque longior, omne animi lumen extingueret. Hæc cum C. Pontio Samnite, patre eius, à quo Caudino prælio Sp. Posthumius, & T. Veturius Consules superari sunt, locutum Architam, Nearchus Tarentinus hospes noster, qui in amicitia populi Romani permanserat, se à maioribus natu accepisse

accepisse dicebat: cum quidem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis, quem Tarentum venisse L. Æmilio, Appio Claudio Consulibus, reperio. Quersum hæc? vt intelligatis, si voluptatem aspernari ratione, & sapientia non possumus, magnam habendā senectuti gratiā, quæ effecerit, vt id nō liberet, quæ non oportet. Impedit enim consilium voluptas rationi inimica, ac mentis (vt ita dicam) perstringit oculos, nec habet ullum cum virtute commercium. Inuitus quidē feci, vt fortissimi viri T. Flaminij fratrem, L. Flaminium ē Senatu ejuscerem, septem annis postquam Consul fuisset: sed notandam libidinem putauit. Ille enim cùm esset Consul in Gallia, exortatus est in conuiuio à scorto, vt se curi feriret aliquem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis. Hic Tico, fratre suo, Censore (qui proximus ante me fuerat elapsus est: mihi verò, & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa, & tam perdita libido, quæ cùm probro priuato coniungeret Imperij dederat. Sæpè à maioribus natu audiui, qui se porro pueros à senibus audiuisse dicebant, mirari solitum C. Fabricium, quod quum apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset à Thessalo Cinea, Athenis quemquam esse, qui se sapientem profiteretur, eumque dicere, Omnia, quæ faceremus, ad voluptatem esse referenda. Quod ex eo audientes, M. Curius, & Titum Coruncanum optare scelitos, vt id Samnitibus, ipsique Pyrrho persuaderetur; quod facilius vinci possent, cùm se voluptatibus dedissent. Vixerat M. Curius cum P. Decio, qui quinquennio antè eum Consulem se pro Republica quarto consulatu pro Rep. deuouerat. Norat eundem Fabricius, norat Coruncanus: qui tum ex sua vita, tum ex eius, quem dico, P. Decij facte, iudicabant esse p:ofecto aliquid natura pulchrum, atque præclarum, quod sua sponte

Plato qui tempore Tarentum vernerat.

Detestabile scelus à L. Flaminio factum ob voluptatem.

Fabricius,
Pyrrhus.
Epicurus
Philosophus.

P. Decius se
eum Consulem
pro Rep. de-
uouit.

sponte peteretur; quodque spreta, & contempta voluptate, optimus quisq; sequeretur. Quorūm igitur tam multa de voluptate? Quia non modò vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quod ea, voluptates nullas magnoperè desiderat. Caret epulis, extructisque mensis, & frequentibus poculis: caret ergo vinolentia, cruditate & insomnijs. Sed, si aliquid dandum est voluptati, quoniā eius blanditijs non facile obsistimus; (Diuinus enim Plato es-
cam malorum appellat voluptatem, quod ea videlicet homines capiantur, vt hamo pisces) quanquam immoderatis epulis careat senectus, modicis conuiuijs tamen potest delectari. C. Duillum, M. filium, qui Poenos primus classe deuicerat, redeuntē à cœna senem sœpè videbam puer: delectabatur * cereo funali, & tibicine; quæ sibi, nullo exemplo, priuatus sumpserat: tantum licentiæ dabat gloria. Sed quid ego alios? ad me ipsum iam reuertar. Primū habui semper sodales. Sodalitates autem, me Quæstore, constitutæ sunt, sacris Idæis Magnæ matris acceptis, Epulabar igitur cum sodalibus, omnino modicè; sed erat tamen quidam feruor ætatis, qua progrediente, omnia fiunt etiam indies mitiora. Neque enim ipsorum conuiuiorum delectationem, corporis voluptatibus magis, quām cœtu amicorum, & sermonibus metiebar. Benè enim maiores nostri accusationem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt, melius, quām Græci; qui hoc idem tum Compostationem, tum Concoctionem vocant: vt, quod in eo genere minimum est, id maximè probare videantur. Ego verò, propter sermonis delectationem, tempestius conuiuijs delector, nec cum æqualibus solum, qui pauci admodum restant, sed cum vestra etiam ætate, atque vobiscum: habeo que senectuti magnam gratiam, quæ mihi sermonis

Voluptas
malorum
esca.

Δέλεξε ταῦ
ρων ἡ
άσπιδ.

C. Duillius,]
primus Pœ-
no, classe
deuicit.
* Cerebro fu-
nali.

Sodalitates.
Idæa sacra.

Quare dica-
tur conui-
uium.

monis auiditatem auxit ; potionis , & cibi sustulit.

Quòd si quem etiam ista delectant , ne omnino bellum indixisse videar voluptati , cuius est etiam fortasse quidam naturalis * motus ; non intelligo , ne in * Modus.

istis quidem voluptatibus ipsis , carere sensu senectutem. Me verò & magisteria delectant à maioribus

Συμποσιαρχία.

instituta : & is sermo , qui , more maiorum , à summo adhibetur magistro in poculo : & pocula , sicut in symposio Xenophontis , minuta , atque rorantia : & refrigeratio & state , & vicissim aut sol , aut ignis hy-

Xenophontis symposium.

bernus. Quæ quidem in Sabinis etiam persequi soleo ; conuiuūmque vicinorum quotidiè compleo : quod ad multam noctem , quām maximè possumus , vario sermone producimus. At non est voluptatum

* Vicissim in hyeme aut Sol.

tanta quasi titillatio in seniis. Credo , sed nec desideratio quidem. Nihil autem molestum , quod non desideres. Bene Sophocles , cum ex eo quidam iam

Pulchra Sophoclis responsio.

confecto & tate quereret , vetereturne rebus venereis : Dij meliora , inquit : libenter verò istinc , tanquam à domino agresti , ac furioso , profugi. Cupidis enim

rerum talium odiosum , & molestum est fortasse carere ; satiatis verò & expletis iucundius est carere , quām frui. Quanquam non caret is , qui non desiderat. Ergo non desiderare , dico esse iucundius , quām frui.

Quod si istis ipsis voluptatibus bona ætas fruatur libentius ; primùm pauculis fruitur rebus , ut diximus : deinde ijs , quibus senectus , etiam si non abunde potitur , non omnino caret. Ut Turpione Ambiuio

magis delectatur , qui in prima cauea spectat ; delectatur tamen etiam , qui in ultima : sic adolescentia ,

voluptates propè intuens , magis fortasse lætatur ; sed delectatur etiam senectus , procul eas spectans , tan-

tum , quantum sat est. At illa quanti sunt , animum , tanquam emeritis stipendijs libidinis , ambitionis , contentionis , inimicitiarum , cupiditatum omnium ,

Cavea.

secum

Emerita stipendia. Proverbiū. Senectutis voluptas.

Senes stu-
diosi.

Gallus astro-
logus.

Liuius An-
dronicus.
* docuisset
legit Gaza.

Suadæ me-
dulla M. Ce-
thegus di-
ctus.

Sol. nis
dictum.
magister
eius, nonne
diuino-
p. C.
Agriculturæ
laus.

secum esse, secumque (vt dicitur) viuere? Si vero
habet aliquod tanquam pabulum studij, atque do-
ctrinæ, nihil est otiosa senectute iucundius. Mori vi-
debamus in studio dimetiendi penè cœli, atque ter-
rae C. Gallum, familiarem patris tui Scipio. Quoties
illū lux, noctu aliquid describere ingressum, quoties
nox oppressit, cum cœpisset mane? Quam delacta-
batur, cum defectiones Solis, & Lunæ multò nobis
antè prædiceret? Quid in leuioribus studijs, sed ta-
men acutis? Quām gaudebat bello suo Punico Næ-
vius? quām Truculento Plautus? quām Pseudolo?
Vidi etiam senem Liuium, qui cùm septem annos
antequām ego natus sum, fabulam * edidisset, Ce-
thego, Tuditanoque Consulibus, usque ad adole-
scientiam meam processit ætate. Quid de P. Liciñij
Crassi, & pontificij, & ciuiliis iuris studio loquar? aut
de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus Ponti-
fex maximus factus est? Atq; eos omnes, quos com-
memorauis, his studijs flagrantes senes vidimus. M.
vero Cethegum, quem rectè Suadæ medullam dixit
Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videba-
mus etiam senem? Quæ sunt igitur epularum, aut lu-
dorum, aut scortorum voluptates, cum his volunta-
tibus comparandæ? Atque hæc quidem studia sunt
doctrinæ, quæ quidem prudentibus, & bene insti-
tutis pariter cum ætate crescunt: vt honestum illud
Solonis sit, quod ait versiculo quodam (vt antè dixi,)
senescere se multa indies addiscentem: qua volupta-
te animi nulla certè potest esse maior. Venio nunc
ad voluptates agricolarum, quibus ego inereditibili-
ter delector: quæ nec vlla impediuntur senectutē, &
mihi ad sapientis vitam proximè videntur acedere.
Habent enim rationem cum terra, quæ nunquam
recusat imperium; nec unquam sine vura reddit,
quod accepit, sed alias minore, plerumque maiore

etiam

cum fœnore. Quanquam me quidem non fructus modò, sed etiam ipsius terra vis, ac natura delectat: quæ cùm gremio mollito, ac subacto semen sparsum excepit, primùm id occatum cohibet; ex quo occasio; quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum **Occatio-** vapore, & complexu suo diffundit, & elicit herbes centem ex eo viriditatem; quæ nixa fibris stirpium sensim adolescit, culmòque erecta geniculato, vaginis iam quasi pubescens includitur. E quibus cum emergerit, fundit frugem spicæ ordine structam, & contra arium minorum morsum munitur vallo aristarum. **Quid** ego vitium satus, ortus, incrementa commemorem? Satiari delectatione non possum; vt meq; senectutis* requie oblectamētūmq; noscatis. Omitto enim vim ipsam omniū, quæ generatur è terra, quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex cæterarū frugum, aut stirpium minutissimis semi- nibus tantos trunco, ramosque procreat: malleoli, plantæ, sarmenta, * viui radices, propagines, nōn ne ea efficiunt, vt quemuis non sine admiratione delectent? **Vitis**, quæ natura caduca est, & nisi fulta sit, ad terram fertur: eadem, vt se erigat, clauiculis suis, **Clauiculi.** quasi manibus, quicquid est nacta, complectitur: quam serpentem multiplici lapsu, & erratico, ferro amputans coercet ars agricolartum, ne sylvestrat sarmentis, & in omnes partes nimia fundatur. Itaque ineunte vere in ijs, quæ relicta sunt, existit tanquam ad articulos sarmentorū, ea quæ gemma dicuntur; à qua oriens vua sese ostendit; quæ & succo terræ, & calore solis augescens, primò est peracerba gustatu; deinde maturata dulcescit, vestitaque pampinis, nec modico tempore caret, & nimios Solis* defendit ardores. Qua quid potest esse tum ^{* defugit la-} fructu lætius, tum aspectu pulchrius? cuius quidem ^{gut G. 22.} non utilitas mea solū (vt antè dixi,) sed etiam ^{cultrura}

* Requietens
legit Priscia-
nus, lib. 2.

Acinum.
Malleoli.

Propago.

* Vites, tra-
duces.

Gemma;

^{defugit la-}
fructu

^{gut G. 22.}
cultrura

cultura, & ipsa natura delectat: adminiculorum ordinis, capitum coniugatio, religatio, propagatio vi-
tium, sarmientorumq; ea, quam dixi, aliorum ampu-
tatio, & aliorum immissio. Quid ego irrigationes?
quid agri fossiones, repastinationesque proferam,
quibus sit multò terra fœcundior? Quid de vtilitate
loquar stercorandi? dixi in *colibro*, quem de rebus
rusticis scripsi: de qua doctus *Hesiodus* ne verbum
quidem fecit, cùm de cultura agri scriberet. At *Ho-
merus*, qui multis, vt mihi videtur, antè seculis fuit,
Laertem lenientem desiderium, qucd capiebat è fi-
lio, colementem agrum, & eum flercorantem facit.
Nec verò segetibus solum & pratis, & vineis, & ar-
bustis res rusticæ lœtæ sunt, sed pomarijs etiam &
hortis, tum pecudum pastu, & apum examinibus,
tum florum omnium varietate. Nec consitutions mo-
dò delectant, sed etiam insitios: quibus nihil in-
uenit agricultura solertius. Possum persequi multa
oblectamenta rerum rusticarum, sed ea ipsa quæ dixi,
sentio fuisse longiora. Ignoscetis autem, nam & stu-
dio rerum rusticarum prouectus sum; & senectus est
natura loquacior, ne ab omnibus eam vitijs videar
vindicare. Ergo in hac vita *M. Curius*, cum de Sam-
nitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, con-
sumpsit extreum tempus ætatis: cuius quidem vil-
lam ego contemplans (abest enim non longè à me)
admirari satis non possum vel ipsius hominis conti-
nentiam, vel temporum disciplinam. Curio ad focum
sedenti magnum auri pondus Sannites cum attu-
lissent, repudiati ab eo sunt. Non enim aurum ha-
bere, præclarum sibi videri dixit; sed eis, qui habe-
rent aurum, imperare. Poteratne tantus animus
non iucundam efficere senectutem? Sed venio ad
agricolas, ne à me ipso recedam. In agri erant tum
senatores, id est, sénés: Siquidem *L. Quintio
Cincin-*

*Repasti-
natio.
Stercoratio.
Cato de re
Rustica.*

*Homerus
ante Hesio-
dum,*

*Senatores
sénés.*

Cincinnato in agro aranti nunciatum est, eum Di- Avilla in se-
statorem esse factum: cuius Dictatoris iussu, magi-
ster equitū C. Seruilius Ahala, Sp. Melium, regnum
appetentem, et occupare volentem interemit. A villa
in Senatum accersebantur & Curius, & ceteri senes: natum ac-
cersebantur
senes.
ex quo, qui eos accersebant, Viatores
sunt. Num igitur eorum senectus miserabilis fuit,
qui se * agricolatione oblectabant? Mea quidem * No. Mar-
sententia, haud scio, hac an villa vita beatior esse pos-
sit: neque solum officio, quod hominum generi v-
niuerso cultura agrorum est salutaris, sed & delecta-
tione quam dixi, & saturitate, copiaque omnium re-
rum, quae ad victum hominum, & cultum eriam deo-
rum pertinent. Et quoniam haec quidam desiderant,
in gratiam iam cum voluptate redeamus. Semper e-
nim boni, assiduique domini referta cella vinaria,
olearia, mellaria, & penuaria est, villaque tota locu-
ples est: abundat porco, hoedo, agno, gallina, lacte,
caseo, melle. Iam, hortum ipsi agricultorē Succidiam Succidiam
alteram appellant: tum conditiora facit haec etiam,
superuacanei operis aucupium, atque venatio. Quid Ager bene
de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut cultus.
vinearum, oliuetorumque specie dicam? Breui expe-
diam. Agro bene culto nihil potest esse, nec vsu vbe-
rius, nec specie ornatius; ad quem fruendū non mo-
dō non retardat, verū etiam inuitat, atque allestet
senectus. Vbi enim potest illa ætas aut melius, aut
æquè calescere, vel apricatione, vel igni? vel vicissim Apricari.
vmbbris, aquisue refrigerari salubrius? habeant igi-
tur alijs sibi arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clauam,
& pilam, sibi narrationes, & cursus: nobis senibus ex
lusionibus multis talos relinquant & tesseras: id ip- Tali.
sum tamē, vt libebit: quoniam sine his beata esse se- Tesserz.
nectus potest. Multas ad res perutiles Xenophontis
libri sunt, quos legite, quælo, studiosè, vt facitis.

O

Quam

Quā copiosè ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiari, qui Oeconomicus inscribitur? Atque, ut intelligatis, nihil ei tam regale videri, quām studium agri colendi; Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo: Cyrum minorem, Persarum Regem, præstantem ingenio, aq; imperij gloria (cum Lysander Lacedæmonius, vir summae virtutis, venisset ad eum Sardis, ei q; dona à socijs attulisset) & cæteris in rebus comem erga Lysandrum atque humanum suisse, & ei quendam conseratum agrum, diligenter constitum, ostendisse. Cū autem admiraretur Lysander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum suhaustum, atque puram, & suavitatem odorum, qui afflarentur e floribus: tum eum dixisse, mirari se non modò diligentiam, sed etiam soleritatem eius, à quo essent illa dimensa, atque descripta: & ei Cyrum respondisse: Atqui ego sum officia ista dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio, multæ etiam issatum arborum meæ manu sunt factæ? Tum Lysandrum intuentem purpuram eius, & fistulæ corporis, ornatum atque Persicum multò auro, multisque gemmis, dixisse: Rerum verò te Cyre beatum ferunt, quoniam virtuti tuæ fortunæ coniuncta est. Hac igitur fortuna frui licet senibus: nec ætas impedit, quo minus & cæterarum rerum, & in primis agri colendi studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis. M. quidem Valerium Coruinium accepimus ad centesimum annum vitam perduxisse, cum esset (exacta iam ætate) in agris, eosque coleret: cuius inter primum & sextum Consulatum, sex & quadragesima anni interfuerunt. Itaque quantum spatium ætatis maiores nostri ad senectutis initium esse voluerunt, tantus illi cursus honorum fuit: atque ejus extrema ætas in hoc beatior, quām media, quod authoritatis plus habebat.

Xenophoni
tis Oecono-
micus.

Cyrus.
Lysander.

Quincunc.

Cyrus bea-
tus, à Lysan-
dro appelle-
latus.

Virtuti for-
tuna comes.
M. Valerius
Coruinus.

libro,
us in-
egale
in eo
prem,
perij
miae
socijs
ysan-
nsepe-
Cum
arbo-
num
, qui
e non
r quo
n re-
mei
atum
in-
orna-
mis,
niam
rtu-
nus
udia
M.
tesi-
iam
num
in-
ores
tus
s in
ha-
pat,
bebatur, laboris verò minus. Apex autem senectutis
est authoritas. Quanta fuit in L. Cæcilio Metello?
quanta in Attilio Catalino? in quem illud elogium
voicum.

*Vno ore plurime * consenitunt gentes, Populi
Primarium fuisse virum.*

Notū est totū eius carmē incisum in sepulchro. Iure
igitur grauis, cuius de laudibus omnium esset fama
consentiens. Quem virum P. Crassum, nuper Pon-
tificem maximum; quem postea M. Lepidum, eodē
sacerdotio præditum, vidimus? Quid de Paulo, aut
Africano loquar? aut, vt iam antè, de Maximo? quo-
rum non in sententia solum, sed etiam in actu resi-
debat authoritas. Habet senectus, honorata præser-
tim, tantum authoritatem, vt ea pluris sit, quam om-
nes adolescentiæ voluptates. Sed in omni oratione
mementote, eam me laudare senectutem, quæ fun-
damentis adolescentiæ constituta sit. Ex quo id effi-
citur, quod ego magno quondam cum assensu om-
nium dixi: Misera n̄ esse senectutem, quæ se ora-
tione defenderet. Non cani, non rugæ repente au-
thoritatem afferre possunt: sed honestè acta superior
ætas fructus capit authoritatis extremos. Hæc enim
ipsa sunt honorabilia, quæ videntur leuia, atq; com-
munia: salutari, appeti, decedi, assurgi, deduci, redu-
ci, consuli: quæ & apud nos, & in alijs ciuitatibus,
vt queque optimè morata, ita diligentissimè obser-
uantur. Lysandrun Lacedæmonium (cuius modò
mentionem feci) dicere aiunt solitum: Lacedæmo-
ne esse honestissimum domicilium senectutis: nus-
quam enim tantum tribuitur ætati; nusquam est se-
nectus honoratior. Quin etiam memoriae proditum dæmonios,
est, quum Athenis, ludis, quidam in theatrum gran-
dis natu venisset, in magno confessu locum ei à suis
ciuibus nusquam datum: cum autem ad Lacedæmo-
nicilium,

* *Concinunt.*
Elogium.

περὶ τοῦ διηγή-
σθίουται
από τοῦ θεοῦ,

Apud Lace-
dæmonios,
honestissi-
mum erat se-
nectutis do-
micilium,

nios accessissent, qui, cùm legati essent, in loco certo
concederant, consurrexisse omnes illi dicuntur, &
senem illum *sessum recepisse. Quibus cum à cuncto
consensu plausus esset multiplex datus, dixisse ex his
quendam, Athenienses scire, quæ recta essent, sed fa-
cere nolle. Multa in nostro collegio præclara sunt,
sed hoc, de quo agimus in primis, quòd, ut quisque è
tate antecellit, ita sententia principatum tenet. Ne-
que enim solum honore antecedentibus, sed ijs etiā,
qui cum imperio sunt, maiores natu Augures ante-
ponuntur. Quæ sunt igitur voluptates corporis cum
authoritatis præmijs coparandæ? quibus qui splen-
dide vñi sunt, iij mihi videntur fabulam ætatis pere-
gisse; nec, tanquā in exercitati histriones, in extremo
actu corruiisse. At sunt morosi, & anxi, & iracundi,
& difficiles senes; si quærimus, etiam auari. Sed hęc
morum vitia sunt, non senectutis. At morositas ta-
men, & ea vitia, quæ dixi, habent aliquid excusatio-
nis, non illius quidem iuste, sed quæ probari posse vi-
deatur. Contemni se putant, despici, illudi: prætereà
in fragili corpore odiosa omnis offendio est, quæ ta-
men omnia dulciora fiunt & bonis moribus, & arti-
bus: idque tum in vita, tum in scena intelligi potest
ex ijs fratribus, qui in Adelphis sunt: quanto in altero
duritas, in altero comitas? Sic se res habent. Ut enim
non omne vinum, sic non omnis ætas vetustate coa-
cessit. Seueritatem in senectute probo, sed eam (si-
cūt alia) modicam: acerbitatem nullo modo. Auaritia
vero senilis quid sibi velit, non intelligo: potest enim
quicquam esse absurdius, quam, quod minus viæ re-
stat, eò plus viatici quærere?

Quarta restat causa, quæ maximè angere, atque
solicitam habere nostram ætatem videtur. Ap-
propinquatio mortis, quæ certè à senectute non po-
test

* Alias se-
sum.

Athenienses
sciunt quæ
recta sunt,
sed facere
volunt.

test longè abesse. O miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa ætate non videbit! quæ aut planè negligenda est, si omnino extinguit animum: aut etiam appetenda, si aliquò eum deducit, vbi sit futurus æternus. Atqui tertium certè nihil inueniri potest. Quid igitur timeam, si aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sum? Quanquam quis est tam stultus (quamvis sit adolescentis) cui sit exploratum, se ad vesperum esse vixit? Quinetiam ætas illa multo plures, quam nostra, mortis casus habet. Facilius in morbos incidentes adolescentes, grauius ægrotant, tristius curantur. Itaque pauci veniunt ad senectutem: quod nisi ita accideret, melius, & prudenter vivetur. Mens enim, & ratio, & consilium in senibus est, qui si nulli fuissent, nullæ omnino ciuitates essent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quod illud est crimen senectutis, cum illud videatis cum adolescentia esse commune? Sensi ego tum in optimo filio meo, tum, in expectatis ad amplissimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni ætati mortem esse communem. At sperat adolescentis, diu se vixit: quod sperare idem senex non potest. Inspicenter sperat. Quid enim est stultius, quam incerta pro certis habere, falsa pro vere? At senex nec quod speret, habet quidem. At est eò melior cōditione, quam adolescentis, cùm id quod sperat ille, hic iam assecutus est. Ille vult diu vivere: hic diu vixit. Quanquam (ô Dij boni) quid est in hominis vita diu? Da enim supremum tempus: expectemus Tartessianorum regis ætatem: fuit enim (vt scriptum video) Argantonius quidam Gadibus, qui octoginta regnauit annos, centum & viginti vixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quicquam videtur, in quo est aliquid extrellum: cum enim id aduenerit, tunc illud, quod preteriit, effluxit:

Senectutem
hoc miserā
non esse,
quod haud
procul absit
a morte.

Hip. Aphor;
Seniores in-
uenibus ut
plurimum
ægrotant
minus.

Omni ætati
mortem esse
communem.

Melior senis
quam adole-
scens con-
ditio.

Tartessio-
rum rex,

tantum remanet, quod virtute, & recte factis sis consecutus. Horæ quidem cedunt, & dies, menses, & anni, nec præteritum tempus vnquam reuertitur, ne, quid sequatur, sciri potest. Quod cuique temporis ad viuendum datur, eo debet contentus esse. Neque enim histrioni, vt placeat, peragenda est fabula; modò, in quocunque fuerit actu, probetur:

*Viuendum. nec sapienti vsque ad Plaudite, * viuendum. Breue enim tempus ætatis satis est longum ad benè honesteque viuendum. Sin processus longius, non magis dolendum est, quām agricolæ dolent, præterita verni temporis suauitate, æstatē, autumnumque venisse. Ver enim tanquam adolescentiam significat, ostenditq; fructos futuros: reliqua tempora de metendis fructibus, aut percipiendis accommodata sunt. Fructus autē senectutis est, (vt sāpē dixi) antē partorum bonorum memoria, & copia. Omnia vero, quæ secundūm naturam fiunt, sunt habenda in bonis. Quid est autem tam secundūm naturā, quām senibus emori? quod idem contingit adolescentibus aduersante & repugnante natura. Itaque adolescentes mori sic mihi videntur, vt cū aquæ multitudine vis flammæ opprimitur: senes autem, sicut sua sponte, nulla adhibita vi, consumptis ignis extinguitur. Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, vi auelluntur; si matura & cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert; senibus maturitas. Quæ mihi quidē tam iucunda est, vt quō proprius ad mortem accedam, eò citius quasi terrā videar videre, aliquandoq; in Portū ex longa nauigatione esse venturus. Omnia atatū certus est terminus; senectutis autem nullus certus est terminus; recteq; in ea viuitur, quoad munus officij exequi & tueri possis, & tamen mortem contemnere. Ex quo fit, vt animosior etiam senectus sit, quām adolescentia, & fortior.

Hoc

Ver.

Quæ secundūm natu-
ram.Adolescentis
acerba, senis
ve: ò, matura
mor.

Nota.

Hoc est illud, quod Pisistrato tyranno à Solone responsum est: quum illi quærenti, Qua tandem spe sicutus, sibi tam audacter obssisteret: respondisse dicitur, Senectute. Sed viuendi finis est optimus, cum, integra mente, cæterisque sensibus, opus ipsa suum, eadem, quæ coagmentauit, Natura dissoluit. Ut enim nauem, ut ædificiū idem destruit facillimè, qui construxit: sic hominem eādem optimè, quæ conglutinauit, Natura dissoluit. Nam omnis conglutinatio recens, ægrè: inueterata, facile deuelliuit. Ita sit, ut illud breue vitæ reliquum, nec auidè appetendum senibus, nec sine causa de serendum sit. Vtq; Pythagoras, iniussu Imperatoris, id est, Dei, de presidio, & statione vitæ decedere. Solonis quidem sapientis elogium est, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum, lamentisque vacare. Vult se charum, credo, suis esse. Sed haud scio, an melius Ennius:

Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu-

Faxit; cur? Volito viuus per ora virum.

Non esse lugendam mortem censet, quan*im*mortalitas consequatur. Iam, sensus moriendi, si aliquis esse potest, is ad exiguum tempus durat, præfertim seni: Post mortem quidem sensus aut optandus, aut nullus est. Sed hoc meditatum ab ad l'escientia debet esse, mortem ut negligamus: sine qua meditatione tranquillo esse animo nemo potest. Moriendum enim certè est, & id incertum, an eo ipso die. Mortem, igitur omnibus horis imp'udentem timens, quis possit animo consistere? De qua non ita longa disputatione opus esse videtur, cum recorder non solum L. Brutum, qui in liberanda patria est interfactus: non duos Decios, qui ad voluntariam mortem cursum eorum incitauerunt: non M. Attilium, qui ad supplicium est prosequitus, ut fidem hosti data� conferuaret: non duos Scipiones, qui iter Pœnis vel

Solonis re-
sponsu-

Solonis elo-
gium extat
apud Plu-
tarclum.

Eunij verse.

Non est lu-
genia mors,
quam in
mortales
consequitur.

Qui pro pa-
tim mortui
hant.

corporibus suis obstruere voluerunt: non auum tu-
um L. Paulum, qui morte sua luit collegæ in Can-
nensi ignominia temeritatem; non M. Marcellum,
cuius interitum nē crudelissimus quidem hostis ho-
nore sepulturæ carēte passus est: sed legiones qui-
dem nostras (quod scripsi in Originibus) in eum
locum saēpe profectas alacri animo, & erto, vnde
se nunquam redituras arbitrarentur. Quod igitur a-
dolescentes, & ij quidem non solum indocti, sed eti-
am rustici contemnunt, id docti sēnes extimescent?
omnino (vt mihi quidem videtur) rerum omnium
satietas, vitæ facit satisetatem. Sunt pueritiae certa
studia: num igitur ea desiderant adolescentes? Sunt
& in euntis adolescentiæ: num ea iam cōstans requi-
rit ætas, quæ dicitur media? Sunt etiam huius ætatis:
ne ea quidem in senectute quæsuntur. Sunt autem
extrema quædam studia senectutis: ergo vt superio-
rum ætatum studia occidunt, sic occidunt etiam se-
nectutis. Quod cùm euénit, satisetas vitæ tempus
maturum mortis affert. Evidem non video, cur,
quid ipse sentiam de morte, non audeam dicere vo-
bis: quod eò melius cernere mihi videor, quò ab ea
propius absüm. Ego vestros patres, P. Scipio, tūque
C. Léli, viros clarissimos, mihiq; amicissimos, viuere
arbitror, & eam quidem vitam, qua: est sola vita no-
minanda. Nam dum sumus in his inclusi compagi-
bus corporis, munere quodam necessitatis, & graui
opere perfungimur. Est enim animus celestis ex al-
tissimo domicilio depresso, & quasi demersus in
terram, locum diuinæ naturæ, æternitatiq; contrari-
um. Sed credo Deos immortales sparsisse animos in
corpora humana, vt essent, qui terras tuerentur,
qui que cœlestum ordinem contemplantes, imi-
tarentur eum, vitæ modo atque constantia. Nec
me solum ratio, ac disputatio impulit, vt ita crederē,
sed

Vita vera.

Quare ani-
mus immor-
talis in cor-
pora huma-
na infusus
fit.

sed nobilitas etiam summorum Philosophorum, & authoritas. Audiebam Pythagoram, Pythagoriscosque, incolas bene nostros, (qui essent Italici Philosophi quondam nominati) nunquam dubitasse, quin ex vniuersa mente diuina delibatos animos haberemus. Demonstrabantur mihi præterea, quæ Socrates supremo vitæ die de immortalitate animorum differuisse, is, qui esset sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa? sic mihi persuasi, sic sentio; cum tanta celeritas animorum sit, tanta memoria præteriorum, futurorumq; prudentia, tot artes, tantæ scientiæ, tot inuenta, non posse eam naturaliter, quæ res eas contineat, esse mortalem: cumque animus semper agitetur, nec principium motus habeat, quia ipse se moueat, nec finem quidem habitum esse motus, quia nunquam se ipse sit relicturus. Et, cum simplex animi natura esset, neque haberet in se quicquā admixtū, dispar sui, atque dissimile, non posse eū diuidi: quod si non possit, non posse interire. Magnóq; esse argumento, homines scire pleraque antequam nati sint, quod iam pueri, cum artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas non tum primum accipere videantur, sed reminisci & recordari. Hæc Platonis sunt ferè. A- pud Xenophontem autem moriens Cyrus maior hæc dicit: Nolite arbitrari, ô mihi charissimi filij, me cum à vobis discessero, nusquam, aut nullum fore, nec enim, dum etiam vobiscum, animum meū videbatis, sed, eū esse in hoc corpore, ex his rebus, quas gerebam, intelligebatis. Eundē igitur esse creditore, etiam si nullum videbitis. Nec verò clarorum viorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficierent, quo diutius memoriam sui teneremus. Mihi quidem nunquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent,

Animorum
immortali-
tas pro-
batur.

Platonis.

A- Verba Cyri
moriens,
oditano Pg.
diz, apud
Xenophon-
tem.

mortalibus, viuere : cum exissent ex ijs, emori : nec vero tum animum esse insipientem, cum ex insipienti corpore euasisset : sed cum omni admixtione corporis liberatus, purus, & integer esse cœpisset, tum esse sapientem. Atque etiam, cum hominis natura morte dissoluitur, ceterarum rerum, perspicuum est, quò quæque discedant : abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt ; animus autem solus nec, cum adeat, nec, cum discedat, appetat. Iam vero, videtis nihil morti tam esse simile, quam somnum. Atqui dormientium animi maximè declarant diuinitatem suam : multa enim, cum remissi, & liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, cum se planè corporis vinculis relaxauerint. Quare, si hæc ita sint, sic me colite, inquit, ut Deū : si vna interitus est animus cū corpore, vos tamē Deos verentes, qui hanc omnem pulchritudinē tuentur, & regunt, memoriam nostri piè, inuiolatèque seruabitis. Cyrus quidem hæc moriens : Nos (si placet) nostra videamus. Nemo vñquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paulum, aut duos auos, Paulum & Africanum, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos præstantes viros, quos enumerare necesse non est, tanta esse conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent ; nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere posse. An censes (vt de me ipso aliquid more senum gloriari) me tantos labores diurnos, nocturnosque domi, militiaeque suscepturnum fuisse, si ijsdem finibus gloriam meam, quibus vitam, essem terminaturus ? Nonne melius multò fuisset otiosam ætatem, & quietā, sine ullo labore, & contentione, traducere ? Sed nescio quomodo animus erigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi, cùm excessisset è vita, tum denique victus esset, quod quidem ni ita se haberet, ut animi immor-

Nihil tam
morti simile,
quam som-
nus.

immortales essent, haud optimi cuiusque animus maximè ad immortalem gloriam niteretur. Quid? quod sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, itulissimus iniquissimor. Nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat, & longius, videre se ad meliora proficisci: ille autem, cuius obtusior sit acies, non videre? Evidem effero studio patres vestros (quos colui & dilexi) videndi. Neque eos verò solum conuenire * aueo, quos ipse cognoui: sed illos etiam, de quibus audiui, & legi, & ipse conscripsi. Quod quidem me proficisci entem haud sanè quis facile retraxerit, neque tanquam * Peliam recoxerit. Quid si quis Deus mihi largiatur, ut ex hac aetate repuerescam, & in cunis vagiam; valde recusem: nec verò velim, quasi de cursu spatio, à calce ad carceres reuocari. Quid enim habet vita commendi: quid non potius laboris? Sed habeat sane; habet certè tamen aut satietatem, aut modum. Non libe enim mihi deplorare vitam; quod multi, & hi docti saepe fecerunt. Nec me vixisse poenitet: quoriam ita vixi, ut frustra me natum non existimem: & ex vita ista discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo; commorandi enim datura diuersorum nobis, non habitandi, dedit. O præclarum diē, cū ad illud diuinorū amicorū consilium, cœtumque proficisci car; & cum ex hac turba, & colluione discedam! proficisci cor enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi, sed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus est, nemo pietate præstantior: cuius à me corpus crematum est, quod contra decuit, ab illo meum. Animus verò non me deserens, sed respectans, in ea proœctō loca discessit, quod mihi ipse cernebat esse veniendum. Quem ego meum casum fortiter ferre visus sum; non quod æquo animo ferrem, sed me ipse consolabar: existimans

Stulti iniquo
animo mor-
tem ferunt
sapientes ve-
rò æqui-
simo.

* Laurentius
Valla cap. 9 8
lib 5 legit
habeo, atque
ita legisse
videtur
Theodo.
Gaza.

* Prouerbiū:
al.
Pilam re-
coxerit.
Sic vixit Ca-
to, ut frustra
se natum nō
existinet.
Commoran-
di, non habi-
tandi diuer-
sorum ha-
bemus.

existimans non longinquum inter nos digressum, & discessum fore. His mihi rebus, Scipio, (id enim te cum Lælio ad mirari solere dixisti) leuis est senectus, nec solum non molesta, sed etiam iucunda. Quod si in hoc erro, quod animos hominum immortales esse credam; libenter erro: nec mihi hunc errorem, quo delector, dum viuo, extorqueri volo: si mortuus (vt quidam minuti philosophi censem) nihil sentiam; non vereor, ne hunc errorem meum mortui Philosophi irrideant. Quod si non sumus immortales futuri, tamen, extingui homini suo tempore, optabile est. Nam habet natura, vt aliarum omnium rerum, sic viuendi modum. Senectus autem peractio ætatis est, tanquam fabulæ; cuius defatigationem fugere debemus, præsertim adiuncta satietate. Habui hæc de senectute, quæ dicarem: ad quam utinam perueniatis, vt ea, quæ ex me audistis, re experti probare possitis.

Senectus
peractio æ-
tatis.

M. T. C I C E R O N I S D E S-
N E C T U T E F I N I S.

M. T.

M. T. CICERONIS PARADOXA, AD MARCVM BRVTVM.

Nimaduerti, Brute, s^epe Catonem auunculum tuum, cùm in Senatu sententiam diceret, locos graues ex Philosophia tractare, abhorrentes ab hoc v^su forensi, & publico: sed dicendo consequi tamen, vt illa etiam populo probabilia viderentur. Quod eò maius est illi, quàm aut tibi, aut nobis; quia nos ea Philosophia plus vtimur, quæ peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur ea, quæ non multum discrepant ab opinione populari. Cato autē, perfectus (mea sententia) Stoicus, & ea sentit, quæ non sanè probantur in vulgus: & in ea est h^eresi, quæ nullum sequitur florem orationis, neque dilatat argumentum, sed minutis interrogatiunculis, & quasi punctis, quod proposuit, efficit. Sed nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tam horridum, tam incultum, quod non splendescat oratione, & tanquam excolatur. Quod cum ita putarem, feci etiam audaciūs, quàm ille ipse, de quo loquor. Cato enim duntaxat de magnitudine animi, de Continentia, de Morte, de omni laude Virtutis, de Diis immortalibus, de Charitate patriæ, Stoicē solet, nullis oratorijs ornamenti adhibitis, dicere. Ego autem illa ipsa, quæ vix in gymnaſijs, & in otio Stoici probant, ludens conieci in communes locos. **Quæ** quia sunt admirabilia, contrāque opinionem omnium, ab ipsis etiam ~~παράδοξη~~ appellantur: tentare volui, posséntne proferri in lucem, id est, in forum, & ita dici, vt probarentur: an alia quædam

Paradoxa,
id est, præter
opinionem.

quædam esset eruditæ, alia popularis oratio. Eòque scripsi libentius, quod mihi ista ~~πρόποδος~~ quæ appellantur, maximè evidentur esse Socratica, longèque verissima. Accipies igitur hoc paruum opusculum, lucubratum his iān contractiōibus noctibus: quoniam illud maiorum vigiliarum ~~μάντης~~ in tuo nomine apparuit. Degustabis & hoc genus exercitationum meanum, quibus uti consueui, cūm ea, quæ dicuntur in scholis Στοιχείοι, ad nostrum hoc oratorium transfero dicendi genus. Hoc tamen opus in aper-
tum ut proferas, nihil postulo: non enim est rale, ut in arce poni possit, quasi illa * Minerua Phidiae: tale tamen est, ut ex eadā officina exisse appareat.

* Ex e bore
Plin. l. 34.
cap. 8.

Ομήρος εἰς Ιάδον, τὸ ρελόν: id est,

Quod solum bonum, honestum.

Pecunia &
id genus non
est in bonis
commune-
tanda,

Vereor, ne cuius-
vestrum ex Stoicorum hominum
disputationibus, non ex meo sensu, deprompta
hac videatur oratio. Dicam tamen, quod sentio, &
dicam breuius, quām res tanta dici possit. Nun-
quam mehercule ego neque pecunias istorum, neq;
recta magnifica, neque opes, neque imperia, neque
eas, quibus maximè adstricti sunt, voluptates, in bo-
nis rebus, aut expetendis, esse numeradas duxi: quip-
pe cūm viderem, homines rebus his circumfluentes,
ea tamen desiderare maximè, quibus abundant. Neque enim vñquam expletur, nec satiatur cupiditatis sitis: neque ea solum, quæ habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. In quo
equidem continentissimorum hominum, maiorū no-
strorum, sēpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla,
& cōmūrabilia, pecunie membra, solo verbo, Bo-
ra purauerunt appellanda; cūm re, ac factis longè a-
liter iudicauissent. Potest ne bonum cuiquam malo
esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum
ipse esse non bonus? Atqui ista omnia talia

vt etiam improbi habeant, & obsint probis. Quam obrem, licet irrideat, si quis vult: plus apud me tamen vera ratio valebit, quam vulgi opinio. Neq; ego vñquam illum bona perdidisse dicam, si quis pecus, aut supellestilem amiserit. Nec non stepe laudabo sapientem illum, Biantern, vt opinor, qui enumeratur inter septem sapientes. Cuius cum patriam Pienem cepisset hostis; cæterique ita fugerent, vt multa de suis rebus secum asportarent: cum esset admonitus à quodam, vt idem ipse faceret: Ego vero, inquit, Epiphone-
facio; nam omnia mea mecum porto. Ille haec ludi-
bria fortunæ, ne sua quidem puerit, quæ nos appell-
lamus etiam Bona. Quid est igitur, queret aliquis, cudit Bian-
Bonum? si quid rectè sit, & honestè & cum virtute, tis senten-
id benè fieri, & rectè dicitur: & quid rectum &
honestum, & cum virtute est, id solum opinor Bonum. Sed hec videri possunt obsecuria, cum sine ap-
positione exemplorum lentiùs disputantur: vita, at-
que factis illustranda sunt summorum virorum haec, tis senten-
quæ verbis subtilius, quæ satis est, disputari viden-
tur. Quæro enim à vobis, num ullam cogitationem
habuissé videantur iij, qui hanc Rempublicam tam
præclarè fundatam nobis reliquerunt, aut auri, aut pulchra di-
stantiem, aut supellestilis ad delicias, aut epula-
rum ad voluptates? Ponite ante oculos vnumquem-
que regum; vultis, incipiam à Romulo? vultis, post Inductions
liberam ciuitatem ab iis ipsis, qui liberaverunt eam? probat diui-
Quibus tandem gradibus. Romulus ascendit in cœ-
lum? iisne, quæ isti bona appellant? an rebus gestis
atque virtutibus? Quid autem Numa Pompilius? tias à veteri-
minusne gratas Diis immortalibus capedines, ac bonorum.
fictiles vñulas fuisse, quæ delicatas aliorum pate-
ras arbitramur? Omitto reliquos: sunt enim omnes
pares inter se, præter Tarquinium Superbum. Bru-
tum

Enumeratio
vehemens &
copiosa.

* Alias, An
putabimus
quenquam
horum cogi-
tasse que-
quam in vita
sibi expe-
tendum.
Permissio 2-
marulenta.

Voluptas
non est sum-
mum bo-
num.

tum verò si quis roget, quid egerit in patria liberanda: si quis item reliquos eiusdem consilij socios, quid spectauerint, quid sequuti sint: num quis existat, cui voluptas, cui diuitiae, cui denique, præter officium fortis, & magni viri, quicquam aliud propositum fuisse videatur? Quæ res ad necem Porsennæ Q. Mutilum impulit, sine villa spe salutis suæ? Quæ vis Horatium Coclitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? Quæ vis patrem Decium, quæ filium deuouit, ac immisit in armatas hostium copias? Quid continentia C. Fabricij? Quid tenuitas virtus M. Curij sequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici C. & P. Scipiones, qui Carthaginensium aduentum corporibus suis intercludendum putauerunt? * Quid Africanus minor? quid maior? Quid inter horum ætates interiectus Cato? Quid innumerabiles alij? Nam domesticis exemplis abundamus. * An cogitasse quicquam putamus in vita sibi expetendum, nisi quod laubabile esse & præclarum videretur? veniant igitur irratores huius orationis, ac sententiæ: & iam vel ipsis iudicent, utrum se horum alicuius, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui cælato auro & argento, qui Corinthijs operibus abundant; an C. Fabricij, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, similes esse malint? Atque hæc quidem, quæ modò huc, modò illuc transferuntur, facile adduci solent, ut in rebus bonis esse negent: illud tamen arctè tenent, accuratèque defendant, voluptatem esse summum Bonum. Quæ quidem mihi vox pecudum videtur esse, non hominum. Tu, cum tibi, siue Deus, siue mater (ut ita dicam) rerum omnium Natura dederit animum, quo nihil est præstantius, neque diuinius; sic te ipse abiicias, atque prosteras, ut nihil inter te, atque inter quadrupedem putas

putes interesse? Quicquāmne bonum est, quod non
cum, qui possidet, meliorem facit? ut enim quisque
est maximē boni particeps, ita & laudabilis maximē:
neque est ullum bonum, de quo non is, qui id habe-
at, honestē possit gloriari. Quid autem est horum in
voluptate? Meliorēm ne efficit, aut laudabiliorem
virum? an quisquam in potiundis voluptatibus glo-
ria se & prædicatione * effert? Atqui si voluptas
(quæ plurimorum patrocinij defenditur) in rebus
bonis habenda non est, eaque, quo est maior, eo ma-
gis mentem è sua sede, & statu dimouet: profectò,
nihil est aliud bene, & beatè viuere, nisi honestē &
rectè viuere.

Repugnat
bono, melio-
rem non
facere.
Assumptio
argumenta-
tionis.

* Extollit

Conclusio

* Οπι αυταρχει ἡ αριττα προς την διδαχαινιδη. id est,
Quod se ipsa contenta virtus ad beatè viuendum.

Nec verò ego M. Regulum atrumnosum, nec in-
felicem, nec miserum vñquam putauui. Non e-
nim magnitudo animi eius crucia datur à Peccatis,
non grauitas, non fides, non constantia, non vlla vir-
tus, non denique animus ipse; qui, tot virtutum præ-
sidio munitus, tantòque comitatu circumseptus,
cùm corpus eius * caperetur, * capi certè ipse non
potuit. C. verò Marium vidimus, qui mihi secundis
in rebus vñus ex fortunatis hominibus: in aduersis
vñus ex summis viris videbatur: quo beatus esse
mortali nihil potest. Nescis, insane; nescis, quantas
vires virtus habeat; nomen tantum virtutis usurpas,
quid ipsa valeat, ignoras. Nemo potest non beatissi-
mus esse, qui est totus aptus ex sese, quique in se
vno sua ponit omnia. Cuius autem spes omnis, &
ratio, & cogitatio pendet ex fortuna; huic nihil
potest esse certi, nihilque quod exploratum ha-
beat permanurum sibi, ne vnum quidem diem. E-
um tu hominem terreto, si quem eris naestus isti-
usmodi, mortis, aut exiliij minis: mihi verò quic-

Inductio à
loco coniu-
gatorum.

* Caperetur.
* Capi.

quid acciderit in tam ingrata ciuitate, ne recusanti quidem euenerit, non medo non repugnanti. Quid enim ego laboraui, aut quid egi, aut in quo euigilaverunt curae & cogitationes meae? Siquidem nihil peperi tale, nihil consecutus sum, vt in eo statu essem; quem neque fortunae temeritas, neque inimicorum labefactarer iniuria. Mortemne mihi minitaris, vt cinnino ab hominibus: an exilium, vt ab improbis demigrandum sit? Mors terribilis est ijs, quorum cum vita omnia extinguuntur; non ijs, quorum laus mori non potest: exilium autem terribile ijs, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus; non ijs, qui omnem orbem terrarum viam vibem esse ducunt. Te miseriae, te æternæ premunt omnes, qui te beatum, qui te florentem putas: tuæ libidines te torquent: tu dies, noctesque cruciaris; cui nec satis est, quid est; & id ipsum, quod habes, ne non diuturnum sit futurum, times. Te conscientię stimulant maleficiorum tuorum: te metus examinat iudiciorum, atque legum. Quocunquæ aspexisti, vt furie, sic tuę tibi occurunt iniurię, quę te respirare non sinunt. Quamobrem vt improbo, & stulto, & inertius nemi bene esse potest: sic bonus vir, & sapiens, & fortis miser esse non potest. Nec vero, cuius virtus, morésque laudandi sunt, eius non laudanda vita est: neque porrò fugienda vita est, quæ laudanda est: Esset autem fugienda, si esset misera. Quamobrem, quicquid est laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum videri debet.

*Oniota etiam in peccata: id est,

Æqualia esse peccata.

PArva, inquit, res est, atqui magna culpa. Nec enim peccata rerum euentu, sed vitijs hominum metenda sunt. In quo peccatur, id potest aliud alio maius esse, aut minus: ipsunt quidem illud, peccare, quoquod

Probat nec
mortem, nec
exilium ma-
la esse.

quoquò te verteris, vnum est. Auri nauem euerat ^{Equalia} gubernator, an paleæ, in re aliquantum, in gubernatoris inscigia nihil interest. Lapsa est alicuius libido in muliere ignota, dolor ad pauciores pertinet, quām si etiam petulans fuisset in aliqua generosa, ac uobili Declarant virgine: peccauit verò nihilominus: siquidem, est ^{exempla,} peccare, tanquam transilire lineas. Quod cum se- <sup>que è speci-
cbris sumun-
tur per indu-
ctionem.</sup> céris, culpa commissa est: quām longè progrediare, cùm semel transieris, ad augendam transundi cul- pam nihil pertinet. Peccare certè licet nemini. ^{Similitudo.} Quod autem non licet, id hoc vno tenetur, si argui- <sup>Argumenta-
rio ex vi de-
finitionis.</sup> tur non licere. Id siquidem nec maius, nec minus vni- quam fieri potest: quoniam in eo est, peccatum, si non licuit; Quod semper vnum; & idem est: quæ ex eo peccato nascuntur, & qualia sint oportet. Quod si virtutes pares sunt inter se, paria esse etiam virtua ne- cesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono viuo meliore, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorem, nec sapiente sapientiorem posse fie- ri, facilimè potest perspici. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste, cùm lucrari iupunè pos- set, auri pondo decem reddiderit, si idem in decem millibus pondo auri non idem fecerit? Aut tem- perantem eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Vna virtus est consentiens cum ra- tione, & perpetua constantia. Nihil huic addi po- test, quomagis virtus sit: nihil deini, vt virtutis no- men relinquatur. Etenim si benè facta, rectè facta sunt, & nihil recto rectius est: certè nec bono quidē melius quicquam inueniri potest. Sequitur igitur, vt etiam virtua sint paria: siquidem prauitates animi re- cè virtia dicuntur. Atqui, quoniam pares virtutes sunt; recte etiam facta, quando à virtutibus pro- ficiuntur, paria esse debent. Itemque peccata, quoniam ex vitijs manant, sicut & qualia necesse

<sup>Epiphonc-
tia.</sup>

<sup>Approbatio-
ne coniuga-
tus.</sup>

est. A Philosophis, inquis, ista sumis. Metuebam, ne
à lenonibus, diceres. Socrates disputabat isto modo.
Bene hercule narras: nam, istum doctum, & sapien-
tem virum fuisse, memoriae traditum est. Sed tamen
quero ex te (quando verbis inter nos contendimus,
non fughis) utrum potius de bonis est querendum,
quid baiuli, atque operari, an quid homines docti-
simi senserint? presertim cum hac sententia non
modo vereor, sed ne utilior quidem hominum vitæ
reperiit illa possit. Quæ vis est enim, quæ magis ar-
ceat homines ab omni improbitate, quam si senser-
int, nullum in delictis esse discrimin? & æquè pec-
care se, si priuatis, ac si magistratibus manus infe-
rant? quamcunque in domum stuprum intulerint,
eandem esse labem libidinis? Nihilne igitur interest
(nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an ser-
uū? Nuda ista si ponas, iudicari, qualia sint, non fa-
cile possunt. Patrem vita priuari, si perse scelus est;
Saguntini, qui parentes suos liberos emori, quam
seruos viuere, maluerunt, parricidæ fuerunt. Ergo &
parenti nonnunquam adimi vita sine scelere potest;
& seruo sæpè, sine iniuria non potest. Causa igitur
hæc, non natura, distinguit: quæ quando alteri ac-
cessit, id sit propensius: si utrique adiuncta sit, pa-
ria fiant necesse est. Illud tamen interest, quod in
seruo necando, si id sit iniuria, semel peccatur: in
patris vita violanda, multa peccantur. Violatur is,
qui procreauit; is qui aluit; is qui erudiuit; is, qui
in sede, ac domo, atque in Repub. collocauit. Mul-
titudine peccatorum præstat, eoque pena maiore
dignus est. Sed nos in vita, non quæ cuique peccato
pena sit, sed quantum cuique liceat, spectare debe-
mus. Quicquid non oportet, scelus esse: quicquid
non licet, nefas putare debemus. Etiæ in mini-
mis rebus? Etiam. Siquidem rerum modum fingere
non

Ab exem-
plo.

Exemplum
à minore,

non possumus, animorum tenere possumus. Histrio si paulò se mouit extrà numerum, aut si versus pronunciatus est syllaba vna breuior aut longior, exhibilatur; & exploditur: in vita, quæ omni gestu moderatior, omni versu aptior esse debet, vt in syllaba, te peccare dices? Poetam non audio in nugis; in vita societate audiam ciuem, digitis peccata dimetientem sua? quæ si visa sint breuiora, leuiora qui possint videri? cum, quicquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis; perturbata autem semel ratione, & ordine, nihil possit addi, quomagis peccati posse videatur.

**On ταῦτα μωροὶ μογόνται, id est,
Omnis stultos insanire.*

Ego verò te non stultum, vt sæpe; non improbum, ut semper; sed dementem, & insanum* rebus* ad- dicam necessarijs. Sapientis animus magnitudine consilij, tolerantia rerum humanarum, contemptione fortunæ, virtutibus denique omnibus, ut mœnibus, septus: vincetur, & expugnabitur, qui nec ciuitate quidem pelli potest? Quæ est enim ciuitas? Omnisne conuentus ferorum, & immanium? Omnisne etiam fugitiuorum, ac latronum congregata vnum in locum multitudo? Certè negabis. Num igitur erat illa tum ciuitas, cùm leges in ea nihil valebant; cùm iudicia iacebant; cùm mos patrius occiderat; cùm, ferro pulsus magistratibus, Senatus nomen in Repub. non erat? Prædopum ille concursus, & te duce latrocinium in foro constitutum, & reliquæ coniurationis, à Catalinæ furijs ad tuum scelus, furorēmque conuersæ, num ciuitas erat? Itaque pulsus ego ciuitate non sum, que tum nulla erat: accersitus in ciuitatem sum, cum esset in Republica Consul, qui tum nullus fuerat; esset Senatus, qui tum occiderat; esset consensus populi liberi; cū esset

Inuehitur in
P. Claudium,

Vide num
rationibus
sit legendū.

* Id est, pro
bablo.

juris, & æquitatis (quæ vincula sunt ciuitatis) reper-
tita memoria. At vide, quām ista tui latrocinij tela
contempserim. Iactam, & immissam à ge nefariam in
me iniuriam semper duxi; peruenisse tamen ad me
nunquam putau: nisi fortè, cum parietes disturbance-
bas, aut cum tectis sceleratas faces inferebas, tunc
meorum aliquid rure, aut deflagrare arbitrabare.
Nihil neque meum est, neque cuiusquam, quod au-
ferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisse-
ses* diuinam animi mei constantiam, meas curas,
vigilias, consilia,* quibus Resp. inuicta stat; si huius
æterni beneficij imortalem memoriam deleuisses:
multò etiam magis, si illam mentem, vnde hæc con-
silia manārunt, mihi eripuisse: tum ego accepisse
me confiterer iniuriam. Sed si hæc nec fecisti, nec
facere potuisti, redditum mihi gloriosum tua dedit in-
juria, non exitum calamitosum. Ergo ego semper ci-
uis eram, & tum maximè, cum meam salutem Sena-
tus exteris nationibus, vt ciuiis optimi, commendaba-
bat: tu me nunc quidem es ciuiis; nisi fortè idem ho-
stis, & ciuiis esse potest. An tu ciuem ab hoste natu-
ra, ac loco, non animo, factisque distinguis? Cædem
in foro fecisti; armatis latronibus templa tenuisti:
priuatorum domos, ædæsque sacras incendisti. Cur
hostis Spartacus, si tu ciuiis? Potes autem esse tu ci-
uis, propter quem aliquando ciuitas non fuit? Et me
exulem, tuo nomine, appellas, cum omnes meo dis-
cessu exulasse Rempub. putent? nunquamne, homo
amentissime, te circumspicies? nunquamne, quid fa-
rias, considerabis, nec quid loquare? Nesçis, exilium
scelerum esse poenam? meum illud iter, ob præcla-
rissimas res à me ante gestas, esse suscepimus? omnes
scelerati atque impij, quorum tute ducem esse profi-
ceris, quos leges exilio affici volunt, exules sunt, etiā
si solū non mutarunt. An, quū omnes leges te exulē
esse

* *Conclusio à
concentio.*

* *Diutar-
mew.
* Quibus te
Inuictissima
fias Roff.*

esse iubeant, non eris tu exul? Non appellatur inimicus, **QVI CVM TELO FVERIT?** ante Senatum tua sica deprehensa est: **QVI HOMINEM OCCIDERIT?** tu plurimos occidisti: **QVI INCENDIVM FECERIT?** aedes Nympharum manna tua deflagravunt. **QVI TEMPLA DEORVM OCCUPAVERIT?** in foro etiam castra posuisti. Sed quid ego communes leges profero, quibus omnibus Clodius re-
exul? Familiatissimus tuus Cornificius de te pri-
uilegium tulit, ut, si in opertum Bonae Deae accessis-
sisses, exulares. At, te id fecisse, etiam gloriari soles. **Q**uomodo igitur tot legibus in exilium eiectus, no-
men exulis non perhorrescis? Romae sum, inquis. **E**t tu quidem in ^{* al. portu.} operto fuisti. Non igitur ubi quis-
que erit, eius loci ius tenebit, si ibi cum legibus ^{* al. ponto.} esse ^{* E}ffe subie-
non oportebit. ^{Etum non op.}

Omnes sapientes liberos esse, & stultos omnes seruos.

LAudetur vero hic Imperator, aut etiam appelle-
tur, aut hoc nomine dignus putetur. **Q**uomodo? **I**nnihilatur in
aut cui tandem hic libero imperabat, qui non po-
test cupiditatibus suis imperare? **R**efrænet primum
libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat,
coerceat avaritiam, cæteras animi labes repellat:
tum incipiat alijs imperare, cum ipse improbissimus
dominis, dedecori, ac turpitudini, parere desierit.
Dum quidem his obediet, non modo Imperator, sed
liber habendus omnino non erit. **P**raeclarè enim est
hoc usurpatum à doctissimis, quorum autoritate
non vterer, si mihi apud aliquos agrestes hec haben-
da esset oratio: cum vero apud prudentissimos lo-
quar, quibus hæc inaudita non sunt; cur ego simu-
lem me, si quid in his studijs operæ posuerim, perdi-
disse? **D**ictum est igitur ab eruditissimis viris, nisi sa-
pientem, liberum esse neminem. **Q**uid est enim liber-

Nemo liber
nisi sapiens

tas? potestas viuēdi, vt velis. **Q**uis igitur viuit, vt vult, nisi profectō qui recta sequitur? qui gaudet officio, cui viuēdi via considerata, atq; prouisa est; qui legibus quidem non propter metum paret, sed eas sequitur, atque colit, quia id salutare maximē esse iudicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique nisi libenter, ac liberē; cuius omnia consilia, resque omnes, quas gerit, ab ipso proficiuntur, eodemque referuntur: nec est villa res, quæ plus apud eum polleat, quām ipsius voluntas, atque iudicium? **C**ui quidem etiam (quæ vim habere maximam dicitur) Fortuna ipsa cedit; quæ, sicut sapiens poeta dixit, Suis cuique singitur moribus. Soli igitur hoc contingit sapienti, vt nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. **Q**uod etsi, ita esse, pluribus verbis differendum est: illud tamen * breui confitendum est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem. **I**gitur omnes improbi, serui. Nec hoc tā re est, quām dictu, inopinatum, atque mirabile. Non enim ita dicunt eos esse seruos, vt mancipia, quæ sunt dominorum facta nexu, aut aliquo iure ciuili: sed si seruitus sit, sicut est, obedientia fracti animi, & abiecti, & arbitrio capientis suo; quis neget omnes leues, omnes cupidos, omnes denique improbos esse seruos? **A**n ille mihi liber videatur, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, iubet, vetat, quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? poscit, dandum est: vocat, veniendum: eicit, abeundum: minatur, extimescendum? **E**go verò istum nō modò seruum, sed nequissimum seruum, etiamsi in amplissima familia natus sit, appellandum puto. Atque, vt in magna familia seruorum, sunt alij lauatores (vt sibi videntur) sed tamen serui, Atrienses topiarij: pari stultitia sunt, quos signa, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia opera,

* Breui confi-
giendum est.

Epiphonema
quo claudit
sententiam.
Similitudo.

opera, quos ædificia magnifica nimio opere deletant. At sumus, inquiūt, principes ciuitatis. Vos verò ne conseruorum quidem uestrorum principes estis. Sed, vt in familia, qui tractant ista, qui tergunt, qui vngunt, qui verrunt, qui spargunt, non honestissimum locum seruitutis tenent: sic in ciuitate, qui se istarum rerū cupiditatibus dediderunt, ipsius ciuitatis locum penè infimum obtinent. Magna, inquis, bella gessi: magnis imperijs, & prouincijs præfui: gere igitur animum laude dignum. *Echionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliqued Polycleti, omissio, unde sustuleris, & quomodo habeas: intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum video, seruum te esse ineptiarum omnium iudico. Nonne igitur sunt illa festiua? Sunt: nam nos quoque oculos eruditos habemus. Sed, obsecro te, ita venusta habeantur ista, non vt vincula virorum sint, sed vt oblectamenta puerorum. Quid enim censes? si L. Mummius aliquem istorum videret matellionem Corinthium cupidissimè tractantem, cum ipsa tota Corinthum contempsisset, vtrum illum ciuē excellenter, an Atriensē seruum diligentē putaret? Reuiuiscat M. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa, ac domo nihil splendidum, nihil ornatū fuit, præter ipsos; & videat aliquē, summis populi beneficijs vsum, barbatulos mululos * exceptantem de piscina, & pertrectantem, & murēnarum copia gloriantem: nonne hunc hominem ita seruum iudicet, vt ne in familia quidem dignum maiore aliquo negotio putet? An eorum seruitus dubia est, qui cupiditate peculij nullam conditionem recusant durissimæ seruitutis? Hæreditatis spes, quid iniquitatis in seruendo non suscipit? Quem nutum locupletis orbis senis non obseruat? Loquitur ad voluntatem: quicquid denunciatum sit, facit: assentatur, assidet, miratur

* Hic locus
variat, de
quo vide ea
qua post
Annotatio-
nes Erasmi
adieccimus.

* Capiantem.
Murēnam,
lampedam
vocavit.

miratur. **Quid** horum est liberi? quid denique non serui inertis? **Quid** iam illa cupiditas (quæ videtur esse liberior) honoris, Imperij, prouinciarum? Quam dura est domina, quam imperiosa, quam vehemens? Cethego, homini non probatissimo; seruire res cogit eos, qui sibi esse amplissimi videbantur, munera mittere, noctu venire domum ad eum, precari, denique supplicare. Quæ seruitus est, si hæc libertas existimari potest? **Quid?** cum cupiditatum dominatus excessit, & alius eit Dominus exortus, ex conscientia peccatorum, timor? Quam est illa misera, quam dura seruitus? Adolescentibus paulò loquacioribus est seruendum: omnes, qui aliquid scire videntur, tanquam domini timentur. Iudex verò quantum habet dominatum? quo timore nocentes afficit? An noua est omnis metus seruitus? **Quid** valet igitur illa, eloquentissimi viri, L. Crassi copiosa magis, quam sapiens oratio? **ERIPITE NOS EX SERVITUTE.** Quæ est ista seruitus? tam claro homini, tamque nobili? Omnis animi debilitati, & humilis, & fracti timiditas, seruitus est. **NOLITE SINERE NOS CIVIVAM SERVIRE.** In libertatem vindicari vult? Minime. **Quid enim?** adiungit, ***NISI VOBIS UNIVERSIS:** Dominum mutare, non liber esse, vult. **QUIBUS ET POSSVMVS, ET DEBEMVS.** Nos vero, siquidem animo excuso, & alto, & virtutibus exaggerato sumus, nec debemus; nec possumus. Tu posse te dicio, quandoquidem potes; debere ne dixeris: quoniam nihil quisquam debet, nisi quod est turpe non reddere. Sed hæc hactenus: Ille videat, quomodo Imperator esse possit; cum, eum ne liberum quidem esse, ratio, & veritas ipsa conuincat.

*"On μόνον οὐδὲ πλέον εἰς
Quod solus sapiens diuines sit.*

Servitus ex conscientia.
Adolescentes dicit, qui malos ciues accusabant.

Seruitus quid sit.

* Sie forte melius. Nisi vobis vniuersis, quibus & postiunus, & debeimus Dominum mutare, &c. Redit ad Antonium, & abrupte concludit.

Quæ

Contra M:
Craslum om-
nium Ro-
manorum
ditissimum

Quæ est ista in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? Solusne tu diues? Proh dij immortales! egone me audiuisse aliquid, & diuise non gaudeam? Solusne tu diues? Quid, si ne diues quidem? Quid, si pauper etiam? Quem enim intelligimus diuitem? aut hoc verbum in quo homine ponimus? Opinor in eo, cui tanta possessio est, vt ad liberaliter viuendum facilè contentus sit: qui nihil querat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus enim tuus oportet se iudicet diuitem, non hominum sermo, neque possessiones tuæ. Qui si nihil sibi deesse putat, nihil curat amplius, satiatus est, aut contentus etiam pecunia; concedo diues est. Sin autem propter auiditatem pecuniae nullum quæstum turpem putas, cum isti ordini ne honestus quidem possit esse ullus: si quotidiè fraudas, decipis, poscis, pacisceris, ausfers, eripis: si socios spolias, ararium expilas: si testamenta amicorum expectas: aut ne expectas quidem, at ipse supponis: hæc vtrum abundantis, an egentis signa sunt? Animus hominis diues, non arca appellari sclet. Quamuis illa sit plena, dum te inanem videbo, diuitem non putabo. Etenim ex eo, quantum cuique satis est, metiuntur homines diuitarum modum. Filium quis habet? pecunia est opus; Duas? maiore: Plures? maiore etiam. Si, vt aiunt, Danai quinquaginta sint filii: tot dotes magnam querunt pecuniam. Quantum enim cuique * opus est, ad id accommodatur, vt ante dixi, diuitarum modus. Qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, que breui tempore maximas copias exhaustire possint: hunc quomodo ego appellabo diuitem, cum ipse egere se sentiat? Multi exte audierunt, cum diceres, neminem esse diuitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus: quod populus

* satis.
Conclusio,

Quem diuitem appellabat Crassus.

Declarat rem admista similitudine.

* *Intercisas.*
Dimissiones in diuersum missiones.

Colligit argumentationem, & concludit.

populus Romanus ex tantis vextigalibus iam pridem vix potest. Igitur, hoc proposito, nunquam eris diues, antequam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri sex legiones, & magna equitum, ac peditum auxilia possis. Iam fateris igitur non esse te diuitem, cui tantum desit, ut expreas id, quod exoptas. Itaque istam paupertatem, vel potius egestatem, ac mendicitatem tuam nunquam obscurè tulisti. Nam, ut ijs, qui honestè rem querunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsito: sic qui videt domi tuæ pariter accusatorum, atque iudicium consociatos greges; qui nocentes, & pecuniosos reos eodem te authore corruptelā iudicij molientes; qui tuas mercedum pactiones in patrocinij, * intercessiones pecuniarum in coitionibus candidatorum, dimissiones libertorum ad fœnerandas, diripiēdāsque prouincias; qui expulsiones vicinorum, qui latrocinia in agris, quicum seruis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones vacuas, qui proscriptiones locupletum, qui cædes municipiorum, qui illam Syllani temporis messem recordetur; qui testamenta subiecta, qui sublatos tot homines, qui denique omnia venalia, delectum, decretum; alienā suam sententiam; forum, domum, vocem, silentium; quis hunc nō putet confiteri, sibi quæsito opus esse? Cui autem quæsito opus sit, quis vñquam hunc verè dixerit diuitem? Est enim diuinarum fructus in copia: copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam nunquam assequere, nunquam omnino es futurus diues. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & recte: est enim ad vulgi opinionem mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica: de me silebo, de te loquar.

Si censenda nobis atque æstimanda res sit; utrum tandem

tandem pluris æstimabimus pecuniam Pyrthi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricij, qui illam pecuniam repudiabat? vtrum aurum Saninitum, an responsum M. Curij? hæreditatem L. Pauli, an liberalitatem Africani, qui eius hæreditatis, **Q. Maximo** Epiphonem, fratri parte in suam concessit? Hec profecto, que sunt summarum virtutum, pluris æstimanda sunt, quam illa, que sunt pecunie. Quis igitur (siquidem, ut quisque, quod plurimi sit, possideat, ita ditissimus habendus sit) dubitet, quin in virtute diuinitatis posse sint? quoniam nulla possessio, nulla vis auri, & argenti, pluris quam virtus æstimanda est. O dii immortales! non intelligunt homines, quam magnū vestigal sit parsimonia. Venio enim iam ad sumptuosos: relinquo istum quaestuosum. Capit ille ex suis prædiis sexcenta sestertia, ego centena ex meis: illi aurata testa in villis, & sola marmorea facienti, & signa, tabulas, supellestilem, & vestem infinitè concupiscenti, non modò ad sumptum ille fructus est, sed etiam ad fœnus, exiguus: ex meo tenui vestigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. **Conclusio** Vter igitur est ditior, cui deest, an cui superat? qui per contemnere, an qui abundat? Cuius possessio quo est maior, eo plus requirit ad se tuendam: an quæ suis se viribus sustinet? Sed quid ego de me loquor, qui, morum in hac temporum vitio, aliquantum etiam ipse fortasse in huius seculi euore verter? Marcus **M**aniclius patrum nostrorum memoria (ne semper Cutrios, & *** Luscinos** loquamur) pauper tandem fuit: **Paradoxa** habuit enim ædicularas in Carinis, & fundum in *** C. Fabricium Luscium** significat, quem in his **Labicano**: nos igitur ditiores sumus, qui plura habemus? Vtinam quidem essemus. Sed non æstimatione census, verum viciu, atq; cultu terminatur pecunie modus. Non esse cupidum pecunia est; non esse emacem, vestigal est: Contentum vero suis

* C. Fabricium Luscium significat, quem in his **Paradoxa** iam nominauit.

* Licopo. Collatio cui subiungit ex-positionem sententiaz.

suis rebus esse, maxima sunt, certissimæque diuitiæ.
 Et enim si isti callidi rerum æstimatores prata, & a-
 reas quasdam magni æstimatorum, quod ei generi pos-
 sessionum minimæ quasi noceri potest: quanti est æ-
 stimanda Virtus, quæ nec eripi, nec surripi potest vnu-
 quam: neque naufragio, neque incendio amittitur:
 nec tempestatum, nec temporum permutatione mu-
 tatur: qua præditi qui sunt, soli sunt diuites. Soli
 enim possident res & fructuosas, et sempiternas: soli-
 que (quod est proprium diuinarum) contenti sunt
 rebus suis: satis esse putant, quod est; nihil appe-
 tunt, nulla re egerint, nihil sibi deesse sentiunt, nihil
 requirunt. Improbi autem & auari, quoniam incer-
 tas, atque in casu positas possessiones habent, &
 plus semper appetunt, nec eorum quisquam ad-
 hac inuentus est, cui, quod haberet, esset fa-
 tis: non modò non copiosi, ac diuites,
 sed etiam inopes, ac pauperes
 existimandi sunt.

M. T. C I C E R O N I S P A R-
 Ð O X O R V M F I N I S.

M. T.

Nota virtu-
tis poten-
tia.

M. T. CICERONIS DE SOMNIO SCIPIONIS.

Ex libro de Repub. sexto.

Vm in Africam venissem * M. Ma-
nilio Consule, ad quartam legio-
nem Tribunus (vt scitis) militum;
nihil mihi potius fuit, quā vt Ma-
finissimam conuenirem regem fami-
liae nostrae iustis de causis amicissi-
num. Ad quem vt veni, complex-
us me senex collachrymauit; aliquantoque post su-
spexit in cœlum, &, grates, inquit, tibi ago summe
Sol, vobisq; reliqui cœlites, quod antequam ex hac
vita migro, conspicio in meo regno & histectis P.
Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso re-
creor. Ita nunquam ex animo meo discedit illius op-
timi, atque inuictissimi viri memoria. Deinde ego
illum de suo regno, ille me de nostra Rep. perconta-
tus est; multisque verbis vtricunque habitis, ille
nobis consumptus est dies. Post autem regio appara-
tu accepti, sermonem in multam noctem produxi-
mus; cūm senex nihil, nisi de Africano, loqueretur,
omniāque eius non solum facta, sed etiam dicta me-
minisset. Deinde, vt cubitum discessimus me, & fes-
sum de via, & qui ad multā noctem vigilassem, arcti-
or, quā solebat, somnus complexus est. Hic mihi
(credo equidem ex hoc, quod etamus loquuti: fit e-
nī ferē, vt cogitationes, sermonesque nostri pariant
aliquid in somno tale, quale de Homero scribit En-
nius; de quo videlicet sæpiusq; vigilans solebat co-
gitare, & loqui) Africanus se ostendit illa forma,
quæ mihi ex imagine eius, quā n. ex ipso, erat notior.

* à p. 239
Consule do-
Eius, ad q.

Q. 5. 1

suis rebus esse, maximæ sunt, certissimæque diuitiæ.
 Et enim si isti callidi rerum æstimatores prata, & a-
 reas quasdam magni æstimatorum, quod ei generi pos-
 sessionum minimæ quasi noceri potest: quanti est æ-
 stimanda Virtus, quæ nec eripi, nec surripi potest un-
 quam: neque naufragio, neque incendio amittitur:
 nec tempestatum, nec temporum permutatione mu-
 tatur: quæ prædicti qui sunt, soli sunt diuites. Soli
 enim possident res & fructuosas, et sempiternas: soli
 que (quod est proprium diuitiarum) contenti sunt
 rebus suis: satis esse putant, quod est; nihil appre-
 tunt, nulla re egerint, nihil sibi deesse sentiunt, nihil
 requirunt. Improbi autem & auari, quoniam incer-
 tas, atque in casu positas possessiones habent, &
 plus semper appetunt, nec eorum quisquam ad-
 huic inuentus est, cui, quod haberet, esset sa-
 tis: non modò non copiosi, ac diuites,
 sed etiam inopes, ac pauperes
 existimandi sunt.

M. T. CICERONIS PARA-
DOXORVM FINIS.

M. T.

M. T. CICERONIS DE SOMNIO SCIPIONIS.

Ex libro de Repub. sexto.

Vm in Africam venissem * M. Manilio Consule, ad quartam legiōnem Tribunus (vt scitis) militum; nihil mihi potius fuit, quā vt Massinissam conuenirem regem familię nostrā iustis de causis amicissimum. Ad quem vt veni, complexus me senex collachrymauit; aliquantōque post suspexit in cœlum, &, grates, inquit, tibiago summe Sol, vobisq; reliqui cœlites, quōd antequam ex hac vita migro, confuncio in meo regno & histectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor. Ita nunquā ex animo meo discedit illius optimi, atque inuictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra Rep. percontatus est; multisque verbis vtrō citrōque habitis, ille nobis consumptus est dies. Post autem regio apparatus accepsi, sermonem in multam noctem produxi-
mus; cūm senex nihil, nisi de Africano, loqueretur, omniāque eius non solum facta, sed etiam dicta meminisset. Deinde, vt cubitum discessimus, me, & fessum de via, & qui ad multā noctem vigilassem, arctior, quā solebat, somnus complexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod etamus loquuti: fit enim ferè, vt cogitationes, sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius; de quo videlicet s̄pissimè vigilans solebat cogitare, & loqui) Africanus se ostendit illa forma, quæ mihi ex imagine eius, quā n. ex ipso, erat notior.

* à Manilio
Consule do-
ctus, ad q.

Q̄:em

suis rebus esse, maxime sunt, certissimæque diuitiæ. Et enim si isti callidi rerum æstimatores prata, & arcas quasdam magni æstimant, quod ei generi possessionum minime quasi noceri potest: quanti est æstimanda Virtus, quæ nec eripi, nec surripi potest unquam: neque naufragio, neque incendio amittitur: nec tempes statum, nec temporum permutatione mutatur: qua prædicti qui sunt, soli sunt diuites. Soli enim possident res & fructuosas, et sempiternas: solique (quod est proprium diuitiarum) contenti sunt rebus suis: satis esse putant, quod est; nihil appetunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autem & auari, quoniam incertas, atque in casu positas possessiones habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam ad-huc inuentus est, cui, quod haberet, esset sat: non modò non copiosi, ac diuites, sed etiam inopes, ac pauperes existimandi sunt.

M. T. CICERONIS PARADOXORVM FINIS.

M. T.

Nota virtutis potest.

M. T. CICERONIS DE
SOMNIO SCIPIONIS.*Ex libro de Repub. sexto.*

Vm in Africam venissem * M. Manilio Consule, ad quartam legi-
nem Tribunus (vt scitis) militum;
nihil mihi potius fuit, quā vt Ma-
sinissam conuenirem regem fami-
liax nostræ iustis de causis amicissi-
num. Ad quem vt veni, complex-
us me senex collachrymauit; aliquantoque post su-
spexit in cœlum, &, grates, inquit, tibiago summe
Sol, vobisq; reliqui cœlites, quod antequam ex hac
vita migro, confuncio in meo regno & histectis P.
Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso re-
creor. Ita nunquam ex animo meo discedit illius op-
timi, atque inuitissimi viri memoria. Deinde ego
illum de suo regno, ille me de nostra Rep. perconta-
tus est, multisque verbis vtrō citrōque habitis, ille
nobis consumptus est dies. Post autem regio appar-
tu accepti, sermonem in multam noctem produxi-
mus; cùm senex nihil, nisi de Africano, loqueretur,
omniāque eius non solum facta, sed etiam dicta me-
minisset. Deinde, vt cubitum discessimus, me, & fes-
sum de via, & qui ad multā noctem vigilasse, arcti-
or, quam solebat, somnus complexus est. Hic mihi
(credo equidem ex hoc, quod etamus loquuti: fit e-
nīm ferē, vt cogitationes, sermonēsque nostri pariant
aliquid in somno tale, quale de Homero scribit En-
nius; de quo videlicet sēpissimē vigilans solebat co-
gitare, & loqui) Africanus se ostendit illa forma,
quæ mihi ex imagine eius, quā n. ex ipso, erat notior.

* à Manilio
Consule do-
ctus, ad q.

Q. 53

Quem ut agnovi, equidem cohorui. Sed ille, Ades, inquit, animo, & onite timorem, Scipio, &c, quæ dicam, triade memoriae. Videsne illam urbem, quæ patræ pop. Rom. coacta per me, renouat pristina bella, rec potest quiescere? (ostendebat autem Carthaginem de excelso, & pleno stellarum, illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis penè miles? hanc hoc biennio consul erueris; eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes ex nobis adhuc hæreditarium. Cum autem Carthaginem deleueris, triumphum egeris, censorque fueris, & obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciam; delegere iterum absens consul, bellumq; maximum conficies, Numantiāmquæ excindes. Sed cum eris curru Capitolium inuestitus, offendes Rempub. perturbatam consilijs nepotis mei. Hic tu Africane ostendas, oportebit, patriæ, lumen animi, ingenij consiliique tui. Sed eius temporis anticipem video quasi fatorum viam. Nam, cùm ætas tua septenos octies Solis anfractus, redditusque conuerterit, duóque hi numeri (quorum vterque plenus, alter altera de causa, habetur) circuitu naturali summam tibi fatalem conferent: in te vnum, atque tuum nomen se tota conuertet ciuitas. Te senatus, te omnes boni, te socij, te Latini intuebuntur; Tu eris unus, in quo nittatur ciuitatis salus. Ac, ne multa, dictator Remp. constitutas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cùm exclamasset Lælius, ingenuissente cæteri vehementius, leniter arridens Scipio, Quæso, inquit, ne me è somno excitetis, & pax sit rebus: audite cætera. Sed quo sis Africane, alacrior ad tutandam Rempublicam, sic habeto: Omnibus, qui patriam conseruauerint, adiuvauerint, auxerint, certum esse in cælo, ac definitum locum, vbi beati ævo sempiterno fruantur. Nihil est enim illi principi Deo,

Deo, qui omnem hunc mundū regit, quod quidem
 in terris fiat, acceptius quām concilia, cōcētūsque ho-
 minum iure sociati, quāe ciuitates appellantur: ha-
 rum rectores, & cōs̄eruatores hinc profecti, huc re-
 uertentur. Hic ego, etsi eram perterritus, non tam
 metu mortis, quām insidiarū à meis, quāe siuī tamen,
 viuerētne ipse, & pater Paulus, & alijs, quos nos ex-
 tinctos arbitraremur. Immō vero, inquit, iij viuunt,
 qui ē corporum vinculis tanquām ē carcere euolaue-
 runt: Vestra verò quāe dicitur vita, mors est. Quin
 tu aspicias ad te venientem Paulum patrem. Quem
 vt vidi, euidem vim lacrymarum profudi. Ille au-
 tem me amplexus atq; osculans flere prohibebat: at-
 que ego, vt primū fletu represso, loqui posse cōcepī;
 Quæs̄o, inquam, pater sanctissime, atque optime,
 quando hæc est vita (vt Africanum audio dicere)
 quid moror in terris; quia huc ad vos venire prope-
 ro? Non est ita, inquit ille. Nisi enim Deus is, cuius
 hoc templum est omne, quod conspicis, istis te cor-
 poris custodijs liberauerit, huc tibi aditus patere
 non potest. Homines enim sunt hac lege generati,
 qui tuerentur illum globum; quem in hoc templo
 medium vides, quāe terra dicitur. Hisque animus
 datus est ex illis sempiternis ignibus, quāe sydera, &
 stellas vocatis; quāe globosæ, & rotundæ, diuinis ani-
 matæ mentibus, circulos suos, orbēsque conficiunt
 celeritate mirabili. Quare & tibi Publi, & pijs om-
 nibus retinendus est animus in custodiā corporis:
 nec iniussu eius, à quo ille est vobis datus, ex hor-
 minum vitā migrandum est; ne munus humanū assig-
 natum à Deo defugisse videamini. Sed sic, Scipio, vt
 auis hic tuus, vt ego qui te genui, iustitiam cole, &
 pietatem: quāe cūm sit magna in parentibus, & pro-
 pinquis, tum in patria, maxima est: quia ea vita,
 via est in cœlum, & in hunc cōcētū eorum, qui

Q

iām

iam vixerunt, & corpore laxati illum incolunt locum, quem vides (erat autem is splendidissimo candore inter flamas elucens circulus) quem vos (vt à Graijs accepistis) orbem lacteum nuncupatis. Ex quo omnia mihi contemplanti præclaræ cætera, & mirabilia videbantur. Erant autem eæ stellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus: & eæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus. Ex quibus erat illa minima, quæ ultima cœlo, citima terris luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terræ magnitudinem facile vincebant. Iam verò ipsa terra ita mihi parua visa est, vt me imperij nostri, quo quasi punctum eius attingimus, pœniteret. Quā cum magis intuerer, Quæso, inquit Africanus, quousque humi defixa tua mens erit? Nonne aspicis, quæ in templâ venetis? Nouem tibi orbibus, vel potius globis, connexa sunt omnia; quorum unus est cœlestis extimus, qui reliquæ omnes complectitur, summus ipse deus, arcens & continens cæteros: in quo infixi sunt illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni: cui subiecti sunt Septem, qui versantur retro, contraria motu, atque cœlum. Ex quibus unus globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant, deinde est hominum generi prosper, & salutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis tum rutilus horribilissimè terris, quem Martem dicitis, deinde subter, medium ferè regionem Sol obtinet, dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio, tanta magnitudine, vt cunctæ sua luce lustret, & compleat. Hunc, vt comites, consequuntur alter Veneris, alter Mercurij cursus. In infimoq; orbé Luna, radijs Solis accensa, conuertitur. Infra autem eam nihil est, nisi mortale, & caducum, præter animos generi hominum Deorum munere datos. Supra Lunam sunt æterna omnia. Nam

ca,

ea, quæ est media, & nona, tellus néque mouetur, &
 infima est, & in eam feruntur omnia suo^{* motu} pon- * aliis, motu,
 dera. Quæ cùm intuerer stupens, vt me recepi, Quis
 hic, inquam, quis est, qui compleat aures meas tan-
 tus, & tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui inter-
 uallis coniunctus imparibus, sed tamen pro rata por-
 tione distinctis impulsu & motu ipsorum orbium
 * efficitur: qui acuta cum grauibus temperans, va- * aliis, ean-
 rios æquabiliter concentus efficit. Nec enim silen- ficitur.
 tio tanti motus incitari possunt; & natura fert, vt ex-
 trema ex altera parte grauiter, ex altera autem acutè
 sonent. Quam ob causam summus ille cœli stelli-
 feri cursus, cuius conuersio est concitatior, acuto &
 excitato mouetur sono; grauissimo autem hic luna-
 ris, atque infimus. Nam terra, nona, immobilis
 manens, ima sede semper hæret, complexa medium
 mundi locum. Illi autem octo cursus, in quibus
 eadem vis est duorum, Mercurij, & Veneris, sep- Hic locus
 tem efficiunt distinctos interuallis sonos: qui nume- varia.
 rus rerum omnium ferè nodus est. Quod docti- al. modus.
 homines néruis imitati, atque cantibus, aperüere
 sibi redditum ad hunc locum: sicut alij, qui præstan-
 tibus ingenijs in vita humana diuina studia colue-
 runt. Hoc sonitu oppletæ aures obsurderunt:
 (nec est ullus hebetior sensus in vobis) sicut, vbi
 Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat *Catadupa*,
 ex altissimis montibus; èa gens, quæ illum locum ac-
 colit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi
 caret. Hic verò tantus est totius mundi incitatissima
 conuersione sonitus, vt eum aures hominum
 capere non possint: sicut intueri solem nequitis ad-
 uersum, eiisque radijs acies vœstra, sensusque vincitur.
 Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad
 terram identidem. Tum Africanns, Sentio, inquit, te
 sedem etiam nunc hominum contemplari, ac do-

mum, quæ si tibi parua (vt est) ita videtur, hæc cœlestia semper spectato, illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam gloriam consequi potes? Vides habitari in terra raris & angustis in locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interiectas. Hōsque, qui incolunt terram, non modò interrūptos ita esse, vt nihil inter ipsos ab alijs ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim * auersos, partim etiam aduersos stare vobis: à quibus expectare gloriam certè nullam potestis. Cernis autem terram eandem, quasi quibusdam redimitam, & circundatam cingulis; è quibus duos maximè inter se diuersos, & cœli virticibus ipsis ex vtraque parte subnixos, obliguisse pruinâ vides: medium autem illum, & maximum Solis ardore torrei. Duo sunt habitabiles, quorum Australis ille, (in quo qui insidunt, aduersa vobis vrgent vestigia) nihil ad vestrum genus. Hic autem alter subiectus Aquiloni, quem incolitis, cerne, quām vos tenui parte continget. Omnis enim terra, quæ colitur à vobis, angusta virticibus, lateribus latior, parua quædam insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui tamen, tanto nomine, quām sit parvus, vides. Ex his ipsis cultis, notisque terris, num aut tuum, aut cuiusquam nostrū nomen, vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem transnare? **Quis in reliquis erientis, aut * obeuntis Solis ultimis, aut Aquilonis, Austrīue partibus tuum nomen audiet?** Quibus amputatis, cernis profecto, quantis in angustijs vestra gloria se dilatari velit. Ipsi autem, qui de* vobis loquuntur, quām diu loquentur? **Quinieriam**, si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes vniuersiūque nostrū, à patribus acceptas,

alabuntis.

al. nobis.

ceptas, postleris prodere; tamen, propter cluiones, exustionésque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus. **Quid** autem interest ab ijs, qui postea nascentur, sermonem fore de te, cum ab ijs nullus fuerit, qui ante nati sint? **Qui** nec pauciores, & certè meliores fuerunt viri: cùm præsertim apud eos ipsos, à quibus nomen nostrum potest audiri, nemo vnius anni memoriā consequi possit. Homines enim populariter annum tantummodò solis, id est, vnius altri reditu metiuntur: re ipsa autem cum ad idem, vndè semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemque totius cœli descriptionem longis interuallis retulerint: tum ille verè vertens annus appellari potest: in quo, vix dicere audeo, quām multa secula hominum teneantur. Namque, ut olim deficere sol hominibus, extinguique visus est, tum Romuli animus hęc ipsa in templo penetrauit: ita quandocunquę eadem parte sol, eodemque tempore iterum defecerit, tum, signis omnibus ad idem principium, stellisque reuocatis, expletum annum habeto. Huius quidem anni nondum vigesimam partem scito esse conuersam. **Quocircà**, si reditum in hunc locum desperaueris, in quo omnia sunt magnis, & præstantibus viris, quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad vnius anni partem exigiam potest? igitur, altè spectare si volles, atq; ad hanc sedem, & æternam domū contueri, neque sermonibus vulgi dederis te, nec in præmijs humanis spem posueris rerum turarum: suis te illecebris, oportet, ipsa virtus trahat ad verū decus. **Quid** de te alij loquantur, ipsi videant: sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, & angustijs cingitur ijs regionum, quas vides, nec vñquam de vlo perennis fuit, & obruitur hominum interitu, & obliu-

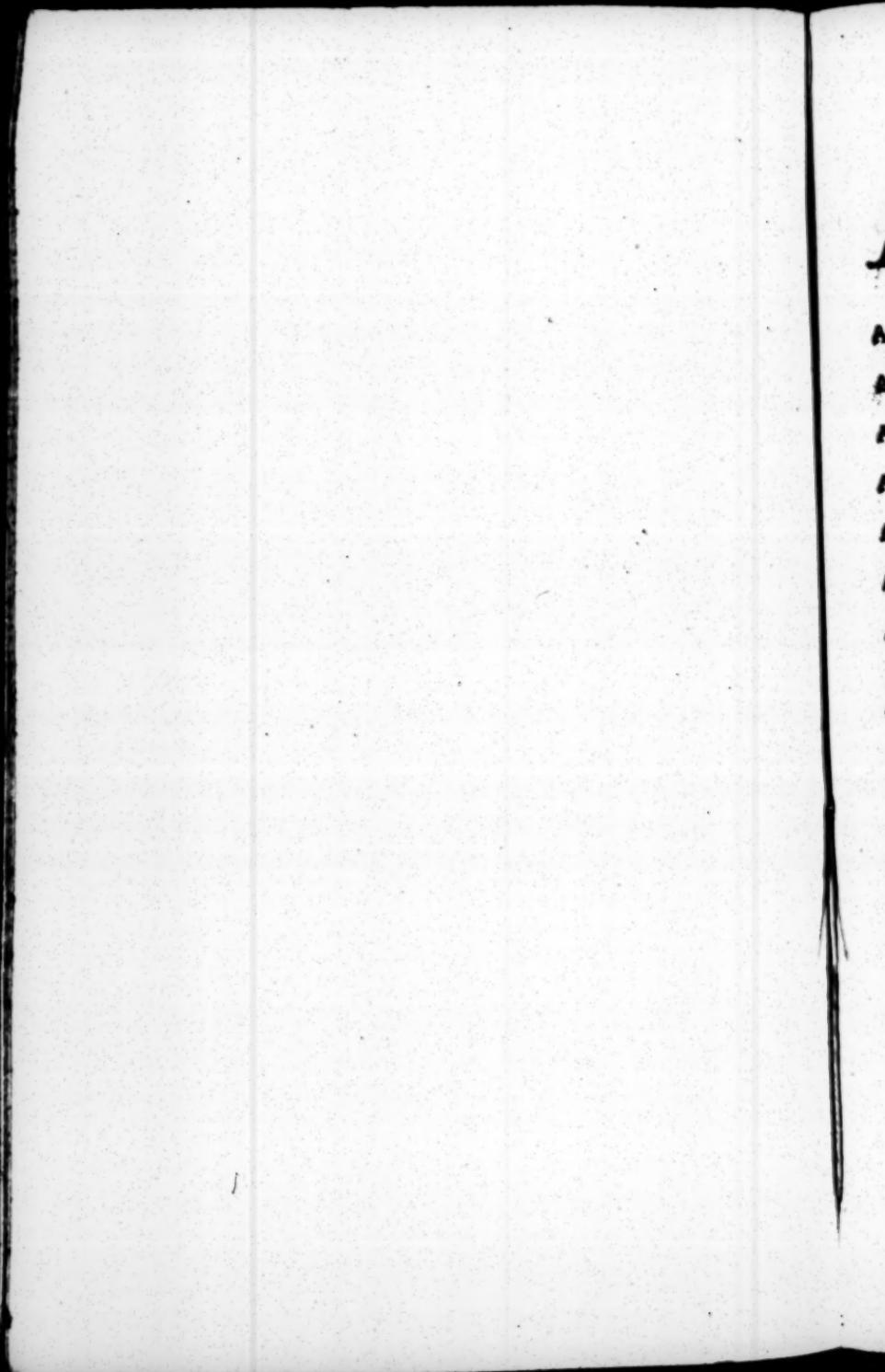
one posteritatis extinguitur. Quæ cum dixisset, Ego verò, inquam, ô Africane, si quidem bene meritis de patria, quasi limes, ad cœli aditum patet, quanquam à pueritia vestigijs ingressus patrijs, & tuis, decori vestro non defui; nunc tamen tanto p̄m̄io, proposito enitar multò vigilantiūs. Et ille; Tu verò enitere, & sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc: Nec enim tu is es, quem forma ista declarat: sed mens cuiusque, is est quisque, non ea figura, quæ dīgito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse: si quidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui pr̄guidet, qui tam regit, & moderatur, & mouet id corpus, cui pr̄positus est, quām hunc mundum princeps ille Deus: & vt ipsum mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet. Nam quod semper mouetur, æternum est: quod autem motum afferit alicui, id semper mouetur; quodque ipsum agitatur aliunde quando finem habet motus, viuendi finem habeat necesse est. Solum igitur, quod sese mouet, quia nunquam deseritur à se, nunquam ne moueri, quidē definit: quin etiam ceteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. Principio autem nulla est origo: nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re fieri potest: nec enim esset hoc principium, quod gigneretur aliundē. Quod si nunquam oritur, nec occidit quidem vñquām nam principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit: si quidem necesse est à principio omnia oriri. Ita sit, vt motus principium ex eo sit, quod ipsum à se mouetur: id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cœlum, omnisque *natura consistat, necesse est, nec vim vñlā nanciscatur, qua à primo impulsu moueatur. Cūm pateat igitur æternū id esse, quod à seipso moueatur: quis est, qui hanc

hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimatum est enim omne, quod impulsu agitatur externo. Quod autem anima est, id motu cietur interiore, & suo. Nam hæc est natura propria animæ atque vis. Quæ si est vna ex omnibus, quæ sese moueat; neque nata est certè, & æterna est. Hanc tu exerce in optimis rebus. Sunt autem optimæ curæ, de salute patriæ, quibus agitatus & exercitatus animus velocius in hanc sedem, & domum suam peruolabit: Idque ociosus faciet, si iam tum, cùm erit inclusus in corpore, eminebit foras; & ea, quæ extra erunt, contemplans, quām maximè se à corpore abstrahet. Nam eorum animi, qui se corporis voluptatibus diderunt, earumque se quasi ministros præbuerunt; impulsuque libidinum, voluptatibus obedientium,

Deorum, & hominum iura violauerunt; corporibus elapsi, nec in hunc locum, nisi multis exagitati seculis, reuertuntur.

Ille discessit: ego somno statim solitus sum.

M. T. C. DE SOMNIO
SCIPIONIS
FINIS.

INDEX RERVM ET VER-
BORVM.

Abstinentia Afric. p. 98. 1. 15
Abstinentia benevolentiam multitudinis conciliat. 99. 2
Academiz ratio quid à ceteris differat. 70. 5
Accij poete Versus de Atreo. 143. 13
Accusatio multos illustravit. 86. 19
Accusatoris nomen fugiendum. 87. 7
Accusare innocentes, impium. 87. 12
Accusatio laudem peperit. L. Crastio adolescenti. 85. 28
Accusatio quibus de causis suscipienda. 86. & 87
Acta agere. 180. 1
Actio cognitioni anteponenda. 64. 21
Actione in omni suscipienda, consideranda sunt honestas & efficiendi facultas. 33. 2.
 & modus. 59. 6
Adiuware opera præstantius, quam pecunia. 88. 4
Admirabilitas quibus rebus comparetur. 81. 9
Adolescentes quibus è rebus commendationem petere debent. 85. 1
Adolescens aliquid senile habere debet. 201. 15
Adolescentiz vituperatio. 195. 3
Adolescentiz ver comparatur. 214. 13
Adolecentium petulantia magis est, quam senum. 200. vii.
Adolescentia multo plures, quam senectus, mortis casus habet. 213. 10
Adolecentum imbecillitas consilij propria. 50. 51
A adulari, passiuè. 39. 27
Ab adulatoribus facilè falluntur omnes. ibid.
A adulator occultus. 184. 20
Aæacus. 42. 13
Aedes ruinosa & malè materialis. 123. 20
Aædilitatum splendor. 90. 14
Aeginctis pollices præcisi. 120. 25
Aegina propinqua Piræo. ibid. 27
Aequitas lucet ipsa per se. 15. 24
Aesopus, fabularum auctor. 49. 7
Aetate ut quisque antecellit, ita sententiaz principatum tenet in augurum collegio. 212. 8
Aetate cuique sua tempestiuitas data est. 199. 28
Aetati cuique sua sunt studia. 216. 12
Aetatis corroboratis amicitiaz iudicandæ sunt. 176. 19
Aæchionis tabula. 233. 10
Africanus dictum pulcherrimum. 39. 16
Africanus imitatus patrem. 98. 23
Africanus Prior, anno ante censorem

INDEX RERVM,

rem M. Catonem, mortuus est.	194.23	Amicitiam usque ad extremum vitæ diem permanere, cur diffi- cile sit.	163.4
Africanus maior.	224.16	Amicitias qui magis querant.	167.16
Africanus minor.	ibid. 15	Amici qui diligendi.	172.30
Agamemnon immolauit Iphige- niam filiam.	139.3	Amicitiae vera difficultimè repe- riuntur in ijs qui in honoribus réque publica versantur.	173
Ageſilaus.	73.10	Amicus certus in re incerta cerni- tur.	ibid. 22
Agis rex occisus.	99.28	Amicitiae fines ac termini, déque ijs variaz sententiaz.	170.24
Agraria lex Philippi.	97.5	Amicitiae ne in graues inamicitias conuertantur, cauendum est.	15
Agri fertiles imitandi.	23.24	Amicitiae quæ minus probantur diffusendæ magis, quam discri- pendæ sunt.	177.16
Agricultura laus.	63.19	Amicitia inter æquales magis elu- ceret.	185.14
Agricultorium voluptates.	208	Amicitiae vera sempiternæ sunt.	162.28
Agri bene culti laus.	209.9	Amicitiae quare propinquitatipr- æstet.	157.10
Agriæatinus quidam doctus vates	159.9	Amicus tanquam alter idem.	178.34
Ajax tragedia.	49.7	Amor princeps est ad beneullen- tiam coniungendam.	161.18
Ajax Telamonius.	48.29	Amici noui.	174.21
Albinas Sp.	190.3	Amicorum bene suadentium au- thoritas in amicitia plurimè valere debet.	166.31
Alexander.	73.10	Amicorum cauſa multa facimus, quæ nostra cauſa non facere- mus.	170.61
Alexander Macedo, humanitate superatus à patre.	39.11	Amicitia quid sit.	157.19
Alexander Pheræus ab uxore in- terfectus.	77.3	Amicorum omnia communia.	24.33
Ambitiosos quorum similes esse dixerit Plato.	38.1	Amare quid sit.	185.8
Amicitia honesto excitatur.	26.11	Amilcar Annibalipater.	140.23
Amicitia unum ex pluribus effici		Animantium omnium communis	85
Pythagoras voluit.	26.19		
Amicorum consilium in rebus se- cundis maximè necessarium.	39.24		
Amicorum paria rarissima.	155.		
	30		
Amicitia maximè perturbat offi- cia.	119.14		
Amicitiae præstat iustitia.	ibid.		
Amicitiae prima lex, ut neque ro- gemuſ res turpes, neque facia- muſ rogati.	165.14		
Amicitia orta à natura, non ab imbecillitate.	160.22.161.22		
	162.25		

ET VERBORVM

Sal suorumque tuendi cura. 8.17	Appius cæcus quatuor filios, quinque filias habuit. 201.4
Animorum natura cur mortalis esse non possit. 217.218	Aqua hæret. 148.1
Animus hominis diues, non arca appellari debet. 235.21	Aquilij de dolo malo formulæ. 125.126
Animi vita grauiora. 112.30	Arati preclarum consilium ad constitutuendam remp. 100.2
Animi motus in quo versari debet. 23.14	Aratus Sicyonis Nicoclem tyrannum occidit. ibid.6
Animus cœlestis ex altissimo domino depresso in terram. 216.29	Arbitrorum formulæ. 129.12
Animo nihil præstantius. 224.33	Architas Tarentinus. 202.5
Animus in custodia corporis quoad deo videtur, retinendus. 241.28	Areopagitas constituit Solon. 33.20
Animi magnitudo in contemenda voluptate, vita, re. 112.4	Arganthonus quidam octoginta regnauit annos, centum & vinti vixit. 213.31
Animi generi hominum deorum munere dati. 342.34	Argentarij apud omnes ordines gratiosi. 125.9
Animi opera maiora, quam corporis. 85.16	Aristides iustus. 109.9
Animorum natura æterna. 154.32 & 22.246.7	Aristidis authoritas Athenis. 121.20. sententia de Themistoclis consilio. ibid.25
Animorum vis duplex. 43.27	Aristippus author seſtæ Cyrenaicæ & Aniceriz. omne bonum in voluptate posuit. 151.9
Animorum motus duplices. 55.31	Aristo. 5.34
Annibal callidus. 47.1.	Aristo Chius de senectute scripsit. 188.10
Annibal crudelis. 19.25	Aristoteles. 4.34
Annulus Gygis. 117.11	Aristoteles quid de pecuniarum effusionibus sentiat. 89.32
Annus solis reditu metimur. 245.11	Aristotelis opinio de honesto. 116.13
Annus verè vertens multa hominum secula complebitur. ibid. 15	Artificia quæ liberalia, quæ sordida 63. 11.12
Antipater Tyrius. 102.8	Aſſentatio ab amicitia remouenda 181.31
Antiopa, tragœdia. 49.7	Aſſutiz tollendæ. 129.25
Antipatri opinio de honesto. 122.22	Aſſutias aliter leges, aliter philoſophi tollunt. 128.23
Apellis Venus. 107.12	Atreus. 42.17
Apollinis Pythij oraculum. 98.33	Athenæ exemplis illustres. 3.34
Appetitus rationi lege naturæ subiectus est. 45.6	Athenienses in Aeginetas duri. 120.24
Appius Claudius cæcus, pacis cum Pyrro dissuasor. 193.24	Atilius
Appijs oratio, qua pacem cum Pyrro dissuasit. ibid.	

INDEX RERVM,

Atilius Regulus iterum à Poenis
 captus. 140.21
Atilius vigilando necatus. 141.14
Atilius Catalinus primarius populi
 vir. 211.3
Atilius L. cur sapiens habitus. 152.5
Atticus Pomponius cognomen A-
 thenis reportauit. 107.19
Attic. P. Sulpitio multam vtebatur.
 154.24
Attij poetæ versus de regno. 135.1
Auaritia senili nihil absurdius. 212.
 29
Auaritia nullum est tetius vitium.
 98.29
Auaritia populos omnes perdit.
 99.1
Auari plus semper appetunt. 138.15
Auaritia Spartam perditura. 98.34
Auaritia iniuriæ præcipua causa.
 13.20
Auaritiæ vituperatio. 98.29
Auctio de bonis ciuium. 101.2
Augures maiores natu, ijs etiam
 qui cum imperio sunt, antepo-
 nuntur. 212.10
Auspicia quæ sunt optima. 191.33
 B
BArgulus Illyricus latro. 81.1
 Beata vita in quo contineatur,
 ex Metrodori tententia. 151.18
 Bella cur suscipienda. 17.vlt.
 Bellicæ gloriæ studium in veteribus
 Romanis. 28.30
 Bellum de salure, cum Celtiberis,
 cum Cimbris: de imperio, cum
 Latinis, Sabinis, Samnitibus,
 Poenis, Pyrrho. 29.21
 Bellicæ res maiores ne sint vrba-
 nis, an contrâ. 33.9
 Bella iusta quæ. 19.16
 Bellum Punicum tertium M. Cato-
 nis consilio illatum. 35.3
 Belli gloria adolescentibus qua-
 renda. 85.3
 Bene agier quid sit. 129.15
 Bene & beatè viuere nihil aliud
 est, nisi honestè & rectè viuere.
 225. 12
 Benefacta malè locata, malefacta
 sunt. 92.10
 Beneficia citra iniuriam esse de-
 bent. 94. & 95
 Beneficia quæ plurimi facienda.
 24.4
 Beneficentia benignitas, liberali-
 tas eadem. 129
 Beneficentia Herculem in deorum
 numerum retulit. 112.12
 Benefici & liberales natura sumus.
 162. 5
 Beneficium, qui dat, mores, non
 fortunam sequi debet. 95.6
 Beneficia in quæs conferenda. 92.4
 Beneficij immemorem omnes oce-
 runt. ibid. 19
 Beneficia in singulos. 96.24
 Beneficia in remp. 96.25
 Beneficia in gentissimos quoque
 præcipue conferenda. 24.7
 Beneficia omnibus communican-
 da, quæ. 25.8
 Benevolentiam adolescentuli ar-
 dore quodam amoris indicant.
 23.14
 Benevolentiam ciuium blanditijs
 & assentationibus colligere tur-
 pe est. 172.20
 Benevolentia colligendæ præcep-
 ta. 79.25
 Benevolentia ratio. 24.19
 Benignitas quas cautions habeat.
 21.22
 Benignitas quæ sit vtilis recipit.
 91.92
 Benignitas

ET VERB ORVM.

Benignitas largitioni anteponenda.	ibid.	22.7		
Benignitate nihil hominis naturæ accommodatius.	21.21	46.16		
Benignitas propensior esse debet in calamitosos.	92.3	134.24		
Bias sapiens.	223.6	56.29		
Biantis patria Priene.	ibid. 7	101.29		
Bias omnia secum portabat.	ibi. 11	Cæsar dictator ciuium bona vendidit.	ibid. 2	
Blandus amicus à vero internosci potest adhibita diligentia.	182.34	Callicratidas nimio gloriæ studio	Laçedæmonijs nocuit.	36.21
Bona bonis quæ anteponantur.	103.6	Callipho Philosophus.	148.23	
Boni viri qui sint.	129.15	Calphurnius P. Lanarius.	127.29	
Bonum virum esse semper, est vnde.	137.15	Calumniæ exempla.	16.31	
Boniviri qui appellandi sint.	157.2	Calypso.	48.25	
Bonus nemo miser esse potest.	216	C. Cannius.	124.32	
	lin. 24	Campus Martius.	46.5	
Boni viri definitio.	131.21	Ad Carceres à calce reuocari.	225.10	
Bonum summum, conuenienter natu- turæ viuere, è Stoicorum sen- tentia.	108.8	Carthago euersa à Paulo filio.	98.24	
Bona ea omnia sunt habenda, quæ secundum naturam fiunt.	214.18	Carthago deleta.	18.5	
Bonorum æquatio non laudanda.	97.10	Castigatio omnis vacare contumelia debet.	38.22	
Bonum solum honestum.	222.15	Catonis senis præcepta quatuor ad vilitatem rei familiaris.	103.9	
Bona caduca & incerta.	157.27	Catonis facta, Socratis dicta laudantur.	153.13	
Bonitatem qui tollant.	113.15	Cato Censorius Græcarum literarum perstudiosus in senectute.	188.17	
Brutus quid in patria liberanda spectare.	224.1	M. Cato prætor.	191.13	
Brutus accusator.	87.8	Catonis liber de rebus rusticis.	268.8	
Brutus L. in liberanda patria inter- festus est.	215.31	Cato Uticensis nimis acerbus in publicanos & socios, ætarij causa.	138.12	
C		Catonis dictum.	182.1	
Æcilius.	200.32	Cato Uticensis eur se interficere debuerit.	48.19	
Æciliij versus contra senectu- tem.	196.20	Cato sapiens habitus.	309.13	
Cæsar tyrannus.	76.2	Catonis maioris dicta.	103.10	
C. Cæsar Regnandi causa peruerit omnia.	145	Cato senex collegit <i>Ætatis iuxta.</i>	45.6	
Cæsaris largitiones non liberales.		Catonis		

INDEX RERVM,

Catoni s egregia.	128.1	Ciceronis Lælius.	ibid. 8
M. Cato legem Voconiam suafit.	191.9	Ciceronis filij laus in re militari.	85. 10
M. Cato quo anno natus.	191.4	M. Cicero omnes honores adeptus suo anno.	91.13
M. Catonis de Carthaginē suscipio.	194.17	M. Cicero scripsit libros de rep.	91. 27
Cato Bruti aunculus.	221.5	Ciceronis ædilitas.	91.15
Cato inter Aficanorum ætates interiectus.	224.15	Cicero consul.	101.20
M. Cato miles.	191.10	Cicero Academicus.	110.28
Cato perfectus Stoicus.	221.15	Ciceroni in ingrata repub. neque mors, neque exilium recusanti evenissent.	216. 1
Cato Censorius Africani prioris frē æqualis.	104.7	Ciceroni redditum gloriosum inimicorum dedit iniuria, non exitum calamitosum.	230.16
Cato cur sapiens habitus.	152.6	Cincia lēx à Maximo laudata.	191.15
Cato è vita discedit tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo.	219.22	Cincinnatus dictator.	209.1
Cato repuerascere non vult.	ibi. 14	Cineas Thessalus.	203. 23
M. Cato Quæstor.	191.12	Simon Atheniensis.	93.16
Q. Catulus Pompeio non inferior.	33. vlt.	Circe.	48.25
Catulorum sermo qualis.	47.19	Ciuitas, quæ dici possit.	229.21
Catuli optimè Latina lingua vti putabantur.	56.23	Ciuitatis eum familia comparatio.	233.4
Celare & tacere, non idem sunt.	123.3	Civis quis sit.	230.21
Cella vinaria, olearia, penaria.	209.16	Ciuitatum rectoribus & conservatoribus patet in cælum aditus.	240.34
L. Censor Mummius.	98.25	Claudij Centumali factum improbum.	127. 25
Censor Africanus.	ibid. 23	Claudij Ap. F. ædilitas.	90.19
Cethagus.	191.14	P. Clodij conatus.	91.4
M. Cethagus Suadæ medulla diæsus ab Ennio.	206.20	Clementia & placabilitas magnis viris dignissima.	38.12
Chrysippi dictum.	119.2	Cleombrotus inuidiam timens, Lacedæmonios perdidit.	36.30
Ciceronis de oppræssâ coniuratione gloriatio.	34.19	Clytemnestra, tragœdia.	49.6
Ciceronis versus.	34.11	Colendi qui.	62.17
Cicero stante repub. plus temporibus in agendo, quam in scripto ponebat.	68.3	Collatinus Tarquinius à Bruto collega emissus.	118.12
Cicero Academicus fuit.	70.5	Communitas hominum falsò orta dicitur à necessitate vitæ.	65.33
Ciceronis de gloria libri duo.	79.9	Communia	

ET VERBORVM.

Communia ciuib[us] inter se qu[od]		ceps philosophorum.	105.3
fint.	24.34	Crat. opinio de honesto.	115.9
Comœdia antiqua.	45.3	Crudelitas inimica naturæ.	128.29
Comparatio puleherrima.	114.25	Cura optima de salute patriæ.	
Concordia fundamentū reip.	99.8		3.7.7
Coniugia societas prima.	25.30	Curio v[er]itatem præponebat &	
Consideratio tempus, & diligenti-		quitati.	136.19
am postulat.	11.16	Curius etiam senex reipub. vnlis.	
Confuetudinis maxima vis est.			193. 21
	174. 32	M. Curius oblatu[m] aurum repudi- auit.	208.19
Consulatus Ciceronis.	101.20	M. Curius de Samnitibus, de Sabi- nis, de Pyrrho triumphauit.	208.24
Contemptus quos homines sequa- tur.	81.15	M. Curius extrema astate rori vixit.	ibid. 23
Contentio.	36.6	M. Curius villa.	ibid. 25
Contentio plus ad gloriam valet quam sermo.	86.3	M. Curius & T. Coruncanus inter- se coniunctissimi.	165.2
Continentie tractatio.	151.6	M. Curius tenuitas vicitus.	224.12
Conuincium melius Latini, quam Græci nominântur.	204.28	M. Curius domus nihil ornatum ha- buit præter ipsum.	233.23
Corinthus cur deleta.	18.7	Cynicorum inuerecundia.	54.14
Corin. à Mummo euersa.	98.25	Cyrcilius quidam lapidibus obru- tus.	121.12
Coriolanus.	164.3	Cyrus.	73.10
Cornelij Scipionis P. facta ab Afri- cano prædicantur.	240.3	Cyrus Persarum rex agricultura maxime oblectatus.	210.5
Corporis bona extemis antepo- nenda.	102.32	Cyri morientis sermo, apud Xeno- phonem.	198.14
Coruncanus etiam senex reip. vni- lis.	193.21	Cyri morientis de animorum æter- nitate oratio, apud Xenophonem.	217.25
M. Crassi de diuitijs opinio.	13.24		D
M. Crassus.	47.13	Damon Pythagoricus.	120.3
L. Crassus.	46.25	Deberur id, quod turpe est non reddere.	
L. Crassus adolescens ex accusati- one laudem consecutus.	85.18	P Decius quarto consulatu se pro repub. deuouit.	203.31
Crassi diuitiis ædilitium manus.	90.15	Decij duo.	109.7
Crassus præ diuitijs, de honesto non curabat.	13.22	Decorum.	40.32
L. Crassus copioſa magis quam fa- piens oratio.	234.17	Decorum ab honesto quid differat.	41.2
Cratippus Peripateticorum prin- ceps.	3.19	Decorum fusum est per omnes par- tes	
Cratippi laus.	70.8		
Cratippus astate Ciceronis prin-			

INDEX RERVM,

tes honestatis.	41.31	Divitiarum modum ex quo; quantum cuique sat est, homines metuntur.	235.24
Decorum duplex descriptio.	ibid. 33	Divitiae cur expetantur.	13.20
Decorum poeticum.	42.11	Divites non est, cui quæsito opus est.	236.27
Decorum tribus in rebus positum est.	53.25	Divites quis sit.	235.6
Decorum ab honesto separari non posst.	40.vlt.	Divisio rerum ad tuendam vitam pertinentium.	71.10
Defensio accusatione laudabilior.	86.26	Divisionis vitium, aliquid præterire.	7.29
Defendendi interdum etiam nocentes.	87.17	Dolor contra naturam.	111.6
Definitio necessaria principio disputationis.	6.11	Dolere malum non esse, philosophi nonnulli affirmant.	142.33
Deliberanda ea non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio.	116.31	Dolorum faces.	81.31
Demetrius à Macedonibus relietus.	77.10	Dolus malus, legibus vindicatus.	126.8
Demetrius Phalereus.	4.24	Dolus malus quid.	125.33
Demosthenes.	ibid. 34	Domus hominis honorati qualis esse debeat.	38.15
Déos non nocere.	71.23	Domum dominus honestare debet, non contra.	38.29
Depositus nō semper reddéda.	139.7	Domus seminarium reip.	33.25
Detrahendi de absentibus studium vitiostam naturam significat.	57.8	Domus finis, vius.	58.16
Dicæarchi liber de interitu hominum.	73.16	M. Dresius.	46.28
Diligentia in amicitijs comparanda.	172.4	Duillius Pænos primus classe decuit.	204.13
Diligere oportet cum iudicaueris.	179.32	delectabatur cereo finali & tibicine.	ibid. 15
Dinomachus philosophus.	148.23	Duodecim tabulæ de tutela.	126.9
Diogenis Babylonij, Stoici opinio de honesto.	122.20	E	
Dionysius superior quanto metu vixerit.	76.24	Loquentia laus.	65.37
Dionysius tyrannus.	120.5	Loquentia quid.	86.5
Dissensio sine acerbitate inter Africatum & Metullum.	38.6	Eloquentia intermissio.	94.13
Dissimilitudo dissociat amicitias.	176.28	Ennij poëta loci sive versus, diuersas ad res prolati, suo quique numero notati.	13.19.25 28.37
Divitiae amare, parui angustique animi est	31.5	75.92. 126.173	
Divitiarum fructus in copia est,	236.28	Ennij versus de fide.	142.36
		Ennij versus ad Flaminium.	187.8
		Ennij versus de Fabio Maximo.	191.20
		Ennij versus de senectute sua.	192.33
		Ennius	

ET VERBORVM.

Ennius præclarè paupertatem & seneclucent tuit.	193.7	Fides ut nob's habeatur, quibus artibus elaborandum.	80.6
Ennius quot annos vixerit.	ibid.5.	Fidei bonæ nonen lat. illimum.	
Ennius versus ex persona Apij cæci.	ibid.28	Fides vel hosti seruanda.	120.19
Ennius censet non lugendam esse mortem, quæm immortalitas con- sequatur.	313.18	Fidei templum in Capitolio 142.18	
Ennius de Homero sapissimè cogi- tare, & loqui solebat.	339..9	Fides & cōstanua in amicitia de- fiderantur.	173.30
Epicurei pervertunt præcepta offi- cij.	5.17	Fimbræ.	131.32
Epicureorum sententia de Deo.	141.32	Finis bonorum & malorum simplex esse debet.	148.28
Epicurus satis fortiter de dolore dicet.	151.29	C. Flaminius tribunus pl.	193.30
Epicuri de bono & malo sententia.	ibid 31	L. Flaminius è senatu cœctus.	
Epigoni tragedia.	49.5	Faciale ius.	203.11
Exagymnia.	60.7	18.19. cum hostibus commune.	143 vlt.
Extræcta.	59.32	Fæneratores ad medium lanum sedebant.	103.13
Euripidis versus.	134.8	Formæ dignitas quomodo tuenda.	
Exercitatio in omni re necessaria.	27.24	Fors hera.	55.14
Exercitatio in senibus quid effi- ciat.	200.4	Fortis animus duabus in rebus cer- nitur.	19.31
Exigere non acerbè cōuenit.	93.30	Fortissimus quisque, imperandi cu- pidissimus.	30.12
Exilium quibus terribile.	226.11	Forti viro vis adhiberi non potest.	29.21
Exules qui sunt.	230.34	Fortitudo sine iustitia in vicio.	144.33
P			
FAbius Q. Labeo.	17.2	Fortitudinem quomodo definiant Stoici.	29.1
Fabij Maximi laus, calliditas.	36.vlt.	Fortitudo est dolorum laborumq; contemptio.	ibid.4
Fabricius iustus.	109.9	Fortuna cæca.	151.27
Fabricij mira iustitia.	135.23	Fortunæ magna vis in utramque partem.	170.5
Fabricius etiam senex reip. utilis.	193.21	Fortunam suis quisque fingit mori- bus.	74.15
Fabricij continentia.	124.11.237.2	Frans odio digna maiore, quam vis.	132.13
Fabula Platonis vtilissima.	117.4	20. vlt.	
Falsum iurare, peccare non est.		R	
Fides vnde dñia.	343.37	Frau	
	33.4		

INDEX RERVM,

Frans vulpeculæ propria, vis leo-
nis. ibid. 54

G

Gabinialege, quanta labes fa-
cta sit. 165. 33

Gallus dimetiendi eccl. & terræ
studiosissimus. 206. 4

Gemma in vitibus. 207. 28

Geometræ non omnia doceant. 115. 5

Gloriæ cupiditas in maximis ani-
mis & ingenijs. 14. 9

Gloriæ cupidi homines facile ad
res iniustas impelluntur. 30. 4

Gloriam qui, suscep̄tis laboribus
spennat, vix inuenitur. ibid. 6

Gloriæ cupiditas libertatem eripit. 31. 10

Gloriam qui contemnunt, non ie-
prehendendi. 32. 11

Gloria tribus è rebus cōstat. 79. 14

Gloriæ consequendæ viam Sogra-
tes quam traderet. 84. 1

Gloriam è rebus bellicis petere a-
dolescentes debent. 85. 4

Gloria diuitijs anteponenda. 103. 7

Gloria hominum angustis finibus
interminatur, nec diurna esse
potest. 244. 32

Gnathonum multi similes. 182. 31

Gorgias Leontinus Isocratis ma-
gister. 192. 24

Gorgias Leontinus centum, & sep-
tem complevit annos. ibid.

Gorgias Leontini de sua senectute
responsum. ibid. 27

Graecchi filii vituperantur. 84. 13

Gracchi patris iaus. ibid. 12

C. Gracchi frumentaria largitio. 96. 32

Gracchi Tiberij filij, Africani ne-
potes. 99. vlt.

Grac. Tib. qui secuti sunt. 165. 11

Gracchus Tib. regnum occupare
conatus est. ibid. 22

Gracia cum Latinis coniungenda. 3. 26

Graecorum nobiles victoria. 28. 25

Graeca verba Latinis inculcare ri-
diculum. 48. 10

Gracia, manante à Lacedæmonijs
malo, cecidit. 99. 33

Graecorum consuetud., vt ijs pro-
pona: ur, de quo disputerent quam-
uis subito. 156. 10

Gratia & pécunia comparatio. 95. 15

Gratidianus prætor, lapsus in offi-
cio boni vii. 132. 33

Giges Platonicus, ex pastore rex. 117. 18

Gytheum. 121. 23

H

Hæreditas optima quæ. 52. 5

Hæreditatis spes quid efficiat. 233. 13

Hasta bis in foro posita. 101. 1

Hecatonijs Rhodij lib. de officijs. 126. 32. 136. 26

Hercules Prodigii. 50. 19

Hercules in cœlestiū numerū col-
locatus propter beneficia in hu-
manum genus collata. 112. 11

Herillus. 5. 34

Herodoti locus. 83. 11

Hesiodi locus. 23. 22

Hesiodus de stercoreatione verbum
non fecit. 208. 8

Hippolyti mors. 16. 13

Homerus auctor optimus. 139. 31

Homerus multis ante Hesiodium
seculis fuit. 208. 10

Homerus de stercoreatione memi-
nit. ibid. 12

Homo cæteris animalibus, quan-
tum & in quo præstet. 8. 24

Hominis

ET VERBORVM.

Hominis propria appetitio principiarus.	9.18	Hortensius, Ciceronis libert. 69.18
Homo folius ordine sentit. ibid. 23		Hortensij ædilitas. 90. 5
Hominis propria veri inuestigatio, & in prudentia posita.	10.19	Hortensij potentia. 130.19
Homines quidam non re, sed nomine.	45.28	Hortus altera tuccidia. 209. 19
Homines secundum deos, hominibus maximè utiles.	71.21	Hospitalitas à Theoph. laudatu-
Homines hominibus plurimum no- cent.	73.25	93. 8
Hominum studia in nos quomodo exciterent.	74.12	Hofis, olin peregrinus. 19.5
Homo homini consultum vult.	112.34	Humanæ res fragiles & caducæ.
Honestum laudabile natura.	10.3	185.25
Honestum quibus ex rebus confla- tur.	9.24	I
Honestum è quatuor veluti fonti- bus manat.	10.8	Janus medijs. 103.30
Honestum nihil, quod iustitia va- cat.	29.7	Iason Pheræus callidus. 47.5
Honestas à partibus quatuor ma- nat.	63.30	Imperij cupiditas in maximis ani- mis & ingenij. 14.8
Honestas per se animos omnium mouet.	79.vlt.	Imperia non semper expetenda.
Honestum quid sit, è Stoicorum, Peripateticorum, Socratis sen- tientia.	107.21	31.11
Honestum verum in sapientibus solis.	108.14	Imperium non est scelere quæren- dum. 135.33
Honestas omni pondere grauior est habenda.	116.10	Imperator quis sit. 231.19
Honesti vis.	121.7	Impij aduersus deos qui sunt. 113.7
Honestæ naturæ temporibus fiunt non honesta.	139.16	Improbi serui sunt. 232.18
Honestatis partes quatuor, pru- dentia, iustitia, animi magnitudo, continentia.	ibid.	Incessus qua ratio. 54.25
Honoris certamen etiam inter op- timos, amicitiam labefactat.	162. 20	Iniuria sit duobus modis. 20.33
Horatius Coticus.	234.8	Iniustiæ duo genera. 13.6
		Inspicie fortunato nihil est intol- erabilius. 170.8
		Insitionibus nihil inuenit agricultura solerti. 208.18
		Inuita Minerva nihil decet. 48.3
		Iocandi genus duplex. 44.34
		Iocandi genus quale esse debeat.
		45.5
		Ira scigrauter inimicis non opor- tet. 38.9
		Ira omnibus interdum repudianda est. 38.32
		Ira male laudatur à Peripateticis. ibid.32
		Iratorum, aut alioqui commoto- rum forma ipsa corporis tota mutatur. 44.14
		Ira nihil rectè fieri patitur. 57
		33

INDEX RERVM,

Isocrates.	4.34	Iustitia omnium domina & regina virtutum.	113.24
Isocrates Gorgiæ Leontini discip.	192.24	Iustitiam qui tollant.	ibid.16
Isocrates vixit annos vno minus centum.	ibid.23	L	
Isocrates quarto & nonagesimo anno Panathenaicon scripsit.	ibid.22	Lacedæmonij victoriae cupidissi- mi.	39.20
Italicum bellum.	98.11	Lacedæmonij quod in iustè impe- rarent, ab omnibus ferè deserti.	77.11
Iudiciorum ratio duplex.	86.24	Lacedæmonijs amplissimum magi- strati senes gerunt.	194.31
Iudicium fallax in cupiditate reg- nandi.	116.23	Lacedæmoniorum respub. quando & cur perierit.	98.34
Iudicijs addebat ex fide bona.	126.11	Lacedæmoniorum legati Athenis.	212.1
Jura belli.	17.29	Lacedæmone honestum domicili- um senectutis.	211.30
Juris ciuiliis cognitio laudabilis.	93.28	Laciadæ Curiales.	93.16
Ius ciuile neglectum.	ibid.32	Laetæ orbi.	242.4
Ius gentium, & ius ciuile quomodo differant,	129.5	Laertes agrum stercoreat.	208.11
Turis fons, natura.	130.1	Lælius semper eodem vultu.	39.8
Ius ciuile ductum à natura.	129.30	Lælius plenus hilaritatis.	46.29
Iusurandum ad astringendum si- dem vinculum arctissimum.	145.7	Lælius, cognomento sapiens.	83.4
Iustitiae fundamentum fides	12.34	C. Lælius Q. Mutius Scæuola ^z au- guris sacer.	154.7
Iustitiam tollit ambi ^z io.	13.33	Lælij C. & P. Scipionis familiaritas memorabilis.	155.15.155.33
Iustitia seruanda etiam aduersus infimos.	20.29	Lelio adolescent, L. Paulus, M. Cato, C. Gallus, P. Nafica, Tib. Gracchus iam senes.	185.11
Iustitiae fundamentum quod.	21.26	Lælij æquales Scipio, L. Furius, P. Rutilius, Sp. Mummius.	ibid.15
Iustitia nullum tempus vacare de- bet.	29.31	Lælio sene C. Fannius, Q. Mutius, Q. Tubero, P. Rutilius, A. Virgi- nius adolescentes.	ibid.16
Iustitia sine prudentia fatis habet authoritatis.	80.20	Largitionem immodicam rapinæ sequuntur.	89.1
Iustitia sola viri boni nominan- tur.	82.3	Largitio fundū non habet.	ibid.12
Iustitiae opinio etiam solitario ho- mini necessaria.	ibid.20	Largorum duo genera.	ibid.14
Iustitiae particula aliqua etiā in pi- ratis, ceterisq; latronibus.	ibid.27	Largitio.	90.30.91.33
Iustitia fruenda causa, reges olim constituti.	83.12	Latronum leges quædā sunt	82.33
Iustitia fundamentum est famæ.	96.19	Laude se dignum quisque putat.	39.28
		Legiones	

E T V E R B O R V M.

Legiones Rom. sub iugum à Samnitibus missæ.	144.5	Libidinosorum animi.	247.13
Lentulus ædilis Cicerone consule.	90.20	Licinij Crassi C. lex de sacerdotijs.	183.14
Leætrica calamitas.	77.14	Lites valde vitandas.	92.34
Legis xij. tabularum verba.	19.7	Liuius poeta, ætate Catonis Cens.	206.12
Lex agraria Philippi.	97.5	Loci & temporis vis quanta sit.	60.31
Lex de reperundis.	98.8	Luculli ædilitas.	90.19
Lex Crassi & Scæuola de peregrinis.	ibid. 31	Luculli magnificentia in villis exercituendis.	59.11
Lex Petronia & Papia de peregrinis.	ibid. 31	Ludo & ioco quatenus vtendum.	
Lex Latoria.	126.10	Lutatius Pythias.	44.25
Legis xij. tabularum locus.	126.9	Lycurgus.	33.31
Legis Cincie suaor Maximus.	191.15	Lysander dux Lacedæmoniorum.	ibid. 28
Lex Voconia à M. Catone laudata.	193.4	Lysander Ephorus à Lacedæmonijs expansus.	99.37
Leges quædam etiam inter latrones.	83.33	Lysander Lacedæmonius.	310.7
Leges cur è constitutæ.	83.18	Lysias Pythagoræus Epaminondi lacerudit.	21.18
Leges ciuium incolumentem spectant.	111.28		65.4
Lex naturæ communem utilitatem spectat.	112.34.114.9.122.32	M	
Legum latores boni plus prosumunt ciuitatibus, quam boni imperatores.	33.31	Macdonum gaza potitus L. Paulus.	98.18
Liberalitas, vide Benignitas.		Q. Mælius tribunus plebis.	144.8
Liberalitatis duo sūt genera.	23.38	Magister conuiij.	205.3
Liberalitatis ratio duplex.	88.1	Magisteria.	ibid. 6
Liberales qui.	89.19	Magnanimitas.	63.32
Liberalitas secundum naturam.	112.2	Magnæ matris Ideæ sacra.	204.20
Liberalitatem qui tollant.	113.16	Malitia distat à prudentia.	129.27
Libertatis causa, omnis à magnis viris suscipienda contentio.	31.11	Mamercus, quod avaritiae causa ædilitatem prætermisseret, à consularu repulsa.	50.35
Libertatis proprium quid.	31.26	Mancinus Numantinis dedi us.	144.12
Libertas quid sit.	231.vlt.	E. Manlius dictator accusatus à Pomponio tribuno pl.	145.13
Liber nemo nisi sapiens.	ibid. 18	T. Manlius detrect tribunum pl. ab accusatione patris.	ibid. 28
Libidinosa & intemperans adoleſcentia effætum corpus tradit ſenectuti.	198.13	M. Manlius pauper fuit.	21.27
		M. Marcellus.	216.3

INDEX RERVM;

C. Marius. 33.34
C. Marius septimum annum post
prætoriam acuit. 132.21
C. Marius à fide iustitiae disces-
sit. *ibid.* 30
C. Marius qualis in secundis & ad-
uertis. 225.23
M. Marius Gratidianus. 128.10
Marius Gratidianus prætor edicit
populo quid seruet. 132.33
Marte nostro. 115.25
Massanissa nonaginta annos natus
quid fecerit. 199.33
Massanissa familiæ Scipionum a-
miciſſimus. 239.8
Massanissa, P. Cornelium Scipionem
regio apparatu accepit. 239.20
Massilia in triumpho portata. 78.4
Male materiæ ades. 123.20
Q. Maximus senex adolescentem M.
Catone. 191.3
Maximi gratitas comitate condi-
ta. 191.5
Q. Maximus Tarentum recepit.
ibid. 26
Q. Maximus Mortuum filium pro
funere laudauit. 192.3
Q. Maximus angur. 191.32
Q. Maximi fortitudo in ferenda
filij morte. 192.1
Q. Maximus iuris augurij admo-
dum intelligens. *ibid.* 7
Q. Maximus ut homo Romanus
valde literatus. *ibid.* 8
Q. Max. Africani frater. 137.5
Medea, tragœdia. 49.5
Melius, æquius. 126.13
Memoria legendis sepulchris per-
di curabatur. 195.11
Memoria senectute minuitur. *ib.* 5
Menalippa, tragœdia. 49.5
Mendacium omne contrahendis
rebus tollendum. 126.13
Mente nihil diuinus. 119.19
Mens cuiusc; is est quisque. 246.9
Mercari quod statim vendas, fordi-
dum. 62.vlt.
Mercatura quæ probanda, quæ
minùs. 63.12
Merce ad amandum adduci, for-
didissimum. 75.13
Mercenarij oranes fordidii. 62.33
Q. Metellus imperator à legato
fuo C. Mario accusatus. 132.24
L. Metellus quadriennio post al-
terum consulatum pontifex
maximus factus est. 198.19
Metrodori de beata vita sententia. 151.18
Metus odij comes. 75.32. malus
custos diuturnitatis. 76.6
Metus omnis, teruius est. 234.16
Micare in tenebris. 132.10
Miles semel dimissus, nisi secundo
sacramento obligetur, pugnare
iure contra hostem non potest. 18.30
Milo gladiatores emit. 91.3
Milonis Crotoniata abiecta vox. 197.18
Milo humeris bouem sustinuit. 199.21
Minerua Phidiæ. 222.12
Minos. 42.13
Minucij Basilij falsum testamentum. 130.15
Modestia. 40.30
Modestia quid. 60.1
Mores corrumptuntur diuitijs. 96.8
Morositas senum aliquid excusati-
onis habet. 212.18
Mors ferituti, & turpitudini ante-
ponenda. 35.22
Mors seni aut planè negligenda,
aut etiam optanda est. 213.3
Mors longè abesse à senectute non
poter.

E T V E R B O R V M

rect.	ibid. 1	entia.	116. 5
Mors omni etati communis. ibi 21		Natura principia.	122. 33
Mortis adolescentium & tenui aif crimen.	214. 24	Natura lex.	ibid.
Mortem ut negligamus, ab adolescentia meditatum esse debet.	215. 24	Natura fons iuris.	120. 8
Morti nihil tam simile, quam som- nus.	218. 10	Natura murari non potest.	162. 37
Mortuis religiosa iura tribuuntur.		Natura suum sui appetens est.	
Mors quibus terribilis.	226. 9		168. 19
Mos rogandi iudicis.	219. 30	Nearchus Tarentinus.	202. 34
Q. Mucij aedilis.	90. 18	Negligendus nemo in quo sit ali- qua significatio virtutis.	22. 34
Q. Mucij Mancini sermo qualis		Neoptolemus	177. 1
	47. 20	Neptunus tres optiones Theseo dedit.	16. 12. & 138. 33
Q. Mucius P.F. iurisconsul.	49. 30	Nestor auid Homerum de virtuti- bus suis laudissime prædicat.	
B. Mucius.	84. 27		198. 26
Q. Mucius Porsenna interfector.		Nicocles tyrannus occidus.	101. 6
	294. 6	Nili accolæ.	243. 27
L. Mummius.	98. 25	Non putaram, videndum sapienti- ne quando dicere cogatur.	5. 17
Mummiij laus.	ibid. 26	Narban. C. à P. Sulpitio accusatus.	86. 30
Munus perinde est, ut accipitur.	149. 6	Numa Pompilius.	223. 31
Mutatio facienda consilij, vbi nos errasse cognoscimus.	51. 21	Numantia delecta.	34. 3
	N	Nunicius T. Trib. Pl.	144. 7
Næuij versus & ludus.	195. 1		0
Næuij bellum Punicum.	206. 10	Obiurgationum qui modus.	58. 2
Naturam quisq; suam potius quam alienam insequi debet.	47. 13	Octavius Cn. primus è sua fa- milia consul.	ibid. 19
Natura omnibus sequenda.	ib. vlt.	M. Octauij Frumentaria laudatio.	96. 33
Natura, quas partes corporis texit, eas tegere omnes debent.	54. 2	Odisse aperte magis ingenuum est, quam fronte occultare sentien- tiam.	174. 9
Natura non patitur, ut alteri destra- hamus nostri commodi causa.		Oeconomicus Xenophontis, liber à Cicerone adolescenti versus.	102. 25
	111. 4	Officina nihil habet ingenuum.	
Natura est ius gentium.	ibid. 24		63. 3
Natura est lex diuina, & humana.		de officijs libri non multum à Pe- ripateticorum dogmate diffe- runt.	
	ibid. 31	Officij amplitudo, & laus	4. 5
Natura lege vna & eadem omnes continetur.	153. 3		5. 7
Natura desiderat recta & conueni-		R 4	Officiorum

INDEX RERVM,

Officiorum præcepta adolescentiæ		
aptissimæ. 5.3		
Officij præceptio quorum philo-		
phorum propria. 5.32		
de Officijs libri à Stoicorum fonti-		
bus deriuati. 6.5		
de Officio quæstio duplex. ibid. 27		
Officij diuīsio. 7.4		
Officium quid. 6.28		
Officij deterendi cauīs. 14.22		
Officij commutatio. 15.33		
Officia alijs alia magis debentur.		
27.19		
Officiorum boni ratiocinatores el-		
se debemus. ibid 26		
Officia splendidissima, quæ ab ani-		
mi magni rudine oriuntur. 28.15		
Officia pro æstatum ratione varian-		
tur. 5.10		
Officium adolescentis. ibid 13		
Officia senum. ibid.26		
Officium magistriatus. 53.5		
Officium priuati. ibid.11		
Officium peregrini. ibid.15		
Officiorum comparatio. 63.28		
Officij persequendi rationes quin-		
que. 70.16		
Officiorum tractatio in philoso-		
phia ubertima. 105.21. delibera-		
tio triplex. 106.17		
Officia media. 108.21		
Officia à quatuor fontibus hone-		
statisducta. 139.19		
Officia exprobrantium hominum		
odiosum genus. 176.1		
Onera maxima, senectus & pau-		
pertas. 193.7		
Opes cum infamia non viles. 135		
vlt.		
Opifices omnes sordidi. 63.2		
Opinionem hominum de se negli-		
gere, arrogantis est. 43.4		
Opipare paratum coniuiuū. 125.13		
Orationis vis. 221.33		
Orationis duplex ratio. 86.1		
Orationis vis duplex. 56.5		
Oratoris proprium quid. 4.12		
Crateris munus ingenij non solum		
est, sed laterum etiam & virtutis.		
197.19		
Orbium cælestium ordo. 242.16		
concentus. 243.9. ab homi. ibus		
non percipitur. 243.30		
Ordo quid. 603		
Originum, Catonis libri. 201.18		
2166		
opuscula. 74.4		
Oium languorem assert. 104.14		
P		
Acuīj M. fabula. 159.17		
Panætius reprehensns. 6.9,7,28		
Panæt. Africæ præceptor. 39.15		
Pangruis duas res in suis libris pre-		
termisit. 102. 9. utilita: um com-		
parisonem omisit. 102.31. de		
officijs accuratissimè scripsit. 106		
14. locum de officijs prætermisit.		
ibid.32		
Panætium Cicero securus in libris		
de officijs. ibid.16		
Panætij opinio de honesto. 108.1		
Panætius defenditur à Cicerone.		
115.13		
C. Papyrius consul legem tulit de		
tribunis P. reficiendis. 183.5		
Pavias. 120.31		
Paulus & filius. C. Lucinio fami-		
liaris fuit. 164.34		
παρεῖσθαι. 221.31		
παρεῖσθαι, maximè Socratica. 222.3		
Parsimonia magni vestigal 237.13		
Pascere bene, prima utilitas in re		
familiali. 103.10		
Patris vita cum violatur, quam		
multa peccentur. 228.27		
Patris		

ET VERBORVM.

Patris charitas quanta.	137.15	Pericles princeps Græciae.	91.24
Pro patria mors oppetenda, si ita res terat.	26.31	Periculorum actionum multij lex ratio.	36.11
Patria parentibus anteponenda.	137.21	Periculis sine causa offerre se, stul- cum est.	36.3
Patroni ciuitatum & nationum qui essent.	18.18	Peripatetici, quod iracundiam lau- derat, notau.	38.38
L. Paulus sacer filij. M. Catonis.	74.3	Peripatetici placet honestum sum- mum bonum esse.	107.33
Paupertas contra naturam.	311.6	Pernicies vita summa, intelligentie simulatio in realitia.	130.1
Paulianas aux Lacedemoniorum.	33.28	Personis veluti duabus natura v- numquemque nosciturum induit.	
Pax iniussu populi, senatusque fa- cti, irrita.	144.6	Periurium quid sit.	46.14
Peccare, nunquam utile.	127.14	Phaeron Solis filius iactu fulminis deslagravit.	143.29
Peccandum non est amici causa.	163.26	Phalaridis mos.	77.8
Peccata esse aequalia.	226.31	Phalaris crudelis tyranus.	114.19
Peccata non rerum eventu, sed vi- tis honorum metienda sunt.	ibid.33	Philippi, Macedonum regis, huma- nitas.	39.11
Peccare est tanquam lineas tra- ue.	227.7	L. Philippus.	91.7
Peccatorum conscientia, dura ser- uitus.	234.12	Philippi ad Alexandrum epistola.	88.16
Pecunie cupiditas unde.	13.29	Philippus tribunus pl. moderatus.	
Pecuniam contemnere magnifi- cum est.	31.7	L. Philippi iniusta sententia	97.4
Pecunia corrupti, fideles esse non possunt.	88.19	Philosophi in quo peccant.	14.29
Pecunia non querenda solum, sed etiam collocanda.	83.32	Philosophorum vita minus exposi- ta fortunæ telis, quam corum qui tempub. tractant.	32.28
Pecunia cupiditas in plerisque, summa amicitie pestis.	163.19	Philosophia, quando & quibus ra- tionibus adductus operari dare ceperit Cicero.	68. per totum.
Pecunia & gratia comparatio.	95.15	Philosophia nomen quibusdam in- uisum.	67.vlt.
Pelopis regnum iniquum.	135.3	Philosophi qui.	68.33.
Perduellis.	19.3	Philosophia quid.	ibid.vlt.
Peregrinos vnu urbis prohibere, in humanum.	120.vlt.	Philosophia defensio.	64.10
Periclis severitas.	46.vlt.	Philosophia tota frugifera & fru- ctuosa.	105.19
Periclis dictum in Sophocle.	60.28	Philosophia pars de officijs vber- rima.	ibid.21
		Philosophia	

INDEX RERUM;

Philosophia liberalitatem, iustitia
 continentiam docet. 112.2
Philosophia vita in tranquilla præ-
 stat. 188.6
Philosophorum principes. 195.34
Pictura etiam nō perfecta delebat
 impentes & laudatur. 158.32
Picta in patriam, in cœlum via est.
 241.vlt.
Piratis fides non seruanda. 143.23
Pirata non est ex perduellium nu-
 mero, sed contra unis hostis om-
 nium. ibid.24
L. Pilonis lex de repetundis. 98.9
Plato. 4.29
Platonis locus. 10.4
Platonis præclara sententia. 12.23
Platonis dictum in *philosophos.*
 14.29
Platonis præcepta duo reip. præ-
 faturi, necessaria. 37.7
Plato Dionem erudit. 65.5
Plato uno & octogessimo anno
 scribens, mortuus est. 192.19
Platonis tranquilla senectus. ibid.
Plato Tarentum venit. 203.2
Platonis doctrina, diligere, esse re-
 minisci. 217.24
Plautus. 45.2
Plauti comedie, Truculentus, &
 Pseudolus. 207.11
Pocula minuta & rorantia. 205.9
Pœmata vel minus præclara dele-
 bant inperitos, & laudantur.
 108.31
Pœni seeditragi. 19.25
Pœra in sex extiemum adiutum neg-
 ligit. 189.19
Polycleti signum. 233.11
Pompeius Sex. geometriæ studio-
 sus. 11.23
Pompeii dictum honorificum in
 Ciceronem. 34.22

Pompej Magni theatrum. 91.21
Pompeius Magnus reprehensus.
 13.2
Q. Pompeius cùm deprecatetur,
 Numantinus deditus non est.
 144.17
Pomponius tribunus pl. die in dixit
 L. vanlio dict. tori. 145.14
Pontij Samnitis dictum de auari-
 tia. 97.vlt.
T. Pontij Centurionis vires. 199.17
Pontius Samnis. 20.31
Pompilius. 18.22
Possidonius. 66.17
Possidonius Panetij discipulus.
 106.26
Possidonius de officijs scriptis. ib.29
Posthumius hosti deditus, author
 ipse deditio. 144.11
Præclara omnia rara. 178.11
Prandia decumæ nomine. 90.31
Principatum appetere, hominis
 proprium. 9.18
Priuata nulla, natura, sed occupa-
 tione, victoria, lege, pactione,
 conditione, sorte. 12.13
Priuata vita otiosior, publica fru-
 ctuosior. 31.32
Priuata vitam multi coluere, ut
 tranquillè viuerent. ibid.17
Priuata vita quibus concedenda,
 quibus ministris. 32.1
Probabile quid sit nisi facta causa-
 rum contentione, non constat.
 70.3
Prodigi qui. 89.16
Promissis quando standum non sit.
 16.23. 139.15
Promissa non seruanda. 139.6
Propylæa. 91.26
Prudentia quid. 64.8
Prudentiæ & sapientiæ discriben-
 ibid.
Prudentia

ET VERBORVM.

Prudentia sine instituta nocet.	80. 26	Referenda gratia nullum officium magis necessarium est.	23. 20
Prudentia vera & maximè utilis qua.	ibid. 14	Reges cur instituti.	83. 13
Prudentia in quo sita.	129. 8	Reges omnes Romani pares inter se præter Superbum.	223. vlt.
Prudentia in nequitis est.	195. 4	Regnandi cupiditates unde exi- stant.	116. 21.
Ptolemaeus rex, Arati Sicyonij ho- spes.	120. 21	Regni fides nulla.	13. vlt.
Ptolemaeus Ægypti rex alter post Alexandriam conditam.	ibid. 22.	Regno iniqui atque infideles mul- ti.	135. 8
Pulchritudinis duo genera.	55. 6.	Regulus captus à Peñis.	20. 4
Pyrrho.	5. 34	M. Regulus non grumnosus.	225. 16
Pyrrhi præclarasententia.	19. 26	Rei familiaris augendæ qui modus.	40. 12
Pyrrhus Æacides.	20. 1	Res familiaris queri debet ijs re- bus, à quibus abest turpitudine.	102. 20
Pyrrho se Macedones dederunt.	77. 10	Res magnæ non corporum viribus sed animi geruntur.	194. 9
Pyrrhus bellum intulit Romanis.	135. 17	Repetundarum lex.	98. 8
Pyrrhi & Annibal's dissimiles mo- res.	161. 9	Repub capescentibus adhibenda est despiciens rerum humana- rum.	32. 22
Pythagoras.	26. 21	Reip. præfuturis duo Platonis præcepta neceſſaria.	37. 7
Pythagoras seueritas.	46. 33	Reip. reatores legum similes esse debent.	39. 34
Pythagorcorum mos in exercenda memoria.	201. 22	Respublicæ maximæ per adole- ſcentulos labefactatæ, ſenibus ſuſtentatæ.	194. 33
Pythagoras vetat, iniuſſu impera- toris, id est, dei, de præſidio & ſtatione vita decedere.	215. 12	Rhetorum campus.	23. 24
Pythagoræ de animorum diuinita- te opinio.	217. 5	Rogatio ex S.C. de Maneino Nu- mantinis dedendo.	144. 13
Pythias Pythagoricus.	120. 4	Romani quibus populis vitis ciui- tatem dederunt.	18. 3
Pythias argentarius.	125. 3. & 8	Romani viri illustres bellica laude.	28. 29
Q uestio de honesto & utili.	130. 22.	Romanorum mos verecundus.	54. vlt.
Quæſtiones de officio.	136. 26	Remani populi Cannensi clade a- nimis magnitudo.	131. 5
Quæſtus ex repub. ſceleratus & nefarious.	98. 32	Romanorum legionum fortitudo animi.	216. 5
Quæſtus turpæ.	236. 12	Romanorum	
R atione vtentium duo genera.	71. 18		
Recti ita iusti, si voluntarii.	15. 4		
Recte facta à virtutibus profici- cuntur, peccata à vitijs.	227. 23		

INDEX RERVM,

Romanorum veterum continentia.	Scenola, Publij filius, vir bonus.
Romulus iniustus. 224.11	126.23
Romulus quibus gradibus in cœlum ascenderit. 118.24 123.29	Scœuola pontifex maximus. 129.16
Roscium Amerinum adolescentis defendit Cicero. 87.29	Scœuola pontificis laus. 154.16
Ruinosæ ædes. 123.20	M. Scaurus. 33.34
Rupilius fabularum actor. 49.6	Scauri filius damnatus. 58.23
P. Rutilius. 85.25	Scauri ædilitas. 90.21
Rutilius Rufus Panætij auditor. 107.10	Scenico si mos verecundus. 54.30
	Scientia cupiditate omnes trahimur. 11.9
S	Scipio Numantiam excidit. 34.3
Acra familiarum. 25. & 26	Scipio ambitiosus & tristis. 46.29
Saguntini. 228.19	Scipionis sermo qualis. 47.24
C. Salinator. 190.3	Scipio Africanus Pauli filius, eloquentia cumulauit bellicam gloriam. 49.vlt.
Salinator Tarentum amisit. 191.27	Scipionis Africani filius, qui minorem Africanum adoptauit. 51.32
Sanguinis coniunctio, vinculum charitatis. 26.5	Scipionis Africani dictum. 104.7
Sapientia amor ex cognitione honesti. 10.4	Scipiones duo. 109.7
Sapientia in quo sita. ibid 18	P. Scipio pontifex maximus. 206.17
Sapientia quid à prudentia differat. 64.8	Scipiones duo iter Penis vel corporibus suis obstruere voluerunt. 215. vlt.
Sapientia princeps virtutum. ibid.11	Scipionis virtutes. 154.1
Sapientia quid. 69.1	Scipio paucis ante mortem diebus, triduum de rep. differuit. 155.3
Sapientia laus. ibid.4	P. Scipionis supremus dies fuit clarissimus. 154.15
Sapientes septem, non tamen omnino sapientes. 109.14	P. Scipio Rutilium consulem effecit, fratrem eius Lucium efficere non potuit. 176.15
Sapientis est, habere rationem rei familiaris. 127.1	Scipio ab amicitia Q. Pompei se renouit. 177.8
Sapiens qui sibi non prodest, ne quidquam sapit. 126.30	Scipionis oratio contra C. Papirium. 183.9.
Sapientis cum histrione, comparatio. 214.8	Scipiones duo propugnacula bellii Punici. 224.12
Sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus ini quissum. 219.3	Scipio tribunus militum in Africa. 240. 8
Sapientum quorūadam de amicitia opinio. 166.vlt	Secundum naturam. 116.6
Sapientis animus quibus rebus munitus. 229.17	Securitas caput est ad beatè viuentium. 167.8
M. Satynius. 130.25	Seditionum

ET VERBORVM.

Seditionum origo quæ.	37.19	Senectutis modica seueritas probatur.	212.27
M. Scij benignitas.	90.33	Senectutis fructus est, ante partorum bonorum memoria & copia.	214.16
Senator non est, qui iure iurando hostium tenetur.	141.4	Senectus peractio ætatis est, tanquam fabulæ.	220.13
Senatus Romanus iniustus.	136.7	Sepulchra communia propinquis inter se.	26.8
Senatus non censet captiuos redimendos.	150.22	Sergius Orata.	138.11
Senex nemo tam est, qui se annum non putet posse viuere.	196.10	Sermo qualis esse debeat.	56.34
Senis sermo quietus & remissius de corus est.	197.13	Sermonis comitas multum ad gratiam colligendam valet.	86.7
Senibus conceditur, ut de se dicant	198.24	Sermonum lauitas, amicitia condimentum.	174.14
Senem maturè fieri, si vis diu esse senex, prouerbium.	199.12	Seruilius Ahala Sp. Melium interemit.	209.3
Senex is probatur, in quo est aliquid adolescentis.	201.16	Seruorum infima conditio.	20.30
Senili avaritia nihil absurdius.	312.29	Seruus quomodo vtendum.	ibid. 31
Senum imprudorum & credulorum stultissima in fabulis personæ.	184.29	Servituri & turpitudini anteponenda mors.	35.23
Senes in adolescentium charitate acquiescunt.	185.16	Seueritate sublata administratricitas non potest.	38.19
Senectus optatur, eademque accusatur.	189.5	Seueritas modica in senectute probatur.	212.27
Senectus arma sunt exercitaciones virtutum.	190.31	Sicyon per annos quinquaginta à tyrannis possessa.	100.3
Senectus placida post ætatem purè & elegantur actam.	192.18	Sidera.	241.24
Senectus accusator non propter ætatem, sed propter mores.	190.8 & 192.29. & 212.17	Silani ædilitas.	90.20
Senectus quatuor de cauſis misera videtur.	193.9	Similitudo ad amicitiam alliceret.	168.26
Senectus maximum onus putatur.	ibid. 7.	Simulatum nihil diutumum.	84.9
Senectutis vicia diligentia compendenda sunt.	200.21	Simulatio, perfidi, improbi, malitiosi hominis est.	126.2
Senectutis vituperatio.	202.1	Simulatum nihil in amicitia.	160.19
Senectus natura loquacior.	208.21	Societatis humanæ vinculum oratio.	24.19
Senectutis honestum domicilium Lacedæmonem,	213.39	Societatis humanæ gradus.	25.18
		Societas præstantissima, bonorum virorum familiaritas.	26.9
		Societas inter omnes, maior autem, ut quisq; proximè accedit.	157.6
		Socrates temper eodē vuln.	39.3
		Socra-	

INDEX RERUM.

Socrates <i>έγον</i> . 46.32	dicunt. 107.21. & 116.12
Socratice in sermone maximè excellunt. 36.34	Stoici splendidius de officio, quam
Socrates quam ad gloriam viam traderet. 84.1	Acadæni aut Peripæteti, dis-
Socratis opinio de honesto. 107.27	screrunt. 110.30
Socrates senex fidibus didicit. 197.9	Stoicorum oratio. 221.27
Socrates sapientissimus Apollinis oraculo iudicatus. 217.8	Stulto nemini bene esse potest. 226.22
Socratis disputandi modus. 228.2	Stultos omnes insanire. 229.14
Sodalitates Catone quæstore constitutæ. 204.19	Sulpitius C. astrologæ studiosus. 11.22
Solitarium nihil natura amat. 181.8	Sulpitius P. C. Norbanum accusavit. 86.30
Solitudo languorem effert. 104.14	Sulpicius Seruius sententia iuris ci-
Solonis & Themistoclis comparatio- ni. 33.18	uilibus omnes superiores vicit. 94.1
Solon furorem simulauit. 47.8	P. Sulpicius tribunus pl. à Q. Pompeio capitali odio diffidet. 154.25
Solon sc̄e, quotidie aliquid additum, senem fieri dicit. 197.4	Summum ius, summa iniuria. 16.31
Solonis præclarum dictum. 206.27	Superbia in prosperis rebus fugi- enda. 39.4
Solonis sapientis elogium. 215.14	Superiorem parem esse inferiori, maximum est in amicitia. 195.5
Solon senectute fretus audacter pistrato tyranno obsistebat. 215.3	Syllæ largitiones non liberales, sed iniustæ. 22.5
Sophocles à Pericle reprehensus. 90.28	Sylla qualis. 47.13
Sophocles à filiis in iudicium vocatus. 195.24	Syllæ causa honesta. 77.29
Sophoclis dictum egregium de rebus Veneris. 205.19	Syllæ dictum inhumanum. ibid.
Sparta propter avaritiam peritura. 98.34	Syllæ in victoria crudelitas. ibid.
Spensio, ni bonus vir esset Pittias. 131.31	L. Sylla ciuum bona vendidit. ibid. 32
Statij poetæ versus. 196.20	Synephebi, comœdia Statij. 196.14
Statuæ veterum ornatu ferè militari. 28.30	T
Stoicorum opinio de commodis communicandis. 12.25	T Abulæ nouæ iniustæ. 101.11
Stoici vnde verba sint duæ studi ofè exquirunt. 13.2	Tantali regnum iniquum. 135.2
Stoicorum inuercundia. 34.15	Tarquinius exul. 169.33
Stoici honestum solum bonum esse	Tartessiorum

ET VERBORVM.

Tartessiorum regis etas.	213.30	Verecundia.	40.39.43.7
Temperantia.	40.30	Verecundia sublata, nihil rectum, aut honestum est.	62.13
Terentij locus.	15.17 63.6.212.24.181.21.181.29	Verecundia maximum amicizie or- namentum.	179.12
Terentius Lælij familiaris.	181.30	Veri inuestigatio hominis propria.	9.11
Terra habicatur raris in locis.	244.5		
Terra Oceano circumfusa.	ibid.23	Veritas molestia est.	181.21
Themistocles.	33.17.47.473.9 96.4.121.16.190.23.195.6	Versus in Ulyssem.	140.10
	166.18	Vestitus quæ ratio.	35.18
Theophrastus.	4.26.89.24 93.7.ibid.25	Veterima quæque debent esse suauissima.	1.4.25
Thesei optata tria.	16.12.138.32	Vetus us hosti deditus.	144.2
Timon Atheniensis congressum hominum fugiebat.	180.26	Viam erranti non monstrare Athe- nis execrationibus publicis san- ctum.	123.26
Timotheus Odonis filius.	50.1	Villa locuples abundat porco, hog- do, agr.o, gallina, lacte, caseo, melle.	209.17
Tribus i pl.hostibus dediti.	144.9	Vires celeritati antepondet.	
Tributorum ratio & finis.	98.21		103.6
Træzene.	121.1.0	Virgula diuina.	66.2
Tuditianus.	19.1.14	Viratus Lusitanus à C. Lælio fra- etus & comminutus.	83.5
Turpio Ambiuius.	205.18	Virtutes & quæque leniores, ita a- mabiliores.	23.2
Turpe mutatur tempore.	110.6	Virtutum quatundam simulachra in bellis.	24.24
Turpitudo maximè contra natu- ram.	110.4	Virtus omnis tribus in rebus ferè vertitur.	73.32
Turpe nunquam vtile.	121.32	Virtutum vnam qui habet, an om- nes habeat.	80.29
Tyrrannorum fere violentamor.	76.5	Virtutem quo modo nonnulli in- terpretentur.	157.32
		Virtute nihil amabil'us.	160.vlt.
		Virtus tenera & tractabilis est.	168.8
V			
Valerius Cerninus ad centesi- mum annum vixit.	210.18	Virtus amans sui est.	163.vlt.
Valetudinis tuendæ ratio.	102.15	Virtutis opinio amicizie concilia- trix.	164.74.184.vlt.
Vestigalia urbana rusticis antepo- nenda.	103.7	Virtus scipia contenta est ad beatè vivendum.	225.15
Venandi studium honestum.	45 15	Virtutes inter se pares.	227.17
Vendor lege xij. tab. præstabat, tantum vitia, qua lingua nuncu- pata essent.	127.18	Virtus	
Veri adolescentia comparatur.	214.13		

INDEX RERVM.

Virtus est consentiens cum ratione & perennis constantia.	ibid. 25.	Voluptate nulla pefcis capitalior.	302.8
Virtus pluris estimanda, quam villa possessio, aut villa vis auri & argenti.	337.11.	Voluptates agricolarum.	206.30
Virtute qui prædicti sunt, soli sunt diuities.	238.8	Voluptas plurimorum patricijs defenditur.	225.9
Virtus amitti non potest.	ibid. 6.	Vox clara & suavis esse deber.	56.18
Viscellinus.	164.4	Vi inter bonos bene agiter.	120.13
Vite finis optimus.	215.4	Vt le ab honesto separari non debet.	70.25
Vitam multi, & iij docti, deplorant.	216.217	Vilitarum comparatio.	102.30
Vita deferta ab amicis, secunda esse non potest.	170. 2	Vtilitas communis secundum naturam.	103.1.116.6
Vitia animi graviora, quam corporis ac fortunæ.	112.29	Vulgus non ex toto intelligit, quid absit à peffecto.	101.9
Viti natura caduca.	207.21	X	
Viciscendi modus.	17.15.74.9.	Antippus Lacedæmonius Pœnorum dux.	140.23
Vlysses.	48.11.	Xenocrates severus philosophus.	
Vlysses militiam simulatione infra subterfuge e voluit.	139.32	Xenophontis locus.	47.25
Voluptatis appetitum omnes ferè propter verecundiam occultant.	45.31	Xenophontis Socrati liber de re familiaris.	102.24
Voluptates blandissime dominæ.	83.28	Xenophontis libri admodum viles.	209.14
Voluptas omnis honestari contraria.	148.21.	Z	
		Enonis opinio de honesto.	116.9

F I N I S.

